SILTA 2

KRISTINUSKON HISTORIA

SILTA 2

KRISTINUSKON HISTORIA

Katri Hanki
Outi Könni
Ulla Lehtonen
Pekka Manninen
Seppo Nyyssönen

Sanoma Pro Oy
Helsinki

Tiedustelut
Sanoma Pro Oy, Helsinki
puh. 020 391 000
sähköposti: asiakaspalvelu@sanomapro.fi

www.sanomapro.fi

Kustantaja: Sanoma Pro Oy
1.–4. painos, 2016

ISBN 978-952-63-2630-6

Toimitus: Taina Nyström, Miia Vatka
Ulkoasu: Tarja Petrell
Taitto: Tarja Petrell
Kuvitus: Kauko Kyöstiö/Spatio Oy (kartat ja graafit)
Kuvatoimitus: Kati Koivikko
Kansi: Otto von Münchow, Guatemalalaisia lapsia pääsiäiskulkueessa

© Katri Hanki, Outi Könni, Ulla Lehtonen, Pekka Manninen, Seppo Nyyssönen
ja Sanoma Pro Oy

Kopiointiehdot

Tämä teos on oppikirja, joka on suojattu tekijänoikeuslailla (404/61).

Tämän teoksen tai sen osan valokopiointi, skannaaminen tai muu digitaalinen kopiointi tai käyttö edellyttää oikeudenomistajan luvan.

Kopiosto ry myöntää teosten osittaiseen kopiointiin lupia. Tarkistakaa, mitkä valokopiointi- ja digiluvat ovat kohdallanne voimassa. Lisätietoja luvista www.kopiosto.fi

Teoksen tai sen osan muuntelu on kielletty.

Lukijalle

Tämä kirja on tehty lukion toisen kurssin, Kirkko, kulttuuri ja yhteiskunta, opiskeluun. Kirjan keskeisiä teemoja ovat kristinuskon synty ja kehitys varhaiskautena, kirkkojen jakaantuminen, katolinen kirkko keskiajalla, ortodoksinen kirkko, reformaatio, kirkkojen kehitys uudella ajalla sekä kirkkojen asema nykyaikana eri puolilla maailmaa. Kirja auttaa hahmottamaan kristinuskon ja kirkkojen merkitystä eurooppalaisen kulttuurin pohjavirtauksena. Kirjassa käsitellään myös nykyajan muutoksia, esimerkiksi kristinuskon painopisteen siirtymistä Euroopasta muihin maanosiin. Kristillisen kirkon historia nivotaan yleiseen historiaan ja erityisesti kulttuurihistoriaan.

Tietolaatikot ja kirjan kuvitus syventävät aihealueita. Jokaisessa kirjan luvussa on tehtäviä, jotka auttavat tietojen ja taitojen omaksumisessa. Myös sanasto ja hakemisto on tehty opiskelua helpottamaan. Kirja soveltuu oppituntiopiskelun lisäksi myös kurssia itsenäisesti suorittavalle opiskelijalle.

Toivomme, että kirja innostaa sinua syventymään kristillisten kirkkojen kehitykseen ja niiden erilaisiin piirteisiin, eurooppalaisen kulttuurin ytimeen!

Tekijät

Vinkkejä kirjan lukemiseen ja itsenäiseen opiskeluun

- Silmäile luvun otsikot ja kuvat ja mieti, mitä tiedät aiheesta jo ennalta.
- Lue luvun teksti läpi.
- Lue tietolaatikot ja kuvatekstit.
- Kertaa luvun sisältö otsikoiden ja tummennettujen sanojen avulla.
- Hyödynnä kirjan sanastoa sekä aikajanoja keskeisiä asioita kerratessasi.
- Historiallisia ilmiöitä opiskeltaessa on hyvä huomata, että ilmiöillä on aina syynsä ja seurauksensa. Siksi tapahtumat kannattaa kerrata kysyen: mitä tapahtui, missä, milloin, miksi, mikä merkitys tapahtumilla oli ja mitä ongelmia tapahtumiin liittyi tai mitä ongelmia ne synnyttivät.

Sisällys

Kristinuskon alku 8

1. Kristinuskon synty ja leviäminen 10
2. Kristityt ja Rooman valtakunta 18
3. Varhaiskirkon toiminta 26
4. Kristinuskon opin muotoutuminen 36

Katolinen kirkko keskiajalla 44

5. Kristikunnan hajaantuminen – idän ja lännen kirkko 46
6. Keskiajan kristillinen yhteiskunta 53
7. Kristittynä keskiajalla 61
8. Lännen kirkon oppi 72

Ortodoksinen kirkko 80

9. Idän kirkko ja yhteiskunta 82
10. Ortodoksisen kirkon elämää 90
11. Ortodoksisen kirkon oppi 98

Reformaatio ja katolinen kirkko 104

12. Saksan reformaatio ja sen leviäminen 106
13. Reformaatio Sveitsissä 118
14. Reformaatio Englannissa 124
15. Katolinen kirkko uuden ajan alussa 132

Uuden ajan haasteet 140

16. Puhdasoppisuus, pietismi ja valistus 142
17. Teollistuminen, tiede ja kirkot 150
18. Uusia kristillisiä ja kristillisperäisiä liikkeitä 158

Kirkot nykyaikana 168

19. Kirkot ja yhteiskunta Euroopassa, Venäjällä ja Yhdysvalloissa 170
20. Lähetystyö ja kristinuskon leviäminen 179
21. Kirkkojen uudistusliikkeitä 186
22. Kristinusko Afrikassa, Aasiassa, Etelä-Amerikassa ja Oseaniassa 195
23. Ekumenia ja uskontodialogi 202
24. Uskonnonvapaus ja sen toteutuminen 211

Sanasto 218
Hakemisto 226

Santa Maria in Trastevere -kirkko, Rooma

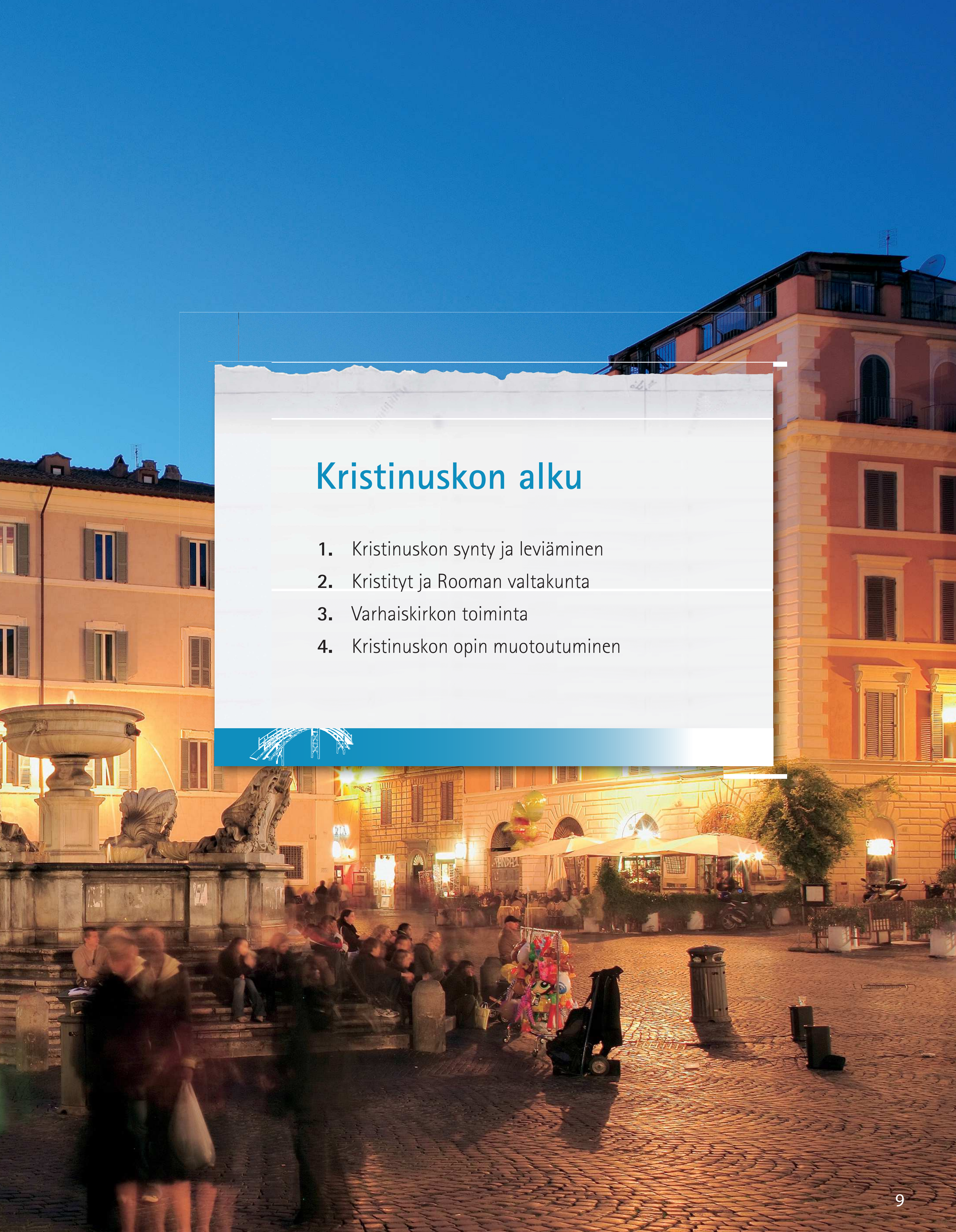

Kristinuskon alku

1. Kristinuskon synty ja leviäminen
2. Kristityt ja Rooman valtakunta
3. Varhaiskirkon toiminta
4. Kristinuskon opin muotoutuminen

1. Kristinuskon synty ja leviäminen

Kristinusko syntyi 2000 vuotta sitten Rooman valtakunnan itäosassa, Palestiinassa, jonka roomalaiset olivat valloittaneet vuonna 63 eKr. Palestiinassa asuville juutalaisille oli kauhistus joutua vieraiden vallanpitäjien alaisuuteen. Kun valloittajat vielä vaativat raskaat verot rakentaakseen omaa imperiumiaan, monenlaiset kapinaliikkeet ja vapautta lupaavat messiasehdokkaat saivat sanomalleen kuulijoita.

Vaikka poliittiset olot yleisesti ottaen olivat rauhalliset, Palestiinan alueella oli virinnyt voimakkaita sisäisiä jännitteitä.

Tulkintoja Jeesuksesta

Jeesus Nasaretilainen oli yksi Palestiinassa roomalaisaikana kiertäneistä **juutalaisista opettajista** ja saarnamiehistä. Hän puhui

Kristinuskon syntyaikoihin Herodeksen rakennuttama Jerusalemin temppeli oli yksi Lähi-idän mahtavimmista rakennuksista ja juutalaisten uskonnonharjoituksen keskus. Myös Jeesuksen kerrotaan vierailleen temppelissä. Nykyisin siitä on jäljellä enää läntinen ulkomuuri. Juutalaiset ympäri maailmaa kokoontuvat muurille rukoilemaan ja suremaan temppelin hävitystä. Tästä johtuu nimitys Itkumuuri.

kansalle Jumalan valtakunnasta. Monet ottivat Jeesuksen julistuksen kirjaimellisesti ja uskoivat hänen olevan juutalaisten odottama **Messias**, joka vapauttaisi heidät roomalaisen miehitysvallan alta. Toiset pitivät Jeesusta **Jumalan Poikana**, taivaallisena hallitsijana, joka ei millään tavalla horjuttaisi Rooman imperiumin valtaa Palestiinassa. Koska Jeesukseen liitettiin sekä poliittisia että uskonnollisia messiasodotuksia, joutuivat Palestiinan poliittiset johtajat (roomalaiset) ja uskonnolliset johtajat (juutalaiset) ottamaan kantaa siihen, kuka Jeesus Nasaretilainen oikeastaan oli: poliittinen kapinallinen vai uskonnollinen johtaja?

Monien kulttuurien Palestiina

Kristinusko syntyi Palestiinassa keskelle monien kulttuurien kirjoa. Aluetta olivat vuosisatojen kuluessa hallinneet useat eri kansat, mm. egyptiläiset, assyrialaiset ja babylonialaiset. Aleksanteri Suuri oli valloituksillaan tuonut **kreikkalaisen kulttuurin** alueelle 300-luvulla eKr. Kreikkalaisuudesta otettiin mallia kaupankäynnissä, hallinnossa, tieteessä ja taiteessa. Palestiinan paikallinen kulttuuri oli sekin sekoitus monien **eri kansojen perinteitä**. Erityisen vahvoina siinä näkyivät juutalaisten ja foinikialaisten heimojen uskonnot ja tavat.

Jo varhain juutalainen monoteismi törmäsi Palestiinan rannikkoalueella pitkään

Historian Jeesus

Jeesus Nasaretilaisen elämästä tiedetään hyvin vähän. Jonkinlainen Jeesuksen elämäkerta voidaan kuitenkin koota päättelemällä evankeliumien pohjalta. Jeesus oli kotoisin Galileasta, Nasaretin kaupungista. Juutalaisten johtohenkilöiden näkökulmasta katsottuna Galilea oli takamaata, jossa asui aramean murretta puhuvia maalaisia. Juutalaisten uskonnollinen keskus Jerusalem sijaitsi 100 km:n ja roomalaisten hallinnollinen keskus Kesarea 50 km:n päässä Nasaretista.

Jeesus aloitti julkisen toimintansa noin 30-vuotiaana saatuaan sitä ennen kasteen Johannes Kastajalta. Onkin mahdollista, että Jeesus oli ensin Johanneksen opetuslapsi ja Johanneksen vangitsemisen jälkeen hän ryhtyi kierteleväksi opettajaksi Galileaan. Jeesus julisti Jumalan valtakunnan olevan lähellä. Toiset pitivät sanomaa poliittisena, toiset uskonnollisena. Jeesuksen mukana kulki opetuslapsia, jotka myöhemmin jatkoivat Jeesuksen työtä.

Jeesus ristiinnaulittiin Jerusalemissa joskus 30-luvun alkupuolella. Ristiinnaulitsemiseen johti todennäköisesti se, että roomalaiset pitivät Jeesusta poliittisena ja juutalaisten johtajat uskonnollisena kapinallisena.

Gennesaret-järven rannat Galileassa olivat Jeesus Nasaretilaisen julkisen toiminnan päänäyttämö. Historioitsija Josefuksen mukaan 20 km pitkän ja 13 km leveän järven runsailla apajilla kalasti säännöllisesti 230 venekuntaa. Tämän järven rannalta Jeesus myös kutsui ensimmäiset opetuslapsensa, jotka olivat Gennesaretin kalastajia.

asuneiden foinikialaisten ja monien valloittajakansojen kuten kreikkalaisten polyteistisiin uskontoihin. Kreikkalaisten pääjumala Zeuksella oli alttari jopa juutalaisten Jerusalemin temppelissä, mitä juutalaiset kiivaasti vastustivat. Alttari poistettiin, mutta kreikkalainen sivistysihanne sekä tieteen ja taiteen mallit säilyivät. **Kreikan kielestä** tuli Välimeren itäosien yleiskieli. Uuden testamentin alkukieli oli juuri kreikka.

Aleksanteri Suuren valloitusten seurauksena itäisen Välimeren alueella syntyneestä kreikkalais-itämaisesta kulttuurista käytetään nimitystä **hellenismi**. Hellenismi loi Välimeren alueelle yhtenäisyyttä niin kielellisesti kuin kulttuurisesti.

Jeesus-liikkeen synty

Kristinuskon varsinaisen syntyhetken määrittäminen ei ole yksiselitteistä. Kirkolla on kuitenkin oma uskoon perustuva näkemyksensä asiasta. Kristillisen yhteisön syntyhetkenä pidetään **helluntaita**, jolloin Pyhä Henki kristillisen perinteen mukaan laskeutui Jeesuksen seuraajien joukkoon. Tuolloin Jeesuksen lähimmät seu-

Juutalaisten suhtautuminen Rooman miehitysvaltaan

Ajanlaskun alun molemmin puolin juutalaisuus hajosi sisäisesti useisiin ryhmittymiin, joista jokainen suhtautui eri tavalla Palestiinan roomalaiseen miehitysvaltaan.

Fariseukset olivat juutalaisten uskonnollisen lain opettajien johtama maallikkoliike, joka painotti moraalista ja uskonnollista puhtautta. Heidän mielestään roomalaisia miehittäjiä piti suvaita ja odottaa Jumalan toimia. Jumala auttaisi kansansa miehitysvallan ahdingosta, mikäli tämä noudattaisi kuuliaisesti Tooran määräyksiä ja ohjeita.

Selootit eli kiivailijat pyrkivät toimimaan avoimen poliittisesti. Heille tuleva Messias oli myös maallinen hallitsija. Selootit asettuivat avoimeen kapinaan roomalaisia miehittäjiä vastaan.

Saddukeukset, Jerusalemin pappisjohto, asettuivat suhteessa roomalaisiin myöntyväisyyspolitiikan kannalle. He eivät hyväksyneet kapinaa lietsovia Messias-liikkeitä, joiden mukaan tuleva pelastaja olisi myös poliittinen johtaja.

Essealaisveljestö keskittyi uskonnon harjoittamiseen ja maailmanlopun odotukseen. Essealaisten keskuspaikkana oli Kuolleenmeren rannalla Qumranissa sijainnut yhteisö. He arvostelivat Jerusalemin temppelipapiston poliittisia nimitysperusteita. Essealaiset halusivat harjoittaa vieraista vaikutteista puhdasta juutalaisuutta erämaassa.

Via Appia oli yksi antiikin Roomaan johtaneista valtaväylistä. Tietä kulkivat Roomaan perimätiedon mukaan myös apostolit Pietari ja Paavali. Nykyroomalaiset viettävät vapaa-aikaa Via Appian ympärillä olevalla puistomaisella alueella.

raajat eli apostolit kokivat tehtäväkseen lähteä julistamaan **Jeesuksen ylösnousemusta** ja **messiaanisuutta**. Sanomansa he nimesivät evankeliumiksi, joka tarkoittaa ilosanomaa. Kristillisessä perinteessä juuri tätä Uuden testamentin Apostolien teoissa kuvattua helluntaipäivän tapahtumaa pidetään kirkon syntymäpäivänä.

Historiantutkimuksen mukaan kristinuskon synnyn taustalta löytyy kaksi tekijää: **juutalaisten messiasusko** ja **Jeesus Nasaretilaisen opetus** Jumalan valtakunnasta. Nämä yhdistyivät Jeesuksen kuoleman jälkeen opetuslasten uskossa siihen, että Jeesus oli ollut Jumalan juutalaisille lupaama Messias. Samalla kristityt erosivat poliittisista messiasliikkeistä: heidän Messiaansa oli taivaallinen Jumalan Poika, ei mikään maallinen kuningas tai kapinanlietsoja. Kaikki juutalaiset eivät kuitenkaan pitäneet Jeesusta Messiaana; juutalaisuuden näkökulmasta katsottuna tämä onkin merkittävin syy kristinuskon erottautumiselle omaksi uskonnokseen.

Lähetystyö alkaa

Apostolit johtivat Jerusalemin ns. **alkuseurakuntaa**, joka oli järjestäytynyt Jeesus-liikkeestä helluntain tapahtumien seurauksena. Se oli vielä vahvasti kytköksissä juutalaisuuteen. Tuolloin ne, jotka pitivät Jeesusta odotettuna Messiaana, eivät eristäytyneet juutalaisuudesta, vaan ottivat osaa juutalaisten temppelikulttiin. Tilanne muuttui vähitellen, kun uutta uskoa alettiin levittää Välimeren ympäristöön. Perustavimman työn teki **apostoli Paavali**, jota on kutsuttu myös kansojen apostoliksi: hän vei uutta oppia **ei-juutalaisten keskuuteen** 40-luvun puolivälistä alkaen.

Paavalin lähetystyön seurauksena kristinusko rantautui **kreikkalaisiin kaupunkeihin**. Ensimmäiset kristilliset keskukset olivat nimenomaan kaupungeissa, ja maalla asuvia pidettiin pakanoina. Latinan sana ‘paganus’ tarkoittikin alun perin maalaista. Toinen piirre, joka aluksi yhdisti seurakuntia, oli se, että niiden jäsenet olivat **kaupunkien köyhälistöä**. Vasta kristinuskon levittyä laajemmalle yhteiskunnalliset luokkarajat rikkoutuivat ja kristityiksi kääntyi myös rikkaita.

Kristinuskon leviämisessä ns. **diasporajuutalaisilla** eli Palestiinan ulkopuolisilla juutalaisseurakunnilla oli tärkeä asema. Niitä oli alkanut syntyä jo vuosisatoja aiemmin, kun juutalaisia oli lukuisten levottomuuksien vuoksi muuttanut pois Palestiinasta ympäri Välimeren aluetta. Kun kristinusko ei vielä ollut irtaantunut omaksi uskonnokseen, monet kristinuskon saarnaajat käyttivät hyväkseen hajaannuksessa elävien juutalaisten kokoontumispaikkoja, synagogia. Näin kristinusko sai juutalaisuudesta ponnahduslaudan muuallakin kuin Lähi-idässä.

Rajanvetoa juutalaisuuteen

Merkittävä rajapyykki kristinuskon syntyhistoriassa oli ns. **apostolien kokous**, joka pidettiin vuonna 48 Jerusalemissa. Kokouksessa pohdittiin, vaatiko kristittynä oleminen juutalaisten pyhään kirjaan, Tooraan, kirjatun uskonnollisen lain noudattamista vai ei. Kysymys oli periaatteellinen, koska ratkaisu merkitsi joko alkuseurakunnan irtautumista juutalaisuudesta omaksi uskonnokseen tai jäämistä sen osaksi. Vastakkain oli siis kaksi näkökulmaa.

Apostoli Paavalin edustama näkökulma voitti: ollakseen kristitty ei tarvinnut ensin olla juutalainen. Näin juutalaisen Jeesuksen toiminnasta syntynyt liike alkoi kehittyä omaksi uskonnok-

seen. Mitä enemmän ei-juutalaisia kastettiin kristityiksi, sitä selvempää oli, että oli syntynyt uusi uskonto. Kun vielä roomalaiset hävittivät Jerusalemin temppelin vuonna 70, juutalaisuus ajautui sisäiseen kriisiin, sillä temppelikulttia ei voitu enää harjoittaa. Temppelin hävityksen jälkeen Mooseksen laista tuli diasporassa eli hajaannuksessa elävien juutalaisten uskonnon ydin. Koska kristityt eivät enää noudattaneet Mooseksen lakia ja koska heidän julistuksensa ytimessä oli usko Jeesuksen messiaanisuuteen, heitä ei enää voitu pitää juutalaisina.

Kaupungit kristinuskon leviämisen keskuksina

Lähi-idän henkisestä keskuksesta **Antiokiasta** kristinusko levisi yhä kauemmas itään. Pohjois-Afrikan rannikolla aluksi **Aleksandria** ja kristinuskon levitessä lännemmäksi myös **Karthago** saavuttivat vahvan aseman, mikä näkyi näiden seurakuntien koossa ja vaikutusvallassa. Monet kristillisen kirkon myöhemmät opettajat, ns. kirkkoisät, olivat juuri näiden seurakuntien kasvatteja.

Vaikka Paavalin lähetystyö oli suuntautunut Kreikkaan, kristinuskon leviäminen oli siellä aluksi hidasta. Apostolit Pietari ja Paavali kuolivat kirkon perimätiedon mukaan keisari Neron vainoissa **Roomassa** vuonna 64. Tuolloin sinne oli kuitenkin jo syntynyt kreikankielisten maahanmuuttajien ja orjien muodostama seurakunta.

Kristinusko levisi koko Rooman imperiumin alueelle. Reuna-alueet ja varsinkin läntiset osat se tosin saavutti vasta 300-luvulle tultaessa, jolloin imperiumin 50 miljoonasta asukkaasta kristittyjä oli noin 7 miljoonaa eli hieman yli 10 %. Kasvun voimakkuutta kuvaa se, että vielä sata vuotta aiemmin kristittyjen määrän arvellaan olleen vain 0,5 % koko väestöstä.

Jeesuksen syntymän aikoihin Rooman keisarina oli Augustus. Keisarin valta ulottui kaikkialle valtakuntaan: myös Palestiinassa käytettiin rahoja, joihin oli lyöty keisarin muotokuva. Alla oleva aureus eli kultaraha oli arvoltaan 25 denaaria eli hopearahaa. Uudessa testamentissa mainitaan, että denaari oli työläisen päiväpalkka (Matt. 20:2).

DIVI F PATER PATRIAE
CAESAR AVGVSTVS

Kristinuskon nopean leviämisen syyt

Kristinuskon suhteellisen nopean leviämisen taustalla oli maantieteellisiä, poliittisia, kulttuurisia ja uskonnon sisäisiä tekijöitä.

Rooman valtakunta oli laajimmillaan vuonna 117. Se ulottui tuolloin Eufrat-joelta Atlantille ja Saharasta Skotlantiin. Valtakunnan keskellä sijaitsi **Välimeri**, jota roomalaiset kutsuivat nimellä ”meidän meremme”. Liikkuminen meritse oli helppoa: laivat liikennöivät säännöllisesti kuljettaen kauppatavaraa ja ihmisiä Välimeren kolkasta toiseen. Kattava **tieverkosto** edisti paitsi sotilaiden myös uusien ajatusten vapaata liikkumista. Kirjeetkin kulkivat luotettavasti. Keisari Augustuksen hallituskaudesta 27 eKr.–14 jKr. alkanut pitkä rauhan aika **pax Romana** jatkui aina 100-luvun loppupuolelle asti ja takasi vakaat olot valtakuntaan.

Rooman valtakunnassa oli myös kulttuuritekijöitä, jotka loivat alueelle yhtenäisyyttä. Kristinuskon syntymän aikaan **kreikka** oli kulttuurin kieli, jota myös jokainen oppinut roomalainen osasi puhua. Paavalin kreikankieliset kirjeet seurakunnille olivat siten käyttökelpoisia laajemminkin kirkon piirissä. Kun kristinusko 300-luvulla pääsi Rooman keisareiden suosioon, tuli **latinasta** läntisen kirkon kieli. Idän kristityillä kreikka säilyi edelleen kirkon kielenä.

Kristinuskossa oli myös monia sisäisiä tekijöitä, jotka mahdollistivat ja voimistivat sen leviämistä. Yksi tekijöistä oli **kristillinen lähetystyö**, jonka kristityt kokivat Jeesukselta saamakseen velvoitteeksi. Kristinusko erottautui myös selvästi kreikkalais-roomalaisesta uskontoperinteestä. Kristityt karttoivat monijumalaista uskonnonharjoitusta, keisarikulttiin osallistumista ja roomalaisia juhlia. Näin kristinusko onnistui säilyttämään **omaleimaisuutensa**. Ero juutalaisuudesta oli tullut selväksi jo, kun kristinusko oli kohdannut lakihenkisen diasporajuutalaisuuden. Kristittyjen nuiva suhtautuminen Kreikan ja Rooman jumaliin varmisti sen, että kristinuskoa ei myöskään rinnastettu antiikin ajan polyteistisiin uskontoihin. Muista erottautuva uskonto herätti kiinnostusta.

Vetovoimainen tekijä kristinuskossa oli myös kristittyjen tinkimätön **lähimmäisenrakkauden** vaatimus. Kristityt vastustivat yleistä tapaa jättää ei-toivotut lapset heitteille ja kuolemaan. Seurakunnat olivat kiinteitä yhteisöjä, ja huolenpito oli konkreettista. Lähimmäisenrakkaus suuntautui kuitenkin myös seurakunnan piirin ulkopuolelle. Kristityt alkoivat pitää huolta kaupunkien vähäosaisista ja haudata köyhinä kuolleita. Tällä oli laajempaa merkitystä, sillä kun kuolleet haudattiin, myös kulkutautien ote kaupungeissa hellitti.

Tehtävät

1. Mikä oli

- **a)** Jeesus Nasaretilaisen ja
- **b)** apostolien merkitys kristinuskon syntyhistoriassa?

2. Selvitä, millä perusteilla kristillistä alkuseurakuntaa voidaan pitää sekä juutalaisen perinteen jatkajana että uuden uskonnon, kristinuskon, alkuunpanijana.

3. Mikä merkitys Paavalin toiminnalla oli kristinuskon leviämiselle?

4. **a)** Miksi kristinuskon syntyhetken ajoittaminen ei ole yksiselitteistä?

- **b)** Luettele erilaisia ajoitusperusteita.

5. Lue seuraavat raamatunkohdat:

- **a)** Apt. 8: 4–8
- **b)** Apt. 17: 16–23
- **c)** Room. 8: 37–39
- **d)** Room. 13: 1–10, 13
- **e)** 1. Kor. 13.

Mitä selityksiä ne antavat kristinuskon suosion kasvulle antiikin ajan maailmassa?

6. Pohdi,

- **a)** miten uskonnot syntyvät ja kuolevat
- **b)** miksi jokin uskonto on olemassa tuhansia vuosia, kun jokin toinen uskonto vaikuttaa vain vuosia tai vuosikymmeniä
- **c)** mikä tekee uskonnosta aikaa kestävän.

2. Kristityt ja Rooman valtakunta

Kristinuskon syntymän aikaan Rooman valtakuntaa hallitsi keisari. Ainoa valtavaa ja monikulttuurista Rooman imperiumia yhdistävä asia olikin keisarikultti, johon kristityt eivät suostuneet osallistumaan. Tästä syystä keisarit näkivät kristityt uhkana valtakunnan yhtenäisyydelle ja kristittyjä vainottiin. Vainot loppuivat, kun keisari Konstantinus teki kristinuskosta yhden Rooman valtakunnan sallituista uskonnoista 300-luvun alussa. Vajaassa sadassa vuodessa kristinuskosta tuli ainoa sallittu uskonto, ja Rooman vanhat uskonnot saivat vuorostaan väistyä uuden valtionuskonnon tieltä.

Keisarikultti ja kristityt

Yleisesti ottaen uskontoihin suhtauduttiin Rooman valtakunnassa suvaitsevaisesti. Kaikkien valtion virkamiesten oli kuitenkin osallistuttava keisarikulttiin. Tämä oli keino pitää **valtakunta yhtenäisenä**. Juutalaisilla oli tosin vanhastaan oikeus kieltäytyä keisarikultista sillä perusteella, että he uskoivat vain yhteen Jumalaan, Jahveen. Erivapaus koski myös kristittyjä niin kauan kuin heitä voitiin pitää juutalaisuuden lahkona. Kun kristinusko irtautui juutalaisuudesta, kristityt joutuivat luopumaan **erivapaudestaan**.

Kristittyjen elämässä oli muitakin **rajoituksia**. Osa rajoituksista tuli yhteiskunnalta, osa omien seurakuntien johtajilta. Esimerkiksi Rooman piispa Hippolytos luetteli 200-luvulla seurakuntaelämää käsittelevässä kirjassaan ammatteja ja tehtäviä, joiden ei katsottu soveltuvan kristityille. Muun muassa näyttelijän työtä ei suositeltu kristitylle; kertoivathan tuon ajan näytelmät kristinuskon näkökulmasta epäjumalista ja maallisista sankareista. Opettajan ammattiakaan Hippolytos ei katsonut hyvällä, mutta salli sen, jollei ammatin harjoittaja voinut itseään muuten elättää. Muiden uskontojen jumalia kuvaavien patsaiden ja kuvien tekeminen oli kristityille kiellettyä, koska antiikin aikana uskottiin, että patsaissa ja kuvissa asuu niiden kuvaaman jumaluuden henki: kristityt olisivat syyllistyneet epäjumalanpalvontaan.

Diocletianus oli Rooman keisareista ensimmäinen, joka yritti pakottaa kristittyjä uhraamaan roomalaisen uhrauskäytännön mukaisesti. Kristityt pitivät uhraamista epäjumalien palvelemisena. Kieltäytyminen julkisista uhreista johti ensimmäisiin laajoihin kristittyjen vainoihin.

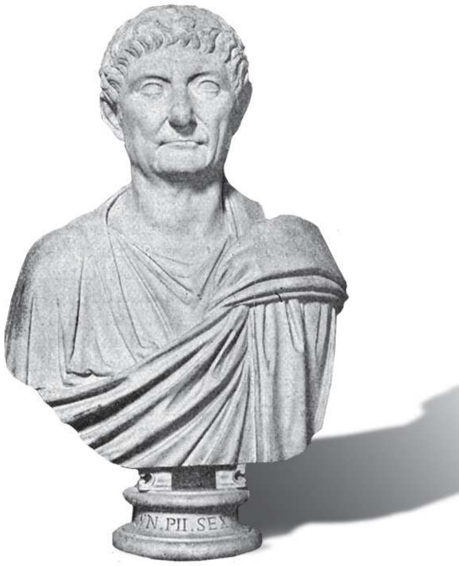

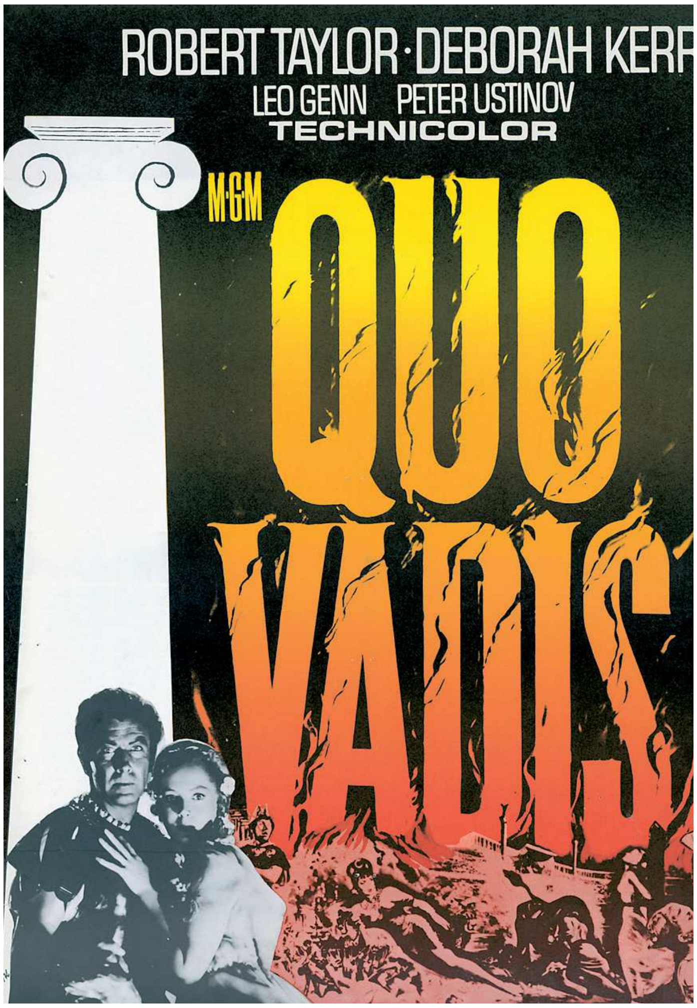

Vuonna 1951 valmistuneessa Quo vadis -elokuvassa kuvataan keisari Neron toimeenpanemaa kristittyjen vainoa, jossa kirkon perinteen mukaan myös apostoli Pietari olisi saanut surmansa. Elokuvan keskiössä on roomalaisen sotilaan ja kristityn neidon dramaattinen rakkaustarina.

Kristittyjen vainot

Juutalaisten ja kristittyjen suhde oli aika ajoin vaikea. Juutalaiset syyttivät kristittyjä **jumalanpilkasta**, koska Jeesuksen väitettiin olleen juutalaisten odottama Messias. Juutalaisten näkökulmasta kyse oli raskaasta rikoksesta. Heidän lakinsa mukaan rangaistus tästä rikoksesta oli kuoliaaksi kivittäminen. Uskonsa puolesta kuolleita kristittyjä alettiin kutsua **marttyyreiksi**. Ensimmäinen heistä oli Stefanos, joka perimätiedon mukaan kivitettiin vuoden 34 aikoihin.

Varsinainen uhka kristittyjä kohtaan tuli kuitenkin Rooman valtakunnan hallitsijoiden taholta. Ensimmäinen kristittyjen vaino alkoi vuonna 64 Rooman tuhoisan tulipalon jälkeen. Keisari Neroa epäiltiin palon sytyttäjäksi, ja hän alkoi puolestaan syyttää kristittyjä.

Vainojen aikaa kesti 300-luvun alkuun. Välillä vainot olivat järjestelmällisiä, välillä taas kristityt saivat elää rauhallista elämää. Vainojenkaan aikana kristittyjen toiminta ei lakannut vaan siirtyi maan alle. He käyttivät omia **symboleitaan**, joista tunsivat toisensa, ja pyrkivät muutenkin pitämään kokoontumisensa salassa ulkopuolisilta. Tämä oli omiaan herättämään epäluuloja ja synnyttämään arvailuja siitä, mitä kristityt salaisissa kokouksissaan tekivät. Kristittyjä syytettiin muun muassa taikuudesta, löyhästä moraalista ja kannibalismista, koska heidän luultiin ehtoollisella syövän ihmislihaa ja juovan verta.

Vainot muuttuivat **järjestelmällisiksi**, kun keisari Decius vuonna 250 halusi palauttaa valtakunnan sisäisen yhtenäisyyden ulkoisten vihollisten uhatessa. Hän määräsi kaikki kansalaiset osoittamaan kuuliaisuuttaan keisarille uhraamalla Rooman jumalille. Uhraamisesta sai erityisen todistuksen. Vaikka uhraustodistuksen vaatimista ei todennäköisesti ollut suunniteltu hyökkäykseksi kristittyjä vastaan, oli selvää, että kristityt kieltäytyivät uhraamasta. Vainot jatkuivat Deciuksen valtakauden jälkeenkin ja huipentuivat vuonna 303, kun keisari Diocletianus määräsi kaikki **kirkot poltettaviksi** ja kristityt jälleen pakon edessä **uhraamaan jumalille**. Mikäli he kieltäytyisivät, heidät tuli vangita ja heitä piti kiduttaa, kunnes uhraaminen oli suoritettu. Diocletianuksen vaino oli kaikkein laajin kristittyjen vainoista.

Kristitty käsitteenä

'Kristitty'-sanan juuret ovat nimessä 'Kristus', joka on kreikkaa ja tarkoittaa voideltua, kuningasta (sama kuin heprean sana 'Messias'). Raamatun mukaan Jeesukseen uskovia alettiin kutsua kristityiksi Antiokiassa (Apt. 11:26). Nimityksen arvellaan olleen alunperin pilkkanimi, jolla haluttiin osoittaa halveksuntaa Jeesuksen kannattajille, jotka uskoivat kuolemaan tuomitun nousseen kuolleista.

Vainojen keinoin kristinuskoa ei kuitenkaan saatu kitketyksi Rooman valtakunnasta. Päinvastoin se sai jatkuvasti **lisää kannattajia**. Kirkkoisä Tertullianus totesikin, että ”marttyyrien veri on kirkon siemen”. Toisaalta osa kristityistä luopui vainojen aikaan uskostaan ja pelasti henkensä uhraamalla roomalaisille jumalille. Kun vainot loppuivat, nousi kirkossa kiistakysymykseksi se, voitaisiinko vainoissa uskostaan luopuneita enää hyväksyä takaisin seurakuntien jäseniksi. Osa seurakunnista oli valmis antamaan luopumisen anteeksi, osa hyväksyi jäsenikseen vain ”uskossaan vahvat” kristityt.

Kristinusko sallituksi uskonnoksi

Keisari Galerius lopetti kristittyjen vainot vuonna 311. Galeriuksen antaman ediktin eli lainvoimaisen julistuksen mukaan oli Rooman valtakunnan kannalta parempi, että kristityt saisivat harjoittaa omaa uskontoaan kuin se, että he eivät harjoittaisi mitään uskontoa. Galeriuksella oli tosin yksi ehto: kristittyjen tuli rukoilla Jumalaansa keisareiden ja Rooman valtakunnan turvallisuuden puolesta.

300-luvun alkupuolella keisarit taistelivat vallasta keskenään. Kun **keisari Konstantinus** oli varmistanut itselleen yksinvallan Rooman valtakunnan länsiosissa, hän julisti kristinuskon sallituksi uskonnoksi vuonna 313. Konstantinus uskoi, että kristittyjen Jumala oli taistellut hänen puolellaan tuoden voiton. Tätä julistusta, jolla kaikki Rooman kansalaiset, kristityt mukaan lukien, saivat

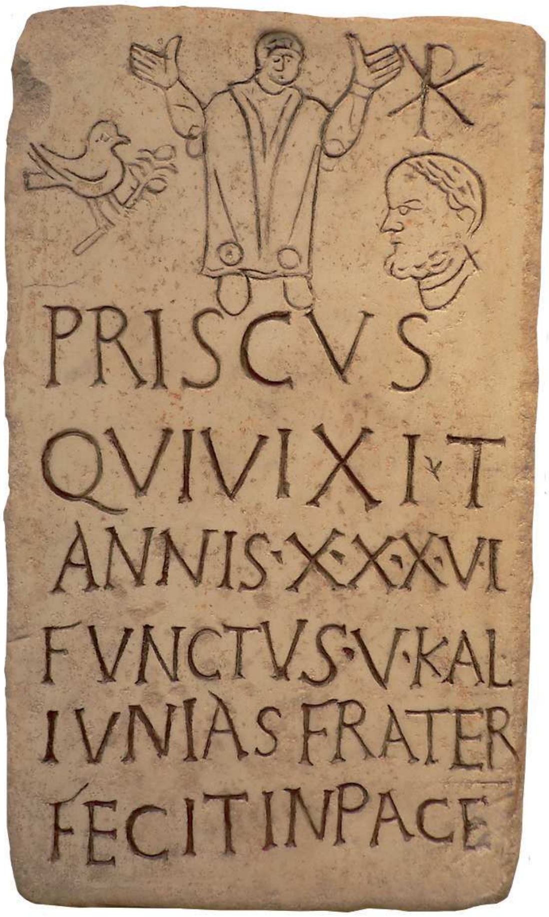

”Priscus, joka eli 36 vuotta, kuoli 28. toukokuuta. Hänen veljensä pystytti hautakiven hänelle. Levätköön rauhassa.” Kristillisissä hautapiirtokirjoituksissa on kristillisen symboliikan kuten Kristus-monogrammin ja kyyhkysen lisäksi usein fraasi ’in pace’, sananmukaisesti ’rauhassa’.

täyden uskonnonvapauden, kutsutaan Milanon ediktiksi. Sen toisena allekirjoittajana oli Rooman valtakunnan itäosia hallinnut **keisari Licinius**, vaikka kirkon historiankirjoitus onkin antanut ediktistä kunnian yksin Konstantinukselle.

Kristityillä ja Rooman hallitsijalla oli yhteisiä tavoitteita. Keisarin kannalta oli hyödyllistä lujittaa **valtakunnan yhtenäisyyttä**, ja yksi, yhteinen uskonto sopi hyvin tähän tarkoitukseen. Lisäksi kristittyjä alkoi 300-luvulle tultaessa olla Rooman valtakunnassa jo niin paljon, että oli keisareidenkin kannalta viisaampaa antaa heidän harjoittaa uskontoaan kuin taistella kasvavia seurakuntia vastaan. Myös seurakuntien tekemä **sosiaalinen työ** sai osakseen arvostusta. Kristityille vakaat poliittiset olot takasivat vapauden levittää sanomaansa entistä laajemmalle Rooman valtakunnassa.

Konstantinus oli taitava vallankäyttäjä. Hän piti itseään niin maallisena kuin kirkollisenakin johtajana, joka katsoi saaneensa valtuudet suoraan Jumalalta. Historiantutkimus on esittänyt erilaisia syitä sille, miksi Konstantinus alkoi suosia kristinuskoa. Toiset tutkijat ovat sitä mieltä, että keisari koki todellisen kääntymyksen, uskoontulon, ja totesi kristittyjen Jumalan muita jumalia mahtavammaksi. Toiset taas pitävät häntä taitavana taktikkona, joka näki kristinuskon palvelevan omia tarkoitusperiään: rauha kristinuskon kanssa toi rauhan koko valtakuntaan. Lisäksi Rooman valtakunnan hallinto oli kärsinyt jo pitkään jatkuvasta sisäisestä kahakoinnista, ja kristillisen kirkon organisaatio oli osoittautunut monin paikoin maallista hallintoa vakaammaksi. Kristittyjen kanssa kannatti tästä syystä tehdä yhteistyötä. Totuus Konstantinuksen kääntymyksestä lienee jossakin uskonnollisen ja poliittisen selityksen välimaastossa.

Valtiokirkon synty

Konstantinuksen aikaansaama mullistus, ns. **konstantinolainen käänne**, merkitsi kirkolle monia uudistuksia. Se aiheutti kirkon kannalta toisaalta hyviä, toisaalta huonoja vaikutuksia. Papisto sai uu-

Naisten asema

Naisten asema oli alkukirkossa merkittävä. He tekivät **lähetystyötä**, toimivat **profeettoina** ja **opettajina** sekä osallistuivat aktiivisesti seurakunnissa tehtävään **vapaaehtoistyöhön**. Naisten rooli seurakunnassa herätti kuitenkin alusta saakka keskustelua. Esimerkiksi apostoli Paavali kirjoitti kirjeessään Korintin seurakunnalle, että naisten oli oltava hiljaa seurakunnan kokouksissa ja kysyttävä mieltään askarruttavista asioista miestensä mielipidettä. Kirkon opista ja teologiasta vastasivat alusta saakka pääasiassa miehet.

300-luvun alussa seurakunnille muodostui selkeä **virkarakenne**, joka ei antanut valtaa naisille. Heistä tuli seurakunnan **palvelijoita** ja **hyväntekijöitä**. 200- ja 300-luvun taitteessa eläneen kirkkohistorioitsija Eusebioksen mukaan nainen ei voinut olla kirkon viranhaltija, koska kaikki Jeesuksen valitsemat apostolit olivat olleet miehiä. Naisista ei haluttu pappeja myöskään siksi, että antiikin monissa uskonnoissa oli ollut naispapittaria. Nainen kelpasi kirkossa **marttyyriksi**, **äidiksi** ja **vaimoksi** sekä **leskeksi** ja **neitseeksi**, ei kirkon johtajaksi. Tunnetuin naismarttyyri oli Diocletianuksen vainoissa surmansa saanut sisilialainen Lucia-neito.

300-luvun puolivälissä kirkkoisä Hieronymuksella tiedetään olleen Roomassa oppineiden naisten piiri, joka auttoi häntä raamatunkäännöstyössä. Rikas leskirouva Paula ja hänen tyttärensä Eustochium seurasivat Hieronymusta myös Betlehemiin, minne he perustivat neljä luostaria. Yksi luostareista toimi vuosikymmeniä oppineiden kohtaamispaikkana, eräänlaisena tutkimusinstituuttina, jossa Hieronymus käänsi Raamatun hepreasta latinaksi. Rikkaat roomalaiseen ylimystöön kuuluneet leskirouvat rahoittivat 300–400-luvuilla merkittävästi kirkon toimintaa ja luostarilaitoksen perustamista. Usein he myös testamenttasivat kaiken omaisuutensa kirkolle.

FORUM
FORUM
Fridfull Jul!
Rauhallista Joulua!
Finlands Lucia 2007 Suomen Lucia Frida Andersson
FST5
EGA
folkhälsan
HBL
Insamling - Keräys: www.folkhalsan.fi
FORUM

Pyhä Lucia on yksi tunnetuimmista varhaiskirkon marttyyreista. Hänen legendansa elää yhä: suomenruotsalaiset valitsevat keskuudestaan vuosittain Lucia-neidon marttyyrin muistopäivänä 13. joulukuuta. Lucia tuo valon.

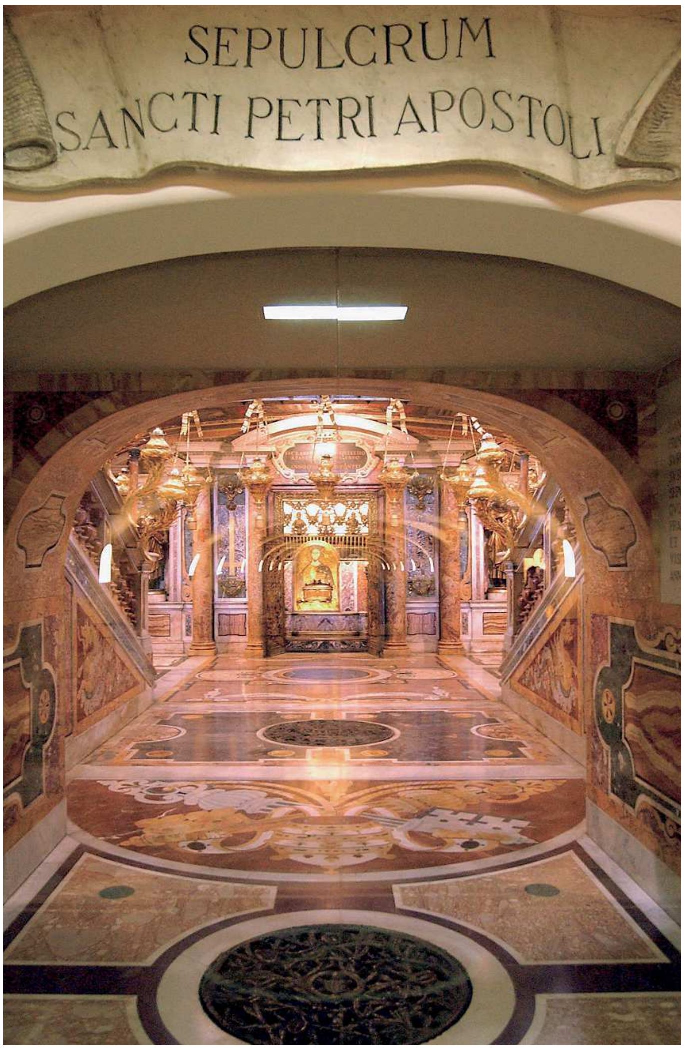

Pietarinkirkko rakennettiin Roomaan apostoli Pietarin oletetun hautapaikan päälle. Pietarinkirkon kryptasta on löydetty antiikinaikainen hautausmaa ja hautakivi, johon on kaiverrettu Pietarin latinankielinen nimi Petrus. Nykyisin haudan yläpuolella lukee latinaksi ”Pyhän apostoli Pietarin hauta”.

distuksen myötä etuoikeuksia ja alkoi muuttua kirkolliseksi virkamiehistöksi. **Sunnuntaista** tuli yleinen **lepopäivä**, joka koski kaikkia muita paitsi maanviljelijöitä. Lisäksi valtion ylläpitämien tuomioistuinten rinnalle tuli kirkon omia **tuomioistuimia**. Toisaalta kirkko joutui uudessa tilanteessa myös luopumaan vapaudestaan ja **sitoutumaan hallitsijaan**.

Yksittäisten kristittyjen kannalta kiistämätön etu oli saavutettu **vapaus**. Enää ei tarvinnut pelätä joutuvansa uskontonsa takia vainotuksi. Kristittyjen joukko kasvoikin huimaa vauhtia, ja he saivat erilaisia etuoikeuksia kuten vapautuksen raskaasta sotapalveluksesta ja hyviä virkoja kirkon ja valtion palveluksessa. Tämä johti siihen, että uuteen uskoon kääntyi myös ihmisiä, joita itse uskonto ei varsinaisesti kiinnostanut. Käännynnäiset eivät enää välttämättä pitäneet kristillisiä opinkohtia tärkeinä, vaan kristinusko oli heille tapa ja mahdollisuus edetä yhteiskunnassa. Lisäksi sidos hallitsijaan pakotti kristityt **kuuliaisuuteen**, niin että kansalaistottelemattomuudesta tuli heidän keskuudessaan pahe. Kasvaessaan kristinusko muuttui radikaalista uudistusliikkeestä **valtavirran uskonnoksi**.

Vuonna 380 Rooman keisari Theodosius julisti, että kaikkien kansalaisten tuli **harjoittaa kristinuskoa**. Kaikille ei kuitenkaan ollut vielä selvää, mihin vetää raja vanhan roomalaisen uskonnon ja kristinuskon välillä. Kaksitoista vuotta myöhemmin keisarit antoivat uuden ediktin, jossa kiellettiin yksityiskohtaisesti vanhojen uskontojen mukaisten uhrien suorittaminen. Käytännössä vasta tämä teki ei-kristillisten uskontojen harjoittamisen mahdottomaksi.

Kristityt teologit korostivat **valtiollisen menestyksen ja uskonnon yhteyttä**: yhteinen uskonto takasi heidän mukaansa Rooman valtakunnan menestyksen. Ei-kristittyjä eli pakanoita ei lopulta enää hyväksytty valtion virkoihin. Roomalaisia temppeleitä hajotettiin ja filosofikouluja suljettiin, vaikka oppineet roomalaiset yrittivät suojella niitä kulttuuriarvoihin vedoten. Olympialaiset kisatkin kiellettiin pakanallisina menoina vuonna 394.

Rooman valtakunnan hajoaminen

Rooman valtakunta jakautui lopullisesti kahtia **Länsi-Roomaksi** ja **Itä-Roomaksi** keisari Theodosiuksen kuoltua vuonna 395. Valtakunnan itäinen osa säilytti asemansa, mutta läntinen osa joutui taipumaan **kansainvaellusten** seurauksena pohjoisesta tulleiden germaaniheimojen vallan alle. Kristinusko oli tässä vaiheessa jo niin vakiintunut, että valtakunnan jakautuminen ja Länsi-Rooman hallinnon romahtaminen eivät sitä kukistaneet. Päinvastoin, kristinusko voitti uusia alueita ja kannattajia kansainvaellusten myötä.

Rooman valtakunta 200-luvun alussa

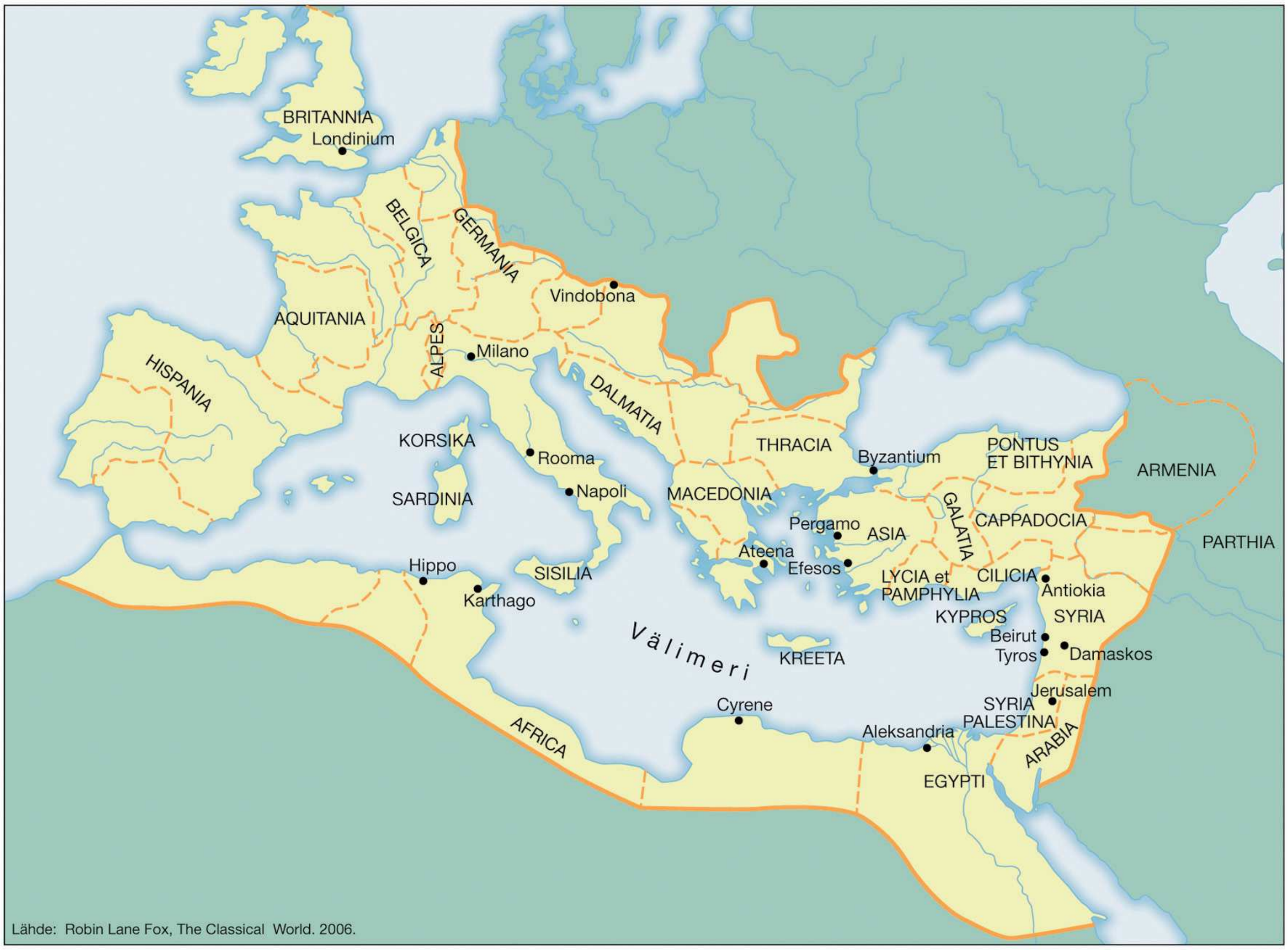
BRITANNIA
Londinium
BELGICA
GERMANIA
Vindobona
AQUITANIA
ALPES
Milano
HISPANIA
DALMATIA
KORSIKA
Rooma
SARDINIA
Napoli
THRACIA
Byzantium
PONTUS
ET BITHYNIA
ARMENIA
MACEDONIA
GALATIA
CAPPADOCIA
Pergamo
ASIA
PARTHIA
Ateena
Efesos
LYCIA et
PAMPHYLIA
CILICIA
Antiokia
Hippo
SISILIA
Karthago
KYPROS
SYRIA
Beirut
Tyros
Damaskos
Välimeri
KREETA
Jerusalem
SYRIA
PALESTINA
Cyrene
Aleksandria
ARABIA
AFRICA
EGYPTI

Lähde: Robin Lane Fox, The Classical World. 2006.

Rooman rinnalle oli kuitenkin itään noussut toinen keskus, keisari Konstantinuksen perustama Konstantinopoli. Kirkollinen valta oli vielä 400-luvulle tultaessa vanhoilla patriarkaattikaupungeilla Jerusalemilla, Antiokialla, Karthagolla ja Aleksandrialla. Rooman seurakunta, jonka itse apostoli Pietari oli perimätiedon mukaan perustanut, alkoi 400-luvulla nousta entistä arvostetumpaan asemaan. Rooman piispa Leo I voimisti vuonna 440 vaatimuksia, joiden mukaan **Rooman piispoille** piti myöntää erityisasema kaikkien piispojen joukossa, sillä he olivat apostoli Pietarin seuraajia. Pietari oli Raamatun mukaan saanut Jeesukselta taivasten valtakunnan avaimet, ja Leo I katsoi nyt näiden avainten mukanaan tuoman vallan kuuluvan Rooman piispalle. Tästä alkoi lännessä Rooman kirkon valtakausi ja **paaviuden** aika.

Tehtävät

1. Listaa erilaisia syitä sille, miksi kristittyjä vainottiin Rooman valtakunnassa. Arvioi, vainotaanko kristittyjä nykypäivänä samankaltaisista syistä.

2. Miten kirkon asema muuttui, kun kristinuskosta tuli valtionuskonto? Pohdi, mitä hyötyä ja haittaa kirkon ja valtion liitosta oli **a)** valtiolle **b)** kirkolle.

3. **a)** Millaista keskustelua käytiin naisten asemasta kirkossa Rooman valtakunnan aikana?

b) Millaista keskustelua käydään nykyisin?

4. Kirkkoisä Tertullianus totesi: ”Marttyyrien veri on siemen”. Miten lausahdus kuvaa kirkon asemaa Rooman valtakunnassa?

5. Kertaa luvut 1 ja 2 sekä kartta s. 24

a) Mitkä tekijät mahdollistivat kristinuskon leviämisen?

b) Mitkä tekijät hidastivat kristinuskon leviämistä Rooman valtakunnassa?

3. Varhaiskirkon toiminta

Kristinuskon ensimmäisinä vuosisatoina kirkolle muotoutui yhteisiä käytänteitä, joita noudatettiin yleisesti eri seurakunnissa. Kristinuskosta tuli järjestäytynyt uskonto, jolla oli pyhät toimitukset ja juhlat sekä virat ja seurakuntaorganisaatio. Jo ensimmäisinä vuosisatoina kirkko oli elävä, monimuotoinen ja monikulttuurinen yhteisö.

Uskonnon harjoitus: kaste, jumalanpalvelus ja ehtoollinen

Kristillisen kirkon jäseneksi liityttiin kasteessa. Ketä tahansa ei kuitenkaan kastettu. Ensimmäisinä vuosisatoina kastettiin aikuisia, joille opetettiin etukäteen kristinuskon perusopit. Opetuksen jälkeen kasteelle tulevan piti **tunnustaa kristillinen uskonsa**. Vain kristittyjen vanhempien lapsia kastettiin ja pie-

Varhaiskirkossa syntyneet kristilliset perinteet ja toimitukset jatkuvat edelleen. Ehtoollinen on ollut kirkon syntyajoista lähtien messun ydintoimitus. Kaikissa kristillisissä kirkoissa vietetään ehtoollista, mutta sen merkitys vaihtelee muistoateriasta uhriateriaan.

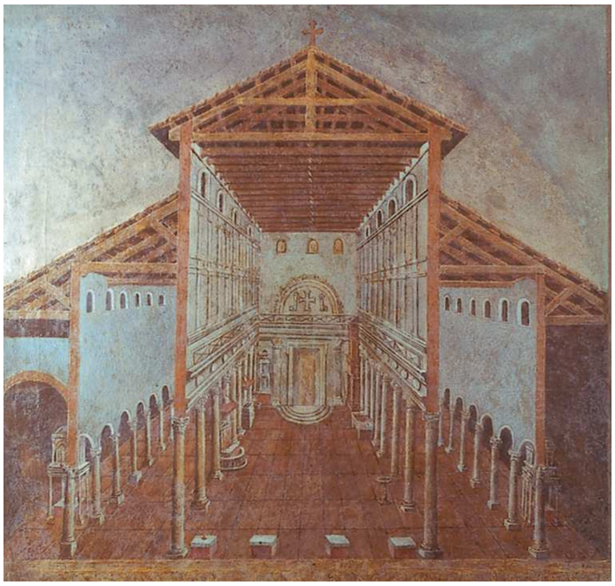

Basilika-kirkossa on korkea keskiosa eli päälaiva, jonka sivuilla on matalammat osat eli sivulaivat. Päälaivan jatkona on päätyseinässä puolipyöreä alttariosa eli apsis. Valo kirkkoon tulee päälaivan yläosan sekä sivulaivojen ikkunoista.

Italian Veronassa sijaitseva San Zeno Maggiore -kirkko edustaa varhaista basilikatyyliä. Kirkko on kristillisen perinteen mukaan rakennettu itä–länsi-suuntaisesti.

nen lapsen puolesta kastetunnustuksen lausui luotettu henkilö. Kummijärjestelmä jatkaa tätä perinnettä nykyisin. Kun kristinuskosta 300-luvulla tuli valtionuskonto, kasteelle tulemisen kynnys aleni. **Aikuiskaste** oli 300-luvun lopussa jo selvästi harvinaisempi kuin **lapsikaste**.

Ensimmäiset kristityt kokoontuivat jumalanpalvelukseen juutalaisten synagogiin, seurakuntalaisten koteihin tai ulos luontoon. Vainojen aikaan jumalanpalveluksia vietettiin myös katakombeissa eli maan alle rakennetuissa hautaholveissa ja marttyyrien haudoilla. Kun seurakunnat kasvoivat, alettiin rakentaa erillisiä kirkkorakennuksia. Myös monista kotikirkoista kehittyi julkisia kirkkoja. Ensimmäiset kirkot rakennettiin 200-luvun alkupuolella. Seuraavalla vuosisadalla kirkkorakennusten päätyypiksi alkoi lännessä vakiintua suorakaiteen muotoinen basilika. Idän kristityt puolestaan rakensivat ristipohjakaavaisia keskuskupolikirkkoja, jotka edustivat bysanttilaista tyyliä.

Kristityt viettivät jumalanpalvelusta sunnuntaina, joka oli Jeesuksen ylösnousemuksen päivä. Jumalanpalvelukset noudattivat juutalaisten synagogajumalanpalvelusten tapoja. Kokoontumisissa luettiin ja selitettiin pyhiä kirjoituksia, rukoiltiin, muisteltiin Jeesuksen opetuksia sekä laulettiin ja seurakunnan vanhimmat pitivät puheita. Alussa jumalanpalveluksissa ei ollut kiinteää, vakiintunutta kaavaa, mutta vähitellen alettiin laatia **liturgisia kaavoja**, joiden mukaan toimittiin. Kun kristinuskosta tuli valtionuskonto, suurten kaupunkien kuten Rooman, Aleksandrian ja Konstantinopolin jumalanpalvelusten muodot vakiintuivat myös pienempiin seurakuntiin. Tärkein osa jumalanpalvelusta oli ehtoollinen, jonka ympärille jumalanpalveluksen muut osat rakentuivat. Alkukirkon ehtoollista kutsuttiin **rakkauden ateriaksi**, koska jokaisen mukanaan tuoma ruoka jaettiin tasan. Diakonit jakoivat ehtoolliselle tuotuja ruokia myös sairaille ja vanhuksille. Myöhemmin 100-luvulla ehtoollinen eli **eukaristia, kiitosateria**, ei enää ollut kaikkien yhteinen ateria. Sille saivat osallistua vain kastetut seurakunnan jäsenet.

Bysanttilaisen tyylin kirkot ovat pohjakaavaltaan tasaristimuotoisia ja niissä on keskuskupoli. Ateenan keskustassa on useita vanhoja bysanttilaiskirkkoja.

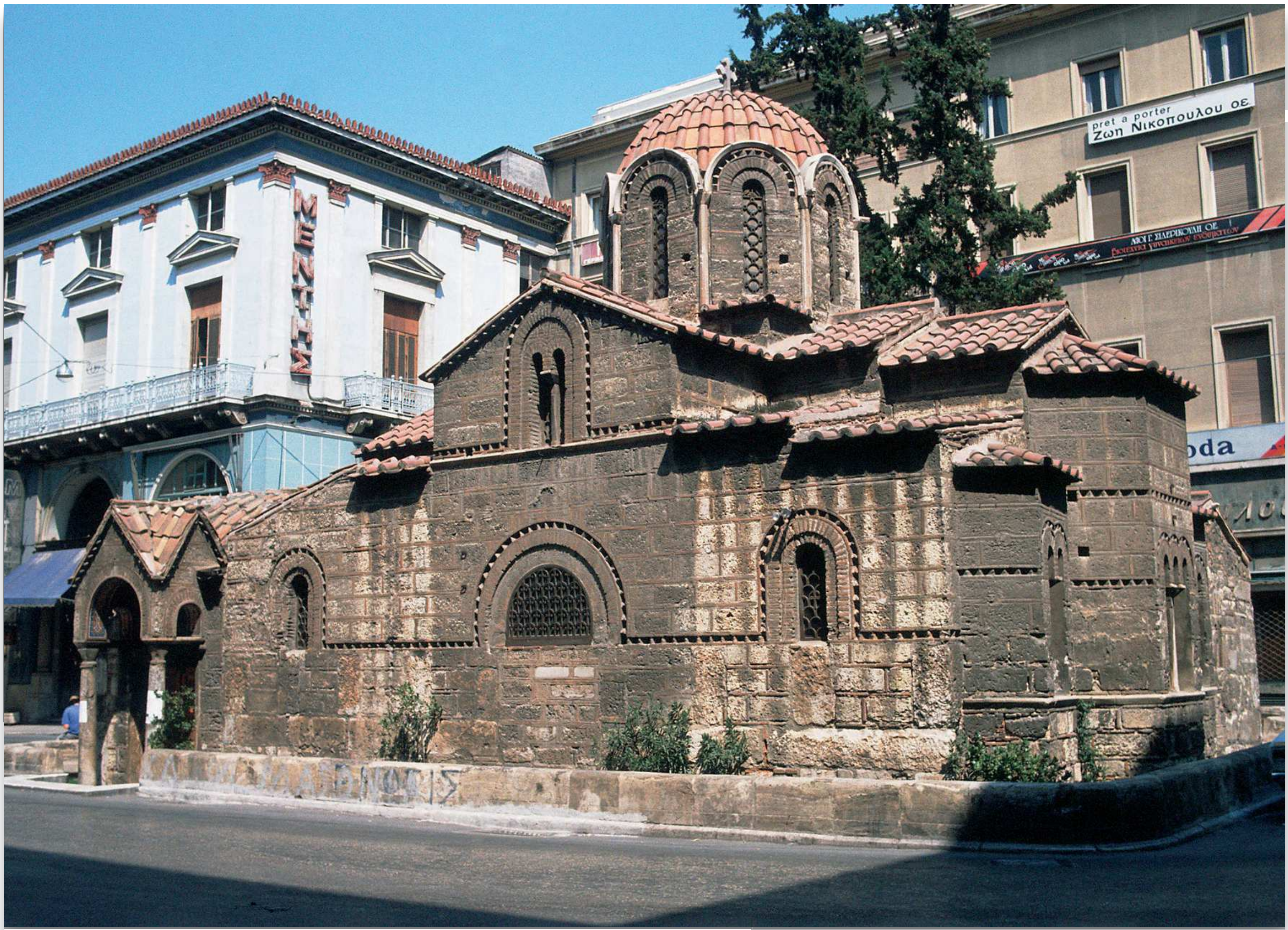

Kristilliset juhlat

Kristillinen juhlakalenteri syntyi 300-luvulla. Ensimmäinen kristillinen juhla oli **pääsiäinen**, Jeesuksen ylösnousemuksen juhla, jota vietettiin jo ensimmäisellä vuosisadalla. Myöhemmin pääsiäisen viettoon alettiin valmistautua 40 päivää kestävällä paastonajalla. **Kiirastorstaina** nautittiin ehtoollinen, ja **pitkänäperjantaina** toimitettiin jumalanpalvelus ilman ehtoollista. **Helatorstaita**, Kristuksen taivaaseenastumisen muistojuhlaa, alettiin viettää 40 päivää pääsiäisen jälkeen ja **helluntaita**, Pyhän Hengen vuodattamisen sekä kristillisen kirkon syntymäjuhlaa, 10 päivää helatorstain jälkeen.

Joulun viettäminen nykyisellä paikallaan alkoi 300-luvun puolivälissä. Kristuksen syntymäjuhlan ajankohdaksi valittiin ei-kristillinen juhlapäivä, 25. joulukuuta, roomalaisen auringonjumalan päivä. Kun kristinuskosta tuli Rooman valtionuskonto, ei-kristillinen juhlapäivä sai uuden, kristillisen merkityksen.

Seuraavina vuosisatoina kirkkovuosi sai uusia juhlia Raamatun ja tradition pohjalta eri puolilla Rooman valtakuntaa. 500-luvulla alettiin viettää joulua edeltävää neliviikkoista adventtiaikaa. Se oli valmistautumista Jeesuksen syntymäjuhlaan, ja sitä vietettiin paastoamalla.

Vuoden eri päivinä muisteltiin marttyyrejä ja kirkon pyhiä henkilöitä. Nämä päivät omistettiin heidän nimilleen. Esimerkiksi joulukuun 26. päivästä tuli ensimmäisen marttyyrin, Stefanoksen, **muistopäivä**. Pyhimyskalenterin vaikutteet näkyvät yhä nimipäiväkalentereissa.

Seurakuntien järjestäytyminen

Apostolit olivat kristillisen kirkon ensimmäisiä työntekijöitä. Kun kristinuskon kannatusalue levisi Rooman valtakunnassa ja kristillisten seurakuntien jäsenmäärä kasvoi, tarvittiin uusia virkamiehiä. Aluksi erilaiset tehtävät jaettiin Pyhän Hengen **armolahjojen**, karismojen, perusteella. Ne olivat erilaisia kykyjä tai ominaisuuksia. Esimerkiksi kristinuskon opettamisen taito, taitava saarnaaminen ja halu auttaa toisia olivat tällaisia kykyjä. Taitoja pidettiin Jumalan antamina ja siksi ne oikeuttivat ja antoivat vallan toimia seurakunnassa.

Vainojen aikana kristityt kokoontuivat messuun katakombeihin eli maanalaisiin hautakäytäviin. Italian Napolissa sijaitseva katakombi on 100-luvulta.

Kirkon **hierarkia** eli tehtävien arvojärjestys syntyi vähitellen. Ilman hierarkkista organisaatiota kirkon olisi ollut hankala toimia varsinkin suurissa kaupungeissa. Järjestäytyminen oli tärkeää myös siksi, että kristityt kohtasivat jatkuvasti erilaisia uskonnollisia ajattelutapoja ja tulkintoja. Tämä haastoi kirkon määrittelemään omaa oppiaan. Päätösten tekeminen oli helpompaa järjestäytyneessä kirkossa, jossa määrätyillä henkilöillä oli hengellinen valta eli valta päättää oikeasta opin tulkinnasta.

Kirkon virat

Piispat, presbyteerit ja diakonit palvelivat seurakuntia. Alun perin **piispa** toimi vain yhdessä seurakunnassa, jossa hänen tehtävänään oli **johtaa jumalanpalvelusta**. Myöhemmin piispalle muodostui muita tehtäviä. Hän huolehti kirkon alkuperäisen opin säilymisestä ja otti kantaa kristittyjen keskinäisiin erimielisyyksiin. Piispat antoivat synninpäästöjä ja hoitivat kirjeenvaihtoa muihin seurakuntiin. He olivat yleensä suurten kaupunkiseurakuntien johtajia. Vähitellen piispat saivat vastuulleen myös kaupunkia ympäröiviä maaseutuseurakuntia.

Piispan johtamaa aluetta kutsuttiin **hiippakunnaksi**. Arvostetuimmat kaupunkiseurakunnat ja piispanistuimet sijaitsivat kristinuskon keskuksissa Jerusalemissa, Antiokiassa, Aleksandriassa, Roomassa ja Karthagossa. Näiden kaupunkien piispoja kutsuttiin **patriarkoiksi**.

Seurakuntien vanhimmat eli **presbyteerit** johtivat seurakuntia piispan alaisuudessa. He avustivat piispaa esimerkiksi jumalanpalveluksissa lukemalla Raamattua ja pitämällä puheita. Myöhemmin presbyteerin virasta kehittyi **papin virka**, johon piispa vihki. Jo 300-luvulla papit muodostivat oman yhteiskuntaluokkansa, jolta vaadittiin moitteetonta elämäntapaa sekä selibaattia eli naimattomuutta. Selibaattivaatimusta ei kuitenkaan noudatettu kovin tiukasti. Vasta myöhemmällä keskiajalla pappien selibaatista tuli vakiintunut käytäntö.

Diakonit tekivät monenlaista **palvelutyötä**. He auttoivat köyhiä ja sairaita sekä avustivat jumalanpalveluksissa esimerkiksi ehtoollisen jakajina.

Askeesi elämäntapana

Askeesi oli ihanteena monissa ei-kristillisissä uskonnoissa Rooman valtakunnassa. Monet kristitytkin omaksuivat sen ja noudattivat askeettista elämäntapaa ensimmäisinä vuosisatoina. He **paastosivat** kaksi kertaa viikossa. Lihasta ja viinistä luopumista pidettiin ansiokkaana. Askeesiin kuului myös **seksuaalinen pidättyvyys** sekä **almujen antaminen** köyhille ja seurakunnille. Ensimmäisinä vuosisatoina askeesia harjoitettiin pääasiassa omassa perhepiirissä.

Kirkon hengellisyyden koettiin laimenevan, kun seurakuntien jäsenmäärät kasvoivat. **Protestina kirkon maallistumista vastaan** osa kriittisimmistä kristityistä jätti yhteiskunnan ja kristillisen yhteisönsä ja vetäytyi erämaihin **erakoiksi**. Myös kristittyjen vainot vaikuttivat siihen, että erakkona elämisen suosio kasvoi 200-luvun lopulla.

Erakot hylkäsivät aikaisemman elämäntapansa ja pyrkivät noudattamaan mahdollisimman konkreettisesti Jeesuksen esimerkkiä ja oppeja (Matt. 19:21, 27–28). Heille yksinäisyydessä eläminen merkitsi omistautumista Jumalalle. Vaikka monet erakot pyrkivät täydelliseen yksinäisyyteen, se ei ollut käytännön syistä useinkaan mahdollista. Maallikot huolehtivat erakkojen toimeentulosta tuo-

Varhaiskristillinen taide

Vanhassa testamentissa sanotaan: ”Älä tee itsellesi patsasta äläkä muutakaan jumalankuvaa, älä siitä, mikä on taivaalla, älä siitä, mikä on alhaalla maan päällä, äläkä siitä, mikä on vesissä maan alla” (2. Moos. 20:4). Tämä ns. kuvakielto vaikutti siihen, miten varhaiset kristityt suhtautuivat uskonnolliseen taiteeseen. Kuvien käyttö liitettiin muihin uskontoihin, koska monissa antiikin uskonnoissa jumalat kuvattiin ihmis- ja eläinhahmoisina.

Kristinuskon alkuaikoina Jeesusta ei kuvattu ihmishahmossa. Alkukristillisissä seurakunnissa käytettiin symboleja, joista risti, kala ja ankkuri olivat yleisimpiä. Kala esiintyi hautakivissä, talojen ovissa ja amuleteissa. Kala oli vainojen aikana salainen tunnusmerkki, joka symboloi Kristusta. Kreikankielisen lausuman, Jeesus Kristus Jumalan Poika Vapahtaja, sanojen alkukirjaimet muodostavat sanan ’ikhthys’, joka kreikassa tarkoittaa kalaa. Vesi kalan elinpaikkana viittaa myös kasteeseen. Ankkuri symboloi kristillistä uskoa, joka on luja ja varma. Kristus-sanan kahdesta ensimmäisestä kreikankielisestä kirjaimesta khi ja ro (XP) muodostui ns. Kristus-monogrammi.

Ensimmäiset kristilliset taideteokset syntyivät 100–300-luvuilla Roomassa. Kristillinen taide ei tuolloin tyyliltään eronnut muista ajan taideteoksista. Katakombien seiniin kuvattiin Raamatun tapahtumia, esimerkiksi yhteistä ateriaa tai kuolemanhädästä pelastumista. Ei-kristilliset aiheet, kuten karitsaa kantava hyvä paimen, saivat uuden merkityksen. Kristus voitiin esittää antiikin filosofina tai lainsäätäjänä ympärillään joukko lampaita, jotka symboloivat apostoleja. 300-luvulla tapa kuvata Kristusta alkoi kuitenkin muuttua: hänet sijoitettiin keisareiden tapaan hallitsijaksi valtaistuimelle. Aluksi Kristus kuvattiin lapsenkasvoisena, myöhemmin, 300-luvun loppupuolella, partaisena miehenä.

Jo varhaiskirkon aikana kirkot koristeltiin mosaiikein ja seinämaalauksin, jotka kertoivat Raamatun tapahtumista. Myös hautaholveihin maalattiin freskoja. Roomalaisessa hautaholvissa on kuvaus ruokkimisihmeestä. Kuvassa Jeesus siunaa viisi leipää.

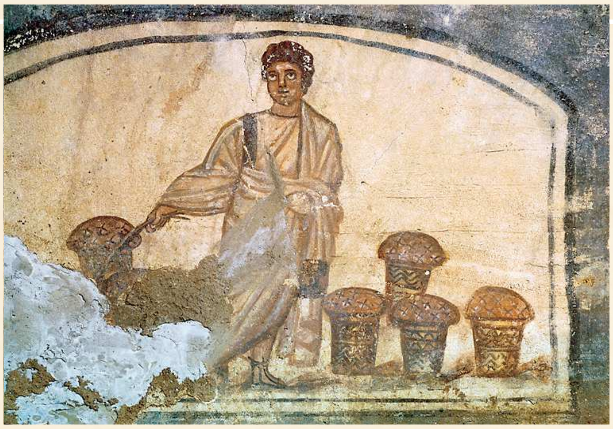

malla heille ruokaa tai ostamalla heidän käsitöitään. Seurakuntiin erakot olivat yhteydessä käydessään jumalanpalveluksissa.

Jotkut erakot elivät muiden erakoiden lähettyvillä pienissä yhteisöissä. Ensimmäinen erakkokulttuuri syntyi Niilin jokilaaksoon. Tunnetuin egyptiläisistä erakoista oli noin vuonna 250 rikkaiden kristittyjen pojaksi syntynyt Antonios. 20-vuotiaana Antonios vetäytyi autiomaahan ja eli lähes 30 vuotta syrjäisissä hautaluolissa. Hänestä tuli kuuluisa opettaja, joka sai monia seuraajia.

Vaikka erakoihin oli aluksi suhtauduttu epäluuloisesti, kristinuskon levitessä heitä alettiin kunnioittaa ja ihailla. Maallikot uskoivat usein, että erakoilla oli yliluonnollisia kykyjä, kuten taito karkottaa pahoja henkiä. Erakkoyhteisöistä kehittyi vähitellen **luostareita**, mutta erakkoelämää viettäviä kristittyjä oli vielä keskiajallakin. Tavoitteena kaikilla, sekä erakoilla, munkeilla että nunnilla, oli keskittyä **hartaudenharjoitukseen**.

Ensimmäiset luostarit idässä

Ensimmäisen luostarisäännön kehitti Pakomios 300-luvun alkupuolella Egyptissä. Hän myös perusti ensimmäisen muureilla ympäröidyn luostarin. Pakomiokselle **yhteisöllisyys** oli tärkeää. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, että munkit tekivät työtä, aterioivat ja viettivät jumalanpalveluksia yhdessä. Heidän tuli myös olla ehdottoman kuuliaisia luostarien johtajille. Egyptistä luostarit levisivät kristikunnan itäisiin osiin, Palestiinaan, Syyriaan ja Konstantinopoliin.

Itä-Roomassa Basileios Caesarealainen kehitti 300-luvun puolivälissä yhdessä sisarensa Makrinan kanssa **luostarisäännön**, jossa munkit ja nunnat sitoutuivat **köyhyyteen**, **naimattomuuteen** ja **kuuliaisuuteen**. Luostareissa korostettiin munkin ja nunnan omaa hengellistä kasvua. Basileioksen sääntö painotti myös sosiaalista työtä. Jumalanpalvelusten ja rukouselämän lisäksi luostarin asukkaat huolehtivat sairaista ja köyhistä. Luostarit olivat yhteydessä kirkon organisaatioon, ja paikallisella piispalla oli mahdollisuus valvoa niitä. Basileioksen säännöt vaikuttivat merkittävästi itäisen kristikunnan luostarielämään.

Pyhän Katariinan luostari on yksi vanhimmista ortodoksiluostareista maailmassa. Luostari sijaitsee Siinain vuoren juurella Egyptissä.

Lännen luostarilaitoksen synty

Länsi-Roomassa luostarit perustettiin kirkkojen ja kaupunkien läheisyyteen. Maallisista nautinnoista kieltäytyminen ei tarkoittanut ympäröivän maailman täydellistä karttamista. Köyhyys ja yksinolo eivät olleet kilvoittelussa tärkeimmällä sijalla, vaan niiden tilalle tulivat **oppineisuus ja työnteko**. Benedictus Nursialainen perusti Keski-Italiaan Monte Cassinon luostarin 500-luvun alkupuolella, ja hänen luostarisääntönsä vaikutti lännen luostareiden elämään aina 1100-luvulle saakka. Koska Benedictus halusi korostaa luostarilupauksen vakavuutta, hän määräsi luostareihinsa yksivuotisen koeajan, novisiaatin. ”Ora et labora”, **rukoile ja tee työtä**, oli benediktiiniluostareiden tunnuslause. Niinpä munkit ja nunnat harjoittivat lähetystyötä, ylläpitivät luostarikouluja ja sairaaloita. Lisäksi benediktiiniläisluostareissa viljeltiin maata, kopioitiin käsikirjoituksia, tutkittiin teologiaa sekä rukoiltiin ja pidettiin jumalanpalveluksia.

Luostareiden merkitys

Kirkko ei torjunut luostariliikkeitä, vaan hyödynsi ja arvosti niitä. Luostarit muodostivat verkoston, jonka kautta monenlaiset **kulttuurivaikutteet levisivät** tehokkaasti. Monet luostarit olivatkin luku- ja kirjoitustaidon keskuksia. Niissä paitsi kopioitiin käsin pyhiä kirjoituksia myös ylläpidettiin kirjastoja. Lisäksi ne olivat tunnettuja esimerkiksi lääke- ja kasvitieteellisestä osaamisestaan. Osa luostareista oli rikkaita, ja niillä oli valtaa myös **kirkkopolitiikassa**. Piispat olivatkin usein taustaltaan munkkeja.

Ihmiset kunnioittivat munkkien ja nunnien elämäntapaa. Luostarit turvasivat monille ihmisarvoisen elämän: orvot, lesket ja naimattomat naiset saattoivat löytää niistä oman paikkansa. Luostarit huolehtivat asukkaidensa toimeentulosta ja tarjosivat heille **turvaverkon**, jollaista harvalla oli luostarin muurien ulkopuolella.

Tehtävät

1. Laadi käsitekartta aiheesta ”kristittynä varhaiskirkossa”. Pyri vastaamaan sen avulla seuraaviin kysymyksiin:
   a) Mihin toimintaan kristitty osallistui?
   b) Keitä hän kirkossa kohtasi?
   c) Mitä juhlia hän vietti?
2. Miksi kirkon virat kehittyivät?
3. Esittele luostarilaitoksen synty:
   a) Miten ja miksi luostarilaitos syntyi?
   b) Mikä merkitys sillä oli omana aikanaan?
   c) Mitä ongelmia luostarilaitoksen syntyyn liittyi?
4. Lue oheinen teksti.
   a) Mihin seikkoihin nuori totuudenetsijä Augustinus kiinnitti huomiota piispa Ambrosiuksen puheissa ja toiminnassa?
   b) Pohdi, mikä merkitys varhaiselle kristinuskolle oli sillä, että kirkon ylimmät viranhaltijat olivat saaneet perinteisen kreikkalais-roomalaisen koulutuksen.

– – Niin tulin Milanoon piispa Ambrosiuksen, Sinun [Jumalan] hurskaan palvelijasi luokse. – – Isällisesti otti tuo Jumalan mies minut vastaan ja kohteli minua, muukalaista, rakkaasti kuin todellinen sielunpaimen. Minä myös aloin rakastaa häntä, aluksi en niinkään totuuden opettajana – minähän en ensinkään uskonut löytäväni totuutta Sinun kirkostasi – kuin minulle hyväntahtoisuutta osoittavana ihmisenä.

Kuuntelin hartaasti hänen kansalle pitämiänsä puheita, en siinä tarkoituksessa, kuin minun olisi pitänyt, vaan tutkiakseni, oliko hänen kaunopuheisuutensa maineensa veroinen ja virtasivatko sanat hänen suustaan runsaampina vaiko niukempina kuin kerrottiin.

Seurasin hänen esitystään tarkkaavaisena, mutta sisällyksestä en paljoa huolinut, vieläpä halveksinkin sitä. Minä nautin hänen kauniista saarnastaan, joka tosin esitysmuodoltaan ei ollut niin leikillistä ja siloteltua kuin Faustuksen [manikealaista harhaoppia kannattanut piispa], mutta se oli oppineempaa. – –

– – Samalla kun avasin sydämeni tarkkaamaan, kuinka kaunopuheisesti Ambrosius puhui, samalla tunkeutuivat, tosin vähitellen, sieluuni myöskin hänen puhumansa totuudet. – –

Augustinus, Tunnustukset. (397–398) 1981. Toim. Simo Kiviranta. Suom. Otto Lakka.

5. Mitkä varhaiskirkon uskonnonharjoituksen muodot ovat edelleen näkyvissä 2000-luvun kirkoissa?

4. Kristinuskon opin muotoutuminen

Kirkon oppi ei ole kokoelma yksittäisten ihmisten mielipiteitä, vaan sitä on vuosisatojen ajan muotoiltu yhä uudelleen. Opin kehittyminen onkin ollut monien kokousten ja keskustelujen yhteinen lopputulos. Kirkon perinteeseen kuuluu opin välittäminen uusille sukupolville.

Apostolit opettivat, että Jeesus oli odotettu Messias eli Kristus. Opetus oli suullista; teksteinä käytettiin Lakia, Profeettoja ja Kirjoituksia eli Vanhaa testamenttia. Niitä tulkittiin kuitenkin uuden Kristus-uskon valossa.

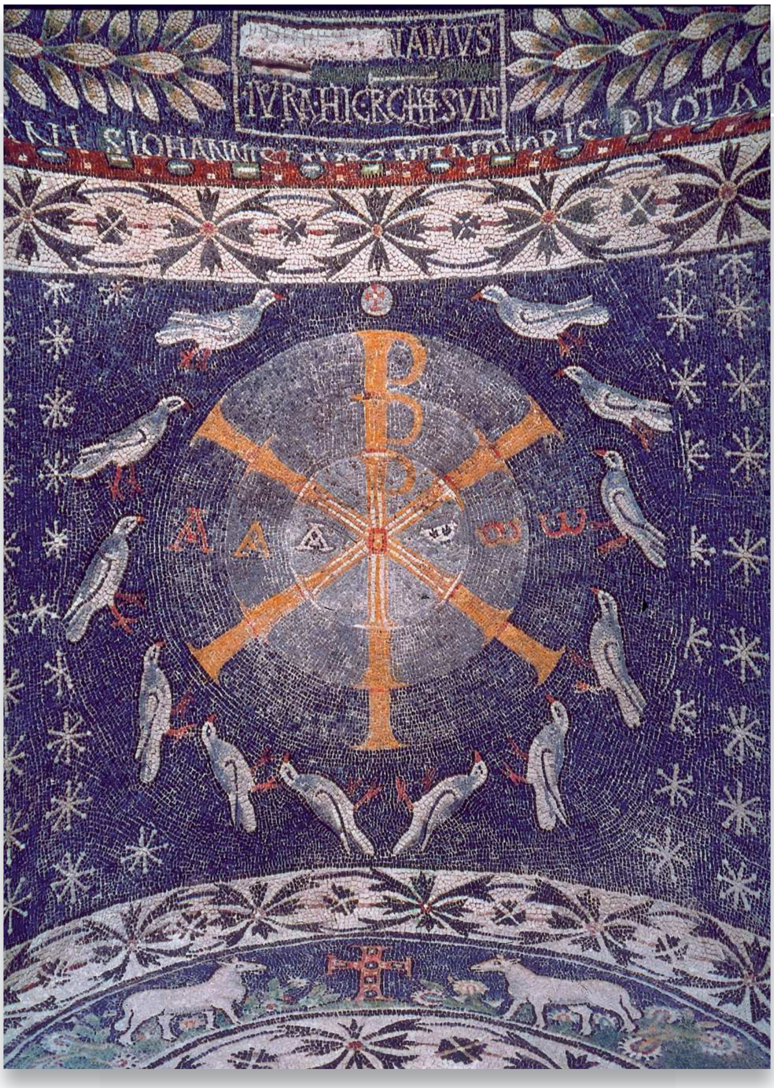

Kristillisissä kirkoissa on käytetty koristeluna paljon symboleja. Jo varhaiskirkossa otettiin käyttöön Kristus-monogrammi, jossa on kreikankielisen Kristus-nimen kaksi ensimmäistä kirjainta päällekkäin. Kuvan mosaiikki on italialaisesta baptisteriosta eli kastekappelista 400-luvun lopulta.

Kirjauskonto

Kun kristilliset seurakunnat levisivät Välimeren alueella, erilaiset käsitykset kristinuskosta johtivat kiivaisiin keskusteluihin siitä, mitä kristinusko oikeastaan oli. Varhaiskristillisyyttä kuvaa siksi paremmin moneus kuin ykseys. Vähitellen syntyi tekstejä, joissa muisteltiin Jeesuksen elämän keskeisimpiä opetuksia, tekoja ja elämänvaiheita sekä tulkittiin hänen opetuksiaan. Näistä muodostui Uusi testamentti. Kreikankielisestä Uudesta testamentista tuli kuitenkin ohjeellinen **kirjakokoelma** eli **kaanon** vasta, kun se 400-luvulla sai lopullisen muotonsa. Kristinuskosta tuli siten kirjauskonto, jonka oppi pohjautui määriteltyihin teksteihin. Valittujen tekstien tuli heijastaa **apostolista perintöä** eli ylösnousemuksen todistajien tai jonkun apostolin lähipiiriin kuuluneen opetusta. Lisäksi tekstien tuli olla **yleisesti käytettyjä** ja **oikeaoppisia**. Raamatun kokoamisella oli siis keskeinen merkitys kirkon opin muotoutumisessa, koska nyt uudella uskonnolla oli yhtenäinen pyhä kirja. Raamatun lisäksi kirkon oppiin vaikuttivat tulkintaperinne sekä yksittäisten henkilöiden kokemukset ja ajattelu.

Erilaisia tulkintoja

Kun kirkko kohtasi hellenistisen maailman, sen piiriin tuli erilaisia uskonnollisia ja filosofisia virtauksia, joihin oli otettava kantaa. Eräs tunnetuimmista haastajista yhdessä sovitulle kristinuskon sisällölle oli **gnostilaisuus**. Se oli puolestaan saanut vaikutteita uusplatonilaisuuden opista, jonka mukaan aistein havaittavan maailman lisäksi on ajatuksella tavoitettavissa oleva todellisempi, näkymätön ideainmaailma. Gnostilaisuuden tulkinta kristinuskosta oli, että mikäli ihminen halusi pelastua, hänen tuli vastaanottaa salainen tieto, jonka välittäjänä Jeesusta pidettiin. Aineellinen maailma oli sielun vankila, josta saattoi päästä irtautumaan valomaailmaan. Gnostilaisuutta pidettiin kirkossa virheellisenä **harhaoppina**, heresiana. Sen ajateltiin mitätöivän Jeesuksen ihmiseksitulon eli inkarnaation merkityksen ihmisen pelastumiselle.

Montanolaiset puolestaan olivat ryhmä, joka julisti pikaista maailmanloppua. Vaikka toisen vuosisadan loppupuolella vaikuttanut ryhmä arvioi maailmanlopun ajankohdan väärin, se jatkoi kuitenkin toimintaansa ja korosti hyveellisen elämän ja ankaran kilvoituksen merkitystä uskonelämässä.

Kristinusko kohtasi Roomassa myös **antiikin filosofian**. Kristityt ajattelijat pyrkivät kertomaan filosofeille, mitä kristinusko oli ja mikä siinä oli hyvää ja ylivertaista. Eräs tunnetuimmista varhaisista apologeetoista eli **kristinuskon puolustajista** oli Justinos Marttyyri (k. noin 165). Hän väitti, että kristinusko oli ainoa oikea uskonto ja ainoa oikea filosofia. Kreikkalaisen filosofian parhaat ajatukset toteutuisivat näin kristinuskossa. Kristinuskoa tulkittiin antiikin filosofian tarjoamin käsittein. Justinoksen ajattelusta sai alkunsa antiikin filosofian ja kristinuskon vuoropuhelu Euroopassa.

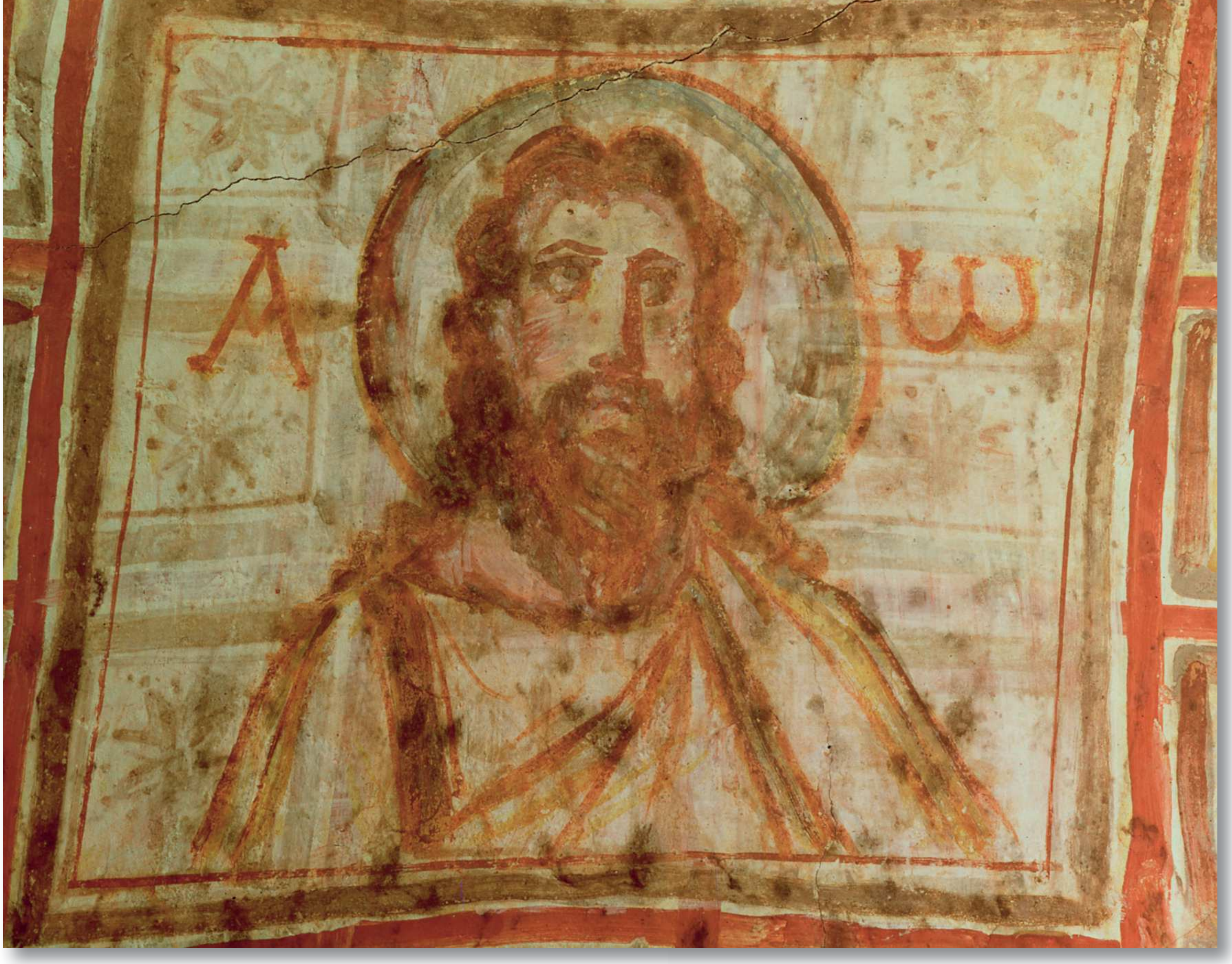

Roomalaisessa Commodillan katakombissa (300-luvulta) on kuvattu Kristus ja hänen tunnuksenaan kirjaimet a ja o, alfa ja omega. Kirjaimet olivat kreikkalaisen aakkoston ensimmäinen ja viimeinen kirjain. Symboliikka perustuu Johanneksen ilmestyksen kohtaan: ”Minä olen A ja O, alku ja loppu” (Ilm.1:8).

Varhaisia teologeja

Niitä teologeja, jotka kirjoittivat tunnetuimmat kristilliset tekstit ensimmäisten vuosisatojen aikana, kutsutaan **kirkkoisiksi**. Miesten kirjoittamassa historiassa ns. kirkkoäitien osuus on jäänyt olemattomaksi, vaikka heitäkin on ollut. Kirkkoisät vaikuttivat kirkon oppiin ja elämään merkittävästi. Monet kirkkoisistä saivat ajan mittapuun mukaan monipuolisen maallisen ja hengellisen koulutuksen. Niinpä he olivat usein merkittäviä opettajia. Osa kirkkoisistä oli erämaassa eläneitä opettajia tai kaupunkiseurakuntien johtajia eli piispoja. Osa vaikutti valtaapitävien keskuudessa.

Tavallisesti puhutaan lännen ja idän kirkkoisistä. Lännen kirkkoisät toimivat latinankielisen läntisen Rooman alueella ja idän kirkkoisät kreikankielisen itäisen Rooman alueella. **Kirkkoäidit** taas olivat naisia, jotka esimerkiksi perustivat luostareita ja luovuttivat omaisuutensa kirkolle. He keskustelivat kirkkoisien kanssa opillisista kysymyksistä ja vaikuttivat siten myös teologiaan.

Lännen kirkkoisistä merkittävimpänä voidaan pitää **Augustinusta** (354–430). Tunnustukset-teoksessaan hän kuvasi omia pyrkimyksiään löytää elämälle tarkoitus. Kiivaan etsinnän jälkeen hän löysi levon Jumalassa. Augustinusta on kutsuttu **armon opettajaksi**, koska hänen ajattelussaan eräänä pääjuonteena oli vakaumus siitä, että ihmisen pelastus oli riippuvainen erityisesti Jumalan armosta, ei ihmisen omista teoista. Saman opetuksen nosti esille 1200 vuotta myöhemmin elänyt Martin Luther. Ajatteluunsa Augustinus imi vaikutteita uusplatonilaisesta filosofiasta, jonka hän sitoi kristilliseen perinteeseen. Augustinus tulkitsi platonistisen opin hyvyydestä todellisuuden perustana niin, että kristillinen Jumala oli kaiken luoja ja suurin hyvyys. Kristinuskon totuuksia haluttiin näin ilmaista ajan filosofisella käsitteistöllä.

Kirkkoisä Augustinus

Augustinus syntyi v. 354 Pohjois-Afrikassa. Augustinusta ei kastettu lapsena, vaikka hänen äitinsä oli harras kristitty. Äiti kuitenkin opetti pojalleen kristinuskon tapoja ja totuuksia. Augustinus aloitti Karthagossa puhetaidon opinnot 17-vuotiaana ja heittäytyi mukaan iloiseen ja vapaaseen opiskelijaelämään. Tunnustukset-kirjassaan Augustinus kertoo ylikorostuneesti lemmenseikkailuistaan ja turmeltuneesta nuoruudestaan. Opiskeluaikana hän alkoi tutustua myös filosofiaan.

Valmistuttuaan puhetaidon opettajaksi Augustinus muutti Milanoon. Siellä hän kuunteli puhetaidon mestaria piispa Ambrosiusta. Vähitellen Augustinus vakuuttui kristinuskon opin totuudesta. Palattuaan takaisin Pohjois-Afrikkaan hänet taivuteltiin papinvirkaan, minkä jälkeen hän toimi Hippon kaupungin piispana kuolemaansa vuoteen 430 saakka.

Augustinus oli lahjakas ajattelija, puhuja ja kirjoittaja. Hänen teologiansa keskeiset ajatukset ovat vaikuttaneet voimakkaasti kristinuskon oppiin:

- Perisynti-oppi: kaikki ihmiset ovat osallisia syntiinlankeemukseen. Tämän merkkinä on se, että ihminen on halujensa ja himojensa orja. Näkemystään Augustinus perusteli havainnoilla ja psykologisilla tulkinnoilla omasta nuoruudestaan.

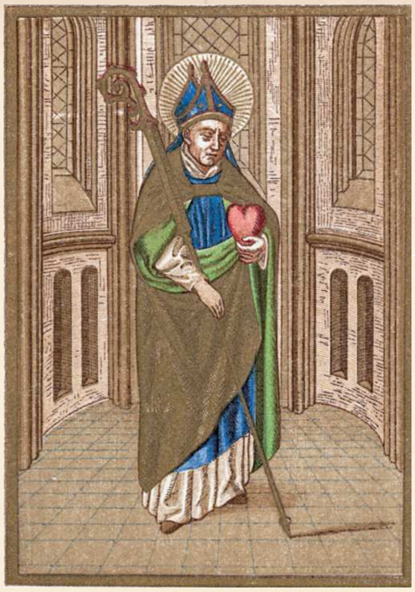

Augustinus on varhaiskirkon merkittävimpiä kirkkoisiä. Hän toimi Hippon piispana, minkä merkkinä on piispan sauva. Sydän kuvastaa Augustinuksen saarnojen sisältöä: ihminen pelastuu armosta, Jumalan rakkauden ansiosta.

- Armo-oppi: ihminen ei voi omilla suorituksillaan ansaita pelastusta. Armo-oppia Augustinus perusteli Paavalin kirjeillä.
- Predestinaatio-oppi: ihmiset ovat suuri syntisten joukko, josta Jumala on hyvyydessään valinnut osan pelastukseen. Tämä ajatus ei saavuttanut kirkon yleistä hyväksyntää.
- Maailmanhistoria hyvän ja pahan taisteluna: Kirkon tehtävänä on edustaa hyvää, vaikka kirkko ja Jumalan valtakunta eivät ole sama asia; myös kirkon sisällä on pahuutta.

Idän kirkkoisistä tunnetuimpia oli **Johannes Krysostomos** (noin 344–407). Lisänimi Krysostomos tarkoittaa ”kultasuuta”: hänet tunnettiin erityisen hyvänä puhujana. Puhetaito eli retoriikka oli yksi antiikin ajan hyveistä. Kerrotaan, että Johannes saattoi saarnata kaksikin tuntia ja että häntä sitten puheen päätyttyä kiitettiin kättentaputuksin. Eräs tunnetuimmista Krysostomoksen saarnoista on pääsiäissaarna, jossa hän vakuutti ylösnousemuksen ilon kuuluvan kaikille, niin paastonneille kuin viime hetkellä kirkkoon tulleille ihmisille. Ortodoksisessa kirkossa Krysostomoksen merkitystä kuvaa myös se, että hänen liturgiansa on yleisimmin toimitettu liturgia eli jumalanpalveluksen kaava.

Kaikkia kirkkoisien ajatuksia ei hyväksytty osaksi kirkon oppia. Vaikka kirkkoisä **Origenes** (noin 185–254) oli varhaisen kirkon huomattavin Raamatun selittäjä ja teologi, joka laati ensimmäisen varsinaisen kristillisen dogmatiikan eli kristillisen opin pääkohtien kokonaisesityksen, hänet todettiin Konstantinopolin kirkolliskokouksessa vuonna 553 harhaoppiseksi. Kreikkalainen filosofia oli vaikuttanut Origeneen teologiaan tavalla, jota kirkossa ei enää hyväksytty. Origenes opetti esimerkiksi, että kaikki ihmiset pelastuvat lopulta taivaaseen.

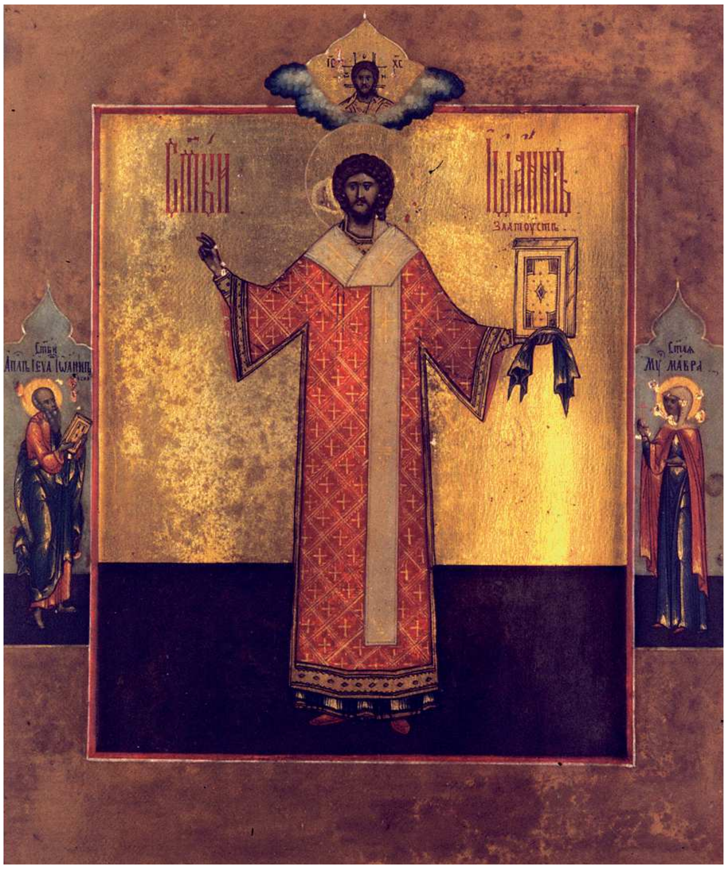

Idän kirkossa kirkkoisä Johannes Krysostomoksella on erityisasema. Kuvan ikoni on sijainnut alun perin Viipurin Sorvalin kirkossa, joka oli pyhitetty Jumalanäidin kuolonuneen nukkumisen muistolle. Nykyisin ikoni on Kuopiossa ortodoksisessa kirkkomuseossa.

Keskeisimmät opilliset kiistat

Keskeisimmät kiistat kristinuskon opista käytiin lähinnä kahdesta jumalakäsitykseen liittyvästä asiasta, kolminaisuudesta eli triniteetistä ja Kristuksen luonnosta eli kristologiasta. Kirkkoisien tehtävänä oli omalta osaltaan selventää, mitä Jeesuksesta piti oikeastaan ajatella. Erilaisia tulkintoja synnytti myös kysymys ihmisen pelastumisesta: oliko kyse armosta vai ansioista. Taisto oli kovaa, eikä kirkosta erottamisiltakaan vältytty. Kiistakysymyksiä ratkottiin **kirkolliskokouksissa eli konsiileissa**, joista idässä voidaan käyt-

Nikean uskontunnustus

Me uskomme yhteen Jumalaan, Isään, Kaikkivaltiaaseen, taivaan ja maan, kaikkien näkyväisten ja näkymättömien Luojaan, ja yhteen Herraan, Jeesukseen Kristukseen, Jumalan ainoaan Poikaan, *joka ennen aikojen alkua on Isästä syntynyt, Jumala Jumalasta, Valkeus Valkeudesta, tosi Jumala tosi Jumalasta, syntynyt, ei luotu, joka on samaa olemusta kuin Isä ja jonka kautta kaikki on saanut syntynsä,* joka meidän ihmisten ja meidän pelastuksemme tähden astui alas taivaista, tuli lihaksi Pyhästä Hengestä ja neitsyt Mariasta ja syntyi ihmiseksi, meidän edestämme ristiinnaulittiin Pontius Pilatuksen aikana, kärsi kuoleman ja haudattiin, nousi kuolleista kolmantena päivänä, niin kuin oli kirjoitettu, astui ylös taivaisiin, istuu Isän oikealla puolella ja on kirkkaudessa tuleva takaisin tuomitsemaan eläviä ja kuolleita ja jonka valtakunnalla ei ole loppua. Uskomme Pyhään Henkeen, Herraan ja eläväksi tekijään, joka lähtee Isästä ja Pojasta ja jota yhdessä Isän ja Pojan kanssa kumarretaan ja kunnioitetaan ja joka on puhunut profeettojen kautta. Uskomme yhden, pyhän, yleisen (katolisen) ja apostolisen kirkon. Tunnustamme yhden kasteen syntien anteeksiantamiseksi, odotamme kuolleiden ylösnousemusta ja tulevan maailman elämää.

(Kursivoidut kohdat oli suunnattu Areioksen kannattajia vastaan. Alleviivauksella merkitty kohta oli lännen 500-luvulla yksipuolisesti tekemä lisäys.)

tää myös nimitystä synodi. Konsiilit kutsui koolle keisari, mikä vahvisti kirkon ja valtion yhteyttä. Merkittävimpiä kirkolliskokouksia kutsutaan ekumeenisiksi, koska niiden merkityksen tunnustavat yhä edelleen kaikki suuret kirkkokunnat. **Seitsemän** merkittävintä **kirkolliskokousta** pidettiin 300–700-luvuilla. Kirkon opetuksen mukaan ajateltiin, että Pyhä Henki ohjasi kirkkoa kokoukseen osallistuneiden piispojen kautta.

Jumalan kolmesta persoonasta eli **kolminaisuudesta** kiisteltiin ankarasti 300-luvulla. Aleksandrialainen pappi Areios oli sitä mieltä, että kolminaisuuden persoonat eivät olleet samanarvoisia. Kristus oli Areioksen mielestä eri olemusta kuin Jumala ja siten Jumalan luoma olento. Ensimmäinen ekumeeninen kirkolliskokous ratkaisi kiistan Nikeassa vuonna 325. Kokouksessa päätettiin, että Jeesus oli samaa olemusta kuin Jumala, sillä pelkkänä ihmisenä hän ei olisi voinut pelastaa koko maailmaa.

Kristuksen luonnosta eli siitä, oliko Kristus sekä Jumala että ihminen, oltiin erimielisiä erityisesti 400-luvulla. Arkkipiispa Nestorios opetti, että Jeesus oli ihminen, johon Jumala oli asettunut asumaan. Tällöin korostui Jeesuksen inhimillisyys. Toisenlaista äärikantaa edustivat ne kristityt, jotka olivat sitä mieltä, että Kristus oli vain näennäisesti ihminen. Heidän mukaansa Jeesus oli jumalallinen persoona myös ruumiillisessa hahmossaan. Molemmat kannat todettiin virheellisiksi kirkolliskokouksissa. Monen vaiheen jälkeen päädyttiin opettamaan, että **jumalallinen** oli kokonaan läsnä **inhimillisessä.**

Juutalaisuus ja varhaiskirkko

Varhaiskirkon kristityille Jeesus ei ollut pelkkä ihminen tai profeetta. Kristittyjen näkemyksen mukaan hän oli ennustettu Messias ja Jumalan Poika. Jeesus ei siis tullut vapauttamaan juutalaisia roomalaisten herruudesta. Kristittyjen mielestä kyse ei ollut politiikasta, vaan uskosta Jeesuksen jumaluuteen. Jeesus oli Kristus, jonka tehtävänä ei ollut juutalaisten kansallinen johtaminen. Kristinuskon Jeesus oli itse Jumala.

Kristinuskon tulkinta Jeesuksesta merkitsi lopullista eroa juutalaisuudesta. Evankeliumien tulkinnan mukaan juuri juutalaiset vaativat ristiinnaulitsemista, jonka Pontius Pilatus toteutti kansan vaatimuksesta. Historiallisesti kyse oli kuitenkin siitä, että juutalaiset ylipapit ja yläluokka vangitsivat Jeesuksen heille vaarallisena profeettana. Lopullisen kuolemantuomion antoi roomalainen maaherra. Kun kristinuskosta alkoi 300-luvulla kehittyä valtionuskonto, suhteet juutalaisiin kiristyivät. Jo keisari Konstantinoksen hallituskaudesta lähtien juutalaisia vastaan säädettiin lakeja ja heidät nähtiin Jeesuksen, Jumalan, murhaajina. Kristinuskon keskuudessa syntyneellä juutalaisvastaisuudella eli antisemitismillä on siten juurensa jo varhaiskirkon historiassa.

Kristillisen uskon salaisuudeksi haluttiin jättää se, miten oli mahdollista, että Kristus oli sekä Jumala että ihminen samalla kertaa, ”erottamatta ja sekoittamatta”. Ristillä kärsi kirkkoisien ajattelun mukaan yhtä aikaa sekä Jumala että ihminen.

Kahdessa ensimmäisessä kirkolliskokouksessa muotoiltiin kirkon opin pääkohdat. Jo Uudessa testamentissa oli löydettävissä lyhyitä uskontunnustuksia, tunnetuimpana niistä kasteen yhteydessä lausuttu: ”Jeesus on Herra” (Fil. 2:11). Kuitenkin vasta Nikean kokouksessa tehty kristillisen **uskontunnustuksen perusmuotoilu** on se, joka on edelleen käytössä koko kristikunnassa. Muita kristillisissä kirkoissa lausuttavia uskontunnustuksia ovat Apostolinen ja Athanasioksen uskontunnustus.

Uskontunnustuksissa kristillinen oppi sai kiteytyneen muodon. Niistä tuli kristillisiä seurakuntia yhdistävä tunnusmerkki: yhteinen uskonto saattoi syntyä. Uskontunnustukset ovat edelleen kirkon pyhien toimitusten keskeinen osa. Niistä tuli myös yksi kriteeri, jonka perusteella kristilliset ja ei-kristilliset liikkeet erotellaan.

Tehtävät

1. **a)** Miksi Uuden testamentin kokoelma kanonisoitiin?
b) Miksi kirkolliskokoukset pidettiin?

2. Selitä seuraavat käsitteet: **a)** konsiili **b)** synodi **c)** ekumeeniset kirkolliskokoukset **d)** kristologia **e)** triniteetti **f)** inkarnaatio **g)** apologeetta **h)** kirkkoisä.

3. **a)** Mitä tarkoittaa käsite 'harhaoppi'?
b) Miksi käsite on ongelmallinen?
c) Miksi harhaoppeja esiintyy ja on aina esiintynyt?

4. Lue s. 41 tietolaatikossa oleva Nikean uskontunnustus ja pohdi, mitä kristinuskon oppeja se sisältää.

5. Kirkkoisä Ambrosius kirjoitti 300-luvun lopulla virren, joka löytyy Suomen evankelisluterilaisen kirkon virsikirjasta numerolla 12. Lue virsi ja selvitä, miten virren sanat ottavat kantaa tuon ajan polttavimpiin teologisiin kiistakysymyksiin.

6. Tutustu internetin avulla johonkin seuraavista kirkkoisistä tai kirkkoäideistä ja laadi hänestä lyhyt elämäkerta, biografia:

– Origenes
– Basileios Suuri
– Gregorios Nyssalainen
– Augustinus
– Hieronymus
– Eustochium
– Tertullianus
– Makrina nuorempi
– Ambrosius
– Johannes Krysostomos
– Paula (St. Paula)

Katolinen kirkko keskiajalla

5. Kristikunnan hajaantuminen
   – idän ja lännen kirkko
6. Keskiajan kristillinen yhteiskunta
7. Kristittynä keskiajalla
8. Lännen kirkon oppi

Vatikaani, Rooma

5. Kristikunnan hajaantuminen – idän ja lännen kirkko

Antiikin ja uuden ajan välistä aikaa kutsutaan keskiajaksi (n. 400–1500). Katoliselle kirkolle keskiaika merkitsi toisaalta sen aseman ja opin vähittäistä vakiintumista ja vahvistumista eri kulttuurialueilla, toisaalta keskiaika oli myös uskonnollisen ja poliittisen hajaannuksen aikaa. Sydänkeskiajalla (1000–1300) alkukirkko hajaantui lännen Rooman ja idän Konstantinopolin kiistan seurauksena. Tätä kutsutaan suureksi skismaksi.

Ensimmäinen hajaannus

Itäinen kristikunta oli käymistilassa jo 300-luvun lopulla. Kulttuurinen välimatka esimerkiksi Egyptistä Konstantinopoliin oli pitkä. Ensimmäinen merkittävä hajaannus tapahtui, kun assyrialainen kirkko erosi idän kirkosta 400-luvulla. Samalla vuosisadalla Antiokian seurakunnat irtaantuivat Konstantinopolin alaisuudesta ja muodostivat omat kirkolliset hallintoalueensa, patriarkaatit.

Islamin levinneisyys vuoteen 750 saakka

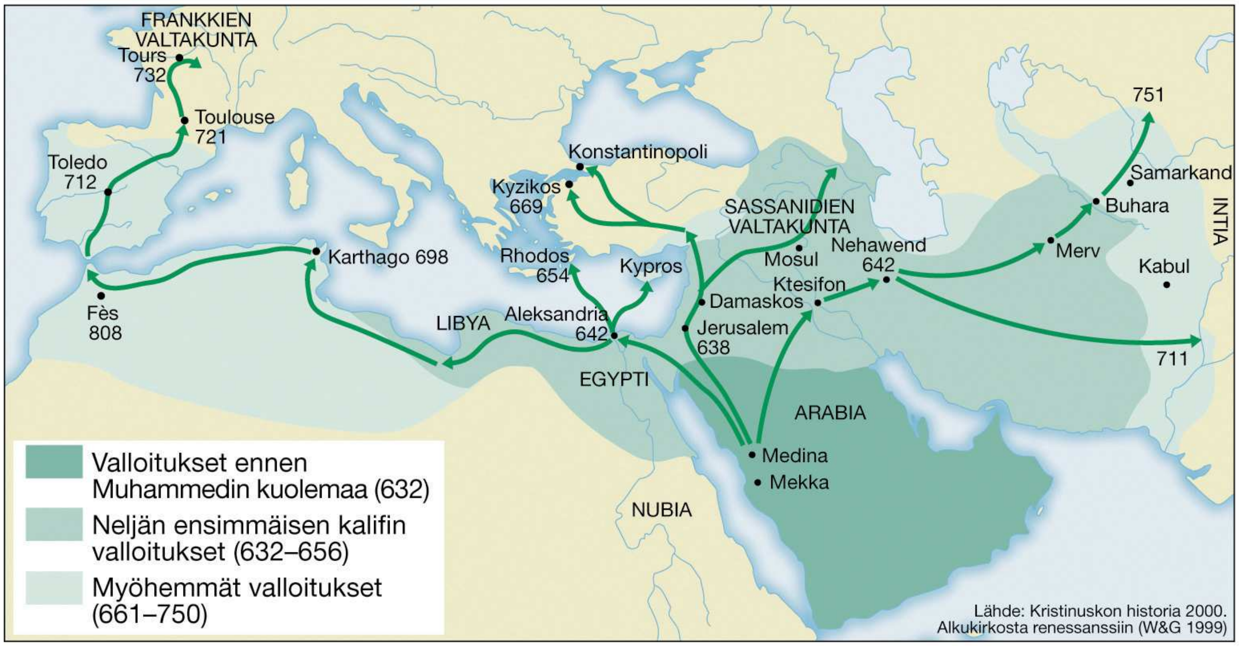
FRANKKIEN VALTAKUNTA
Tours 732
Toulouse 721
Toledo 712
Fès 808
Karthago 698
LIBYA
Aleksandria 642
EGYPTI
NUBIA
Rhodos 654
Kyzikos 669
Konstantinopoli
Kypros
Damaskos
Jerusalem 638
SASSANIDIEN VALTAKUNTA
Mosul
Nehawend 642
Ktesifon
ARABIA
Medina
Mekka
Merv
Buhara
Samarkand
751
Kabul
711
INTIA
Valloitukset ennen Muhammedin kuolemaa (632)
Neljän ensimmäisen kalifin valloitukset (632–656)
Myöhemmät valloitukset (661–750)

Lähde: Kristinuskon historia 2000. Alkukirkosta renessanssiin (W&G 1999)

Egyptissä ja Etiopiassa oli jo varhaiskirkon kaudella muotoutunut vahva kristillinen kulttuuri, jolle alueen erityispiirteet olivat antaneet leimansa. Koptin kielestä oli kehittynyt kirjakieli, jolle myös Raamattua oli käännetty. Näiden alueiden kristillisyyttä kutsutaankin **koptilaisuudeksi**. Egyptin ja Etiopian kirkot erosivat idän kirkon hallinnasta 400-luvulla. Idän kirkosta vuoden 451 Khalkedonin kirkolliskokouksen jälkeen eronneista tai erotetuista kirkoista käytetään nimitystä **orientaaliset kirkot**. Nykyisen näkemyksen mukaan teologiset erot eivät kuitenkaan välttämättä erota orientaalisia kirkkoja muista ortodoksisista kirkoista.

Kirkon kiistan tausta

Kristikunnan läntinen ja itäinen osa alkoivat kasvaa erilleen jo ensimmäisinä kirkon muotoutumisen vuosisatoina, varhaiskirkon kaudella. Kirkkojen erossa ei siis ollut kyse yhtäkkisestä tapahtumasta. Eron syyt olivat paitsi **uskonnollisia** myös **kulttuurisia** ja **poliittisia**.

Poliittisesti kyse oli Rooman valtakunnan perinnöstä ja sen vaalimisesta. Kun keisari Konstantinus oli perustanut nimeään kantavan kaupungin Bosporin salmen rannalle, Rooma oli saanut vahvan kilpailijan. Uuden vallan merkiksi kohosi pian loistelias Pyhän Viisauden kirkko, Hagia Sofia, joka alkoi kilpailla arvovallasta Rooman kirkkojen kanssa. Aluksi Konstantinopolin patriarkka hyväksyi Rooman piispan ylemmyyden ja piti häntä Rooman valtakunnan perijänä, mutta ajan kuluessa ja Rooman merkityksen hiipuessa tulkinta muuttui. Konstantinopoli piti itseään nyt **uutena Roomana** ja ainoana aitona Rooman imperiumin jatkajana. Kyse oli siis **valtataistelusta**. Valtataistelun pontimena oli Itä-Rooman keisarin halu säilyttää valtansa myös kirkon johtajana. Lännessä puolestaan kirkon johtajat haalivat itselleen maallista valtaa, koska Länsi-Rooma kukistui 400-luvun loppupuolella.

Idän ja lännen kirkkojen eron taustalla oli myös kulttuurisia tekijöitä. Idässä kirkon kielenä käytettiin kreikkaa ja paikallisia kansankieliä, lännessä latinaa. Bysanttilainen kirkkotaide noudatti erilaisia periaatteita kuin läntinen taide. Myös kirkkoarkkitehtuuri oli erilaista: idälle oli tyypillistä bysanttilainen keskeiskirkko keskuskupoleineen, lännelle suorakaiteen muotoinen itä–länsisuuntainen pitkä kirkko, basilika.

Uskonnolliset eroavuudet

Monet kirkon elämään ja toimintaan liittyvät **nimitykset** ja **tavat** olivat erilaiset idässä ja lännessä. Lännen papeille ei sallittu avioliittoa, vaan heidän tuli elää selibaatissa. Idässä sen sijaan naimattomuutta edellytettiin vain piispoilta. Kirkon viranhaltijoiden arvonimetkin olivat erilaiset, koska kielipohja oli eri, lännessä latina ja idässä kreikka. Eroavuudet näkyivät myös konkreettisissa asioissa: ehtoollisleipä oli lännessä happamatonta, idässä hapanta.

Teologisen käsitteistön erilaisuus merkitsi opillisen erilaisuuden korostumista. Länsi käytti pelastusopissa juridisperäistä käsitteistöä, kun taas idässä korostettiin Jeesuksen kuoleman mysteeriluonnetta. Merkittävin kiistakysymys koski pyhissä toimituksissa lausuttujen uskontunnustusten eroja. Kirkoilla oli eri

Konstantinuksen patsaan osia Capitoliumin museoiden piha-alueella Roomassa.

näkemys siitä, lähtikö Pyhä Henki Isästä vai Isästä ja Pojasta (latinaksi **filioque**). Lännen Nikean uskontunnustukseen tekemää lisäystä koskeva erimielisyys on säilynyt vuosisatojen ajan. Lännen kirkossa uskontunnustuksessa ”Pyhä Henki lähtee Isästä ja Pojasta”, idässä edelleen ”Pyhä Henki lähtee Isästä”. Tätä opillista eroa ei kuitenkaan katolilaisten ja ortodoksien välillä pidetä enää välttämättä kirkkojen ykseyden esteenä.

Munkkeja afrikkalaisessa luostarissa Eritreassa.

Vuoden 1054 tapahtumat

Islaminusko, joka oli syntynyt 600-luvulla Arabian niemimaalla, alkoi levitä voimakkaasti länteen. Erityisen nopeasti islam levisi lännen kirkon kannatusalueilla Pohjois-Afrikassa. Pian kirkkoa yhdistänyt Välimeri erotti toisistaan kaksi uskontoa: pohjoisrantojen kristinuskon ja etelän islamin. Vaikka islamin leviämiseen ei liittynyt pelkästään pyhän sodan ajatusta, lännen kirkossa islam koettiin uhkana. Kyse oli vieraan vallan ja kulttuurin uhasta.

Rooman piispa yritti taivutella idän kirkon edustajia liittoon taistelussa islamia vastaan. Länsi asetti sotilaalliselle yhteistyölle kuitenkin ehdon: **Rooman piispan eli paavin erityisasema** oli myönnettävä myös Konstantinopolissa. Idän patriarkka ei kuitenkaan tähän suostunut. Länsi ja itä olivat nyt ajautuneet avoimeen ristiriitaan.

Keväällä 1054 paavi lähetti sanansaattajat viemään viestiä Konstantinopoliin. Viesti sisälsi uhkauksen, että idän kirkon taipumattomuus johtaisi sen **kirkonkiroukseen eli pannaan**. Kun lähettiläät olivat heinäkuussa 1054 laskeneet paavin pannabullan eli sinetöidyn kirjeen Hagia Sofian alttarille, oli idän vuoro julistaa paavi kirkonkiroukseen. Perusteluina kiroukselle itä nosti esiin kaksi asiaa: lännen 500 vuotta vanhan uskontunnustuslisäyksen sekä vaatimuksen, että pappien oli elettävä selibaatissa. Idän ja lännen kirkkojen ristiriidat olivat nyt johtaneet avoimeen selkkaukseen.

Kirkkojen kiistan seuraukset

Kaikki eivät pitäneet vuoden 1054 eroa lopullisena vaan uskoivat, että sovinto vielä löytyisi. Toivon sovinnosta hautasivat **ristiretket**, joita tehtiin keskiajalla useita. Aluksi ristiretket olivat osa pyhiinvaellusperinnettä, mutta muuttuivat lopulta ryöstöretkiksi. Ne palvelivat myös maallisen vallan tavoitteita. Osa ristiretkistä oli suunnattu Pyhän maan, Palestiinan, vapauttamiseen muslimien vallasta, mutta osassa tavoite oli lähempänä, Konstantinopolissa. Lännen ristiretkeläiset päätyivät Konstantinopoliin ja ryöstivät sekä tuhosivat surutta vuonna 1204 Hagia Sofian kirkkoa ja kaupunkia ja veivät voittosaaliin länteen. Tämän neljännen ristiretken seurauksena idän ja lännen kirkkojen erosta tuli lopullinen.

Kirkkojen ero ja ristiretket syvensivät lännen ja idän välillä jo vallinnutta kulttuurista erilaisuutta. **Kirkollinen raja** tuli siihen, missä **kulttuurien raja** oli jo vuosisatojen ajan kulkenut. Sama jako on sävyttänyt Euroopan historiaa myöhemminkin. Esimerkiksi Suomi oli keskiajalla sekä idästä että lännestä tehdyn lähetystyön kohteena ja kilpakenttänä. Kaiken kaikkiaan yhteiskunnallinen ja poliittinen kehitys on ollut erilaista idässä ja lännessä.

Eroa on ryhdytty kirkkojen piirissä **sovittelemaan** vasta 1900-luvulla. Vuonna 1965 Rooman paavi ja Konstantinopolin patriarkka peruivat yli 900 vuotta voimassa olleet kirkonkiroukset. Tuolloin tavoitteeksi asetettiin **kirkkojen jälleenyhdistyminen** kristinuskon riemuvuoteen 2000 mennessä. Tavoite ei toteutunut. Kirkkojen erot ovat sekä opissa että toiminnassa niin syvällä, että lopullista yhteyttä ei ole syntynyt.

Katolisen ja ortodoksisen kirkon johtajat tapasivat ensimmäisen kerran vuonna 1964 kirkkojen vuosisatoja kestäneen kiistan jälkeen. Paavi Paavali VI kohtasi Konstantinopolin patriarkka Athenagoraan vierailullaan Jerusalemissa.

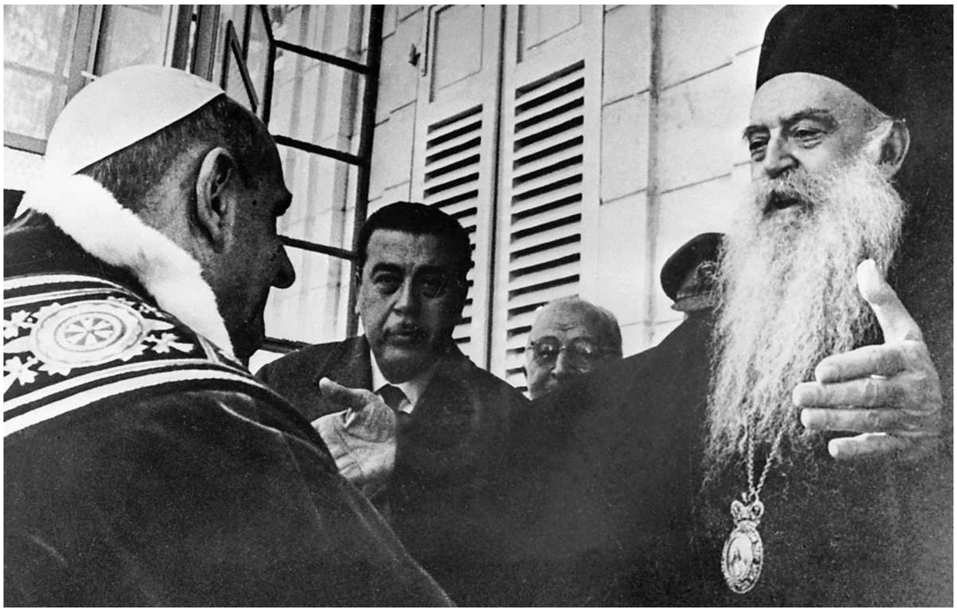

Hagia Sofian kirkon vaiheet

Pyhän Viisauden kirkko, Hagia Sofia, sijaitsee nykyisen Istanbulin keskusta-alueella, lähellä Topkapin palatsia. Rakennus edustaa tyypillistä bysanttilaista arkkitehtuuria: pohjakaava on tasaristimuotoinen ja keskellä kohoaa 55 metrin korkeuteen keskuskupoli. Rakennuksen vierellä olevat minareetit ovat muslimiajalta.

Hagia Sofian paikalla oli ollut basilikakirkko jo 300-luvun puolivälissä, ja kun se paloi 400-luvulla, tilalle rakennettiin heti uusi. Kun tämäkin tuhoutui vuonna 532 kaupungissa puhjenneen kapinan pyörteissä, keisari Justinianus aloitti uuden loisteliaan kirkon rakennustyöt. Kirkko valmistui vuonna 537. Keskuskupolia hallitsi kristillinen symboliikka, ja seinät koristeltiin kristillisin henkilöhahmoin. Kirkon suuruus ja komeus häkellyttivät jo aikalaiset – eräs 500-luvun historioitsija kirjoittikin: ”Tällaista luomusta ei Aatamin jälkeen ole syntynyt eikä enää tule syntymään.”

Vuosisatojen ajan idän pääkirkon koristelua lisättiin ja sen asemaa idän keskuksena korostettiin. Hagia Sofia oli kirkollisen vallan näkyvä maamerkki. Se oli toisen Rooman keskus. Idän ja lännen kirkkojen eron jälkeen ns. neljännellä ristiretkellä länsimaiset ritarit venetsialaisten houkuttelemina kuitenkin ryöstivät kirkon aarteet. Tämä synnytti syvän katkeruuden länttä kohtaan. Tilannetta ei auttanut se, että idästä kaupunkia ja kirkkoa uhkasi islamin voimistuva paine. Vuonna 1453 toukokuun lopussa muslimit valloittivat Konstantinopolin sulttaani Mehmet II:n johdolla. Hagia Sofia muutettiin moskeijaksi. Henkilökuvat ja kristillinen symboliikka peitettiin. Jopa alttarin suuntaa muutettiin. Kristityt olivat rakentaneet kirkon alttarin itäsuuntaan, mutta muslimeille suunnan piti olla kohti Mekkaa. Koska rakennusta ei voitu kääntää, alttarin eteen rakennettiin Mekkaan suunnattu vino koroke ja rakennuksen sisätilat kalustettiin sen suuntaisesti. Hagia Sofia menetti asemansa idän kirkon keskuksena. Moskova, jota kutsuttiin kolmanneksi Roomaksi, otti nyt idän kirkon johtavan aseman.

Hagia Sofia toimi moskeijana aina vuoteen 1935 asti, jolloin Turkin uudistusmielinen, uskonnon ja valtion eroa korostanut johtaja Kemal Atatürk määräsi, että rakennuksesta oli tehtävä museo.

Hagia Sofian keskiajalta peräisin olleet mosaiikit peitettiin moskeijaksi muuttamisen yhteydessä. Kun rakennuksesta tehtiin museo 1930-luvulla, mosaiikit pääsivät taas katseltaviksi.

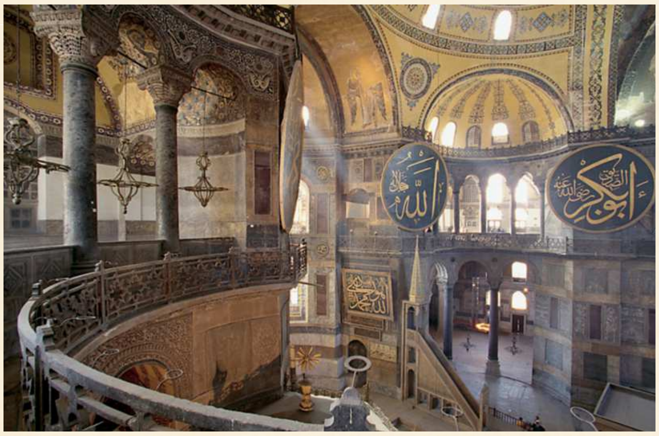

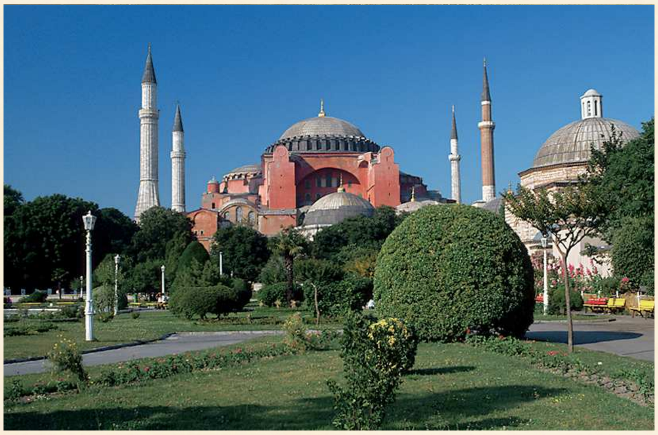

Hagia Sofia rakennettiin 530-luvulla ristinmuotoiseksi keskeiskirkoksi, joka perustui neliöpohjakaavalle. Myöhemmin kirkko muutettiin moskeijaksi ja nykyään se toimii museona.

Tehtävät

1. Laadi runko esseevastaukselle, jossa selvität **a)** Miksi lännen ja idän kirkkojen tiet erkanivat toisistaan (eron syyt)? **b)** Miten ero ilmeni (eron sisältö)? **c)** Mitä hajaannuksesta seurasi (eron seuraukset)?

2. Mitä pidät merkittävimpänä syynä kirkkojen erolle? Olisiko kirkkojen ero voinut tapahtua ilman teologisia erimielisyyksiä? Perustele.

3. Kirkollinen hajaannus vahvisti Euroopan kulttuurisen rajan 1000-luvulla. Pohdi kartan tietojen avulla.

- **a)** kuinka hyvin edellä mainittu väite näkyy uskontomaantieteessä 2000-luvulla
- **b)** mitä kartassa ja tilastossa näkyviä seikkoja kirkkojen jako ei vielä selitä.

Uskontotilanne nyky-Euroopassa vuonna 2000

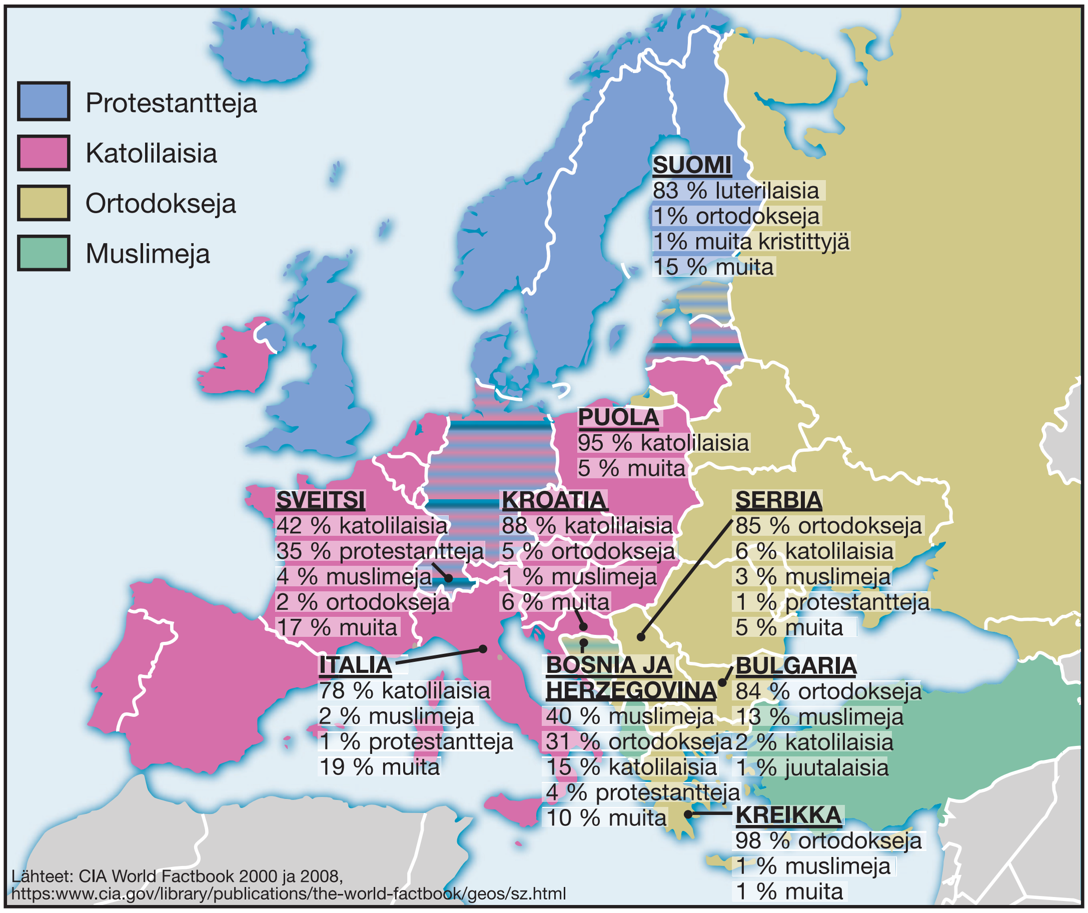
Protestantteja
Katolilaisia
Ortodokseja
Muslimeja
SUOMI
83 % luterilaisia
1% ortodokseja
1% muita kristittyjä
15 % muita
PUOLA
95 % katolilaisia
5 % muita
SVEITSI
42 % katolilaisia
35 % protestantteja
4 % muslimeja
2 % ortodokseja
17 % muita
KROATIA
88 % katolilaisia
5 % ortodokseja
1 % muslimeja
6 % muita
SERBIA
85 % ortodokseja
6 % katolilaisia
3 % muslimeja
1 % protestantteja
5 % muita
ITALIA
78 % katolilaisia
2 % muslimeja
1 % protestantteja
19 % muita
BOSNIA JA HERZEGOVINA
40 % muslimeja
31 % ortodokseja
15 % katolilaisia
4 % protestantteja
10 % muita
BULGARIA
84 % ortodokseja
13 % muslimeja
2 % katolilaisia
1 % juutalaisia
KREIKKA
98 % ortodokseja
1 % muslimeja
1 % muita

Lähteet: CIA World Factbook 2000 ja 2008, https:www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sz.html

6. Keskiajan kristillinen yhteiskunta

Niin kauan kuin Rooman valtakunta oli eheä, kristinuskon leviäminen sen eri alueille oli helppoa. Kun Rooman valtakunta oli 400-luvulle tultaessa hajonnut Itä- ja Länsi-Roomaksi, kristinusko joutui uusien haasteiden eteen. Keskiajalla lähetystyö eteni uusien kansojen, germaanien ja slaavien, keskuuteen. Nämä heimot olivat kansainvaellusten seurauksena levittäytyneet uusille alueille esimerkiksi nykyiseen Ranskaan, Espanjaan, Italiaan ja Brittein saarille.

Klodvigin kääntymys

Frankkien kuninkaan Klodvigin **kaste** vuonna 496 vaikutti ratkaisevasti kristinuskon leviämiseen. Klodvig oli sotilaidensa keskuudessa suuri johtaja, ja hänen kääntymisensä kristityksi merkitsi **koko heimon kääntymistä**. Kuninkaan puoliso oli kristitty, mutta

Kristinuskon levinneisyys noin vuonna 1300

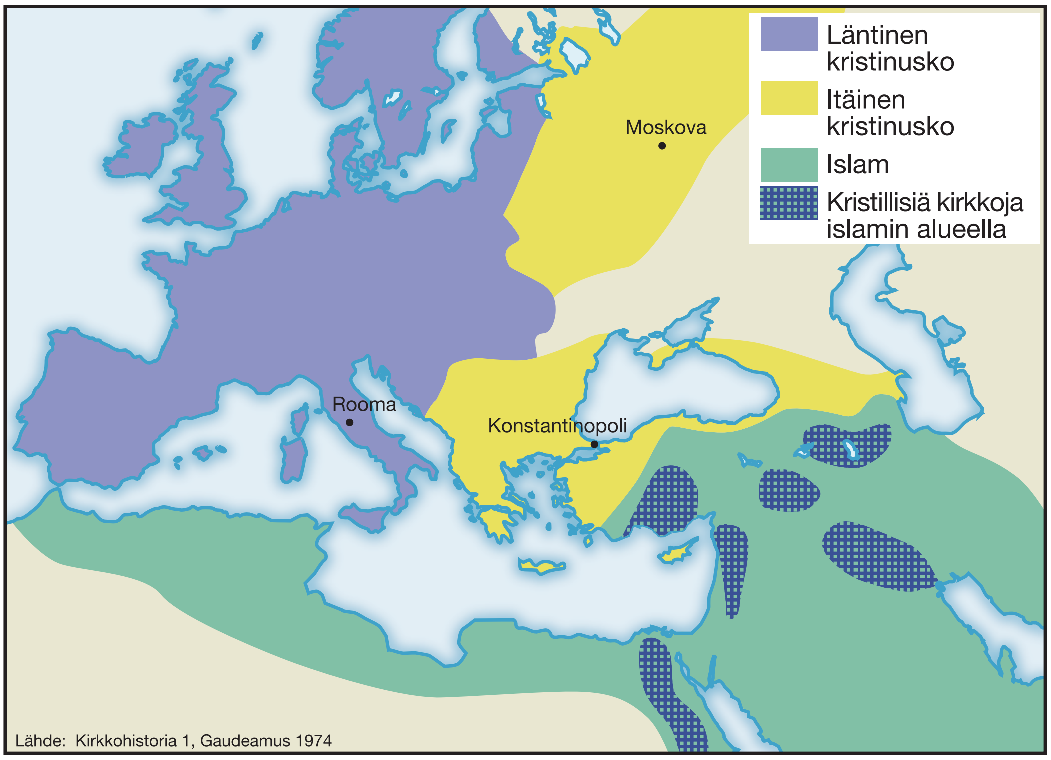
Läntinen kristinusko
Itäinen kristinusko
Islam
Kristillisiä kirkkoja islamin alueella
Moskova
Rooma
Konstantinopoli

Lähde: Kirkkohistoria 1, Gaudeamus 1974

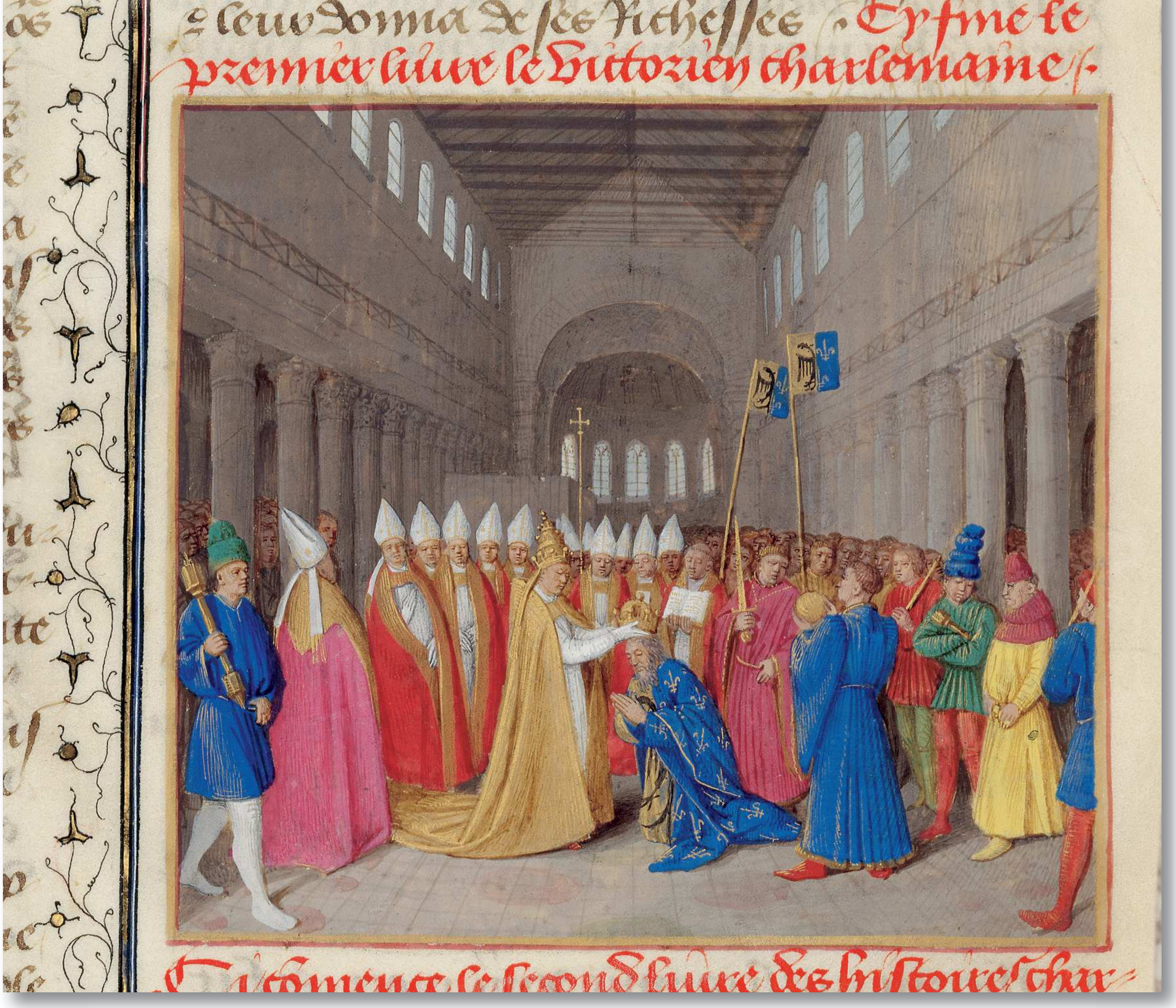

kääntеen varsinainen syy oli poliittinen. Uuden uskonnon avulla Klodvig sai myös uusia tukijoita. Kasteen jälkeen hän jatkoikin sotimista entistä innokkaammin – nyt uuden uskonnon puolesta. Tarinan mukaan kuninkaan uutta voimantuntoa kuvaa hyvin se, kuinka hän kuultuaan Jeesuksen elämän viime vaiheista huudahti: ”Jos minä olisin ollut siellä sotilaineni, olisin pystynyt estämään ristiinnaulitsemisen.”

Paavi Leo III kruunasi Kaarle Suuren keisariksi joulupäivänä 800. Paavien ja keisarien välinen valtataistelu jatkui 1000-luvun lopulta aina 1200-luvun puoliväliin saakka.

Germaanilähetyksen luonne

Roomalaiset kutsuivat Rein-joen takana asuvia heimoja germaaneiksi. Kun kristinuskoa levitettiin germaanien keskuuteen, keskityttiin **päälliköiden** käännyttämiseen. Tämä oli monella tapaa käytännöllistä. Munkkien tarvitsi vain vakuuttaa alueen päällikkö uuden uskon paremmuudesta esimerkiksi muistuttamalla Kristuksen olevan sotapäällikkö, jonka seuraaminen oli kannattavaa. Lisäksi juuri germaanipäälliköt samastuivat kristinuskon johtohenkilöihin. Apostoli Pietarista tuli heidän suosikkipyhimyksensä. Päälliköiden käännyttyä kristityiksi alettiin tavalliselle kansalle opettaa kristinuskon perusteita. Tämä onnistui, koska sotapäällikön kasteen yhteydessä usein kastettiin myös hänen sotilaansa.

Monille lähetystyöntekijöille, munkeille ja papeille, riitti se, että kastettujen määrä kasvoi. Tehokkaimmiksi keinoiksi osoittautuivat tällöin **joukko- ja pakkokasteet**. Usein käytettynä menetelmänä käännytettävälle annettiin kaksi vaihtoehtoa: kaste tai kuolema. Niitä ei suinkaan aina toteutettu.

Kasteen jälkeen tuli tavaksi aloittaa voimaperäinen **kasvatustoiminta**. Kristillinen kasvatus upposi hedelmälliseen maaperään, sillä monin paikoin uuden uskonnon pyhimykset liitettiin yksinkertaisesti vanhojen myyttisten sankareiden ja jumalien rinnalle. Sunnuntaita germaanit olivat perinteisesti pitäneet auringon päivänä. Nyt päivälle annettiin uusi **kristillinen tulkinta**. Kirkkoja pystytettiin vanhoille uhripaikoille. Perinteistä uskontoa käytettiin näin hyväksi uuden uskonnon levittämistyössä. Uskonnollisten ajatusten sekoittuminen, synkretismi, oli kuitenkin ilmeistä. Tätä kuvastaa hyvin se, että samassa rukouksessa saatettiin pyytää apua niin kristinuskon jumalalta kuin entisiltä mahdeilta. Esimerkiksi suomalaisesta kansanperinteestä löytyy rukous, jossa pyydetään apua sekä Jeesukselta että Ukko-ylijumalalta.

Kaiken kaikkiaan opetustyö oli kuitenkin tehokasta: uusi kulttuuri, uudet tavat ja uusi moraali juurtuivat germaanien keskuuteen. Juuri tässä oli pohja myöhäiskeskiajalla syntyneelle **yhtenäiskulttuurille**, jonka perustana oli kirkko. Germaanilähetys kesti useita satoja vuosia ja saavutti merkittävimmän voittonsa, kun paavi kruunasi germaanisen kansan, frankkien, kuninkaan Kaarle Suuren Roomassa vuonna 800. Kruunaus oli paitsi uskonnollinen, myös poliittinen voitto paaville. Lähetys- ja kasvatustyö jatkui kuitenkin vielä satojen vuosien ajan.

Kirkko vallankäyttäjänä

Yksi paavin arvomerkeistä on sauva, joka symboloi paavin paimenvirkaa. Sauvan päässä on krusifiksi.

Kirkolla oli puolellaan monia etuja, jotka nostivat sen keskiajan hallitsevaksi voimaksi. Keskiajan läänitys- eli **feodaalijärjestelmän** mukaisen yhteiskunnan hallinto- ja valtakoneisto olivat selkeitä. Tämä koski myös kirkkoa. Paavi nimitti eri alueille **piispat**, jotka puolestaan vihkivät papit virkoihinsa. Piispojen erityisenä tehtävänä oli kirkkojen vihkiminen. Monelle piispalle uuden kirkon rakennuttaminen olikin uran päätavoite. Piispoilla saattoi olla myös **maallista valtaa**, jolloin he toimivat kaupungin tai alueen todellisina johtajina. Piispat huolehtivat sairaiden ja köyhien asioista sekä johtivat piispankirkon yhteyteen perustettua koulua. **Papit** nauttivat suurta arvostusta omissa seurakunnissaan. He edustivat sivistyneistöä, sillä usein vain papit hallitsivat latinan, joka oli kulttuurin kieli. Tosin osa maaseudun papistosta oli varsin heikosti koulutettua, ja latinaa he taisivat vain messun lausumisen verran. Ruhtinaat joutuivat usein kääntymään pappien puoleen hallinto- ja oikeusasioissa, koska eivät itse osanneet latinaa.

Kirkon oikeudellinen ja taloudellinen valta

Keskiajalla ei ollut kansallisvaltioita eivätkä poliittisten valtapiirien rajat olleet kovinkaan vakiintuneita. Vahva hallitsija saattoi hallita laajoja alueita, mutta kuninkaiden ja ruhtinaiden vaikutusvalta vaihteli suuresti alueittain. Yksi tekijä alkoi kuitenkin yhdistää Euroopan hajanaisia heimoja ja kansoja: kristinusko, jonka tukena oli 1000-luvun jälkeen **yhtenäistetty oikeuskäytäntö**. Sydänkeskiajalla (1000–1300) Rooman piispa, paavi, julistautuikin riita-asioiden ylimmäksi tuomariksi. Pian myös kulttuurin alalla, taiteessa ja tieteessä, omaksuttiin yhtenäinen tyyli. Sydänkeskiaika oli kirkon mahtiaikaa.

Tavallinen kansa koki Roomasta johdetun kirkon kuitenkin kovin kaukaiseksi. Piispojen opetukset ja paavien valtataistelut eivät juurikaan koskettaneet arkea. Oman kylän papin kuolema

oli suurempi asia kuin paavin vaihtuminen. Suurin syy siihen, ettei **keskitetty hallinto** onnistunut vaikuttamaan kaikkialla Euroopassa, oli tiedonkulun hitaus. Huonoilla keleillä ja talvisin liikenne tyrehtyi lähes kokonaan. Hyvänkin sään aikaan kirjeen kulku Roomasta Itämeren pohjoisrannoille saattoi kestää kaksi kuukautta. Silti Eurooppa alkoi kulttuuriltaan yhtenäistyä.

Kirkolla oli myös taloudellista valtaa: sillä oli oikeus verottaa alamaisia. **Verotusoikeus** takasi sille mahdollisuuden varallisuuden kartuttamiseen ja upeiden kirkkojen rakentamiseen. Jyhkeät kirkkorakennukset lisäsivät edelleen kirkon kunnioitusta lukutaidottoman kansan keskuudessa. Keskiajan lopulla vakiintui myös käytäntö, jonka mukaan osa vainajan perinnöstä annettiin kirkolle.

Rhodos on tunnettu ritarikaupunki. Ritarikuntien tehtävä oli suojella sairaita ja pyhiinvaeltajia sekä taistella kristinuskon puolesta. Johanniittain ritarikunta valloitti Rhodoksen 1300-luvulla. Ritarikunta siirtyi saarelle Jerusalemista, kun muslimit ottivat sen haltuunsa.

Paaviuden kehitys

Kun kristinuskosta 300-luvulla tuli valtionuskonto, Rooman kaupunkialueen piispa alkoi saada muita piispoja merkittävämmän aseman. Asema vain lujittui, kun Rooman valtakunta hajosi ja maallisen hallitsijan rooli heikkeni. Rooma halusi myös säilyttää asemansa kasvavan Konstantinopolin rinnalla. Varsinaisen **teologisen perustelun** paavin vallalle kehitti lopulta paavi Leo I 400-luvun puolivälissä. Hänen mukaansa Rooman piispa oli marttyyrikuoleman kokeneen Pietarin työn jatkaja ja seuraaja. Uuden testamentin evankeliumien mukaan Jeesus oli luvannut ”taivaan valtakunnan avaimet” juuri Pietarille. Näin avainten valta paavi Leo I:n mukaan periytyi apostoleilta Rooman piispalle, paaville. Kun paavi vihki piispat virkoihinsa ja piispat puolestaan vihkivät papit, syntyi **apostolinen jatkuvuus**, suksessio.

Keskiajan edetessä paavit alkoivat yhä enemmän vaikuttaa myös maallisen hallinnon kysymyksiin. Tosin paavin merkitys koko Euroopan kannalta kasvoi vasta 1000-luvun jälkeen. Varhaiskeskiajalla hengellinen ja maallinen johto ottivat usein yhteen. 1000-luvun puolivälissä syntyi Ranskan Clunyn luostarissa liike, joka alkoi vaatia munkkien ja papiston hengellisen ja sivistyksellisen tason nostamista. Toinen liikkeen vaatimuksista oli kirkon ja maallisen vallan erottaminen. Tässä vaatimuksessa liike onnistuikin. Ruhtinaat eivät saaneet enää osallistua paavin valintaan, mikä lisäsi kirkon itsenäisyyttä suhteessa maallisiin hallitsijoihin.

Paavit Euroopan johtajina

Sydänkeskiajalla paavit kartuttivat valtaansa entisestään. Paavin hovi, **kuuria**, oli Euroopan johtava virasto. Esimerkiksi kaukaisten pohjoisten kirkkojen rakennuspiirustukset tuli hyväksyttää Roomassa. Erityisen merkittävää oli, että Roomassa ratkaistiin kaikki vaikeimmat **oikeusongelmat**. Paavista tuli Euroopan hengellinen, poliittinen ja oikeudellinen johtaja.

Paavien vallan kasvua vahvistivat muutamat **voimakkaat persoonat**, ennen muita Gregorius VII 1000-luvun lopulla ja Innocentius III 1200-luvun alussa. Gregorius vaati kirkon itsenäisyyttä ja riippumattomuutta erityisesti saksalais-roomalaisesta keisarista. Tuekseen hän sai juuri Clunyn liikkeen. Innocentiuksen vaatimukset olivat vielä kovemmat. Hän esitti, että paavi ei ollut vain Pietarin seuraaja, vaan Kristuksen sijainen maan päällä. Innocentius nosti paavinvallan huippuunsa. Nyt paavi oli aurinko ja kuningas kuu: ”Jos aurinko ei anna valoaan, ei kuukaan voi loistaa.” Paavin **vallankeskitys** kiinteytti kirkon rakennetta ja piti kirkon yhtenäisenä. Yhtenäisyytensä turvin länsi onnistui vahvistamaan asemiaan suhteessa idän kirkkoon ja islamiin.

Paavi Innocentius III käytti laajaa kirkollista ja maallista valtaa. Hänen mukaansa paavit eivät olleet vain Pietarin seuraajia vaan itse Kristuksen sijaisia maan päällä.

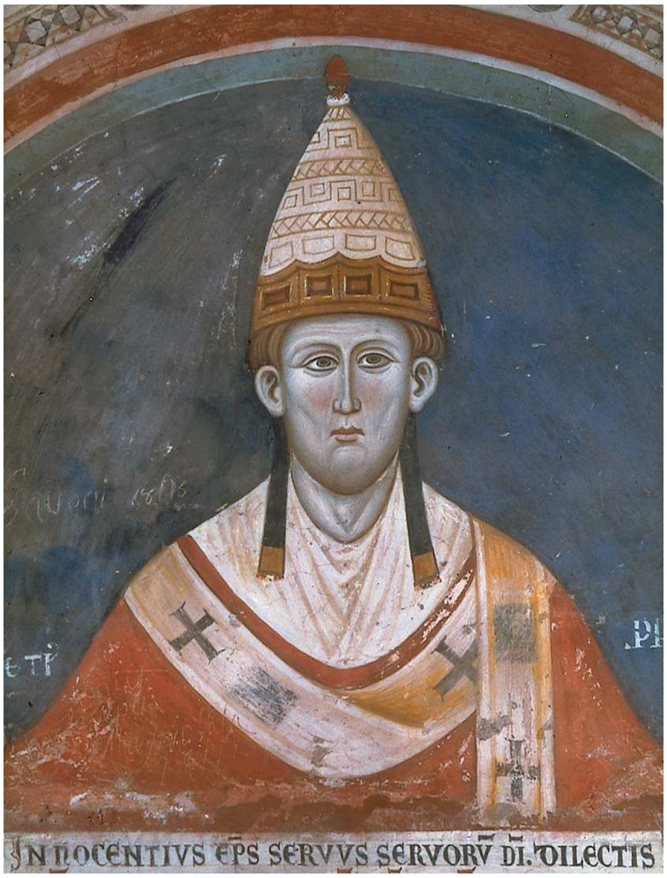
INNOCENTIVS EPS SERVVS SERVORV DI. DILECTIS

Paavin valinta

Paavin valintatapa on vaihdellut varsinkin ensimmäisinä vuosisatoina. Rooman piispan tehtävän vakiintuessa valinnan tekivät papisto ja maallikot.

Suuri muutos paavin vaalissa tapahtui vuonna 1056, jolloin valintaan tulivat mukaan kardinaalipiispat eli Roomaa ympäröivien seurakuntien piispat. 1500-luvulla kardinaalien enimmäismääräksi tuli 70. Valitsijoiden suuri määrä oli omiaan lisäämään paavin valintaan liittyviä ristiriitoja. Kardinaalien määrä kohosi lopulta toiselle sadalle vuonna 1958, kun paavi Johannes XXIII muutti lukumäärää säätelevän säännön. Maallikot olivat mukana vaalissa aina 1900-luvulle saakka.

Vuosisatojen kuluessa paavin vaalista on tullut tärkeä valtapoliittinen tapahtuma. Katolisen kirkon tulkinnan mukaan paavin valinta on Pyhän Hengen johdattamaa, vaikka paavin vaaleihin on liittynyt myös varsin inhimillisiä käänteitä. Esimerkiksi 1200-luvun loppupuolella kardinaalien kokouspaikka jouduttiin vaihtamaan useaan kertaan, koska pelättiin eri tahojen kidnappaavan kardinaalit. Pisin valintaprosessi on kestänyt melkein kolme vuotta. Vaalin jouduttamiseksi sääntöjä on muutettu siten, että valinta saatetaan tehdä suljettujen ovien takana, mistä johtuu nimitys 'konklaavi'.

Vaalien yllätyksellisyyttä kuvaa sanonta, jonka mukaan moni kulkee konklaaviin paavina mutta tulee ulos kardinaalina. Sääntöjen mukaan valittavan on saatava kahden kolmasosan enemmistö kardinaalien äänistä. Nykyään kansainvälinen media seuraa paavin valintaa herkeämättä. Suuri joukko ihmisiä odottaa Pietarinkirkon aukiolla merkkiä uuden paavin valinnasta. Sikstiiniläiskappelin savupiipusta nouseva valkoinen savu kertoo, että uusi paavi on valittu. Päinvastaisessa tapauksessa savu on mustaa. Valinnan vakuudeksi vuonna 2005 soitettiin myös Rooman kirkkojen kelloja.

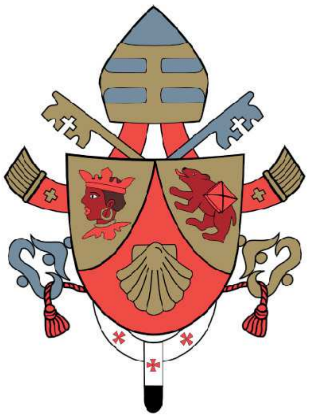

Paavi Benedictus XVI:n vaakunassa on paljon symboliikkaa. 1200-luvulta lähtien paavien vaakunoissa on ollut Pietarille annetut taivaan valtakunnan avaimet, koska paavit pitävät itseään Pietarin seuraajina. Vaakunakilvessä on kuvattu keskellä simpukka, joka on pyhiinvaeltajien tunnus. Toiseksi se viittaa kirkkoisä Augustinuksen ajatuksen siitä, kuinka ihmismieli voi yhtä rajallisesti ymmärtää Jumalaa kuin lapsi ammentaa meren vettä simpukalla.

Vallan kasvun kääntöpuoli

Paavien aseman vahvistumisella oli kuitenkin myös kääntöpuolensa. Maalliset ruhtinaat, joiden valta ei ollut kokonaan hiipunut, eivät enää suostuneet katsomaan kehitystä sivusta. Niinpä Ranskan kuningas 1300-luvun alussa sai paavin siirtämään hallitsijanistuimensa Roomasta **Avignoniin**, missä tämän vallan käyttöä oli helpompi valvoa. Vaikka selkkaus olikin ohimenevä, seuraavalla vuosisadalla paaviutta kohtasi uusi uhka. Paaviksi alkoi valikoitua henkilöitä, joita kiinnostivat enemmän valta ja ylellisyys kuin aito hengellisyys. Nämä ns. **renessanssipaavit** elivät loisteliaasti ja tavoittelivat omaa etuaan. Esimerkiksi 1400-lopulla paavi Aleksanteri VI:n väitettiin myrkyttäneen kardinaaleja, jotta saisi heidän omaisuutensa itselleen. Vaikka monet paavit olivat läpi keskiajan olleet enemmän juristeja kuin sielunhoitajia, **paaviuden maallistumiseen** alettiin nyt kiinnittää erityistä huomiota.

Tehtävät

1. Miten kirkon sanomaa keskiajalla levitettiin? Käytä apunasi luvun tekstiä ja oheista aineistoa.

> Paavilliset lähetysohjeet Englannin apostolille v. 601:
>
> *Kerro lähetystyötä tekevälle munkille, ettei temppeleitä tule tuhota, ainoastaan temppeleissä olevat epäjumalien kuvat. Salli munkin, sen jälkeen kun hän on puhdistanut temppelit vihkivedellä, pystyttää niihin alttarit pyhäinjäännöksineen. Sillä jos temppelit ovat lujaa tekoa, tulee ne muuttaa epäjumalien palvontapaikoista Jumalan palvelukseen. Kun ihmiset näkevät, ettei heidän temppeleitään hävitetä, he hylkäävät erehdyksensä ja tulevat palvelemaan oikeaa Jumalaa niille paikoille, joissa heillä on ollut tähänkin asti tapana kokoontua. Ja koska heillä on myös ollut tapana toimittamiensa uhrien yhteydessä teurastaa härkiä, on hyvä jatkaa tätäkin juhlaperinnettä edelleen. Salli heidän siis kirkkojen vihkimisen muistopäivinä tai kirkoissa kunnioitettavien pyhimysten muistopäivinä rakentaa kirkon ympärille majoja ja järjestää niissä juhla-aterioita. Näin he eivät enää teurasta ja syö eläimiä paholaisen kunniaksi vaan Jumalan. – – Kun he eivät näin ollen joudu luopumaan kaikesta ulkonaisesta ilosta, he myös helpommin löytävät sisäisen ilon. Ei ole nimittäin mahdollista ottaa näiltä jääräpäiltä pois kaikkea kerralla, sillä joka tahtoo nousta vuoren huipulle, kiipeää sinne asteittain ja askel askeleelta, ei pitkin harppauksin. – –*
>
> Lähde: http://www.fordham.edu/halsall/source/greg1-mellitus.txt (katsottu 13.5.2008). Suom. Ulla Lehtonen.

2. Millaista poliittista, taloudellista ja hengellistä valtaa kirkolla oli keskiajalla ja miten kirkko sitä käytti?

3. Kertaa luvut 2 ja 6. Laadi diagrammi paavien vallan kehittymisestä alkukirkosta keskiajalle.

4. Mistä syystä kirkon ja maallisen vallan välillä oli ristiriitoja keskiajalla?

5 **a)** Mitä mieltä olet Euroopan kristillistämisessä käytetyistä käännytyskeinoista?
b) Mitä keinoja ei mielestäsi pidä nykyisin käyttää?

7. Kristittynä keskiajalla

Keskiajalla ihmiset mielsivät maailmansa nykynäkökulmasta katsottuna hyvin konkreettisesti. Kun kristinusko oli juurrutettu germaanien keskuuteen, alettiin luonnonkatastrofit, kuten ankara halla tai tulviva joki, nähdä merkkeinä väärin eletystä elämästä ja kristinuskon Jumalan vihasta, tai ne koettiin paholaisen teoiksi. Usko kuului arkipäivään.

Keskiajan ihmisen elämään liittyi myös lukuisia juhlia, jotka muodostivat vastapainon arkiselle aherrukselle. Kun viikon arkipäivät oli omistettu työnteolle ja elannon hankkimiselle, sunnuntait ja kirkolliset juhlapäivät merkitsivät vaihtelua. Kirkkovuosi sääteli vuoden kiertoa. Siihen kuuluivat myös riehakkaat karnevaalit paaston ajan alkaessa. Erityisen merkityksellisiksi keskiajan lopulla tulivat eri pyhimysten juhlat ja merkkipäivät. Kirkollinen kalenteri alkoi täyttyä juhlapäivistä.

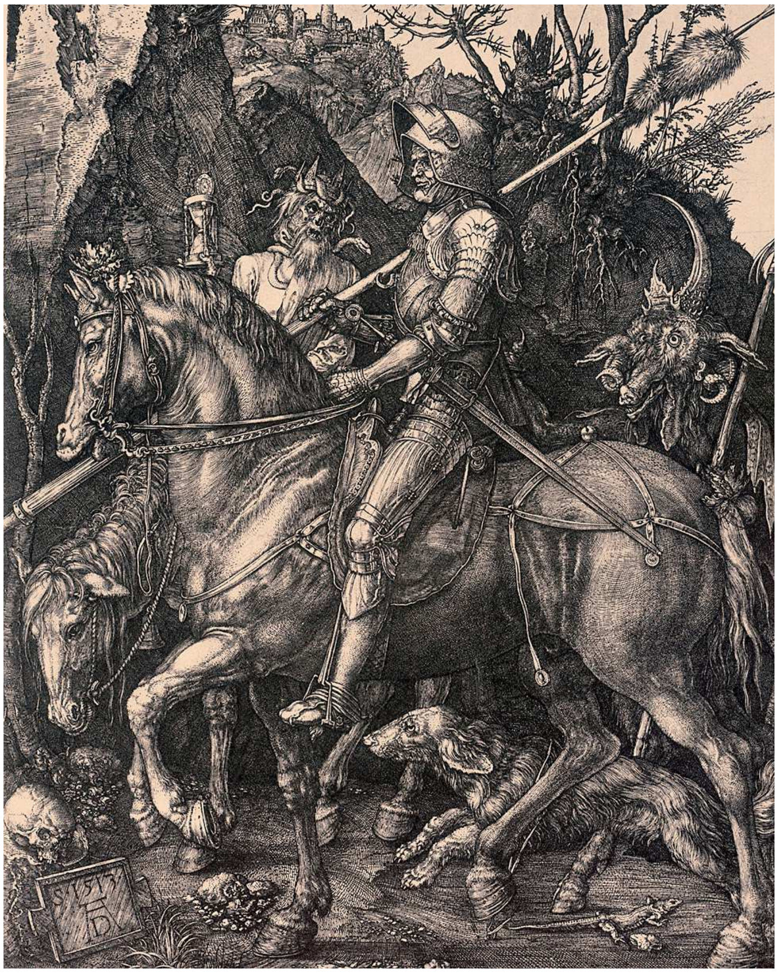

Keskiaikaisessa ritari-ihanteessa yhdistyivät sotilaan ja munkin parhaat ominaisuudet: rohkeus ja sitoutuminen. Albrecht Dürerin maalauksessa vuodelta 1513 on kuvattu ritari hevosineen. Keskiaikainen maailmankuva näkyy maalauksessa siten, että siihen on sijoitettu myös kuolema ja paholainen, jotka koettiin tuolloin konkreettisesti, ja joiden uskottiin väijyvän myös hyveellistä ritaria.

Elämän rikkaus ja kuoleman varjo

Kuolema oli lähellä keskiajan ihmistä. Kaupunkien riittämätön hygienia synnytti **kulkutautiepidemioita**, joista ankarin piinasi Eurooppaa 1300-luvun puolivälissä. Tuolloin musta surma eli rutto tappoi noin kolmanneksen maanosan väestöstä. Sodat ja muut selkkaukset lisäsivät kuolinviestejä entisestään: kuolemaan ja tuhoon liittyvät huhut ja tarinat levisivät ihmisten keskuudessa.

Kuoleman läheisyys synnytti ihmisissä pelkoa, mikä osaltaan kasvatti kirkon merkitystä. Sielunmessuja toimittamalla kirkko korosti katumuksen

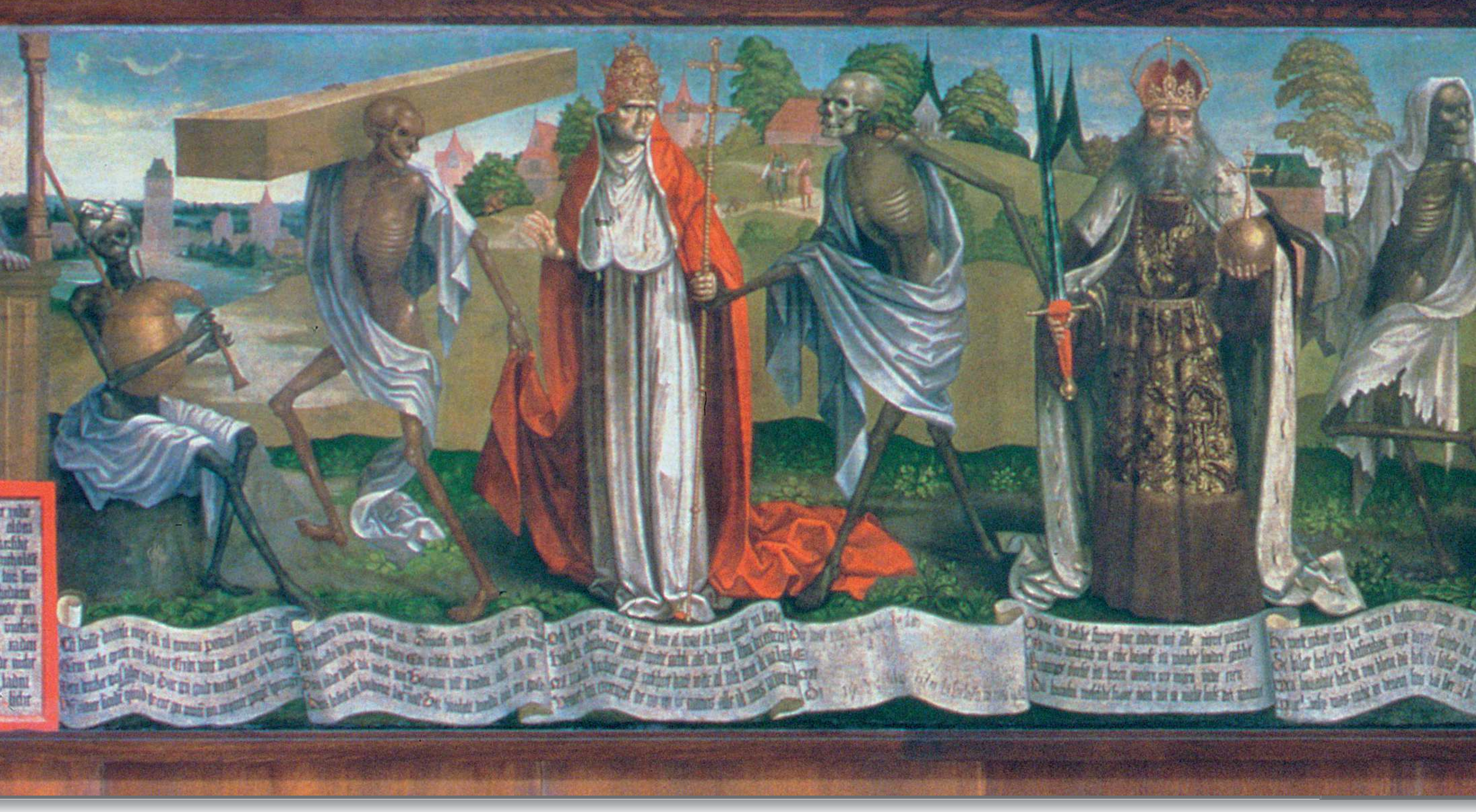

Kuolemantanssi oli melko yleinen maalaustaiteen aihe keskiajalla. Maalauksissa korostuu, että kuoleman kutsu on arvaamaton: se kutsuu tanssiin niin köyhiä kuin rikkaitakin. Tallinnan Nigulisten kirkossa on säilynyt osa Bernt Notken 1400-luvun lopulla maalaamasta Kuolemantanssi-teoksesta.

merkitystä ja tarjosi lohdutusta. Sielunmessut olivat jumalanpalveluksia, joita järjestettiin kuolleiden muistamiseksi. Kuoleman varjo lankesi vahvana myös keskiajan taiteeseen. Toisaalta keskiaika ei ollut vain synkkää kuoleman sävyttämää aikaa. 1100- luvulta lähtien elintaso alkoi nousta viljanviljelyn kehittyessä.

Keskiajan lopulla syntyi uusia kaupunkeja ja kauppa lisääntyi. **Taloudellinen kehitys** oli vireää. Muurein suojattujen kaupunkien ja maaseudun ero oli jyrkkä. Muurien sisällä kaupunkilaisia palvelivat monet käsityöläiset ja yleishyödylliset laitokset leipomoista sairastupiin. Toisaalta kaupunkien liepeille syntyi köyhälistön hökkeliasumuksia. Maaseudulla vain läheinen luostari saattoi tarjota henkistä ja fyysistä suojaa, mutta elintarvikkeiden saatavuus siellä oli kaupunkeja turvatumpi.

Messu kirkon toiminnan keskuksena

Keskeisin katolisen kirkon toiminnoista oli pyhä messu, joka toimitettiin **joka päivä**. Tärkein, viikon päämessu, oli sunnuntaisin. Messun alkuosassa luettiin Raamatun tekstejä latinaksi. Alkuosaan

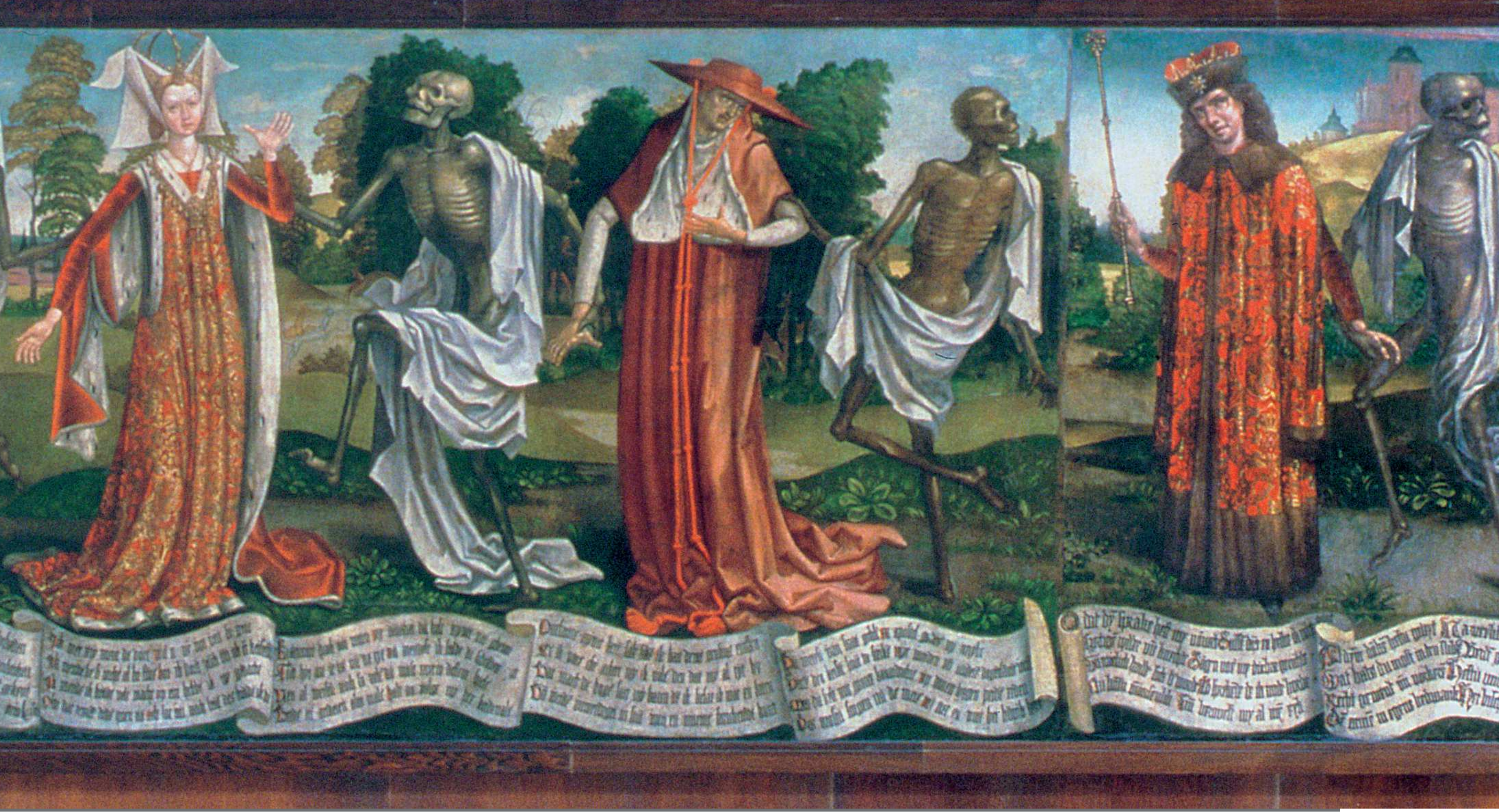

kuului myös lyhyt saarna, joka oli usein kansankielinen. Merkittävintä messussa oli sen loppuosa, joka sisälsi ehtoollisen. Ehtoollinen ymmärrettiin uhriateriaksi. Katolinen kirkko opetti, että samalla kun pappi nosti ehtoollisaineet ilmaan ja lausui ehtoollisen asetussanat, leipä ja viini muuttuivat Kristuksen ruumiiksi ja vereksi. Tämän merkiksi soitettiin pientä kelloa. Opin mukaan leipä ja viini eivät siten vain edustaneet tai symboloineet Kristusta, vaan olivat osa hänen ruumistaan. Ehtoollisaineiden muuttumisesta käytetään nimitystä **transsubstantiaatio**. Se vahvistettiin katolisen kirkon opiksi vuonna 1215.

Koska ehtoollisaineet olivat aidosti Kristuksen ruumiista, niitä pidettiin korvaamattoman arvokkaina. Niinpä vakiintui tapa, että vain papit nauttivat sekä leivän että viinin; maallikoille jaettiin pelkkä leipä. Perusteluna käytännölle esitettiin, että viinin nauttiminen ei ole välttämätöntä, koska koko Kristus on läsnä myös leivässä. Näin pyrittiin myös varmistamaan, ettei kallisarvoista Jeesuksen verta vahingossa menisi hukkaan. Tapaa on niin ikään selitetty sillä, että ehtoollisella kävijöiden suuren määrän vuoksi pelkän leivän jakaminen oli nopeampaa. Ehtoolliskäytäntö muuttui katolisessa kirkossa 1900-luvulla, mutta vanhakin tapa on edelleen käytössä.

Siunattuja ehtoollisleipiä säilytetään niiden pyhyyden vuoksi kirkon alttarilla olevassa erityisessä **tabernaakkelikaapissa**.

Tavalliselle kansalle pääosin latinaksi toimitettu messu oli salaperäinen. Monet maallikot kokivat ihmeen, hokkuspokkuksen, tapahtuvan, kun pappi lausui: ”Tämä on minun maljani, hoc est poculum meum”, ja viini muuttui vereksi. Ehtoollisella kirkkoväki kävi harvoin, kuitenkin vähintään kerran vuodessa. Kokonaan kansankielinen messu otettiin katolisessa kirkossa käyttöön vasta 1900-luvun loppupuolella.

Katolisessa kirkossa on erilaisia tapoja toteuttaa messua. Laajimmalle levinnyt on keskiajalta periytyvä **roomalais-katolinen messujärjestys**.

Katolisessa kirkossa pyhitettyjä ehtoollisaineita säilytetään tabernaakkelikaapissa. Helsingin Pyhän Henrikin katedraalissa se sijaitsee sivukappelissa.

Pyhiinvaellusperinne

Keskiajalla syntyi yksinkertaista **munkkihurskautta** ilmentänyt liike, jossa korostettiin kärsivän Kristuksen seuraamista köyhyydessä ja nöyryydessä. Tuomas Kempiläinen (1380–1471) ikuisti liikkeen ajatukset kirjassaan Kristuksen seuraamisesta, josta on tullut yksi luetuimmista kristillisistä klassikoista. Tässä imitatio Christi -ihanteessa korostettiin myös pyhiinvaelluksia. Eurooppaan oli jo 1000-luvulta alkaen syntynyt pyhiinvaellusreittejä, joiden varsilla oli paitsi majataloja myös upeita kirkkoja. **Rooma** oli pyhiinvaellusten yleisin määränpää, mutta myös muualla Euroopassa oli suosittuja kohteita, kuten Luoteis-Espanjan **Santiagossa** sijainnut Pyhän Jaakobin hauta. Tärkeä pyhiinvaelluskohde oli luonnollisesti myös **Jerusalem** ja siellä erityisesti Jeesuksen oletettu kuolin- ja hautapaikka.

Pyhiinvaeltajat saattoivat kulkea tuhansien kilometrien matkoja päästäkseen määränpäähänsä. Myös Suomesta lähdettiin keskiajalla esimerkiksi Roomaan, jossa Pietarin ja Paavalin hautojen uskottiin olevan. Niin kutsuttu Hämeen härkätie tunnetaan myös Pyhän Jaakon tienä ja sitä seuraamalla saattoi kulkea halki Euroo-

Pyhäksi julistaminen

Katolisessa kirkossa opetetaan, että erityisen esimerkillisen elämän elänyt ihminen voidaan kuolemansa jälkeen julistaa pyhäksi. Antiikin aikana pyhäksi julistettiin esimerkiksi uskonsa puolesta kärsineitä marttyyreita, koska heidän katsottiin edustaneen yli-inhimillistä kestävyyttä. Nykyään pyhäksi julistaminen on kolmivaiheinen prosessi, josta käytetään nimitystä **kanonisointi**. Henkilö voidaan ensin määrittää **kunnioitetuksi**, sitten julistaa **autuaaksi** ja sen jälkeen **pyhäksi**. Prosessin tarkoituksena on selvittää, onko kyseinen henkilö todella kanonisoinnin arvoinen. Prosessi voidaan aloittaa aikaisintaan viisi vuotta henkilön kuoleman jälkeen (paavi voi halutessaan lyhentää tätä aikaa). Ensin kerätään mahdollisimman paljon tietoa henkilön elämästä. Tiedot toimitetaan Vatikaaniin kuurialle eli paavin kanslialle, joka voi asiaa tutkittuaan suosittaa paaville, että henkilölle myönnetään ”kunnioitetun” arvo. Tällöin voidaan painaa rukouskortteja, joiden avulla ihmiset voivat rukoilla apua kunnioitetulta. Jos kunnioitettu on todistettavasti kärsinyt marttyyrikuoleman, hänet voidaan julistaa autuaaksi suoraan. Jos kyseessä ei ole marttyyri, vaaditaan ihmettä. Yleensä kyseeseen tulevat parantamisihmeet: joku parantumattomasti sairas on parantunut rukoiltuaan apua juuri kyseiseltä kunnioitetulta. Pyhäksi julistamiseen vaaditaan vielä toinen ihme. Kanonisoinnin suorittaa paavi.

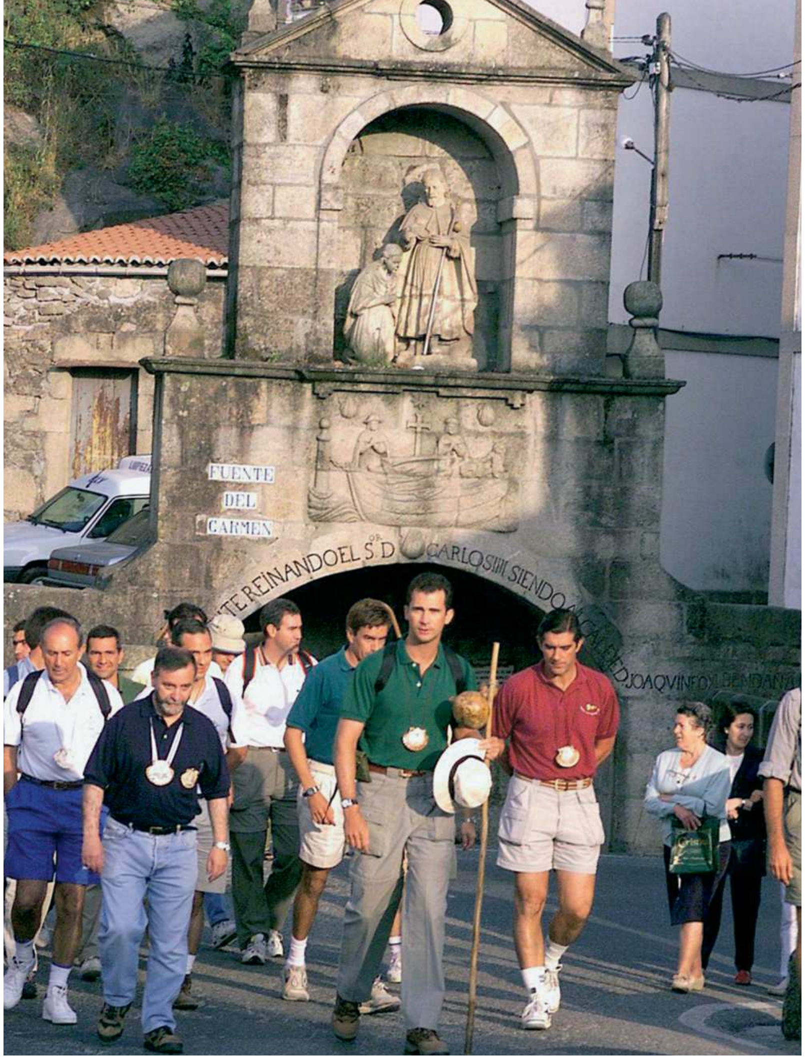

Pyhiinvaellukset ovat edelleen suosittuja katolisessa kirkossa. Yksi suosituimmista kohteista on Luoteis-Espanjassa sijaitseva Santiago de Compostela, jonne on perimätiedon mukaan haudattu apostoli Jaakob.

pan kohti Pyhän Jaakobin hautaa. Syynä pyhiinvaellukselle lähtöön saattoi olla esimerkiksi Jumalalle annettu lupaus tai voimakas halu päästä kiittämään vakavan sairauden väistymisestä.

Osa maallikoista ihannoi munkkien elämäntapaa ja omaksui käsityksen, jonka mukaan kristityn oli jatkuvasti taisteltava pahaa vastaan. Jumalan vihaa pelättiin, koska ajateltiin, että omat teot eivät riittäneet pahan voittamiseen. Tämän vuoksi 1100-luvulla voimistui Neitsyt Marian ja muiden **pyhien palvonta** (pyhistä käytetään myös nimitystä pyhimys). Jumalan viha yritettiin voittaa kääntymällä heidän puoleensa. Samalla kukoisti **pyhäinjäännösten** eli pyhien ihmisten oletettujen jäänteiden palvonta, johon oli saatu mallia germaaniheimojen vanhoista tavoista kunnioittaa kuolleita sankareita. Pyhäinjäännöksistä eli reliikeistä kristityn uskottiin saavan voimaa taistelussa pahaa vastaan. Tämän ajatuksen seurauksena kaikkiin katolisiin kirkkoihin pyrittiin saamaan pyhäinjäännös. Arvokkaimmat, apostolien pyhäinjäännökset, olivat juuri niitä, joiden luo ihmiset suuntasivat pyhiinvaelluksensa. Nykyään katolisen kirkon alttarissa on aina vähintään yksi reliikki. Esimerkiksi Helsingin Pyhän Henrikin katedraalissa säilytetään Pyhän Henrikin värttinäluuksi uskottua luunpalasta.

Ristiretket

600-luvulla syntynyt islam levittäytyi keskiajalla nopeasti Välimeren itärannoilla ja Afrikan pohjoisosissa. 700-luvun puolivälissä islamilainen alue ulottui itä-länsisuunnassa Indus-joelta Espanjaan asti.

Jerusalem päätyi muslimien hallintaan vuonna 638. Kristityt pyhiinvaeltajat saattoivat kuitenkin suunnata kulkunsa sinne ennenkin. Itäinen paimentolaisheimo seldzukit alkoi 1000-luvulla saada valtaa muslimien keskuudessa ja hyökkäsi myös kristittyä Itä-Roomaa eli Bysanttia vastaan. Levottomuudet vaikeuttivat myös pyhiinvaelluksia. Bysantin keisari kutsui apuun paavia. Paavi Urbanus II tarjosi apuaan sekä **Bysantin puolustamiseen** että pyhän kaupungin eli **Jerusalemin vapauttamiseen** muslimien vallasta. Ristiretkelle houkuteltiin väkeä lupaamalla heille synninpäästö. Ristiretket olivat siis uskonnollisen puhdistautumisen riittejä. Niistä tuli lopulta monin paikoin sota- ja ryöstöretkiä, joilla osa matkaan lähteneistä unohti retken kristilliset tarkoitusperät.

Pyhiinvaeltajia suojelemaan perustettiin **ritarikuntia**, jotka pyrkivät noudattamaan luostarimaista järjestystä. Ritarikunnat pyrkivät siis yhdistämään munkin ja sotilaan ihanteen. Katsottiin, että oman uskon puolustaminen oli sekä munkin että sotilaan, siis ritarin, tehtävä. Kyseessä uskottiin olevan pyhä sota. Tunnetuimmat hengellisistä ritarikunnista olivat temppeliherrain ja johanniittain ritarikunnat.

Kristinusko ja islam Euroopassa vuoden 750 tienoilla

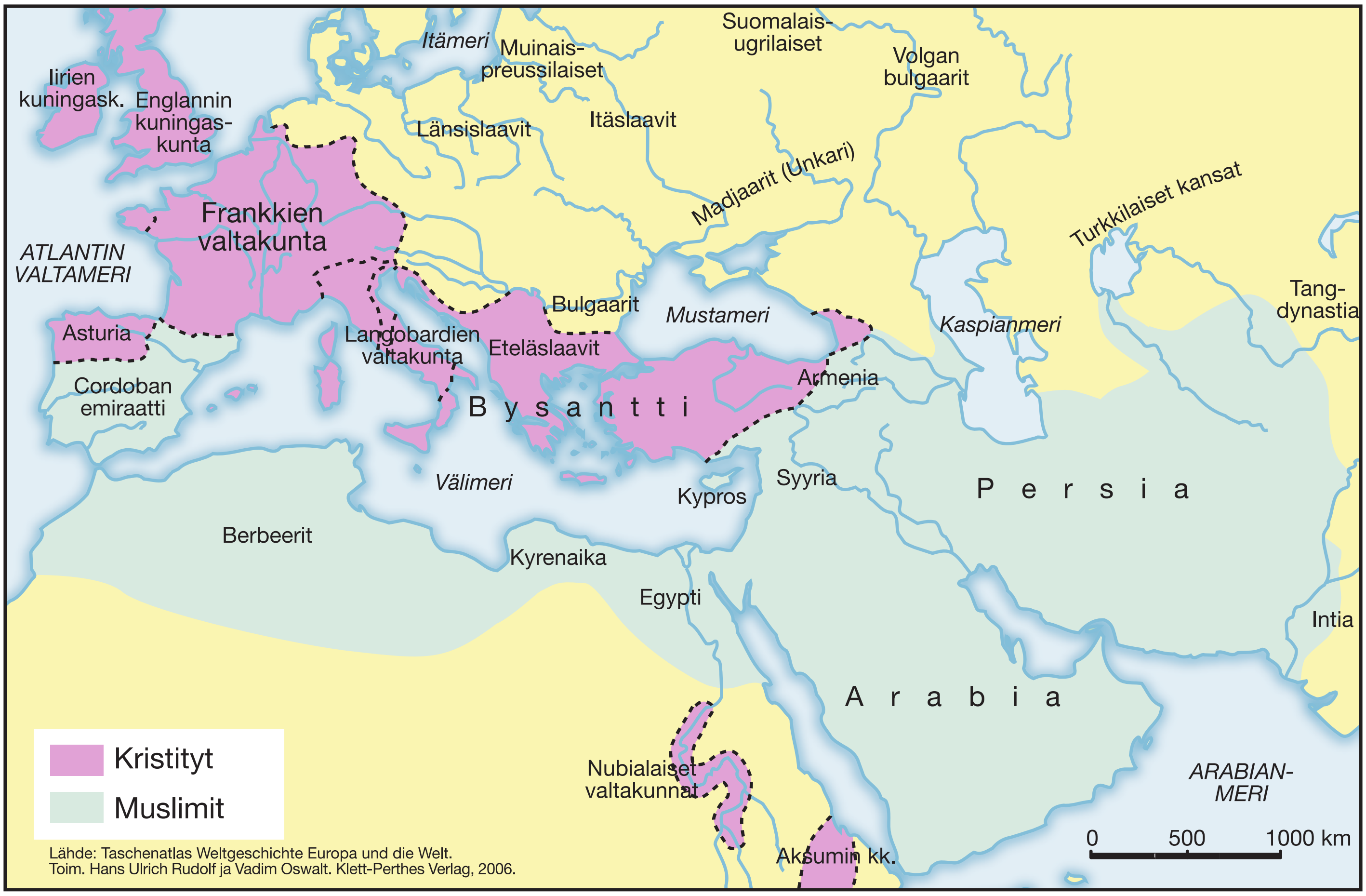

Iirien kuningask.
Englannin kuningaskunta
Itämeri
Muinaispreussilaiset
Suomalais-ugrilaiset
Volgan bulgaarit
Länsislaavit
Itäslaavit
Madjaarit (Unkari)
Turkkilaiset kansat
Frankkien valtakunta
ATLANTIN VALTAMERI
Asturia
Cordoban emiraatti
Langobardien valtakunta
Bulgaarit
Eteläslaavit
Mustameri
Kaspianmeri
Tang-dynastia
Armenia
Bysantti
Välimeri
Kypros
Syyria
Persia
Berbeerit
Kyrenaika
Egypti
Intia
Arabia
Nubialaiset valtakunnat
Aksumin kk.
ARABIANMERI
0
500
1000 km
Kristityt
Muslimit

Lähde: Taschenatlas Weltgeschichte Europa und die Welt.
Toim. Hans Ulrich Rudolf ja Vadim Oswalt. Klett-Perthes Verlag, 2006.

Kerjäläisveljestöt – dominikaanit ja fransiskaanit

Keskiajan kaupungeissa yhteiskuntaryhmien välinen kuilu oli syvä. Samalla kun kaupunkien reunamille syntyi köyhien hökkelikyliä, kaupungin piispa edusti elintason huippua. Kirkollisen ylellisyyden vastapainoksi 1200-luvun alussa syntyi kaksi merkittävää veljestöä, joiden tehtäväksi tuli köyhäin- ja sielunhoito sekä saarna.

Dominikaaniveljestön perustaja oli espanjalainen pappi **Dominicus** (1170–1221). Dominikaanit keskittyivät **saarnaamisen** ohella **opetustyöhön**. He olivat hyvin koulutettuja ja toimivat oppineina teologeina yliopistoissa, esimerkiksi Pariisissa. He myös **vaalivat opin puhtautta** ja käännyttivät harhaoppisia. Juuri dominikaanien tehtäväksi paavi uskoi **inkvisition**. Inkvisitiolaitoksen keinoin haluttiin torjua opin harhatulkintoja ja saattaa ihmiset kirkolle kuuliaisiksi.

Monet keskiajalta peräisin olevat luostarit ovat toiminnassa yhä edelleen.

Italialainen **Franciscus Assisilainen** (noin 1181–1226) perusti fransiskaaniveljestön. Fransiskaanien sääntö oli tiukka. Heidän oli sitouduttava ehdottomaan **köyhyyteen**; elantonsa he saivat hankkia vain kerjäämällä. Uskottiin, että veljestön jäsenet näin toimimalla välttivät maalliset houkutukset, saavuttivat köyhien luottamuksen ja toisaalta itse samastuivat köyhien oloihin. Fransiskaanit ryhtyivät **saarnaamaan, hoitamaan sairaita** ja tekemään **lähetystyötä**. He saarnasivat kiertäen kaupunkien toreilta toisille. Fransiskaaniveljestön rinnalle syntyi myös maallikkoliike sekä sisarjärjestö, klarissat, jonka perustaja oli Klaara Assisilainen. Maallikkoliikkeet tarjosivat erityisesti naisille sosiaalisesti hyväksytyn aseman ja pelastivat monta leskeä yhteiskunnalliselta syrjäytymiseltä. Samalla ne antoivat naisille vaikutusmahdollisuuksia kirkollisessa elämässä ja mahdollistivat myös opiskelun.

Yhteistä fransiskaaneille ja dominikaaneille oli se, että heidän yhteisönsä sijaitsivat **kaupungeissa**, elämän kes-

Keskiajan tyylisuunnat

Romaaninen kirkkotaide

Romaaninen kirkkoarkkitehtuuri saavutti huippunsa 1100-luvun alkupuoliskolla. Tyylille olivat ominaisia pyörökaaret ja kattoa kannattavat raskaat kiviholvit, joilla varhaisempien basilikojen puurakenteiset, palovaaralliset kattopalkit oli korvattu. Raskaat kiviholvit vaativat kuitenkin paksuja ulkoseiniä, ja kantokyvyn turvaamiseksi ikkunoista tehtiin pieniä. Kirkkolaivoja erottivat toisistaan raskaat pilarit. Kirkkohuone oli pitkä, kapea ja matalakattoinen.

Romaaninen tyyli syntyi Etelä-Ranskassa ja levisi sieltä nopeasti koko Eurooppaan. Romaanisissa kirkoissa seinäpinnat koristeltiin kalkkimaalauksilla. Maalaukset ja veistokset olivat erittäin tyyliteltyjä. Tavalliselle kansalle, joka ei osannut lukea, maalaukset kuvittivat pappien saarnoja. Kirkkojen freskot ja veistokset olivatkin keskiajalla köyhien raamattu, biblia pauperum.

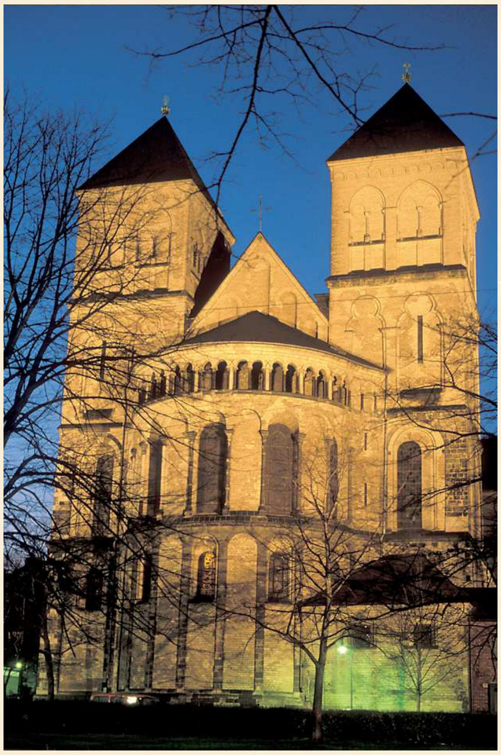

Romaanisen tyylin keskeisiä tuntomerkkejä ovat linnamaisuus, raskaus ja pyörökaarisuus. Pyhän Kunibertin kirkko Kölnissä.

Goottilainen taidetyyli

Goottilainen kirkkotaide syntyi Pohjois-Ranskassa ja levisi muualle Eurooppaan jo 1200-luvun alussa. Gotiikasta tuli keskiajan lopun päätaidesuuntaus. Romaanisen pyörökaaren tilalle tulivat suippokaaret, ja koko rakennus keveni. Uuden rakennustekniikan mukaisesti katto ei levännyt seinien, vaan erillisten tukikaarien ja -pilarien varassa. Tämä mahdollisti sen, että ikkunapinta-ala ja korkeus kasvoivat. Usein goottilaisia kirkkoja koristi sisäänkäynnin yläpuolelle sijoitettu suuri pyöreä ruusuikkuna.

Goottilaiset kirkot koristeltiin runsailla veistoksilla ja lasimaalauksilla. Aiheina olivat apostolit, pyhimykset ja Raamatun tapahtumat. Kristus kuvattiin ylimmäksi tuomariksi. Neitsyt Marian palvonnan lisääntyminen voimakkaasti 1100-luvulta lähtien vaikutti myös kirkkojen koristeluun. Neitsyt Maria kuvattiin taivaan kuningattareksi, jonka tunnusväri oli sininen.

Mahtavat ja koristeelliset goottilaiset kirkot olivat näkyvä osoitus kirkon vallasta ja voimasta. Kirkko oli kuolemaakin mahtavampi mahti. Goottilainen tyyli jäi elämään keskiajan jälkeenkin. Vielä 1800-luvulla, keskiajan noustua kiinnostuksen kohteeksi, kukoisti uusgotiikan nimellä tunnettu arkkitehtuuri.

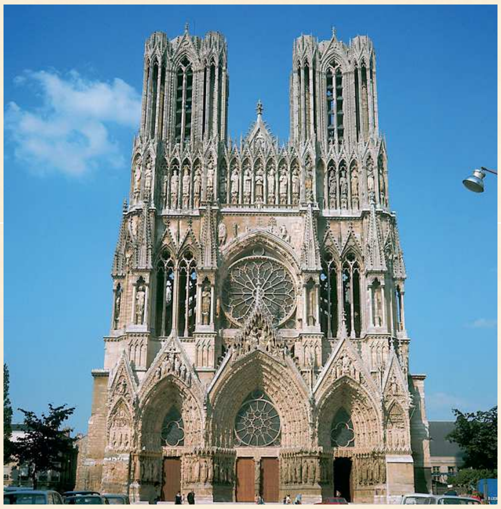

Notre Damen katedraali Reimsissä, Ranskassa, edustaa goottilaista kirkkoarkkitehtuuria suippoine, taivasta kohti kurottautuvine torneineen ja ruusuikkunoineen.

Luostarit pyrkivät omavaraisuuteen ja jokaisella luostarin jäsenellä on oma arkinen kutsumustehtävänsä. Sisar Bernardine puutöissä Holzwerkstatt´n luostarissa Münchenissä.

kellä. Veljestöt eivät siis eristäytyneet, vaan perustivat sairaaloita ja hoitokoteja keskelle kaupunkia. Veljestöjen jäsenet saarnasivat kansankielellä. Hallinnollisesti he olivat paikallisesta piispasta riippumattomia ja toimivat suoraan paavin alaisuudessa. Kun italialaisissa kaupungeissa siirryttiin vaihdantataloudesta rahatalouteen, veljestöjen kerjäämiseen perustuva elämäntapa helpottui. He alkoivat rakentaa kirkkoja kaupunginmuurien sisäpuolelle. Kerjäläisveljestöistä muodostui monilla paikkakunnilla kirkonsisäisiä protestiliikkeitä, jotka vaativat paluuta aitoon hengellisyyteen ja lähimmäisenrakkauden toteuttamiseen käytännössä.

Keskiajan lopulle tultaessa hengellisestä toiminnasta vastasivat siis seurakuntien papit ja hiippakuntien piispat, kerjäläisveljestöjen jäsenet, joista monet olivat saaneet myös pappisvihkimyksen, sekä luostarien munkit ja nunnat. Ristiretkiaate oli synnyttänyt myös hengellisiä ritarikuntia, jotka rakensivat kiintopisteitä eri puolille Eurooppaa, tunnetuimpina johanniittaritarien linnoitukset Rhodoksella ja Maltalla. Lisäksi oli maallikkoveljiä ja -sisaria, jotka elivät perheissä ja kävivät työssä mutta halusivat noudattaa jonkin sääntökunnan lupauksia. Monet heistä saivat oikeuden pukeutua sääntökunnan asuun. Suurin palkinto oli tulla haudatuksi tässä asussa.

Tehtävät

1. Selvitä lukujen 6 ja 7 avulla seuraavien roolien merkitys kirkon toiminnalle:
   a) paavi **b)** piispa **c)** pappi
   d) munkki/nunna **e)** ritari **f)** maallikko.

2. Millainen oli katolinen messu keskiajalla? Selvitä, millainen se on nykyään.

3. Miksi ihmiset lähtivät/lähtevät pyhiinvaelluksille?

4. Mitkä olivat kerjäläisveljestöjen tehtävät ja merkitys keskiajalla?

5. Vertaile keskenään romaanista ja goottilaista rakennustyyliä. Lue tietolaatikko ja tarkastele kuvia s. 69.

6. Tutki sivun 67 karttaa ja selvitä, minkä nykyisten valtioiden alueille kristinusko ja islam olivat levinneet 750-luvulla.

7. Lue oheinen ritarivalan kaava 1400-luvulta ja vastaa kysymyksiin:

> *Rukoilen armollista Jumalaa, Neitsyt Mariaa, Pyhää Eerikiä, Pyhää Knuutia, että kaiken kykyni mukaan elämälläni ja omaisuudellani suojelisin pyhää kristillistä uskoa ja evankeliumia, ylläpitäisin ja suojelisin kirkon ja sen palvelijoiden vapautta, vastustaisin vääryyttä ja vahvistaisin rauhaa ja oikeutta, suojelisin isättömiä ja äidittömiä lapsia, neitoja, leskiä ja muita ihmisiä, olisin uskollinen kuninkaalleni ja valtakunnalleni ja oikeudenmukaisesti pitäisin yllä ja harjoittaisin ritariuttani Jumalalle kunniaksi parhaan kykyni mukaan. Jumala minua auttakoon.*
>
> Lähde: CD-Facta, WSOY. 2005

   a) Millaisia asioita vala edellytti ritarilta?
   b) Miksi tällainen vala oli tärkeä keskiajalla?
   c) Kertaa luku 6 ja pohdi, miten paavin vallan kasvu mahdollisti ristiretket.

8. Lännen kirkon oppi

Katolisen kirkon oppiin lisättiin keskiajalla erityiskorostuksia. Opin pohjana säilyivät silti ensimmäisinä vuosisatoina pidettyjen kirkolliskokousten päätökset. Vaikka lisäyksiä ja täsmennyksiä on keskiajan jälkeenkin kirkolliskokouksissa tehty, katolisen kirkon opin ydin on pysynyt muuttumattomana tähän päivään asti.

Seitsemän sakramenttia

Myöhäiskeskiajalla katolisessa kirkossa vakiintui käyttöön seitsemän sakramenttia: kaste, konfirmaatio, avioliitto, rippi, **ehtoollinen** (esitelty edellisessä luvussa), pappisvihkimys ja sairaanvoitelu. Vain papeilla oli oikeus näiden erityisen pyhien toimitusten, salaisuuksien eli sakramenttien, toimittamiseen.

Kaste ajoittui heti syntymän jälkeen, **konfirmaatio** lapsuuteen ennen murrosikää. Konfirmaation tehtävänä oli valmistaa lasta uskonnolliseen täysi-ikäisyyteen ja vastuuseen. Näin se toimi kasteen vahvistuksena. Konfirmaation sai toimittaa vain piispa, ja ripillepääsy olikin siten ainoita kirkollisia tilaisuuksia, joissa tavallinen kansa kohtasi hiippakunnan piispan. Se, että **avioliitto** oli sakramentti, merkitsi sen elinikäisyyden korostamista. Vain paavilla oli oikeus mitätöidä jo solmittu liitto. Myös **pappisvihkimys** merkitsi elinikäistä sitoutumista. Pappi antoi kirkolle ja seurakunnalle koko elämänsä. Tämän vuoksi hänen ei ollut lupa solmia avioliittoa, vaan papin tuli elää selibaatissa. Selibaattimääräykset tosin otettiin vakavasti vasta myöhäiskeskiajalla. Sitä ennen oli varsin tavallista, että pappi kasvatti yhden pojistaan jatkamaan kylän papin tehtäviä. Vasta, kun pappiskoulutus kehittyi ja laajeni, mahdollistui toisenlainen nimityskäytäntö myös maalaispappien virkoihin.

Katolinen pappi kohottaa pyhitetyn ehtoollismaljan seurakunnan nähtäväksi.

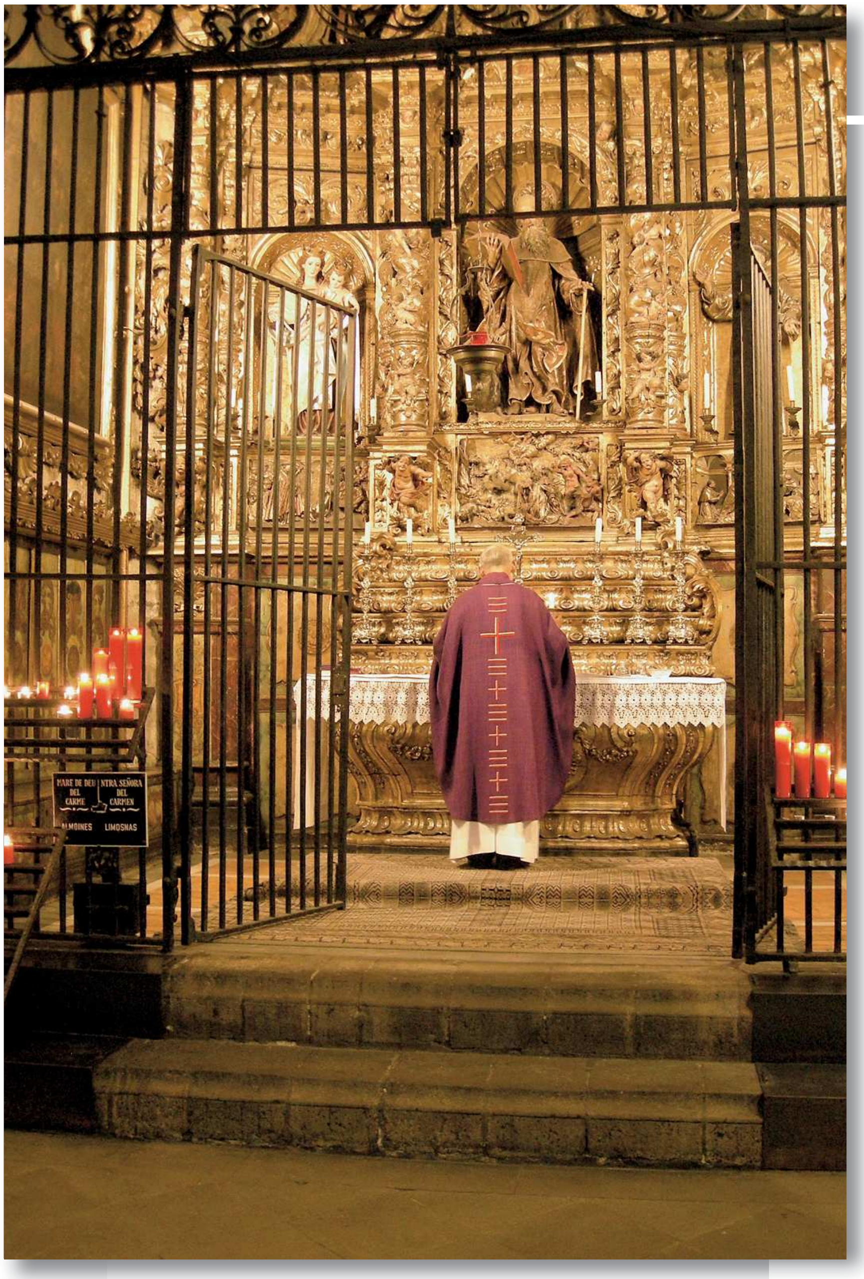

Katolisissa kirkoissa on usein varsinaisen alttarin lisäksi eri pyhille omistettuja sivualttareita. Kuva Barcelonan katedraalista.

Rippiä käytettiin sielunhoidon ja kristillisen kasvatuksen välineenä. Ripin sakramenttiin oli osallistuttava vähintään kerran vuodessa. Hurskaimmat katolilaiset ripittäytyivät aina ennen ehtoollista. Rippiin kuului kolme osaa: tehtyjen syntien tunnustaminen, niiden katuminen ja papin antama synninpäästö. Usein ripittäytyjälle määrättiin hyvitystöitä merkiksi uudesta elämänasenteesta: rukousten, kuten Ave Marian, toistoa, laupeudentöitä, kuten köyhien auttamista, sekä paastoamista. Myöhäiskeskiajalla kirkko alkoi opettaa, että hyvitystyön voi hoitaa lahjoittamalla rahaa kirkolle eli ostamalla aneen. Piispa saattoi myöntää 40 päivää kestävän vapautuksen hyvitystöistä, kardinaali 100 päivän vapautuksen ja paavi ikuisen. Aneilla kartutettiin kirkkojen rakennusrahastoa. Keskiajan edetessä monella kaupungintorilla vierailikin kiertävä anekauppias. Maallikoille syntyi helposti käsitys, että aneita ostamalla saattoi vapautua synneistä ja kiirastulen kauhuista. Kiirastuli tulkittiin kuolemanjälkeiseksi tilaksi, jossa puhdistauduttiin ripittäytymättömistä synneistä.

Sairaanvoiteluun, joka suoritettiin lähellä kuolemaa ja jota siksi kutsuttiin myös viimeiseksi voiteluksi, liittyi olennaisena osana rippi, syntien tunnustaminen ja siunaus sekä ehtoollinen.

Nämä sakramentit ovat edelleen käytössä katolisessa kirkossa. Myös käsitys niiden merkityksestä on säilynyt samanlaisena keskiajalta meidän päiviimme saakka.

Kiirastuli ja ane

Katolinen kirkko opettaa, että ihmisen täytyy tunnustaa syntinsä ripittäytymällä papille säännöllisesti. Niistä synneistä, joita ei tunnusteta, ihminen joutuu vastaamaan kuolemansa jälkeen. Hänen uskotaan joutuvan kiirastuleen, joka puhdistaa ja mahdollistaa pääsyn taivaaseen. Raskaista synneistä ei kuitenkaan voi puhdistautua kiirastulessakaan. Oppi kiirastulesta perustuu Raamatunkohtaan 1. Kor. 3:15.

Aneella tarkoitetaan lievitystä ja se on sidoksissa oppiin pyhistä ihmisistä. Heidän uskotaan tehneen niin paljon hyviä tekoja elämänsä aikana, että niistä riittää lievitystä muillekin. Kun ihminen tekee syntiä, hän on katolisen kirkon opetuksen mukaan ansainnut jonkinlaisen rangaistuksen siitä. Keskiajalla rangaistus saattoi olla esim. jalkapuu. Jos syntinsä tunnustanut kuitenkin suoritti esim. pyhiinvaelluksen tai antoi almuja hätää kärsiville, hänen katsottiin hyvittäneen tekonsa niin, ettei siitä koitunut muita rangaistuksia. Aneoppi kehitettiin keskiajalla, kun katolisessa kirkossa otettiin käyttöön yksityinen rippi. Keskiajan lopulla katolisessa kirkossa oli tavallista, että ihmiset maksoivat saadakseen aneen eli vapautuksen hyvitystöistä. Katolinen kirkko lopetti anekaupan 1500-luvulla, mutta oppi aneista on edelleen voimassa.

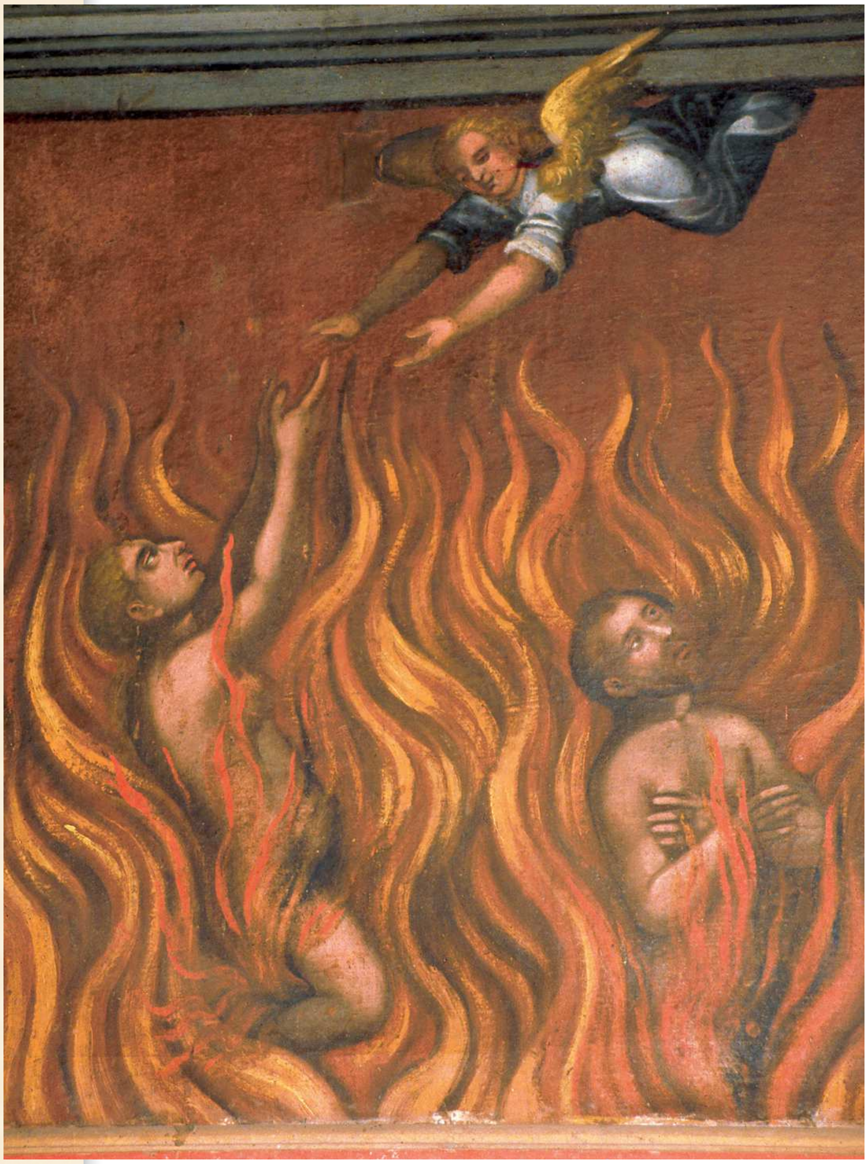

Kiirastulen opetetaan puhdistavan ihmisen niistä synneistä, joista hän ei ole elämänsä aikana puhdistautunut ripittäytymällä.

Kuolemansynnit

Keskiajalla syntyi katolisen kirkon piirissä oppi kuolemansynneistä. Opin katsotaan perustuvan Raamattuun, Sananlaskujen kirjan 6. luvun jakeisiin 16–19. Näiden syntien katsottiin olevan niin raskaita, että ripittäytyminen on välttämätöntä, jotta ihminen voi välttää kadotuksen. Katolinen kirkko määritteli keskiajalla seuraavat synnit kuolemansynneiksi:

- ylpeys (turhamaisuus)
- kateus
- viha
- laiskuus
- ahneus
- kohtuuttomuus
- irstaus.

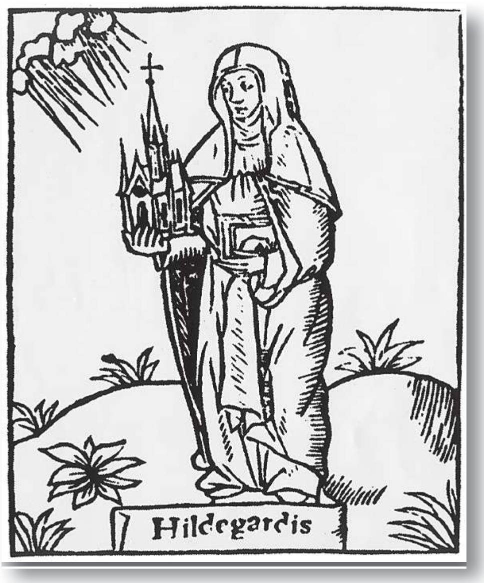

Hildegard Bingeniläinen on jäänyt kirkon historiaan paitsi näkyjensä ja opetustensa vuoksi myös luostarien perustajana.

Keskiajan mystiikka

Mystiikalla tarkoitetaan ihmisen pyrkimystä suoraan yhteyteen Jumalan kanssa. Keskiajan mystiikan taustalla oli uusplatonilainen ajatus **todellisuuden kaksijakoisuudesta** eli dualismista. Ihmisen aistit sitoivat hänet näkyvään maailmaan, mutta uskottiin, että hänellä oli mahdollisuus tavoittaa myös tuonpuoleisuus. Niin sanottu **kärsimysmystiikka**, joka syntyi 1100-luvulla, korosti eläytymistä Kristuksen kärsimykseen. Jotkut kokivat sen hyvin konkreettisesti. Esimerkiksi Franciscus Assisilaisen kerrotaan saaneen kämmeniinsä **stigmoja**, Jeesuksen ristiinnaulitsemisen jälkiä. Kärsimysmystiikan rinnalla vaikutti **luonnonmystiikka**, jossa luonto koettiin portaikkona Jumalan luo. Myös kirkon viralliset sakramentit miellettiin vahvasti mysteereiksi, pyhiksi salaisuuksiksi.

Mystiikkaliikkeitä muotoiltiin myös teoreettisiksi opeiksi. Mestari Eckhart opetti 1300-luvun alussa, että ihmisen oli kuoletettava oma tahtonsa ja järkensä, jotta hänessä piilevä jumalainen kipinä syttyisi. Vaikka mystikkojen opetukset eivät suuria maallikkoliikkeitä synnyttäneetkään, ne loivat pohjaa kirkon virallisesta toiminnasta irralliselle yksilöuskonnon harjoittamiselle. Samalla ne nostivat naisten arvoa uskonnollisessa mielessä, sillä varsin monet mystikoista ja liikkeen jäsenistä olivat naisia. Esimerkiksi 1100-luvulla vaikuttanut Hildegard Bingeniläinen näki lukuisia näkyjä ja vaikutti myös oman aikansa uskonnonfilosofiseen keskusteluun esittämällä, että nainen on Jumalan kuva siinä missä mieskin, mikä soti tuon ajan yleistä ajattelutapaa vastaan. Hildegard jätti jälkeensä myös laajan kirjallisen ja musiikillisen tuotannon. Kaiken kaikkiaan mystikkoliike antoi myös naisille mahdollisuuden tuoda julki omia näkemyksiään.

Skolastiikka – teologian ja filosofian liitto

Varhaiskeskiajalla tiede ja teologia kehittyivät varsin vähän, mihin olivat syynä Euroopan kuohuvat olot ja vakiintumaton talous. Vasta 1000-luvulta lähtien uusi kehitys oli mahdollista. Poliittinen vakaus ja talouden elpyminen mahdollistivat **yliopistojen** perustamisen. Ensimmäiset yliopistot syntyivät Italiaan, mutta samanaikaisesti syntyneellä Pariisin yliopistolla tuli olemaan hallitseva asema nimenomaan teologisena opinahjona. Pian yliopistoja oli jo eri puolilla Eurooppaa.

Aristoteleen teosten uudelleenlöytyminen arabien kirjastoista synnytti 1200-luvulla voimakkaan uudistusaallon tieteissä. Uudistusten keskeinen hahmo oli keskiajan huomattavin tiedemies ja ajattelija Tuomas Akvinolainen (1225–1274). Hän oli italialainen dominikaaniveli, jonka ajattelusta syntyi katolisen kirkon virallinen filosofia, tomismi. Uudistetussa muodossaan se on edelleen kirkon virallinen ajattelumalli. Pääteoksessaan Summa Theologiae Tuomas rakensi teologian ja filosofian kokonaisesityksen.

Keskiajan tieteessä skolastiikassa pyrittiin **yhdistämään teologia** ja **filosofia**. Pohjana toimi **aristotelismi**, jonka mukaan todellisuus oli valmis kokonaisuus ja tieteen tehtävänä oli tämän kokonaisuuden jäsentäminen, ryhmittely ja luokittelu. Periaatteessa mitään uutta tietoa tai perustavaa laatua olevia uusia havaintoja ei ollut, vaan kyse oli valmiin maailman luokittelusta. Tuomas Akvinolaisen perusluokittelu tapahtui luonnon ja ”yliluonnon” välillä. Jumala enkeleineen kuului jälkimmäiseen, ihminen molempien väliin. Ihmiselle oli nimittäin mahdollista järjellä tavoittaa luonto ja uskolla

Neitsyt Maria

Kristinuskon opetuksessa kahdella Raamatun naisella on ollut erityisen suuri merkitys. Eeva edustaa pahaa, joka vietteli ihmiskunnan eroon Jumalasta. Maria puolestaan edustaa hyvää: hän saattoi ihmiset yhteyteen Jumalan kanssa.

Neitsyt Marian kultti alkoi kehittyä jo ensimmäisinä kristillisinä vuosisatoina Välimeren itäosissa. Aluksi kyse oli tavallisen kansan uskosta ja palvontamenoista, mutta jo Efesoksen kirkolliskokouksessa vuonna 431 Marialle annettiin arvonimi ”Jumalansynnyttäjä”.

Keskiajalla Neitsyt Mariaan liitettiin äitiys ja nöyryys. Näin hän toimi naiskuvan perusmallina. Kuollutta poikaansa sylissään pitelevä Maria (Pietà) oli yleinen taidekuva. Tavallisella naisella oli mahdollisuus samastua poikaansa surevaan äitiin. Esimerkiksi mustan surman jälkeen Maria koettiin lohduttajaksi ja ymmärtäjäksi. Toisaalta Maria kirkon opetuksen mukaan sai arvonsa nimenomaan poikansa kautta.

Keskiajalla kirkko ja Maria alettiin samastaa toisiinsa. Symbolikielessä Jumala kuvattiin isäksi ja kirkko äidiksi. Jo keskiajalla Neitsyt Maria tulkittiin Kuningattareksi, Neitsyeksi, Äidiksi ja Suojelijaksi sekä Välittäjäksi poikansa ja ihmisten välillä.

Tavalliselle kansalle Maria oli monista kirkon hahmoista läheisin ja häneen kytkeytyvä Ave Maria -rukous rakkain kaikista.

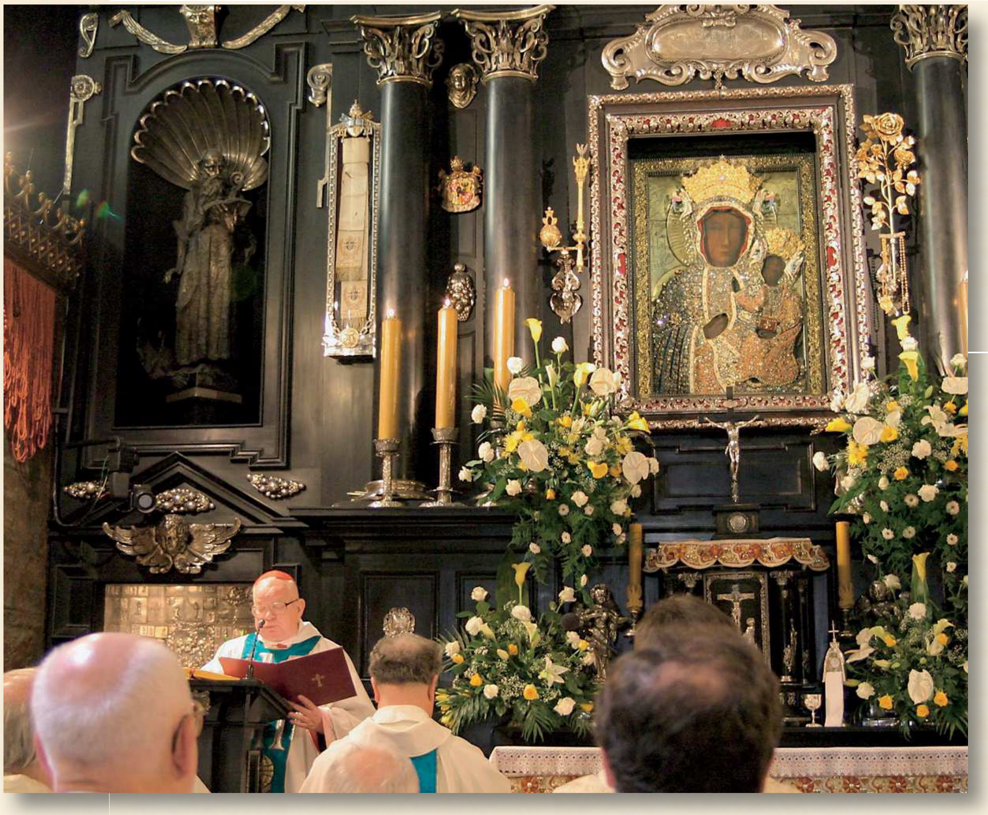

Jasna Goran luostarissa säilytettävä Mustan madonnan ikoni on Puolan tärkeimpiä pyhiä esineitä ja myös puolalaisten kansallisaarre. Mustan madonnan perinteen arvellaan olevan peräisin esikristilliseltä ajalta. Kuvassa yhdistyisivät näin esikristillinen ajatus Äiti maasta ja kristinuskon Maria-kuva.

yliluonto. Keskiajan skolastiikan mukaan maailma oli loppuun asti järjestäytynyt hierarkkinen kokonaisuus.

Välillä skolastiikassa ajauduttiin älylliseen leikittelyyn ja pohdittiin Jumalan kaikkivoipaisuutta tai sitä, miten neitsyys voitiin palauttaa sellaiselle, joka oli sen kerran menettänyt. Tuomas Akvinolaisen ajattelussa Jumalan olemassaolon todistaminen oli keskeistä. Skolastiikalle tyypilliseen tapaan todistelu haluttiin tehdä käyttäen järjen keinoja. Jo keskiajan lopulla skolastiikka sai osakseen ankaraa kritiikkiä siitä, että se unohti elämän ja keskittyi pelkkään älylliseen spekulaatioon, jopa saivarteluun.

Keskiajan lopulla voimistui kritiikki sellaista ajattelumallia kohtaan, jossa maailma nähtiin valmiina kokonaisuutena. Aristotelisen perinteen rinnalle syntyi uusi ajattelumalli, **nominalismi**, jonka merkittävin edustaja oli fransiskaaniveli William Ockham (n. 1285–1347). Nominalismin mukaan todellisuuden ilmiöt ja asiat eivät olleet itsenäisinä olemassa, kuten aristotelismi oli väittänyt. Käsitteet, kuten hyvyys tai menneisyys, olivat vain nimiä, jotka kokija ja tulkitsija ilmiölle antoi. Todellisuus ei siten ollutkaan valmis luokiteltava maailma, vaan siinä oli yhä uusia yksittäisiä asioita, joita saatettiin tutkia. Aristotelismin ja nominalismin vuoropuhelu oli ensimmäisiä merkkejä uudesta maailmankuvasta, jonka kehitys kiihtyi seuraavina vuosisatoina.

MARIA MADRE DEL VERDADERO DIOS

Maria-kulkueet ovat tavallisia katolisissa maissa. Kuva Latinalaisesta Amerikasta.

Tehtävät

1. Selitä seuraavat käsitteet:

a) konfirmaatio **b)** rippi **c)** kärsimysmystiikka

d) skolastiikka **e)** ane

2. Pohdi, mikä on sakramenttien merkitys katolilaiselle.

3. Lue oheinen Ave Maria -rukous sekä tietolaatikko sivulla 77. Vastaa kysymyksiin.

Terve Maria, armoitettu,
Herra sinun kanssasi.
Siunattu sinä naisten joukossa
ja siunattu sinun kohtusi hedelmä, Jeesus.

Pyhä Maria, Jumalan äiti,
rukoile meidän syntisten puolesta
nyt ja kuolemamme hetkenä.
Aamen.

a) Millä nimillä Mariaa rukouksessa nimitetään ja mitä nimitykset kertovat Marian arvosta ja asemasta katolisessa kirkossa?

b) Mitä rukouksessa pyydetään?

c) Miten rukouksen sisältö liittyy katolisen kirkon oppiin pyhistä? (Ks. myös luvun 7 tietolaatikko)

4. Kertaa luvut 6–8. Määrittele niiden pohjalta, mitä tarkoitetaan ”keskiajan yhtenäiskulttuurilla”. Selvitä myös, mikä oli kirkon rooli sen luomisessa ja säilyttämisessä.

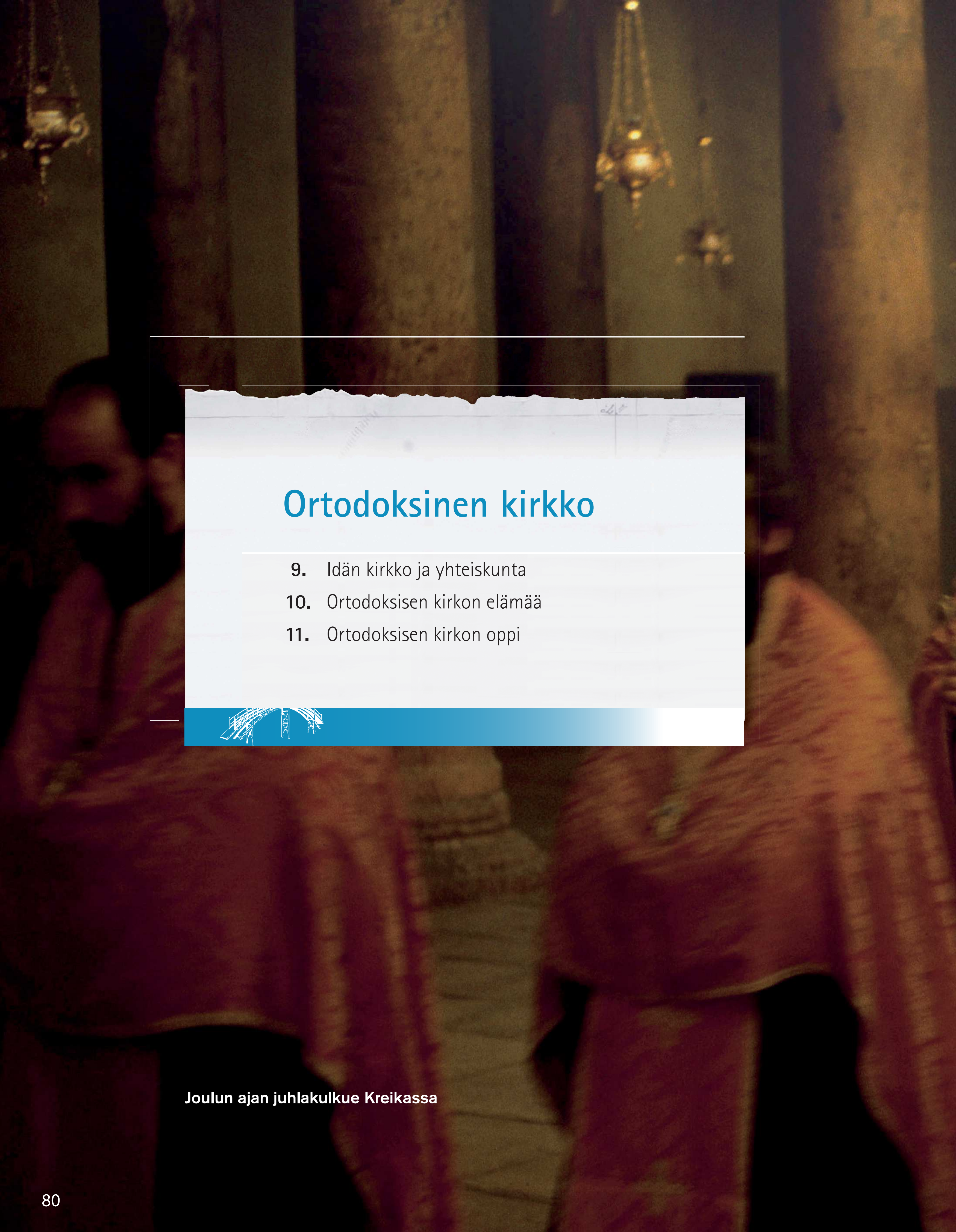

Ortodoksinen kirkko

9. Idän kirkko ja yhteiskunta
10. Ortodoksisen kirkon elämää
11. Ortodoksisen kirkon oppi

Joulun ajan juhlakulkue Kreikassa

9. Idän kirkko ja yhteiskunta

Idän kristillisyyttä kutsutaan ortodoksisuudeksi. Sana tarkoittaa oikein ylistävää ja perinnettä oikein tulkitsevaa kirkkoa.

Keisarin ja kirkon liitto Bysantissa

Idän kirkon juuret ovat Bysantissa, Itä-Roomassa, mutta vähitellen ortodoksinen usko levisi lähetystyön myötä nykyiseen Itä-Eurooppaan ja Venäjälle. Laajimmillaan Bysantin valtakunta oli 500-luvulla. Sen pääkaupunkina oli Konstantinopoli, jota kutsuttiin myös ”toiseksi Roomaksi”, koska sen ajateltiin Länsi-Rooman kukistettua korvaavan Rooman aseman kristillisyyden hengellisenä keskuksena. Valtion ja kirkon valtaapitävät, keisari ja Konstantinopolin patriarkka, tekivät yhteistyötä. Uskottiin, että valtakunnan hyvinvointi ja tulevaisuus olivat yhtälailla sekä kirkon että keisarin harteilla. Valtiota ja kirkkoa ei kannattanut erottaa toisistaan, vaan ne olivat yhtä. Kirkon asemaa valtakunnassa vahvistettiin ja säädeltiin laeilla.

Bysantin valtakunta

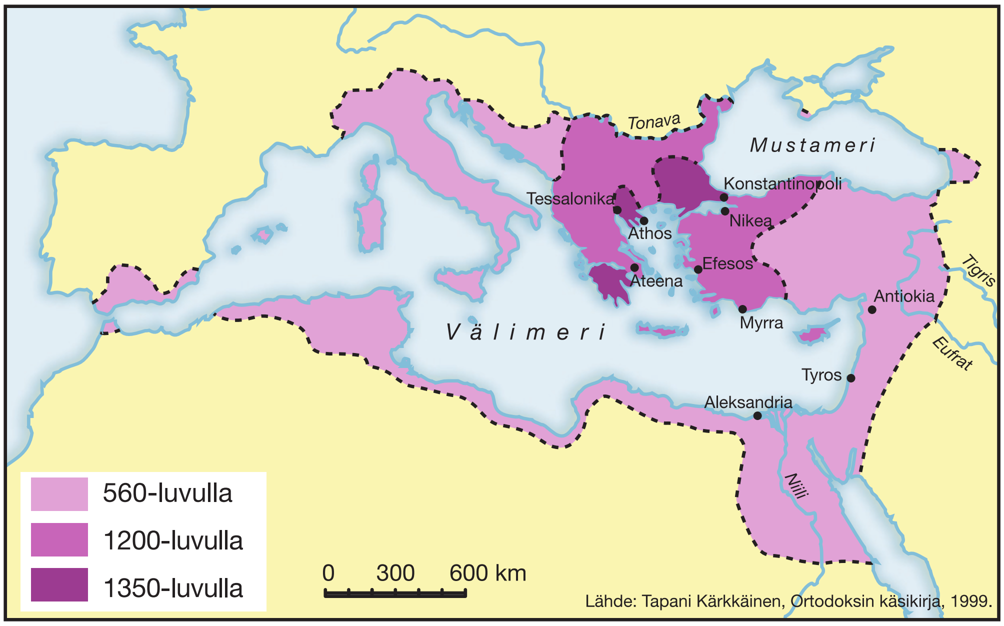
Tonava
Mustameri
Konstantinopoli
Tessalonika
Nikea
Athos
Efesos
Ateena
Antiokia
Tigris
Välimeri
Myrra
Eufrat
Tyros
Aleksandria
Niili
560-luvulla
1200-luvulla
1350-luvulla
0
300
600 km

Lähde: Tapani Kärkkäinen, Ortodoksin käsikirja, 1999.

Poikkipuuristin eli venäläisen ristin voi useimmiten nähdä Itä-Euroopan ortodoksisissa kirkoissa. Poikkipuu muistuttaa kahdesta rikollisesta, jotka Raamatun mukaan ristiinnaulittiin Jeesuksen molemmin puolin. Oikealla puolella ollut pääsi paratiisiin, toinen joutui alas kadotukseen.

Bysantissa ajateltiin valtakunnan edustavan kristittyä Roomaa, jonka johdossa tuli olla kristitty keisari. Keisarilla oli sekä maallisia että hengellisiä velvollisuuksia. Hänellä oli merkittävä rooli koko kristikuntaa edustavissa kirkolliskokouksissa, joita pidettiin, kun ratkottiin keskeisiä opillisia kysymyksiä. Keisari oli näin ollen tärkeä kirkollisen vallan käyttäjä. Kirkon ylin pää keisari ei kuitenkaan voinut olla, koska Kristus yksin oli sellainen. Yksi merkittävimmistä keisareista oli Justinianus (483–565), joka loi Bysanttiin yhtenäisen valtionkirkon. Hän muun muassa perusti useita luostareita ja osallistui aktiivisesti jumalanpalveluselämään.

Kirkon keskeistä valtaa pääkaupungissa Konstantinopolissa käytti patriarkka, jota alettiin vuodesta 595 lähtien kutsua **ekumeeniseksi patriarkaksi**. Ajatus kirkon ja valtion välisestä voimakkaasta yhteydestä on säilynyt idän kirkoissa myös Bysantin kukistumisen jälkeen.

Lähetystyö slaavien keskuudessa

Ortodoksisuuden leviäminen Bysantista itään pysähtyi, kun idän kirkko jakautui sisäisesti 400–500-luvuilla. Tällöin orientaaliset ortodoksiset kirkot erkanivat ortodoksisesta kirkosta oppikiistojen, kulttuurierojen ja valtapoliittisten seikkojen vuoksi. 600-luvulla syntynyt islam oli lisäksi levittäytynyt alueille, jotka olivat aiemmin kuuluneet idän kirkolle. Lännessä oli puolestaan vastassa Rooman patriarkaatti ja paavi, jonka kanssa välit olivat jännittyneet 800-luvulta lähtien. Niinpä ortodoksisuus levisi **kohti pohjoista**.

Balkanin niemimaan ja Itämeren rannikon välisellä alueella asui slaaveja. Näistä alueista Rooman ja Konstantinopolin patriarkaatit kilpailivat. Yksi kilpailun kohteista 800-luvulla oli Määri (nykyinen Tšekinmaa). Määrin kuningas riitautui lännen kirkon lähetystyöntekijöiden kanssa ja pyysi Bysantista apua. Tällöin Konstantinopolista lähetettiin lähetystyöhön kaksi veljestä, Kyrillos ja Methodios. Idän ja lännen kilpailua lähetysalueista kuvastaa hyvin se, että veljekset joutuivat jonkin ajan kuluttua lähtemään paavin luo Roomaan perustelemaan slaavin kielen käyttöä jumalanpalveluksissa. He näet käänsivät kristinuskon keskeiset tekstit slaaviksi ja joutuivat tätä tarkoitusta varten luomaan kreikan kirjoitusmerkkien pohjalta uuden kirjaimiston, **kyrilliset aakkoset**. Vaikka Konstantinopolin kirkoissa käytettiin yleisesti kreikkaa, paikalliskirkot omaksuivat usein käyttöönsä **slaavin kielen**. Eurooppa oli saanut kirkkoslaavista kreikan ja latinan rinnalle kolmannen jumalanpalveluksissa käytettävän kielen. Veljeksiä kutsuttiin myöhemmin slaavien apostoleiksi.

Veljesten lähetystyön tulos näkyi vasta myöhemmin, kun **Bulgariaan** 860-luvulla

Orientaaliset ortodoksiset kirkot

Orientaaliset ortodoksiset kirkot erosivat tai ne erotettiin ortodoksisesta kirkosta 400–500-luvuilla. Syynä välirikkoon olivat opilliset kiistat esimerkiksi Jeesuksen olemuksesta: orientaaliset kirkot korostivat opetuksessaan Jeesuksen jumalallisuutta. Myöhemmin näiden opillisten kiistojen on huomattu olleen ainakin osittain väärinkäsityksiä. Kun orientaaliset kirkot erosivat ortodoksisesta kirkosta, Bysantin keisari yritti saada kirkot jälleen yhteen. Islamin leviäminen 600-luvulla orientaalisten kirkkojen kannatusalueille katkaisi kuitenkin kirkkojen yhteydet Bysanttiin pitkäksi ajaksi.

Orientaalisia kirkkoja ovat muun muassa Egyptissä ja Etiopiassa vaikuttava koptilaisuus. Orientaaliset kirkot ovat vähemmistöuskontona joutuneet monenlaisen vainon ja riiston kohteeksi. Tästä huolimatta kirkot toimivat elinvoimaisesti ja ne ovat kehittäneet erityisesti nuoriso- ja opiskelijatyötään. Myös terveys- ja koulutushankkeet ovat merkittävä osa näiden kirkkojen toimintaa.

perustettiin kansallinen ortodoksinen kirkko ja hieman myöhemmin patriarkaatti. **Serbiassa** kristinusko saavutti virallisen uskonnon aseman 800-luvun lopulla, mutta ortodoksisuus vakiintui lopullisesti vasta 1200-luvulla.

Kiovan kirkosta Venäjän kirkoksi

Merkittävä muutos ortodoksisuuden kannalta tapahtui Kiovassa, kun sen **ruhtinas Vladimir** kastettiin kristinuskoon vuonna 988. Kehitys oli tosin jo alkanut ennen Vladimirin hallituskautta (980–1015). Kiovaan perustettiin Konstantinopolin alainen metropoliitanistuin, jonka valta ulottui koko Venäjälle. Näin kristinusko tuli Venäjälle Bysantin edustamassa muodossa, millä oli suuri merkitys koko Venäjän myöhemmälle henkiselle kehitykselle. Venäjän valtion juuret ovat Kiovassa.

Kiovan kulttuurista tuli kreikkalaisen kulttuurin sävyttämää. Alueen asukkaat tosin omaksuivat kirkollisen perinteen **slaavinkielisenä**, ja vaikutteita tuli myös lännestä. Esimerkiksi läntisen kristikunnan joitakin pyhiä kunnioitettiin myös Kiovan alueella. Kiovan mahtiasemassa tapahtui 1200-luvulla muutos, kun tataarit valloittivat valtakunnan. Kulttuurin suunta kääntyi entistä enemmän itään, sillä yhteyksien pitäminen Bysanttiin ja myös länteen vaikeutui.

1300-luvulla mongolien valta Venäjällä heikkeni, ja Venäjän ruhtinaskuntien johtoaseman sai Moskovan ruhtinaskunta. **Moskovasta** tuli myös Venäjän kirkon uusi pääpaikka: metropoliitta muutti Moskovaan, ja ruhtinaat antoivat tukensa kirkolle. He muun muassa perustivat uusia **luostareita**, joilla oli myös poliittista merkitystä. Luostarit omistivat maata ja levittivät venäläistä kulttuuria uusille alueille pohjoiseen ja itään.

Kiovan alue 1000-luvulla

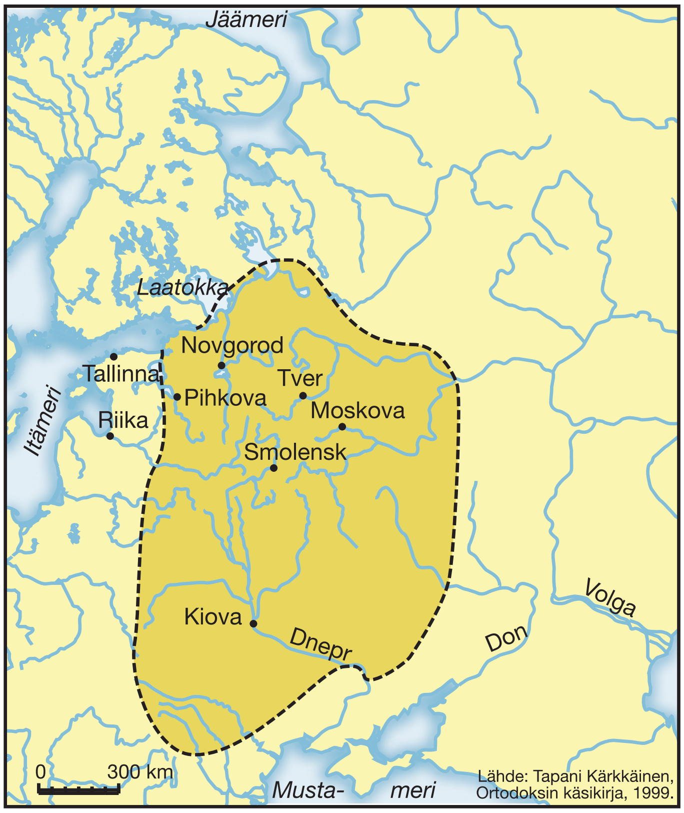

Lähde: Tapani Kärkkäinen, Ortodoksin käsikirja, 1999.

Serbian ortodoksisen kirkon rakennuttama kirkkorakennus Kosovossa.

Katolilaisten ja ortodoksien liitto Itä-Euroopassa

Kiovan alueen tilanne muuttui jälleen olennaisesti 1300-luvulla, kun siitä tuli osa silloista Puola-Liettuan suurvaltaa. Kiovan ortodoksit asuivat nyt valtiossa, joka oli katolinen. Brestin kirkolliskokouksessa 1596 päätettiin, että alueen ortodoksien oli hyväksyttävä **paavin valta**. Ortodoksisten piispojen enemmistö ja osa kansaa hyväksyi muutoksen, osa vastusti hanketta. Silti ns. **uniaatit** eli Rooman vallan tunnustajat säilyttivät ortodoksisen jumalanpalveluselämän ja muut kirkolliset tavat. Heidän jumalanpalvelusjärjestystään kutsutaan **kreikkalais-katoliseksi.** He pitivät latinaa ja puolaa kirkkoslaavin ja kreikan sijaan teologisessa koulutuksessa tärkeinä kielinä. Näin Länsi-Venäjän kulttuuri tuli saamaan muita enemmän länsimaisia vaikutteita. Nykyisin uniaattikirkon asema on ortodoksikirkon ja katolisen kirkon yhteistyöneuvotteluissa vaikea kysymys, koska uniaatit hyväksyvät paavin kirkon ylimpänä johtajana.

Aleksanteri Nevskin katedraali Tallinnan vanhassa kaupungissa.

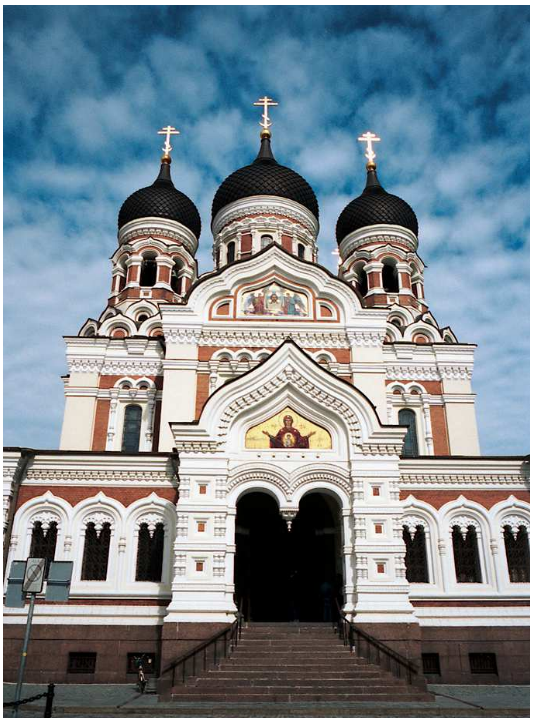

Painopiste Konstantinopolista Moskovaan

Bysantin valtakunta romahti lopulta 1453 islaminuskoisten turkkilaisten hyökkäykseen. Konstantinopolin patriarkka saattoi jatkaa toimintaansa, mutta kristittyjen toiminnalle asetettiin tiukkoja rajoja. Muslimin käännytysyrityksestä saattoi saada kuolemantuomion. Sen sijaan kristittyjä ohjattiin kääntymään muslimeiksi. Pahinta ortodoksiselle kirkolle oli se, että korkeimman opetuksen tasoa ei voitu ylläpitää. Yliopisto-opetusta haettiin lännestä, erityisesti Italiasta. ”Toinen Rooma”, Konstantinopoli, ei enää ollut idän kirkon keskus.

Bysantin perinnön vaalijoiksi nousivat Venäjän kirkko ja **Moskova, ”Kolmas Rooma”**. Puhe Kolmannesta Roomasta merkitsi bysanttilaisen kirkon ja valtion välisen yhteistyön venäläistä sovellusta. Moskovassa kirkko ja valtio sulautuivat yhdeksi uskonnollis-poliittiseksi kokonaisuudeksi: valtion tehtävänä oli suojella ja auttaa kirkkoa. Samalla kirkko oli valtion alaisuudessa.

Alettiin myös vaatia kirkollista riippumattomuutta Konstantinopolista, ja 1400-luvulla Venäjän kirkosta tulikin pitkällisen kiistelyn jälkeen lopulta autokefaalinen eli **täysin itsenäinen** ortodoksinen kirkko. Viimein 1500-luvulla perustettiin **Moskovan patriarkaatti**.

Venäjän kirkossa syntyi 1600-luvulla skisma, kun kreikkalaisperäisiä kirkollisia tekstejä ja jumalanpalveluskaavoja ruvettiin tarkistamaan ja muuttamaan alkuperäänsä vastaaviksi patriarkka Nikonin johdolla. Uudistusta vastustettiin ankarasti. Vastustajien mielestä tsaari oli luopunut oikeasta ortodoksisuudesta eikä Jumalan valtakunta enää voinut toteutua Moskovassa, jossa paha oli voittanut. Valtio puolestaan alkoi vainota vanhoista tavoista kiinni pitäviä vastustajiaan, vanhauskoisia, jolloin tuhannet heistä pakenivat valtakunnan pohjoisille äärialueille, myös Karjalaan.

Hagia Sofiassa sijaitsevassa mosaiikissa Kristusta kuvataan Kaikkivaltiaana, maailman kohtaloita ohjaavana hallitsijana. Vasemmalla on keisari Konstantinus IX ja oikealla keisarinna Zoe.

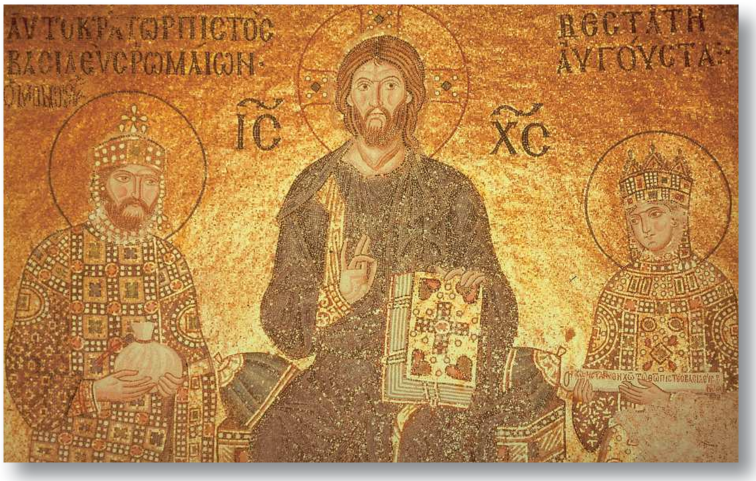

Vastavihitty pariskunta vierailee Eritrean marttyyrien haudalla. Marttyyrit kuolivat sodassa Etiopiaa vastaan.

Pietari Suuri ja kirkon asema

1700-luvulla länsimaita esikuvanaan pitänyt Pietari Suuri lakkautti Moskovan patriarkaatin ja perusti **Pyhän synodin**. Hallitsija nimitti synodin jäsenet, mikä merkitsi valtion suoraa puuttumista kirkon elämään. Kirkon toimintaa valvottiin tarkasti. Pietari Suuren järjestelmästä oli hylätty se bysanttilainen ajatus, että maallisen ja hengellisen vallan yhteistoiminnan tuli perustua keskinäiseen kunnioitukseen, tasa-arvoon ja yhteisiin päämääriin. Piispat eivät yleensä vastustaneet muutoksia, vaikka poikkeuksiakin oli. 1800-luvulla kirkollista hallintojärjestelmää arvosteltiin, mutta muutoksia ei saatu aikaan.

1900-luvun alussa muutosvaatimukset kiihtyivät, mutta tavoiteltua kirkolliskokousta ei saatu koolle. Tilanne muuttui vasta Venäjän vallankumouksen myötä vuonna 1917: pidettiin kirkolliskokous, jossa herätettiin eloon ajatus patriarkaatista ja valittiin **Moskovan** ja koko **Venäjän patri-**

arkka. Vastaperustetussa Neuvostoliitossa uudistukset kuitenkin tyrehtyivät kirkonvastaisiin vainoihin ja suoranaiseen terroriin. 1920-luvulla Neuvostoliitosta poispäin suuntautuva siirtolaisuus synnytti ortodoksisia kirkkoja läntiseen Eurooppaan, Australiaan ja Yhdysvaltoihin.

Tehtävät

1. Ota kantaa väitteisiin:
  a) Konstantinopoli on ”toinen Rooma”.
  b) Moskova on ”kolmas Rooma”.

2. Millainen oli valtion ja kirkon suhde
  a) Bysantissa? **b)** Venäjällä?

3. **a)** Miksi ja miten kristinusko levisi itäiseen Eurooppaan?
  b) Mitä ongelmia leviämiseen liittyi?

4. Kertaa luvut 5, 7 ja 9. Miten kristinusko kohtasi 600-luvulla syntyneen uuden uskonnon islamin? Tee kohtaamisesta käsitekartta.

10. Ortodoksisen kirkon elämää

Idän kristillisyyden jumalanpalvelus- ja luostarielämä muotoutuivat jo varhaiskirkon kaudella ja ne ovat säilyneet hyvin samansisältöisinä vuosisatojen ajan.

Liturgia

Ortodoksisen kirkon toiminnassa liturgian merkitys on suuri. Ortodoksisessa perinteessä sanotaankin, että ihminen on luotu liturgiseksi olennoksi. Liturgia tarkoittaa **ehtoollisjumalanpalvelusta**, kreikan kielen mukaan palvelemista ja toimimista. Siinä kunnioitetaan ja ylistetään Jumalaa. Liturgian merkitystä voidaan luonnehtia mysteeriksi, salaisuudeksi. Bysantin kulttuurinen perintö näkyy liturgiassa esimerkiksi papiston käyttämissä loistokkaissa vaatteissa.

Ikonostaasi eli kuvaseinä erottaa kirkkosalin ja alttarihuoneen toisistaan. Apostoli Jaakobille ja suurmarttyyri Katariinalle pyhitetty kirkko Helsingissä.

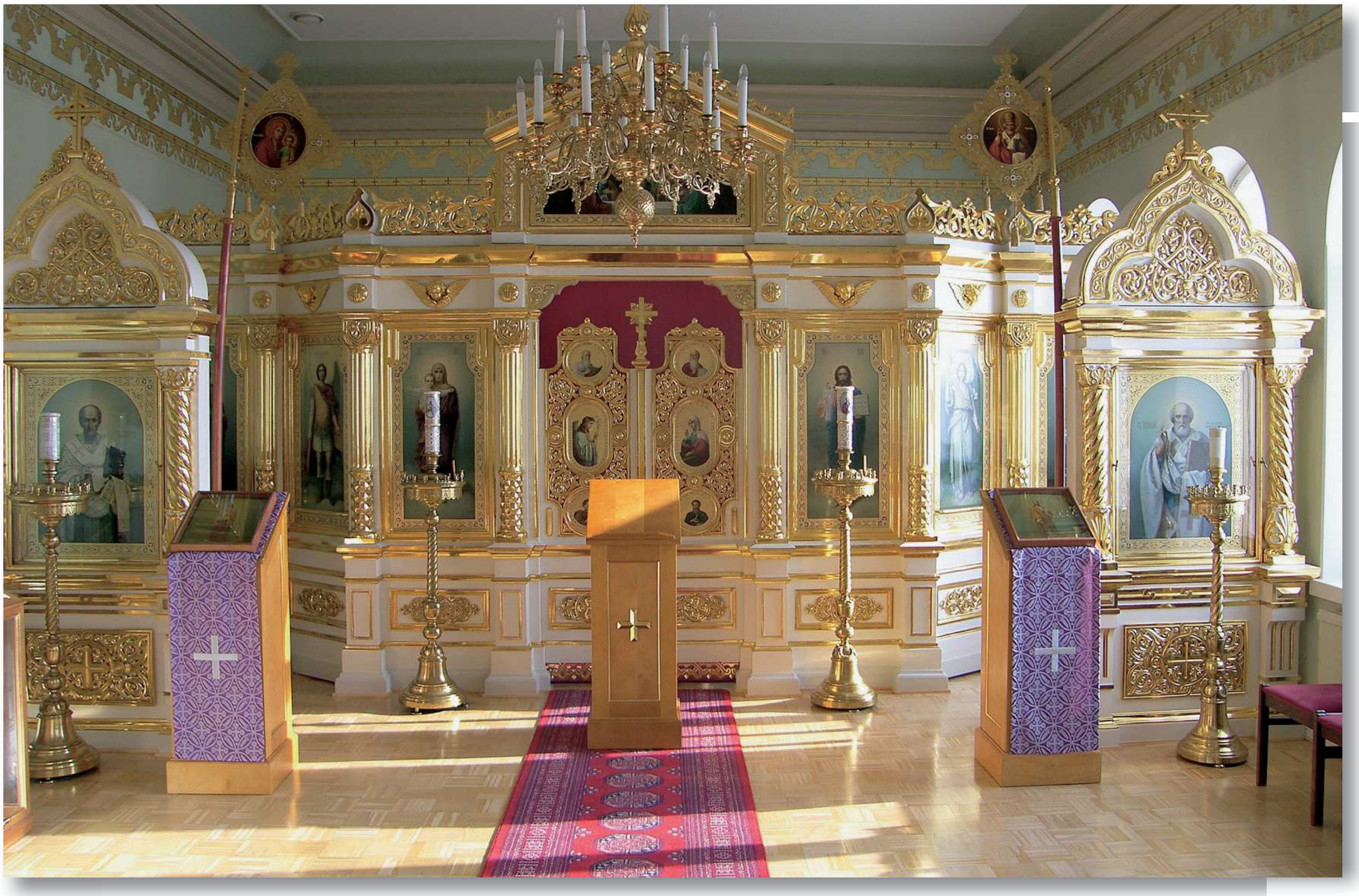

Vihmomalla välitetään siunausta. Papin kädessä on vihmin, jonka avulla vettä pirskotetaan.

Liturgia jaetaan rakenteellisesti kolmeen osaan: **valmistavassa osassa** pappi valmistelee leivän ja viinin pyhittämistä varten alttarilla. Valmistavan osan aikana luetaan rukouksia ja psalmeja. Seuraavaa osaa kutsutaan **opetettavien liturgiaksi**. Se on saanut alun perin nimensä siitä, että kasteoppilaat saivat **opetusta liturgian** alkupuolella. Pappi lukee esimerkiksi rukouksia ja raamatunkohtia ja saarnaa päivän aiheesta. Liturgian keskeisintä osaa, ehtoollista, kutsutaan **eukaristiaksi** eli kiitosuhriksi. Sitä vietetään liturgian viimeisessä osassa, **uskovaisten liturgiassa**. Sen aikana pappi muun muassa muistelee ehtoolliseen liittyviä Raamatun tapahtumia ja rukoilee. Kun papit ovat ensin nauttineet ehtoollisen alttarin äärellä, sitä jaetaan kirkkosalissa seurakuntalaisille. Lopuksi seurakuntalaiset suutelevat papin kädessä olevaa ristiä. Rukousta ilmennetään liturgiassa monin tavoin. Tavallista on tehdä ristinmerkki. Sillä kristitty pyytää siunausta ajatuksilleen, sydämelleen ja teoilleen. Ristinmerkin tehdessään ihminen rukoilee koko olemuksellaan. Kirkkokynttilän eli **tuohuksen** sytyttäminen sekä suitsuttaminen ilmentävät niin ikään rukousta.

Jumalanpalvelus toimitetaan yleensä kansankielellä. Jumalanpalvelukseen osallistuva voi ortodoksisen kirkon mukaan saada osallistumisesta hengellistä voimaa elämäänsä. Liturgian lisäksi ortodoksisessa kirkossa toimitetaan runsaasti erilaisia toimituksia, esimerkiksi vigilioita ja muistopalveluksia. **Vigiliaksi** (yövartio) kutsutaan palvelusta, joka toimitetaan sunnuntain tai juhlapäivien aattoiltana. Siinä rukoillaan, luetaan raamatunkohtia ja lauletaan. Muistopalvelus toimitetaan vainajan muistoksi ennen hautajaisia.

Pappi siunaa elonkorjuuta. Pyhitetyn veden vihmomisella voidaan siunata uuden sadon lisäksi muun muassa koti, auto ja ikoni.

Paasto – keskittyminen olennaiseen

Liturgiaan valmistautumiseen kuuluu paasto. Sen aikana pyritään noudattamaan pitkän ajan kuluessa muotoutuneita **paastosääntöjä**. Paaston aikana ei pidä syödä eläinkunnan tuotteita. Tosin kala on usein poikkeus säännöstä. Ortodoksisessa kirkossa paasto ymmärretään ruoasta pidättäytymisen lisäksi erityiseksi **pyrkimykseksi rikastuttaa hengellistä elämää** ja keskittyä siinä olennaisen etsimiseen. Kun ihminen opettelee kieltäytymistä, hän ortodoksisen kirkon opetuksen mukaan voi viime kädessä oppia **nöyryyttä**.

Kirkkovuoteen kuuluu useita paastonaikoja. Merkittävin paastoista on **suuri paasto**, joka alkaa seitsemän viikkoa ennen pääsiäistä. Pääsiäinen on kristikunnassa kirkkovuoden merkittävin juhla ja ortodoksista kirkkoa kutsutaankin myös ylösnousemuksen kirkoksi. Lisäksi voidaan paastota esimerkiksi ennen joulua.

Muna symboloi uuden elämän alkua. Munaan voidaan piirtää ikonia muistuttava kuva, esimerkiksi Neitsyt Maria ja Jeesus.

Ortodoksinen kirkkotila

Ortodoksisessa kirkossa erotetaan eteinen, kirkkosali, ikonostaasi ja itäisimpänä osana alttarihuone. Kirkkosaliin astuttaessa katse kohdistuu ikonostaasiin eli kuvaseinään. Kuvaseinän ikonit ovat määrätyssä järjestyksessä. Kirkkosalissa yleensä seisotaan, mikä ilmentää sitä, että ortodoksi on matkalla kohti Jumalan valtakuntaa. Suurin osa jumalanpalveluksista toimitetaan kirkkosalissa.

Alttarihuone on pyhitetty yksin jumalanpalvelukselle; siksi sinne meneminen on sallittua vain jumalanpalvelusta toimittaville henkilöille. Alttari on rakennettu korokkeelle. Sen sivussa on uhripöytä, jossa toimitetaan liturgiapalveluksen valmistava osa eli proskomidi. Keskeisimmällä kohdalla alttarihuonetta on alttaripöytä, jossa on alttarievankeliumi ja muita liturgiaan liittyviä esineitä. Alttaripöydällä toimitetaan eukaristia eli ehtoollinen. Alttaripöydän alla on lipas, jossa on pyhäinjäännös eli reliikki. Se muistuttaa varhaiskristillisestä tavasta toimittaa eukaristia marttyyrien haudalla. Alttarihuoneen takaseinällä on iso alttari-ikoni, joka yleensä on Kristus-ikoni.

Ortodoksinen rukouselämä

Säännöllinen rukous on ortodoksisen uskonnonharjoittamisen eli **kilvoittelun** oleellinen osa. Eräs tunnetuimpia ortodoksisia rukouksia on ns. **Jeesuksen rukous**. Keskittymällä sanoihin ”Herra Jeesus Kristus, Jumalan Poika, armahda minua syntistä” rukoilija pyrkii pääsemään hengelliseen tilaan, jossa rukous ei lakkaa hetkeksikään. Rukousta toistetaan useita kertoja peräkkäin, ja se tulee näin merkittäväksi osaksi ihmisen arkista elämää. Ortodoksisen perinteen mukaan rukous on jokaisella kerralla ”ainutkertainen huokaus Jumalan puoleen”.

Luostarielämän merkitys

Luostareilla on perinteisesti ollut suuri merkitys ortodoksisessa kirkossa ja sen rukouselämässä. **Opetuksen** ja **koulutuksen** lisäksi niiden tehtäviin on erityisesti kuulunut osallistuminen köyhien ja sairaiden **auttamiseen**. Oikeudenmukaisuuden toteuttaminen on ollut yhteisölle tärkeä tavoite.

Aikoinaan munkin päätehtävä oli kuitenkin **rukoilla**. Luostareilta odotettiin jo Bysantissa pyhyyden tavoittelua, ja tässä auttoivat **hengelliset ohjaajat**, ohjaajavanhukset. Hengellinen ohjaaja saattoi olla mies tai nainen. Hän saattoi toimia myös rippi-isänä tai -äitinä ihmisille, jotka elivät luostarin ulkopuolella.

Munkkien ja nunnien elämäntapaa pidetään edelleen esikuvana. Luostarilaitoksen merkitys ortodoksikirkolle on monensuuntainen: luostarit ovat historian kriisiaikoina suojelleet oikeana pidettyä uskoa. Nykyisinkin maallikot saavat luostareissa hengellistä ohjausta ja luostareihin tehdään pyhiinvaelluksia. Keskeinen hengellinen kirjallisuus on syntynyt luostareissa. Myös liturgiset käytänteet ja moraalioppi, kuten ylellisen elämäntavan ja liiallisen kuluttamisen välttäminen, ovat saaneet vaikutteita luostarilaitokselta.

Ikonit ja pyhät ihmiset

Ortodoksisessa kirkossa ikoneilla eli pyhillä kuvilla on suurta **opetuksellista** ja **rukoukseen** ohjaavaa merkitystä. Ikonin on sanottu olevan ikkuna näkymättömään todellisuuteen. Ortodoksi osoittaa ikonille kunnioitusta kumartamalla sen edessä tai/ja suutelemalla sitä. Ortodoksisen perinteen mukaan jokaisessa ikonissa tulee olla mainittu nimin tai nimilyhentein se henkilö, jota ikonissa kuvataan. Näin lukutaidotonkin onnistuu jonkun lukutaitoisen avulla selvittämään, kenestä on kyse. Ortodoksisen ikonin voi nähdä kirkkojen ja kotien lisäksi esimerkiksi työpaikoilla tai ajoneuvoissa.

Perinteen mukaan ikonimaalarin on tärkeää muistaa olevansa kristillisen perinteen jatkaja

Bulgariassa sijaitseva Rilan luostari on Unescon maailmanperintökohde. Rilan luostarin seiniin on maalattu freskoja (viereinen sivu), jotka kuvaavat muun muassa Raamatun tapahtumia.

Athosvuori luostarielämän keskuksena

Kreikan kirkko liitettiin virallisesti Konstantinopolin yhteyteen ennen ensimmäisen vuosituhannen loppua. 900-luvulla perustettiin Athosvuoren rinteille luostareita. Tälle Koillis-Kreikassa sijaitsevalle niemimaalle kehittyi kaikkia ortodokseja yhdistävä alue, pyhä vuori, Hagion Oros.

Naisilta on alueelle pääsy kielletty. Kielto perustuu perimätietoon, jonka mukaan Neitsyt Maria ajautui Athokselle myrskyssä matkallaan Palestiinasta Kyprokseen. Maria pyysi Jeesusta lahjoittamaan seudun itselleen. Kerrotaan, että näin tapahtuikin. Paikasta tuli pelastuksen satama ja paratiisi pelastusta etsiville. Tästä syystä Athos on Marian puutarha ja yksin hänelle pyhitetty.

Kreikkalaisuus ja ortodoksisuus on liitetty hyvin kiinteästi yhteen myöhemminkin. Kun Kreikan kirkko sai paikalliskirkkona autokefalian eli täydellisen itsenäisyyden vuonna 1850, Athosvuori jäi Konstantinopolin ekumeenisen patriarkaatin vastuulle. Athoksesta tuli ortodoksisen luostarielämän tärkein keskus. Siellä asui 1900-luvun alkupuolella noin 7 500 munkkia; nykyisin asukkaita on parisen tuhatta. Athoksella on itsehallinto, vaikka se on valtiollisesti osa Kreikkaa.

ja ihmisten palvelija. Maalarin on perehdyttävä maalaamaansa aiheeseen esimerkiksi lukemalla ikonin aiheeseen liittyvät raamatunkohdat. Ikoneja tehtäessä noudatetaan **tarkkoja sääntöjä.** Esimerkiksi Neitsyt Maria, ortodoksisen perinteen mukaan **Jumalansynnyttäjä**, kuvataan lähes aina **Jeesus**-lapsen kanssa. Lisäksi Jumalansynnyttäjälle maalataan lähes aina kolme ristiä: yksi molemmille olkapäille ja yksi otsan yläpuolelle. Marian merkitys perustuu siihen, että hän suostui Jeesuksen äidiksi. Ikoneissa kuvataan Marian lisäksi muitakin pyhäksi tunnustettuja ihmisiä ja kirkkovuoden tapahtumia.

Kotialttariin tai kirkkoon tarkoitettu ikoni voidaan siunata. Vanhan kirkon aikana ikoneita ei kuitenkaan siunattu, sillä katsottiin, että ikoni oli pyhittynyt, mikäli se oli maalattu rukouksen hengessä ja paastoten. Ortodoksinen perinne ei periaatteessa salli, että siunattu ikoni myytäisiin. Näin ikoni kulkee perintönä suvussa tai annetaan lahjana eteenpäin.

Pyhien kunnioitus kuuluu myös rukouksissa, joissa käännytään pyhien puoleen. Pyhille on omistettu omat muistopäivänsä ja moni ortodoksi on nimetty pyhän mukaan. Myös pyhäinjäännöksille osoitetaan kunnioitusta ikonien tavoin.

Ortodoksikodissa on usein ikoninurkkaus. Ortodoksi tervehtii ristinmerkillä ensin ikonia, vasta sitten huoneessa olevia ihmisiä.

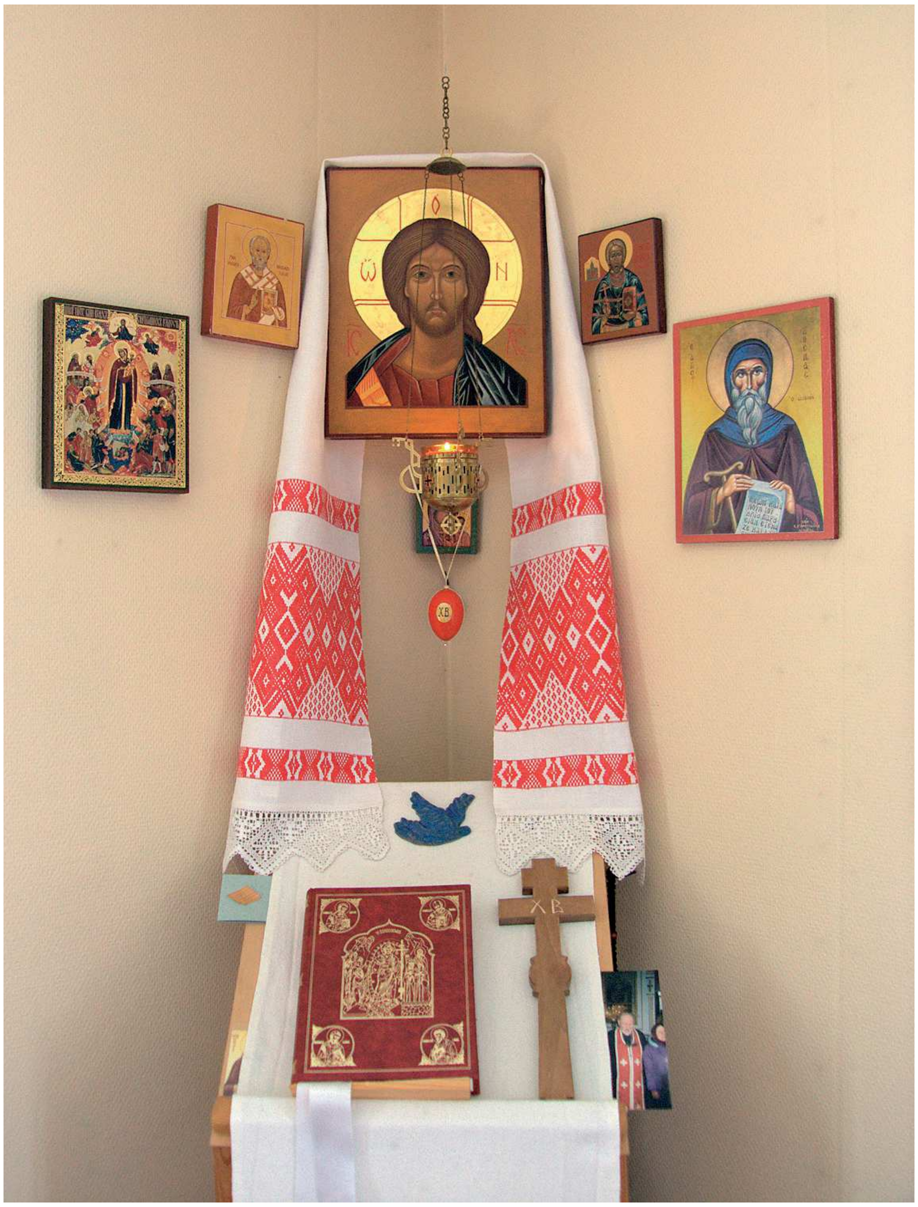

Tehtävät

1. Katso kuvaa sivulla 99 Mistä tunnistat sen ikoniksi?
2. Pohdi, mitä seuraavat lainaukset kertovat ortodoksisesta uskonelämästä:

> *”Älä rukoile vain sanoilla vaan tee koko elämästäsi rukous Jumalalle.”*
>
> - Iisak Syyrialainen -

> *”Rukoilla voidaan tietysti kotonakin, mutta sinä et tule niin pian kuulluksi rukoillessasi yksinäsi Herraa kuin rukoillessasi veljien kanssa. Siinä on jotain enemmän: yksimielisyyttä, sopua, rakkauden liittoa ja papin rukouksia.”*
>
> - Johannes Krysostomos -

3. Ortodoksista liturgiaa on kutsuttu ”jumalalliseksi näytelmäksi”. Perustele väite.
4. Ortodoksisen kirkon on sanottu vaikuttavan ihmisen kaikkiin aisteihin. Pohdi, mitä tämä väite voisi tarkoittaa.
5. Millaisia kokemuksia sinulla on ortodoksisesta liturgiasta?

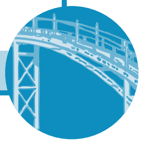

11. Ortodoksisen kirkon oppi

Ortodoksisen kirkon oppi sisältää kristittyjen yhteiset näkemykset Jumalasta ja Jeesuksesta. Nämä käsitykset on muotoiltu uskontunnustukseen. Lisäksi ortodoksisella kirkolla on oma oppinsa esimerkiksi ikoneista, kirkon hallinnosta ja sakramenteista.

Opin perusta

Ortodoksisen kirkon oppi perustuu **Raamatun** lisäksi yleisten **kirkolliskokousten päätöksiin**. Viimeisin näistä, Nikean toinen kirkolliskokous, pidettiin vuonna 787. Lisäksi ortodoksisessa perinteessä on kirkon **sääntöjä**, **kaanoneita**, joita piispat ja paikalliset kirkolliskokoukset ovat laatineet. Osa säännöistä on vahvistettu yleisissä kirkolliskokouksissa. Säännöt sisältävät määräyksiä esimerkiksi luostareista, kirkkomusiikista ja kirkon viroista. Nykyisin sääntöjä pitää paljolti soveltaa ja tulkita, koska kirkko ja yhteiskunta ovat muuttuneet merkittävästi sen jälkeen, kun viimeisin yleinen kirkolliskokous pidettiin yli tuhat vuotta sitten.

Mystinen teologia ja elämän päämäärä

Ortodoksisen kirkon mukaan koko kirkon oppi ja elämä on mystistä, koska se kuvaa kristitylle **Jumalan ilmestymisen salaisuutta**. Hengellisen kilvoituksen päämääränä on yhteys Jumalaan ja kasvaminen Jumalan kaltaisuuteen. Tätä tavoitetta kutsutaan **jumalallistumiseksi.** Vaikka harvat saavuttavat lopullisen päämäärän, idän kirkon mukaan Jumala hyväksyy jo hyvän aikomuksenkin. Kirkon traditiossa on paljon ihmisiä, jotka ovat päässeet pitkälle jumalallistumisen tiellä. Heitä kutsutaan pyhiksi. Esimerkiksi Basileios Caesarealainen ja hänen sisarensa Makrina ovat 300-luvulla eläneitä ortodoksisen kirkon pyhiä.

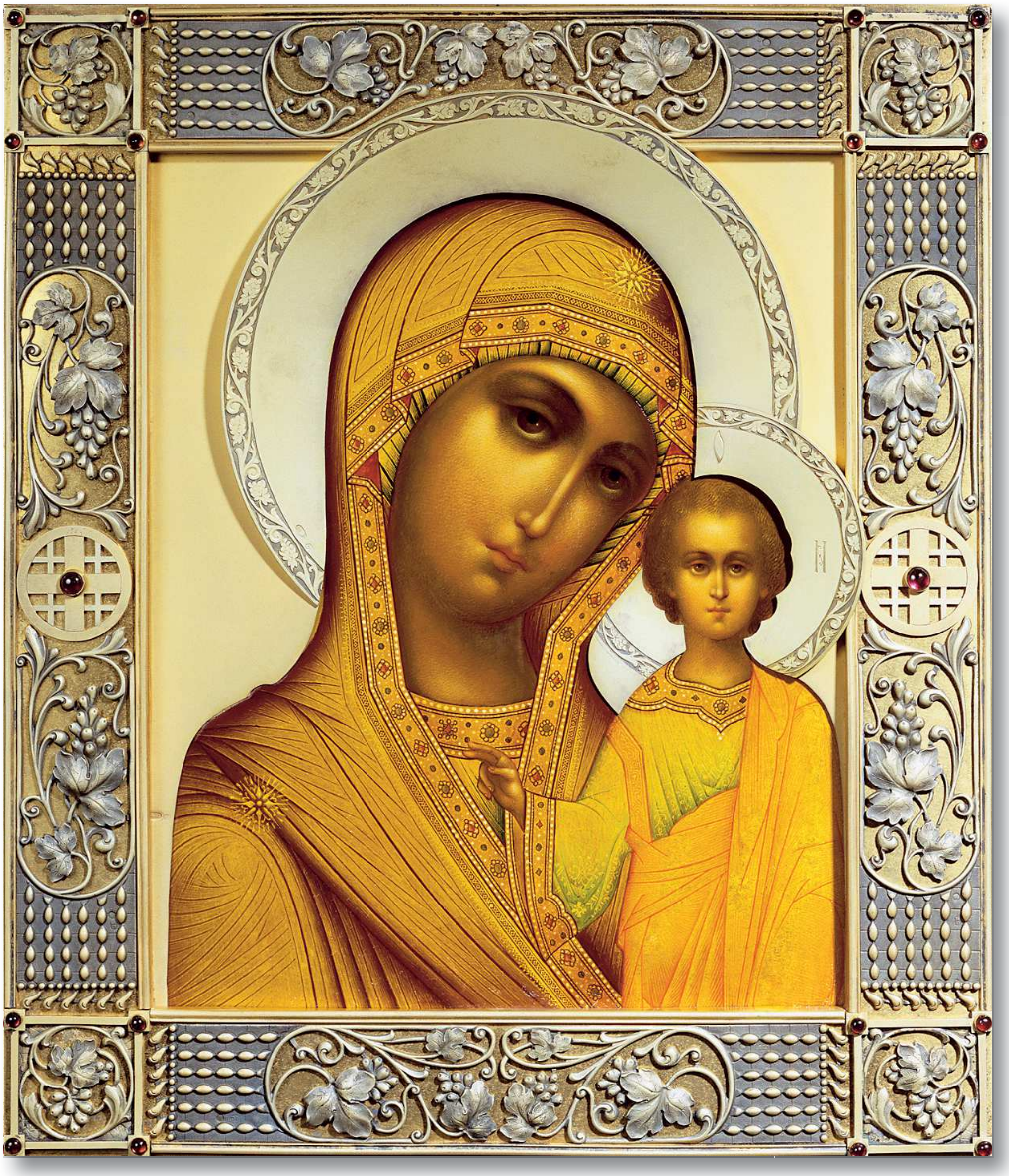

Venäläinen ikoni Neitsyt Mariasta ja Jeesuksesta.

Sakramentit eli mysteeriot

Ortodoksisessa kirkossa on seitsemän sakramenttia eli mysteeriota, vaikka määrää ei virallisesti olekaan rajattu. Sakramentit ovat: kaste, mirhalla voitelu, eukaristia, katumus, pappeus, avioliitto ja sairaanvoitelu. Niiden uskotaan auttavan ihmistä jumalallistumisen tiellä.

Kirkon jäsenyyteen liitytään **lapsikasteen** ja **mirhalla voitelun** sakramenttien kautta. Heti kasteen jälkeen toimitetulla mirhalla voitelulla kastettu tulee osalliseksi Pyhästä Hengestä helluntain tapahtumien mukaan. Voitelua onkin kutsuttu ”henkilökohtaiseksi helluntaiksi”.

Ortodoksisen kirkon mukaan **eukaristiassa** eli ehtoollisen mysteeriossa ehtoollisaineet, leipä ja viini, muuttuvat Kristuksen ruumiiksi ja vereksi Pyhän Hengen vaikutuksesta. Pappi jakaa ehtoollisen lusikalla maljasta, johon ehtoollisaineet on sekoitettu. Ehtoollisen nauttimista edeltää kirkon opetuksen mukaan paasto. Ehtoollinen on Jumalan lahja siihen osallistuvalle ortodoksisen kirkon jäsenelle.

Katumuksen sakramentissa katuva ihminen tunnustaa syntinsä ja saa synninpäästön papilta. Ortodoksisen kirkon opetuksen mukaan Pyhä Henki on läsnä sakramentissa ”salaisella tavalla”. Katumukseen liittyy katuvan vilpitön pyrkimys muuttaa ajattelu- ja toimintatapojaan.

Pappeudessa on kolme astetta: diakonius, pappeus ja piispuus. Piispa voi vihkiä virkaansa diakoneja ja pappeja. Ortodoksisessa kuten katolisessakin kirkossa korostetaan piispan viran apostolisen jatkuvuuden merkitystä.

Pappi kastaa lapsen ortodoksisessa kirkossa useimmiten niin, että upottaa lapsen kasteastiaan kolme kertaa.

Ikonien kunnioitus

Bysantissa käytiin 700-luvulla kiihkeä taistelu kuvien asemasta kirkossa. Kuviin suhtauduttiin juutalaisuudessa ja islamissa kielteisesti, ja kristityt olivat juutalaisten ja muslimien näkökulmasta epäjumalanpalvelijoita. Niinpä Bysantin keisari Leo III kielsi kuvat vuonna 730. Kuvien vastustajia kutsuttiin ikonoklasteiksi eli kuvainraastajiksi. Kirkoissa olevia kuvia, ikoneja, seinämaalauksia ja mosaiikkeja, tuhottiin järjestelmällisesti. Leo III:n pojan Konstantinos V:n aikana pidettiin ikoneita vastustaneitten piispojen kirkolliskokous ja päätettiin julistaa kirkonkiroukseen ne maallikot ja munkit, jotka kunnioittivat ikoneita. Rooman paavit puolestaan hyväksyivät ikonit lännen kirkoissa.

Ikonien puolustajat ryhtyivät vastarintaan. Erityisesti luostareissa pyrittiin pelastamaan ikoneja, ja osa pelastetuista säilyi Siinain niemimaalla Pyhän Katariinan luostarissa. Se kuului muslimien valtaamaan alueeseen ja sijaitsi kristillisen Bysantin ulkopuolella. Nikean toisessa kirkolliskokouksessa vuonna 787 ikonien käyttö kirkon elämässä taas hyväksyttiin. Kuvariita sai ratkaisunsa kuitenkin lopullisesti vasta vuonna 842, kun ikonien vastustajat menettivät keisarin tuen.

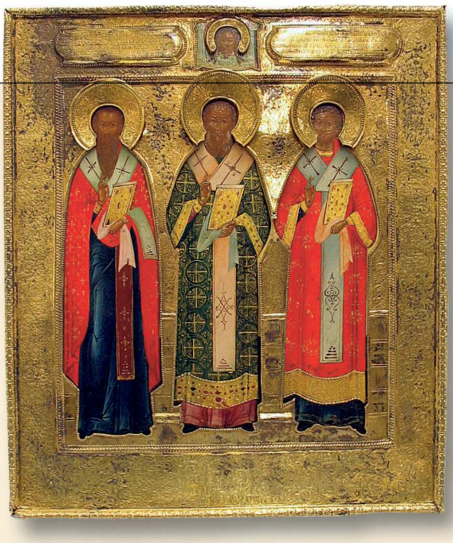

Pyhiä kuvataan ikoneissa. Vasemmalla Basileios Suuri, keskellä Gregorios Teologi ja oikealla Johannes Krysostomos.

Vanhan testamentin kuvakiellon kumoamista perusteltiin sillä, että ”näkymätön sana oli tullut näkyväksi Kristuksessa”. Nikean toinen kirkolliskokous korosti siis Kristuksen ihmiseksi tulemisen merkitystä hyväksyessään kuvat kirkkoihin. Ikoneita haluttiin kunnioittaa, mutta ainoastaan Jumalaa tuli palvoa.

Ortodoksisen kirkon papistosta suuri osa elää avioliitossa. Avioliitto pitää kuitenkin solmia ennen pappisvihkimystä. Selibaattia edellytetään pappismunkeilta ja piispoilta.

Avioliiton sakramentissa avioliitto tuodaan kirkon siunattavaksi. Vihkimistoimituksessa puolisot kruunataan eli seppelöidään merkiksi siitä, että mies ja nainen ovat perheensä kuningas ja kuningatar. Vihkiseremoniassa käytettävät kruunut ilmentävät myös marttyyriutta. Puolisot sitoutuvat noudattamaan avioelämässään kristinuskon periaatteita kuten luottamusta ja uskollisuutta. Sekä avioero että uudelleen vihkiminen on sallittu.

Sairaanvoitelussa on kyseessä rukoileminen sairaan puolesta, koska ortodoksien mukaan ihmiselämä on aina loppujen lopuksi Jumalan kädessä. Sairaanvoitelu voidaan suorittaa esimerkiksi vakavan sairauden kohdatessa tai leikkauksen yhteydessä. Kuolema ymmärretään syntymisenä uuteen elämään. Hautauspalveluksessa vainaja on avoimessa arkussa, millä halutaan korostaa kuoleman todellisuutta ja yhteyttä kuolleen ja elävien välillä. Kirkossa on myös erityinen vainajien muistelupöytä, johon kirkossa kävijä voi sytyttää tuohuksen rukouksensa merkiksi.

Idän kirkon käsitys paavista

Paavin asemasta ei ole löytynyt yhteistä tulkintaa ortodoksien ja katolisen kirkon välillä, vaikka 300-luvulla päätettiin kirkon vanhojen patriarkaattikaupunkien arvojärjestyksestä. Silloin Rooma asetettiin ensimmäiseksi ja Konstantinopoli toiseksi. Tämä ei poistanut idän ja lännen välisiä ristiriitoja siitä, miten Rooman piispan eli paavin asema tuli ymmärtää. Idässä katsottiin, että **paavilla ei ollut ylivaltaa** muihin piispoihin nähden. Ortodoksisen kirkon mukaan Rooman piispalla oli **kunnia-asema** piispojen joukossa, mutta ylin päätösvalta tuli olla ekumeenisilla kirkolliskokouksilla.

Ortodoksisen kirkon haasteita

Ortodoksisessa maailmassa on valmisteltu idän kirkon yleisen **kirkolliskokouksen** koollekutsumista. Edellinen kokous pidettiin vuonna 787, reilusti yli tuhat vuotta sitten. Valmistelussa on kartoitettu asioita, joihin kaivataan kirkon yhteistä mielipidettä. Näitä ovat esimerkiksi jumalanpalveluskaavojen ja paastosääntöjen **nykyaikaistaminen**, **naisen asema kirkossa** sekä erilaiset **eettiset kysymykset**. Koska ortodoksiset kirkot ovat toimineet yli tuhat vuotta paikalliskirkkoina, niiden piirissä on syntynyt pai-

Ortodoksisen kirkon hallinto

Hallinnollisesti ortodoksiset kirkot ovat joko autonomisia tai autokefaalisia. Autonominen on kirkko, jolla on oma hallinto ja organisaatio mutta jonka korkein hengellinen johtaja on sen ulkopuolella. Suomen ortodoksinen kirkko on Konstantinopolin patriarkaattiin kuuluva autonominen kirkko. Autokefaalinen kirkko on puolestaan täysin itsenäinen.

Useimmat ortodoksiset kirkot toimivat Itä-Euroopassa. Niitä yhdistää samanlainen usko ja ehtoollisen vietto. Ortodoksisessa maailmassa keskeistä arvovaltaa edustaa Konstantinopolin ekumeeninen patriarkka. Patriarkoiksi kutsutaan piispoja, jotka ovat historiallisesti merkittävimpien kirkollisten keskusten, patriarkaattien, johtajia. Muita arvovaltaisia patriarkkoja ovat Aleksandrian, Antiokian, Jerusalemin ja Moskovan patriarkat.

Ekumeeninen patriarkka Bartolomeus on ortodoksisen kirkon 270. patriarkka. Ekumeeninen patriarkka on arvostetuin piispa ortodoksisessa kirkossa.

kallisia ja kansallisia käytänteitä. Eri maissa käytetään esimerkiksi erilaisia kirkollisia kalentereita. Epäselvää onkin, kuinka velvoittavina paikalliset kirkot pitäisivät päätöksiä, joita koko ortodoksista maailmaa edustava kirkolliskokous kenties saisi aikaan.

Tehtävät

1. Poimi tekstistä keskeisimmät ortodoksien uskonnonharjoittamisen muodot.

2. Vertaa toisiinsa katolisen ja ortodoksisen kirkon näkemystä kirkon johtajasta.

3. Kertaa luku 10 ja pohdi, miten ortodoksisen kirkon oppi ja uskonnonharjoitus liittyvät toisiinsa.

4. Pohdi lukujen 10 ja 11 perusteella, millaisista asioista heräisi keskustelua, jos olisit perustamassa perhettä ortodoksin kanssa.

5. Idän kirkon munkki arkkimandriitta Lev (1893–1980) kirjoitti:

> *Oi sinä outo ortodoksinen kirkko! Köyhä ja heikko, yhtä aikaa perinteinen ja silti vapaa, vanha ja silti elävä, rituaalinen ja silti persoonallisen mystinen, kirkko, jossa evankeliumin kallisarvoinen aarre on tarkasti varjeltu, joskus pölykerroksen alla, kirkko, joka niin usein on jättänyt tilaisuutensa käyttämättä mutta joka – paremmin kuin kukaan – tietää miten laulaa pääsiäisen riemusta.*
>
> Lähde: Ortodoksinen yo-tutkinto, syksy 2007.

Kertaa luvut 9–11. Pohdi arkkimandriitan näkemyksen osuvuutta ortodoksisen kirkon historian ja nykypäivän valossa.

Reformaatio ja katolinen kirkko

12. Saksan reformaatio ja sen leviäminen

13. Reformaatio Sveitsissä

14. Reformaatio Englannissa

15. Katolinen kirkko uuden ajan alussa

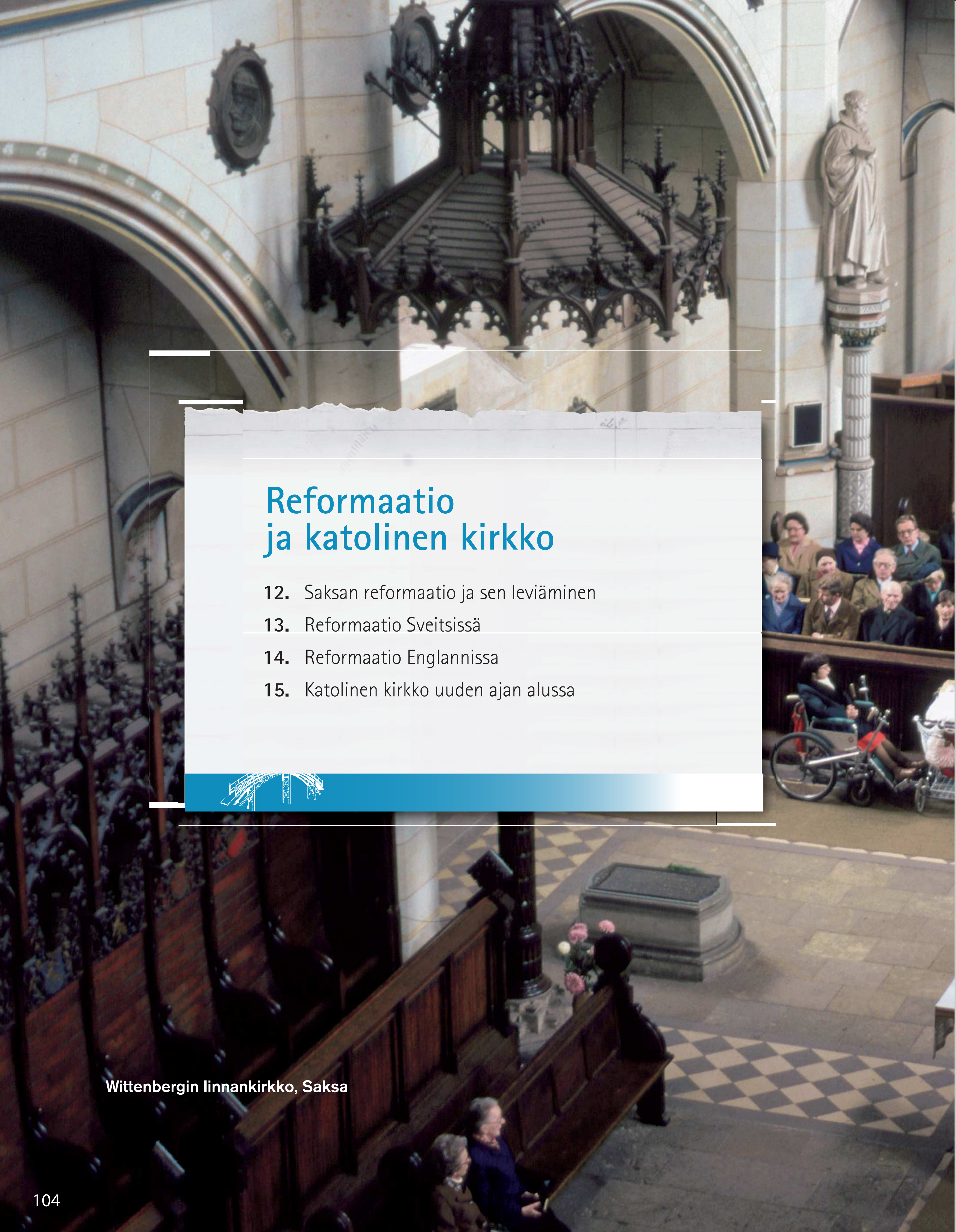

Wittenbergin linnankirkko, Saksa

12. Saksan reformaatio ja sen leviäminen

Lännen kirkkohistoriassa 1500-luku tunnetaan reformaation eli uskonpuhdistuksen vuosisatana. Sana `reformaatio` tarkoittaa uudelleenmuotoilua. Toisin sanoen reformaattorit pyrkivät uudistamaan katolista kirkkoa. Suomen kielessä ilmiöstä käytetään yleensä nimitystä uskonpuhdistus.

Reformaation taustalla oli monia poliittisia, kulttuurisia ja uskonnollisia syitä: Euroopassa elettiin poliittisesti levottomia aikoja. Paavi, joka oli johtanut Eurooppaa niin hengellisesti kuin poliittisestikin, oli menettänyt arvostustaan, ja maalliset hallitsijat alkoivat vaatia yhä enemmän valtaa itselleen. Katolisen kirkon tukema feodaalijärjestelmä alkoi romuttua. Ennen melko yhtenäiseen Eurooppaan alkoi muodostua kansallisvaltioita.

Reformaation tausta

Kulttuurin saralla vaikutti 1400-luvulta alkaen uusi aatesuuntaus, **renessanssi**. Se ihannoi antiikin kreikkalaista ja roomalaista kulttuuria ja väheksyi keskiaikaa. Antiikin klassista kirjallisuutta alettiin jälleen arvostaa, kun läntiseen Eurooppaan saapui Konstantinopolin kukistuttua antiikin kulttuurintuntijoita idästä. Kreikan kieli, ihmisyksilö ja maallisen hyvän tavoittelu nousivat suureen arvoon. Lisäksi Johannes Gutenbergin 1400-luvulla kehittämä **kirjapainotaito** mahdollisti niin antiikin kirjallisuuden kuin uusienkin aatteiden leviämisen ennennäkemättömällä tavalla.

Myös **maailmankuva muuttui**. **Löytöretket** toivat uutta tietoa Euroopan ulkopuolisista maista ja kulttuureista. Jo antiikin aikana oli esitetty ajatuksia siitä, että maa ei olisikaan litteä vaan pyöreä. Nämä ajatukset nousivat jälleen esiin uusien tutkimusten myötä ja alkoivat muokata ihmisten käsityksiä.

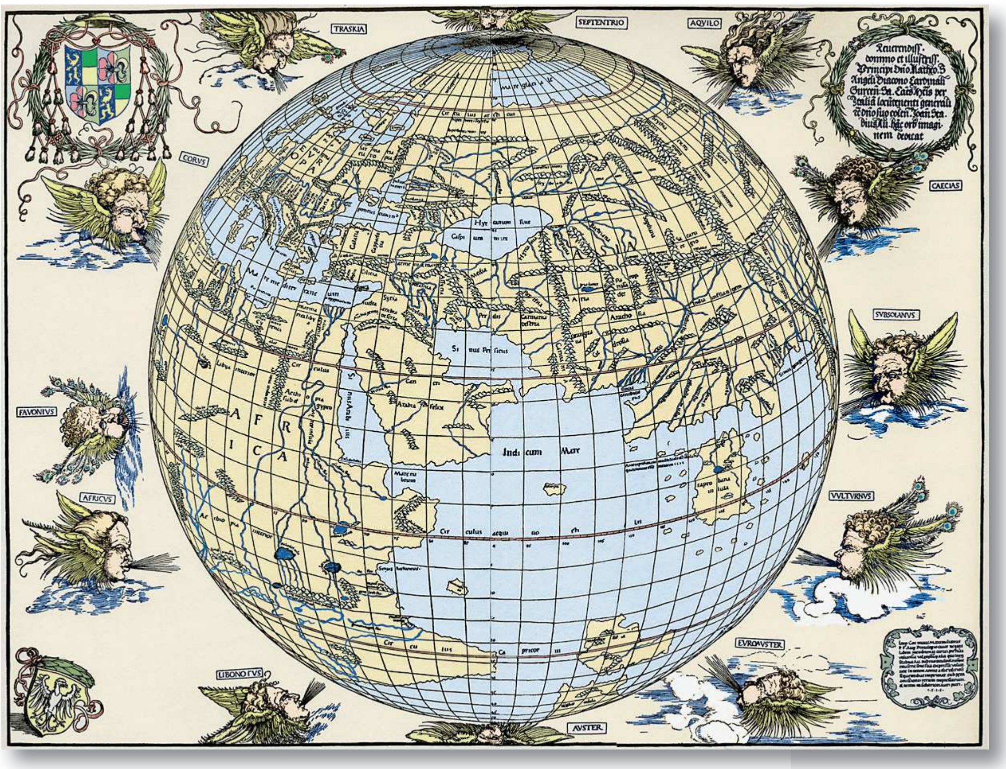

Löytöretkien ansiosta eurooppalaisten maailmankuva avartui. Albrecht Dürerin maailmankartta vuodelta 1515 on ensimmäinen tunnettu perspektiivissä oleva koko maapallon kuvaus. Kartan laatimisessa taiteilija käytti hyväkseen löytöretkiltä saatua tietoa sekä saksalaisten astronomien ja matemaatikkojen laskelmia.

Renessanssin aatehistoriallinen ilmiö oli **humanismi**, jonka juuret olivat antiikissa. Humanistit olivat kiinnostuneita antiikin kirjallisuudesta, johon Raamattukin kuului, ja halusivat korostaa yksilön arvoa. Pappien lisäksi myös maallikkojen tuli tuntea kristinuskon opit. Siksi jokaisella piti olla mahdollisuus lukea itse Raamattua. Sitä alettiinkin kääntää alkukielistä kansankielille. Humanisteista tunnetuin oli Erasmus Rotterdamilainen (1466/67–1536).

Erasmus Rotterdamilaista pidetään katolisen kirkon sisäisenä uudistajana ja kriitikkona. Hans Holbeinin maalaus vudelta 1523.

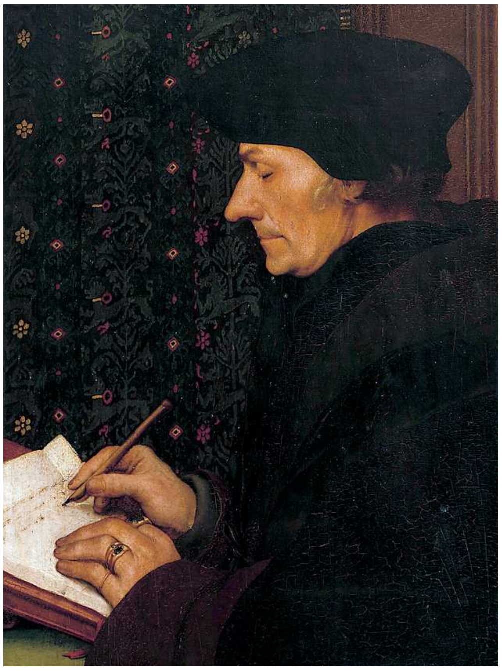

Paavinvallan maallistumista kritisoitiin. Monet katsoivat, että paavi oli kiinnostuneempi vallasta ja rikkauksista kuin uskonnollisista kysymyksistä. Tunnetuimpia kriitikoita oli 1300-luvulla elänyt englantilainen John Wycliff (n. 1329–1384). Skolastikko William Ockhamin ajattelusta vaikutteita saanut Wycliff oli kääntänyt Raamatun englanniksi ja vaatinut, että sen arvovalta oli nostettava paavin valtaa korkeammaksi. Tsekkiläinen Jan Hus (1370–1415) oli uskaltautunut perustamaan oman kansallisen kirkon 1400-luvun alussa. Hänen kannattajiaan kutsuttiin hussilaisiksi. Paavi oli kuitenkin torjunut itseään ja kirkkoa kohtaan suunnatun kritiikin. Wycliff säilytti henkensä, mutta Hus poltettiin roviolla. Jan Hus nousi kansallisankarin asemaan ja vielä nykyäänkin häntä pidetään arvossa Tšekin tasavallassa.

Kritiikkiä katolisen kirkon oppia kohtaan

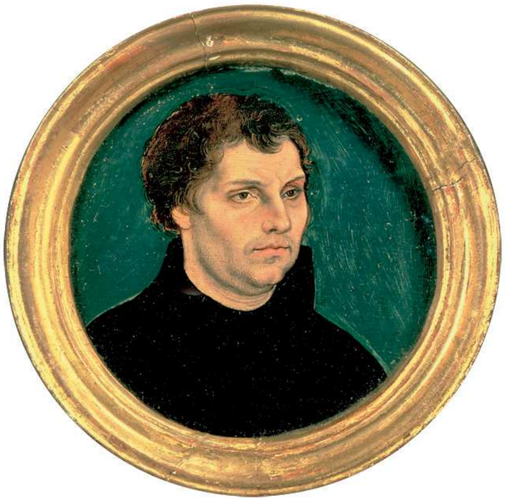
Martin Lutherin muotokuva Baselin taidemuseossa. Muotokuvan on maalannut Lucas Cranach vanhempi vuonna 1525, jolloin Luther oli 42-vuotias.

Wittenbergin pienessä yliopistossa professorina toiminut Martin Luther (1483–1546) piti katolisen kirkon harjoittamaa **anekauppaa** ongelmallisena. Luther oli myös pyhiinvaelluksellaan Roomaan havainnut kirkon maallistuneen. Paavi ja hänen hallintonsa ei Lutherin mielestä noudattanut kristillisiä ihanteita. Luther vaatikin kirkon **opista** ja **käytänteistä** julkista keskustelua. Kerrotaan, että hän ajan tavan mukaan naulasi vuonna 1517 Wittenbergin linnankirkon oveen omat väitteensä, **95 teesiä**, joissa hän esitti käsityksensä anekaupasta. Luther vastusti tavallisen kansan parissa syntynyttä käsitystä siitä, että ihmisen ei tarvinnut katua tekojaan eikä ripittäytyä, mikäli osti aneita.

Katolinen kirkko ei hyväksynyt Lutherin ajatuksia, eikä hänen toivomaansa väittelyä koskaan järjestetty. Sen sijaan Luther kutsuttiin Wormsiin valtiopäivien kuultavaksi. Häntä syytettiin harhaoppisista ajatuksista. Luther kieltäytyi perumasta kirjoituksiaan, koska katsoi, että ne perustuivat Raamattuun. Rangaistukseksi Luther erotettiin kirkosta ja julistettiin lainsuojattomaksi. Luther oli me-

Humanismi ja Erasmus Rotterdamilainen

Humanismi korosti kristinuskossakin paluuta alkulähteille. Tavoitteena oli erityisesti Raamatun ottaminen kaiken perustaksi. Kirjailijat ja yliopistojen opettajat ja tutkijat kannattivat humanismia. He eivät kuitenkaan halunneet irtaantua katolisesta kirkosta, vaan uudistaa sitä.

Erasmus Rotterdamilainen oli humanistisen liikkeen johtohahmo. Hänen mielestään kirkossa harjoitettiin tapoja ja opillisia tulkintoja, jotka eivät perustuneet Raamattuun. Niinpä kirkon elämää oli uudistettava. Tärkeimmäksi periaatteeksi oli nostettava lähimmäisenrakkaus, joka Erasmuksen mielestä oli Raamatun pysyvin opetus.

Erasmus Rotterdamilaisen kirjallinen tuotanto oli laaja ja monipuolinen. Hän käsitteli teoksissaan mm. kielitiedettä, moraalifilosofiaa, raamatuntulkintaa ja opetustaitoa. Erasmus julkaisi vuonna 1516 Uudesta testamentista kriittisen kreikankielisen laitoksen, jotta papit voisivat tutustua kristinuskon ytimeen alkukielellä. Tunnetuksi on tullut myös Erasmuksen satiirinen kirjoitus Tyhmyyden ylistys, jossa hän kritisoi mm. katolisen kirkon ahneutta, epärehellisyyttä ja teennäisyyttä.

nettänyt sekä kirkon että yhteiskunnan turvan: paavi oli julistanut hänet kirkonkiroukseen ja keisari valtakunnankiroukseen.

Uskonpuhdistuksen pääperiaatteet

Uskonpuhdistuksen alkuperäisenä ideana oli uudistaa usko. Katolisesta kirkosta tuli poistaa kaikki se, mikä koettiin Raamatun vastaiseksi. Luther ja monet muut uudistusmieliset pyrkivät toimimaan kirkon sisältä käsin, koska kirkko oli heille tärkeä. Kun kirkko ei kuitenkaan ollut valmis ehdotettuihin uudistuksiin, erotti se uudistusmieliset yhteydestään. Nämä jatkoivat silti toimintaansa ja loivat uusia kristillisiä liikkeitä katolisen kirkon ulkopuolelle.

Luther korosti **Raamatun arvovallan** kunnioittamista. Hänen mielestään Raamatun piti olla kristillisen elämän ja opin tärkein ohjekirja. Tätä kutsutaan uskonpuhdistuksen **muotoperiaatteeksi**. Raamatusta oli olemassa saksankielisiä käännöksiä, mutta ne olivat kankeaa kieltä eikä niitä ollut tehty alkukielisistä teksteistä vaan latinankielisistä käännöksistä. Ne olivat siis käännöksen käännöksiä. Luther tarttui toimeen ja käänsi Raamatun saksaksi suoraan sen alkukielistä hepreasta ja kreikasta. Hän piti tärkeänä sitä, että Raamatun kieli kuulostaisi tavallisen kansan puhumalta. Lutherin raamatunkäännös onkin saksalaisen kirjakielen historian merkkiteos.

Lutherille kristinuskossa tärkeintä oli usko Kristukseen. Siksi hän kritisoi pyhien palvontaa ja vastusti katoliselle kirkolle tyypillisiä sivualttareita. Vaikka Luther piti Raamatun merkitystä suurena, hän ei halunnut suoralta kädeltä hylätä vuosisatojen aikana muotoutuneita kirkon oppeja ja tapoja. Luther kuitenkin korosti, että ne eivät saaneet olla ristiriidassa Raamatun kanssa.

Martin Luther kääntää Raamattua saksaksi työtoverinsa Philipp Melanchthonin avustamana. Gustav Königin maalaus (1523) on myöhemmin väritetty ja se sijaitsee Stuttgartissa.

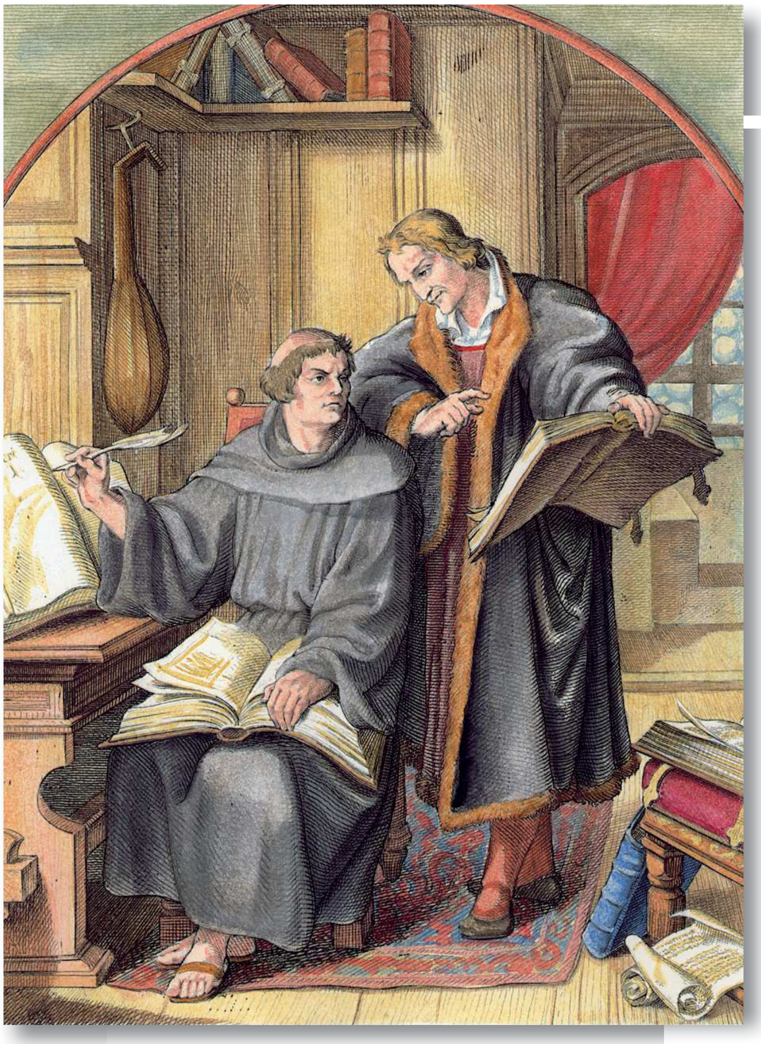

Oppi ihmisen pelastuksesta nousi reformaatiossa keskeiseksi. Kirkko käytti termiä ’vanhurskauttaminen’, jolla tarkoitettiin ihmisen pääsemistä Jumalan yhteyteen. Uskonpuhdistuksen kannattajat opettivat Lutherin johdolla, että ihminen pelastuu yksinomaan Jumalan armon päästessä vaikuttamaan: **”yksin uskosta, yksin armosta, yksin Kristuksen tähden”**. Tätä kutsutaan uskonpuhdistuksen **sisältöperiaatteeksi**. Sen mukaan pelastuminen on Jumalan lahja, johon ihminen ei voi lisätä mitään. Luther korosti, että ihminen oli samalla kertaa syntinen ja vanhurskas. Syntisyys ei hävinnyt hyvillä teoilla, eikä ostetuilla aneilla, vaan yksin Jumalan armon ansiosta.

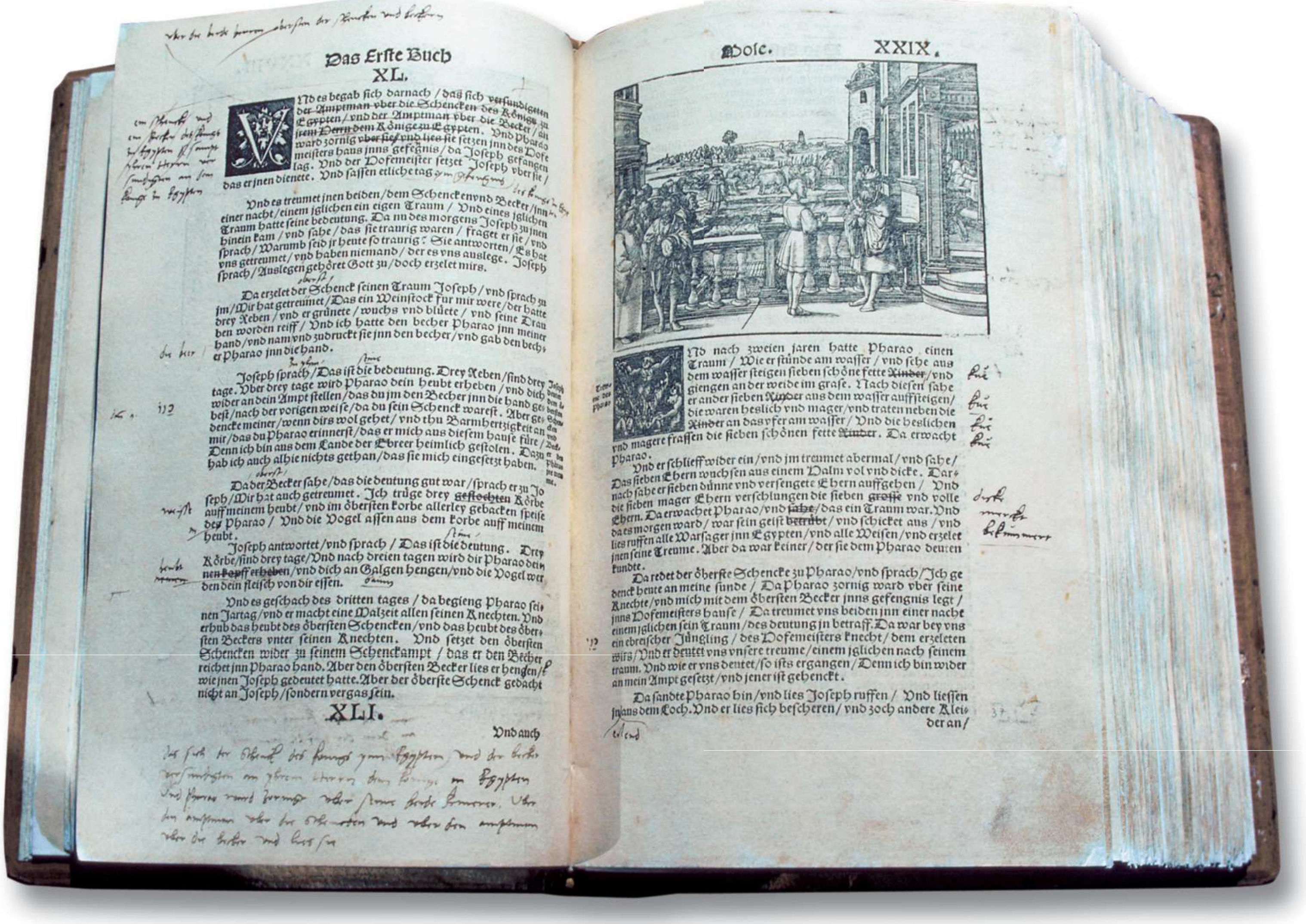

Martin Lutherin käyttämässä Raamatussa on hänen tekemiään reunahuomautuksia ja korjauksia. Niiden avulla tutkijat ovat voineet selvittää Lutherin raamatunkääntämisen periaatteita ja hänen ajatteluaan. Jenan yliopiston kirjastossa säilytetään Lutherin henkilökohtaisen Raamatun kopiota.

Reformaation vaikutus kirkon elämään

Raamatun arvovallan korostamisella oli kauaskantoisia seurauksia. Koska Raamatusta tuli opin ja elämän tärkein ohjekirja, kristittyjen oli saatava lukea sitä. Raamattu käännettiin **kansan kielelle**, mutta tuohon aikaan vain harvat olivat lukutaitoisia. Kansa piti siis opettaa lukemaan.

Raamatun suuri merkitys näkyi myös sakramenttikäsityksessä. Katolisen kirkon seitsemän sakramenttia punnittiin Raamatun opetusten valossa, ja vain kaksi niistä sai **sakramentin** arvon, kaste ja ehtoollinen. Nämä hyväksyttiin, koska Raamattu kertoi Jeesuksen kehottaneen opetuslapsiaan kastamaan ihmisiä ja viettämään ehtoollista. Katolisen kirkon ehtoollisella tavalliselle kansalle annettiin vain leipää, ei viiniä. Koska tällaista jakoa ei Raamatusta löytynyt, uskonpuhdistajat päättivät jakaa ehtoollisella sekä leipää että viiniä myös maallikoille.

Jumalanpalvelusta muutettiin. **Saarnan** asema korostui, koska sen avulla opetettiin uutta uskontulkintaa seurakunnalle. **Virsilaulu** antoi seurakuntalaisille mahdollisuuden osallistua jumalanpalveluksen kulkuun. Lutherin mielestä jumalanpalvelus olikin Jumalan ja ihmisten välistä vuoropuhelua: Jumala puhui ihmisille sanan ja sakramenttien välityksellä ja ihmiset vastasivat rukoillen ja laulaen virsiä. Luther itse sepitti monia virsiä; Suomen luterilaisen kirkon virsikirjassakin niitä on useita, esimerkiksi jouluvirsi Enkeli taivaan ja Jumala ompi linnamme. Luther laati myös kaksi kristinuskon oppeja esittelevää oppikirjaa: Vähän katekismuksen tavalliselle kansalle ja Ison katekismuksen papistolle.

Reformaatio merkitsi myös muita uudistuksia. **Luostarit lakkautettiin** ja pappien **selibaatti kumottiin**. Tässä Martin Luther itse näytti esimerkkiä menemällä naimisiin. Luostarien lakkauttaminen oli paitsi uskonnollinen myös poliittinen toimenpide. Useilla alueilla ruhtinas nimittäin anasti luostareiden maat ja omaisuuden itselleen. Lutherin perustelu uudistuksille oli se, että papit eivät muodosta muusta yhteiskunnasta erillistä luokkaa vaan ovat erityisen tehtävän saaneita seurakuntalaisia. Luther korosti, että jokainen kristitty oli ”pappi” omassa tehtävässään. Tästä käytetään nimitystä **yleinen pappeus**.

Augsburgin tunnustus – opin kiteytys

Nykyisen Saksan alue koostui keskiajalla lukuisista pienistä ruhtinaskunnista. Uskonpuhdistusta kannattaneet pohjoissaksalaiset ruhtinaat protestoivat Speyerin valtiopäivillä vuonna 1529 katolista kirkkoa vastaan eivätkä halunneet noudattaa katolisen enemmistön opillista kantaa. Tästä lähtien heitä alettiin kutsua **protestanteiksi**. Nimitys laajeni myöhemmin tarkoittamaan kaikkia katolisesta kirkosta 1500-luvulla irtautuneita liikkeitä.

Saksan keisari Kaarle V kutsui valtiopäivät koolle Augsburgiin vuonna 1530. Tarkoituksena oli keskustella kirkon hajaannuksesta sekä pohtia keinoja suojautua yhdessä turkkilaisten hyökkäystä vastaan. Uskonpuhdistusta kannattaneet ruhtinaat toivat valtiopäiville julistuksen, joka tunnetaan Augsburgin tunnustuksen nimellä. Sen oli kirjoittanut Philipp Melanchthon (1497–1560), Lutherin ystävä ja työtoveri.

Augsburgin tunnustus oli asiakirja, joka koostui 28 kohdasta. Ensimmäiset 21 kohtaa käsittelivät uskonpuhdistuksen myötä syntyneiden uusien kirkkojen tärkeimpinä pitämiä opinkohtia. Niissä puhuttiin mm. Jumalasta, vanhurskauttamisesta, kirkosta ja kasteesta. Loput seitsemän kohtaa oli otsikoitu sanoin ”Poistettuja väärinkäytöksiä koskevat kohdat”, ja niissä puhuttiin mm. uudesta ehtoollisnäkemyksestä, pappien avioliitosta ja jumalanpalveluksesta. Augsburgin tunnustus kuuluu yhä edelleen luterilaisen kirkon **opillisiin perusteoksiin**.

Sisäisiä ristiriitoja

Kaikki katolisen kirkon kriitikot eivät toimineet yksimielisesti ja sulassa sovussa. Reformaatiolla oli sekä maltillisia että radikaaleja kannattajia.

Vuonna 1525 reformaatio ajautui vakavaan kriisiin. **Radikaali** siipi halusi poistaa kirkoista kaiken, mitä Raamattu ei nimenomaan maininnut. Kuvat, patsaat ja muut esineet saivat mennä. Puhutaankin kuvainraastajista. Varsinkin Sveitsissä radikaalit saivat kannatusta.

Martin Luther

Martin Luther syntyi Eislebenin pikkukaupungissa vuonna 1483 kaivosmiehen perheeseen. Kerrotaan, että hänen saamansa kasvatus ei ollut mitenkään poikkeuksellisen uskonnollinen. Vuonna 1501 Luther aloitti lakiopinnot Erfurtin yliopistossa ja valmistui maisteriksi neljä vuotta myöhemmin. Noihin aikoihin hänen hyvä ystävänsä yllättäen kuoli. Kun Luther vielä joutui keskelle rajua ukonilmaa, hän tunsi, että Jumala puhutteli häntä. Kerrotaan, että Luther peloissaan rukoili Pyhää Annaa, isänsä ammattikunnan suojeluspyhimystä, ja lupasi mennä luostariin, jos Anna pelastaisi hänet ukkosmyrskystä.

Luther menikin luostariin, ja hänet vihittiin papiksi vuonna 1507. Luostarissa ollessaan Luther pyrki elämään mahdollisimman hyvää munkin elämää. Hän rukoili ahkerasti, luki Raamattua ja pyrki tunnustamaan jokaisen pienimmänkin rikkomuksensa. Luther oli kuitenkin jatkuvasti ahdistunut ja peloissaan siitä, että jokin synti olisi ehkä jäänyt tunnustamatta. Ahdistuksen vallassa hän löysi Raamatusta kohdan, jossa sanottiin, että Jumalalle kelvatakseen ihmisen tarvitsi vain uskoa. Tämän löydön kerrotaan olleen merkittävä vedenjakaja Lutherin elämässä. Ahdistuneesta munkista tuli kristityn vapauden rohkea puolestapuhuja.

Teesinsä anekauppaa vastaan Luther kirjoitti vuonna 1517. Teesien julkaisua seurasi kiivas keskustelu. Paavi vaati Lutheria perumaan kirjoituksensa, mihin tämä ei kuitenkaan suostunut. Hän joutui vastaamaan puheistaan Wormsin valtiopäivillä 1521. Kun Luther ei perunut sanojaan, hänet julistettiin kirkonkiroukseen ja lainsuojattomaksi. Näin sekä kirkollinen että maallinen valta olivat hylänneet hänet. Ystävät järjestivät Lutherille piilopaikan Wartburgin linnaan, missä hän mm. käänsi Uuden testamentin saksaksi.

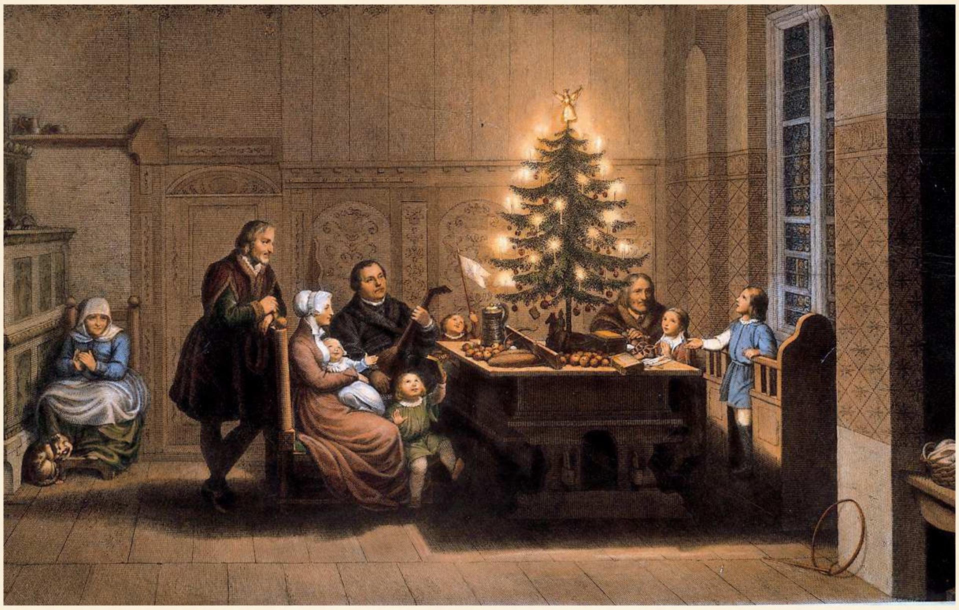

Luther oli tuottelias. Vuoden 1520 tienoilla hän kirjoitti kolme uskonpuhdistuksen kannalta merkittävää teosta: Kristityn vapaudesta, Kirkon Baabelin vankeudesta ja Saksan kansan kristilliselle aatelille. Vuonna 1525 hän kirjoitti Erasmus Rotterdamilaisen ajatuksia kritisoivan teoksen Sidottu ratkaisuvalta sekä myöhemmin tunnustuskirjoihin luetut Vähän ja Ison Katekismuksen. Luther kirjoitti myös Raamattua selittäviä teoksia, hartauskirjoituksia sekä pilkka- ja kiistakirjoituksia. Lutherin kirjoitukset on koottu yli sataosaiseksi tieteelliseksi teossarjaksi, joka tunnetaan nimellä Weimarer Ausgabe.

Luther oli kaikesta päätellen varsin värikäs persoona. Hän oli suorasukainen ja käytti paikoin rajuakin kieltä vastustajistaan. Erityisesti paavi ja paavin virka olivat hänen sanamiekkansa kohteena. Lutherin puheet ja kirjoitukset synnyttivät ristiriitoja. Paljolti tästä johtui, että Luther sai koko joukon vastustajia; opiskelijoidensa keskuudessa hän oli kuitenkin erittäin suosittu.

Luther avioitui entisen nunnan Katharina von Boran kanssa, ja he saivat yhteensä kuusi lasta. Reformaattori kuoli syntymäkaupungissaan Eislebenissä vuonna 1546.

Maltilliseen siipeen kuului mm. humanisteja. He halusivat viedä reformaatiota eteenpäin aatteellisena ja idealistisena liikkeenä. Humanistien mielestä kirkosta piti poistaa vain sellaiset tavat ja perinteet, jotka olivat ristiriidassa Raamatun kanssa. Luther itse edusti maltillisia.

Reformaation yhteiskunnalliset seuraukset

Katolisen kirkon vastaisella liikehdinnällä oli myös puhtaasti poliittisia vaikutuksia. Ruhtinaiden ja maanomistajien harjoittamaan sortoon kyllästyneet talonpojat halusivat saavuttaa paremman yhteiskunnallisen aseman. He vetosivat Lutherin käsitykseen **kristityn vapaudesta**. Lutherin mielestä kristitty oli uskossa sidottu Jumalan alamaisuuteen, mutta muuten vapaa toimimaan olojen parantamiseksi. Talonpojat nousivat kapinaan maanomistajia vastaan. Lutheria syytettiin **talonpoikien kapinan** lietsomisesta. Hän joutui sanoutumaan irti kapinasta ja kehotti ruhtinaita tukahduttamaan sen. Kapina kukistettiinkin hyvin verisesti. Lutherin mukaan kirkon tehtävänä oli vastata hengellisistä asioista, ruhtinaiden puolestaan maallisista. Näitä kahta elämänpiiriä ei saanut sekoittaa. Ajatus tunnetaan **kahden regimentin** eli hallintavallan oppina.

Reformaation leviäminen

Uskonpuhdistuksen aatteet levisivät nopeasti ympäri Eurooppaa. Leviämistä nopeuttivat kehittynyt kirjapainotaito ja ihmisten liikkuvuus. Esimerkiksi Skandinaviaan uskonpuhdistus levisi Keski-Euroopassa opiskelleiden teologien välityksellä.

Tieto reformaatiosta kulki kaupungeissa maaseutua nopeammin, sillä siellä oli enemmän liikkuvaa ja lukutaitoista väkeä. Uskonpuhdistusta voidaankin kutsua **kaupunkireformaatioksi**. Uskonpuhdistuksen ajatukset saivat kannatusta ensin alemman porvariston parissa. Tämä on sikäli ymmärrettävää, että katolinen kirkko oli pikemminkin yläluokan kuin alempien yhteiskuntaluokkien kirkko ja tyytymättömyys siihen oli siten voimakkaampaa alempien yhteiskuntaluokkien parissa. Sosiaaliset jännitteet eri yhteiskuntaluokkien välillä loivat hyvän kasvualustan uusille ajatuksille.

Luostarien lakkauttaminen toi kaupungeille uudenlaisia tehtäviä. Ne olivat olleet paitsi tieteiden ja taiteiden myös sairaiden- ja köyhäinhoidon keskuksia. Kun luostarit lakkautettiin, niiden omaisuutta siirtyi kaupunkien käyttöön. Samalla kaupungeille siirtyi myös vastuu sairaista ja köyhistä.

Valtiollisella tasolla uskonpuhdistus levisi ns. **ruhtinasreformaationa**. Kun uskonpuhdistajat eivät saaneet tarpeeksi uskonnollisia vaikuttajia puolelleen, he joutuivat turvautumaan maallisiin hallitsijoihin. Pohjois-Saksan ruhtinaat sekä Englannin ja Skandinavian kuninkaat ottivat tehtäväkseen toteuttaa reformaation alueillaan. Hallitsijoita houkutti tieto siitä, että reformaation myötä arvokkain osa kirkon irtainta omaisuutta siirtyisi valtion kassaan. Myös irtautuminen paavin käskyvallasta oli hallitsijoiden kannalta myönteistä kehitystä. Näissä maissa reformaatio levisi siis ylhäältä alaspäin, hallitsijoilta alamaisille. Esimerkiksi Ruotsin valtakunnassa, johon Suomi tuolloin kuului, reformaatio lähti liikkeelle kuningas Kustaa Vaasan toimesta. Kuninkaan tavoitteena oli irtautua paavin vallasta. Tämä merkitsi kirkon siirtymistä suoraan kuninkaan alaisuuteen. Kirkon omaisuus oli nyt kuninkaan omaisuutta. Monin paikoin reformaation etenemisen syyt olivat siis poliittisia ja taloudellisia.

Opillisesti reformaatio levisi uskonpuhdistajien saarnojen ja kirjallisen työn ansiosta. Siksi kyse oli myös **kirjallisesta reformaatiosta**.

"Kenen maa, sen uskonto"

Katolilaiset ja luterilaiset ruhtinaat solmivat vuonna 1555 **Augsburgin uskonrauhan**. Se takasi kummankin tunnustuksen kannattajille vapauden ja oikeuden uskoa omalla tavallaan. Samalla se kuitenkin johti Saksan alueen ruhtinaskuntien jakautumiseen. Augsburgin uskonrauhan pääperiaate oli, että kunkin maan hallitsijan usko määritti myös alamaisten uskon. Periaate on puettu muotoon: ”Cuius regio, eius religio”, eli **”Kenen maa, sen uskonto”**. Augsburgin uskonrauha synnytti Euroopassa voimakkaan muuttoliikkeen. Katolilaisia siirtyi Pohjois-Saksan alueilta etelään ja luterilaisuuden kannattajia kohti pohjoista.

Katolilaisten ja protestanttien välit alkoivat uudelleen kiristyä 1600-luvulle tultaessa. Eurooppaan syntyi kaksi sotilaallispoliittista liittoa, ja **kahtiajako** johti 30-vuotisen sodan syttymiseen vuonna 1618. Sodan taustalla oli niin uskonnollisia kuin valtapoliittisiakin syitä. Sota uhkasi erityisesti protestanttien asemaa Euroopassa, ja arvioiden mukaan protestanttien pelastukseksi koitui vain se, että Ruotsi, joka oli silloin suurvalta, tuli heidän avukseen. Kun sota vuonna 1648 päättyi Westfalenin rauhaan, tunnustuskuntien rajat olivat vakiintuneet. Rauhansopimus takasi niin katolilaisille kuin protestanteille oikeuden omiin alueisiinsa.

Esimerkiksi Ruotsi oli tämän jälkeen luterilainen valtio, jossa katolilaisilla ei ollut kotipaikkaoikeutta. Rauhansopimuksen ulkopuolelle jäi kuitenkin erillisiä, reformaatiosta vaikutteita saaneita ryhmiä. Niiden asema kävi yhä tukalammaksi. Monet pienistä protestanttisista ryhmistä saivat kuitenkin turvapaikan vapaamielisestä Hollannista. Kun muuttoliike uudelle mantereelle, Pohjois-Amerikkaan, alkoi, olivat sorretut uskonnolliset ryhmät ensimmäisiä rantautujia.

Tehtävät

1. Selitä, miten seuraavat käsitteet liittyvät reformaation historiaan:
a) protestantti **b)** yleinen pappeus **c)** ruhtinasreformaatio
d) sisältö- ja muotoperiaate **e)** kahden regimentin oppi.

2. Analysoi kirjan luku seuraavien kysymysten avulla:
a) Miksi reformaatio syntyi?
b) Miten reformaatio toteutettiin?
c) Mikä merkitys reformaatiolla oli?
d) Mitä ongelmia reformaatioon liittyi?

3. Arvioi, millaisia ominaisuuksia Lutherilta vaadittiin, jotta reformaatio saattoi toteutua.

4. Selvitä, mitä taloudellisia, poliittisia, kulttuurisia ja uskonnollisia seurauksia Saksan reformaatiosta oli.

5. Miten arvelet reformaation vaikuttaneen yksityisen ihmisen elämään?

6. Miten oheisessa Lutherin kirjoittamassa tekstissä näkyvät reformaation periaatteet?

> *– – Kuudenneksi tähän kuuluu tuo armas ane, jota annetaan sekä eläville että kuolleille – maksusta tietenkin – ja jossa tuo kurja Juudas eli paavi myy Kristuksen ansiota samoin kuin kaikkien pyhien ja koko kirkon ylimääräisiä ansioitakin, mikä on aivan sietämätöntä. Se ei ainoastaan ole Jumalan sanaan perustumatonta, tarpeetonta ja vailla käskyä, vaan se on ristiriidassa ensimmäisen opinkohdan kanssa. Kristuksen ansiota ei osteta töillämme tai rahoillamme, vaan se saadaan uskon kautta, armosta, ilman rahaa tai ansiota. Sitä ei välitä meille paavin valta vaan saarna eli Jumalan sana.*
>
> Lutherin Vähä- ja isokatekismus sekä Schmalkaldenin opinkohdat. (1537) 1984. Suom. Erkki Kansanaho.

7. Vertaa katolisen, ortodoksisen ja luterilaisen kirkon sakramentteja. Tietoa löytyy luvuista 8, 11 ja 12.

13. Reformaatio Sveitsissä

Saksasta uskonpuhdistus levisi lähialueille, esimerkiksi Sveitsiin ja Hollantiin. Katolista kirkkoa kritisoivat ryhmät alkoivat saada ääntään yhä enemmän kuuluville ja uskalsivat toimia rohkeammin. Levitessään uskonpuhdistus muuttui entistä radikaalimmaksi. Erityisesti kysymys ehtoollisen luonteesta synnytti kiistan uskonpuhdistajien välille.

Reformaation alku Zürichissä

Syksyllä 1529 Hessenin maakreivi Philipp kutsui uskonpuhdistusliikkeen edustajia koolle Marburgiin. Hänen tavoitteenaan oli yhdistää eripuraiset ryhmät. Keskeinen teema **Marburgin uskonkeskusteluissa** oli ehtoollinen. Kun Jeesus ensimmäisellä ehtoollisella oli sanonut jakamastaan leivästä: ”Tämä on minun ruumiini”, sanat tuli Lutherin mielestä ymmärtää niin, että Kristus oli Pyhän Hengen kautta todellisesti läsnä ehtoollisessa. Toista näkökantaa edusti zürichiläinen pappi **Ulrich Zwingli** (1484–1531). Hänen mukaansa ehtoollisen merkitys oli puhtaasti symbolinen. Ehtoollinen oli muistoateria, jossa muisteltiin Jumalan pelastustekoa. Zwingli arvosti Lutheria ja olisi halunnut päästä hänen kanssaan yhteisymmärrykseen. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan luterilainen ja sveitsiläinen uskonpuhdistus lähtivät eri teille. Zwinglin mukaan Saksassa vallitsi ”eri henki” kuin Sveitsissä.

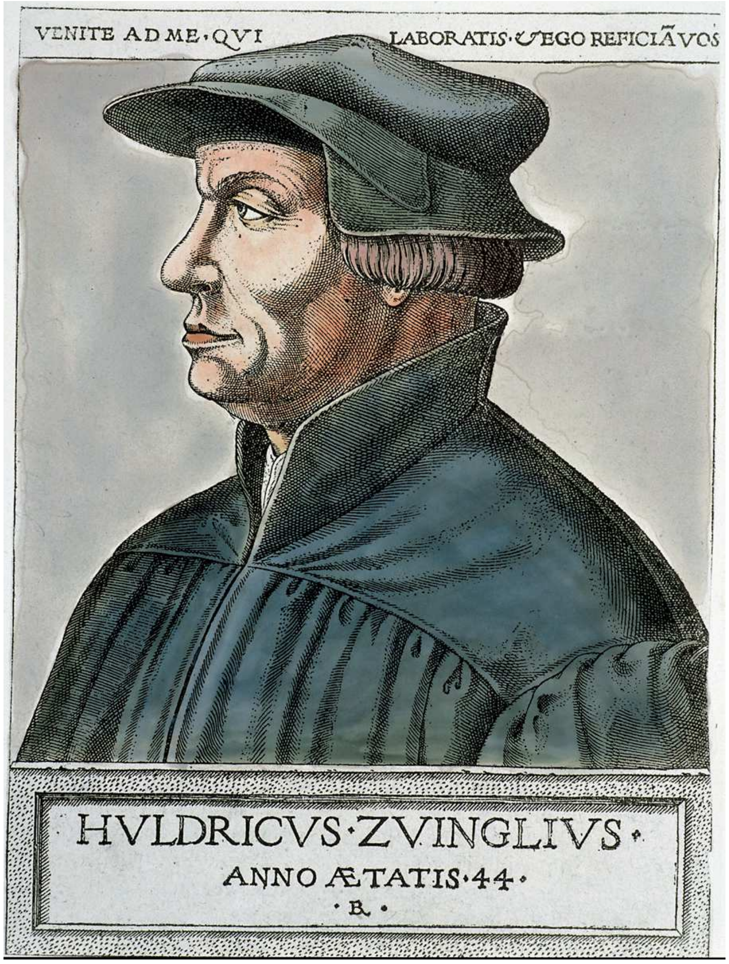
VENITE AD ME·QVI LABORATIS·&EGO REFICIĀ VOS
HVLDRICVS·ZVINGLIVS·
ANNO ÆTATIS·44·
·B·

Ulrich Zwingli aloitti Sveitsin reformaation Zürichissä.

Zwinglin mielestä Luther oli jäänyt uudistuksissaan puolitiehen. Kun Luther oli poistanut kirkosta ja sen opeista vain sen, mikä hänen mielestään oli Raamatun vas-

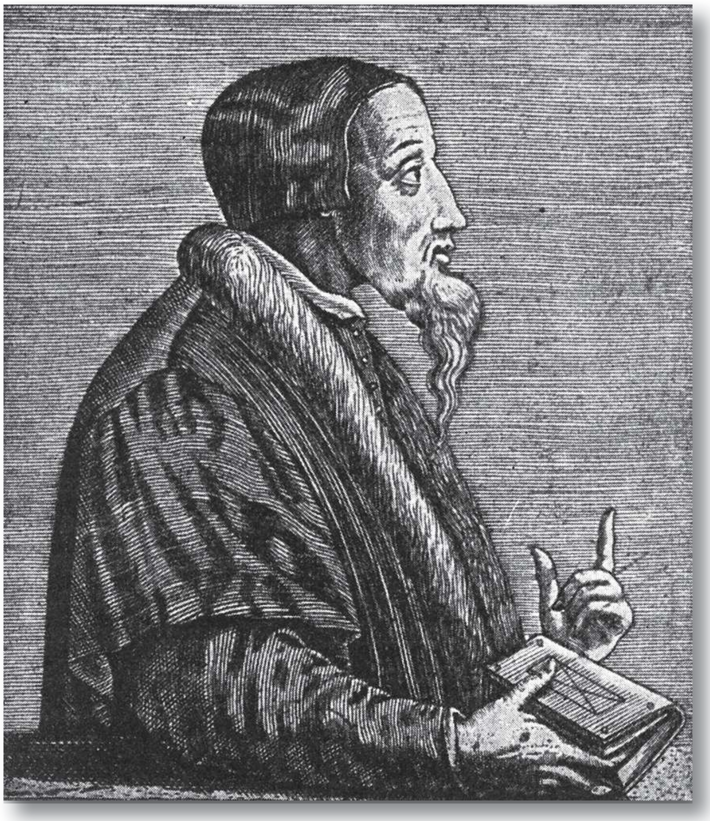

Jean Calvin jatkoi Zwinglin aloittamaa reformaatiota Genevessä.

taista, Zwingli halusi poistaa kaiken, mitä ei erityisesti ollut käsketty Raamatussa. Niinpä hänen johtamansa suuntauksen kirkkorakennuksistakin tuli varsin karuja. Zwingli ei hyväksynyt kuvia eikä urkuja, vaan kaiken piti olla mahdollisimman yksinkertaista. Kun Luther oli puhunut kristityn vapaudesta, Zwingli halusi säädellä ihmisten elämää Raamattuun perustuvilla **uskonnollisilla laeilla**. Zwinglin uudistusta kutsuttiin ”Zürichin malliksi”. Sveitsissä reformaatio sai kannatusta erityisesti porvariston keskuudessa.

Zwingli pyrki aktiivisesti levittämään ajatuksiaan ympäri saksankielistä Sveitsiä. Kun tämä ei onnistunut rauhanomaisesti, hän osallistui sotaan katolisiksi jääneitä alueita vastaan. Zwingli itse kaatui taistelussa vuonna 1531, ja Sveitsin reformaatio koki väliaikaisen takaiskun.

Zwinglin joukoista erkani varhaisessa vaiheessa radikaaliliike, jota alettiin kutsua uudelleenkastajiksi eli anabaptisteiksi. He kastoivat aikuisia eli niitä, jotka tunnustivat julkisesti uskonsa. Tämän liikkeen pohjalta syntyi myöhemmin erityisesti Hollannissa muita protestanttisia ryhmiä, jotka omaksuivat uskovien kasteen. Merkittävin niistä on baptismi, jolla on nykyään kannattajia varsinkin Yhdysvalloissa.

Reformaation leviäminen Geneveen

Ranskankielisessä Genevessä uskonpuhdistusliikkeen johtoon nousi ranskalaissyntyinen **Jean Calvin** (1509–1564), joka oli koulutukseltaan sekä juristi että teologi. Calvin oli tutustunut Lutherin ajatuksiin ja sai tehtäväkseen toteuttaa Zürichin mallia Genevessä. Uusi liike sai nimen **reformoitu kirkko**.

Siinä missä Zwingli oli ollut suuri raamatuntuntija ja aatteen mies, Calvin oli käytännön uudistaja ja organisaattori. Hän halusi luoda Genevestä kaupungin, jossa vallitsisi **kuri ja järjestys**. Kapa-

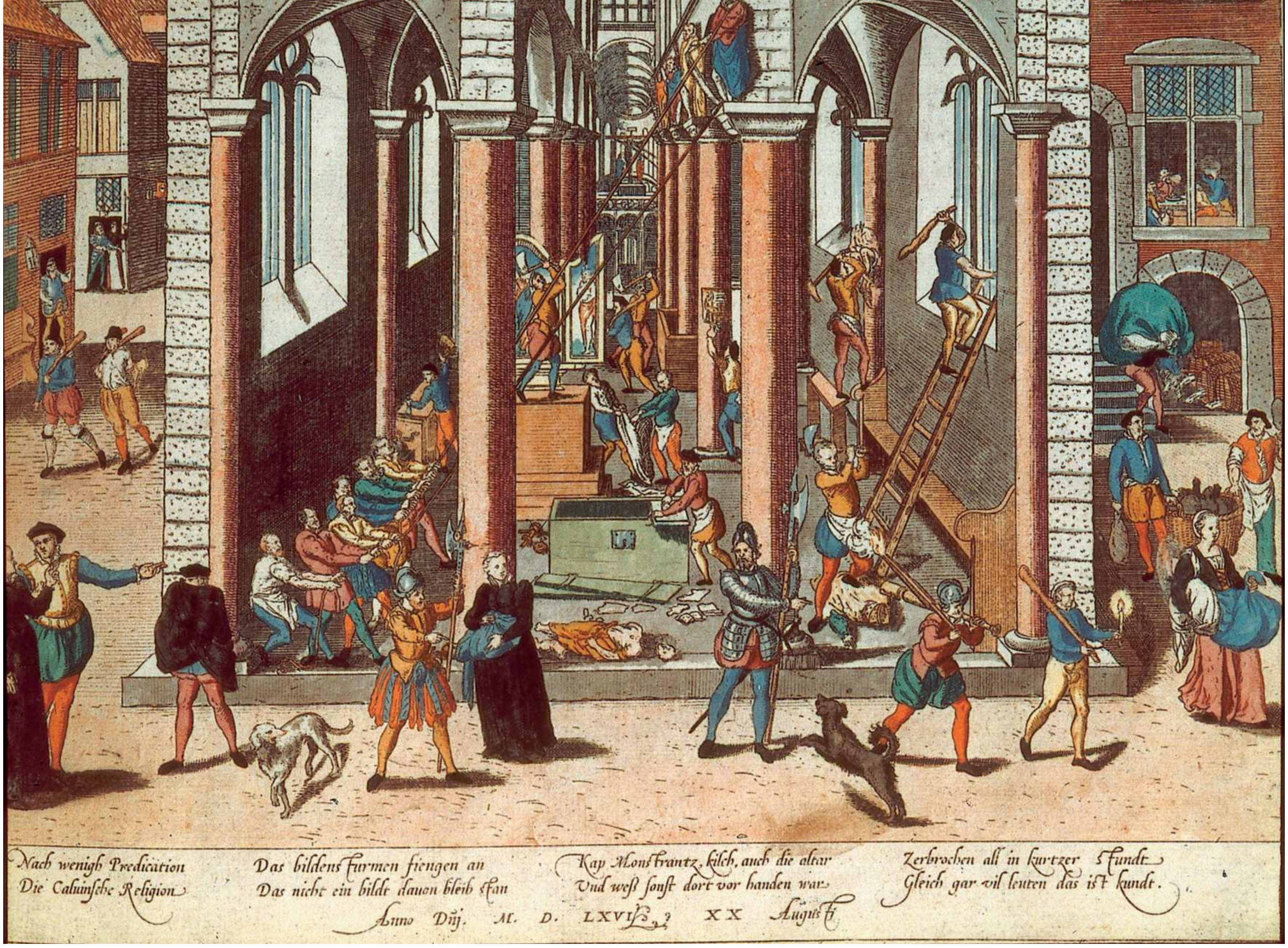
Nach wenigh Predication
Die Caluinſche Religion
Das bildens ſturmen fiengen an
Das nicht ein bildt dauon bleib ſtan
Kap Monſtrantz, kilch, auch die altar
Und weſſ ſonſt dort vor handen war
Zerbrochen all in kurtzer ſtundt
Gleich gar vil leuten das iſt kundt.
Anno Dnj. M. D. LXVI. XX Augusti

Jean Calvinin reformaatio meni pidemmälle kuin Lutherin. Calvinin mielestä kirkosta oli poistettava kaikki, mitä Raamatussa ei mainita. Tämä johti mm. kuvien poistamiseen kirkkorakennuksista. Franz Hogenbergin maalaus vuodelta 1588.

kat suljettiin ja tanssit ja muut huvitukset kiellettiin, koska Calvin katsoi niiden johtavan ihmisiä harhaan. Kun Luther halusi erottaa toisistaan maallisen ja uskonnollisen hallintavallan, Calvin halusi yhdistää molemmat kiinteämmin toisiinsa. Calvinille Raamattu oli ensisijaisesti lakikirja, josta löytyivät oikea kristillinen oppi ja oikean elämän ohjeet. Hänen tulkintansa mukaan yhteiskunnan tuli olla **teokraattinen** eli Jumalan tuli olla myös yhteiskunnallisen elämän ylin hallitsija. Genevessä toteutettiinkin muutamien vuosien ajan teokraattista hallintoa, jossa Jumalan käskyjä tulkitsi kaupungin vanhimmisto. Se antoi ohjeita niin uskon tulkintaan kuin arjen elämään.

Calvinin myötä sveitsiläiseen reformaatioon tuli ajatus **predestinaatiosta** eli ennaltamääräämisestä. Opin mukaan oli ennalta määrätty, pelastuiko ihminen vai joutuiko hän kadotukseen. Pelastuminen tai kadotukseen joutuminen eivät olleet Calvinin mukaan vain tuonpuoleisia, kuolemanjälkeisiä tapahtumia, vaan ne näkyivät menestyksenä tai epäonnena jo tässä elämässä. Menestyvä ihminen saattoi luottaa siihen, että hänet oli valittu pelastukseen.

Calvinin opetuksilla oli myös merkittävä poliittinen vaikutus. Hänen mukaansa esivaltaa ei pitänyt totella sokeasti: jos esivalta ei totellut Jumalaa, ei kristitynkään tarvinnut totella esivaltaa. Jos esivalta ei ansainnut kunnioitusta, sitä sai Calvinin mukaan myös aktiivisesti vastustaa.

Kalvinismi

Calvinista alkunsa saanutta reformoitua kristillisyyttä kutsutaan myös kalvinismiksi. Se on jakautunut moneen erilaiseen ryhmään, joilla on joitakin yhteisiä piirteitä. Kyseisille liikkeille on ollut ja on edelleen tyypillistä voimakas **raamatullisuus**. Raamattu koostuu

Reformoitu kirkko eri puolilla maailmaa

Reformoitu kirkko ei ole ollut yksi yhtenäinen liike. Se levisi kalvinistisessa muodossa Hollannin kautta ympäri Eurooppaa ja myöhemmin ympäri maailmaa. Sitä alettiin eri maissa kutsua eri nimillä, mikä on ollut omiaan aiheuttamaan sekaannusta. Tärkeimpiä kalvinistisia ryhmiä ovat olleet hugenotit, puritaanit ja presbyteerit.

Hugenotit olivat poliittinen puolue, joka taisteli katolista valtaa vastaan Ranskassa. Hugenottien tie hyväksytyksi ryhmäksi oli pitkä ja verinen. Ranskan kuningas Henrik IV antoi lopulta vuonna 1598 Nantesissa suvaitsevaisuusjulistuksen, joka salli hugenoteille melkein täydellisen uskonvapauden.

Puritaani-nimitys oli alkuaan vastustajien antama. Sillä haluttiin korostaa liikkeen tavoitteita puhdistaa (engl. ’purify’) kirkko kaikesta katolisesta perinteestä. Puritaaneja vainottiin Englannissa, ja heitä pakeni runsain joukoin Amerikkaan 1600-luvulla.

Skotlannin reformaattori oli John Knox (k. 1572). Hänen kannattajiaan kutsuttiin presbyteereiksi. Liikkeen nimi tuli sanasta ’presbyteeri’, vanhin, jota käytettiin jo varhaiskristillisenä aikana. Kyseessä ei ollut ikävuosiltaan vanhin seurakuntalainen vaan reformoitujen käyttämä arvonimi ja luottamustoimi. Nykyään presbyteerisellä kirkolla on kannatusta erityisesti Yhdysvalloissa.

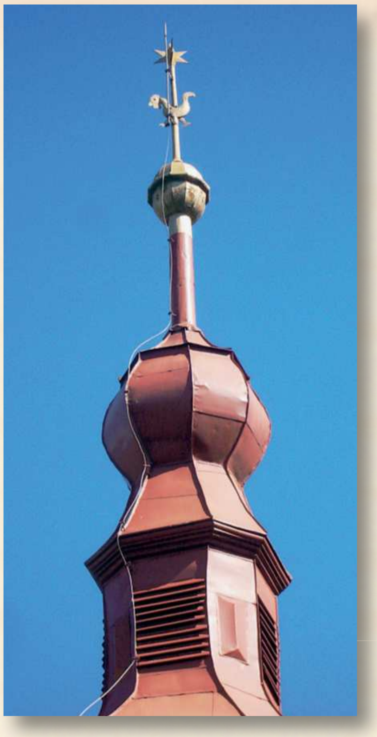

Monissa reformoidun kirkon kirkkorakennuksissa on ristin tilalla tähti ja/tai kukko. Tähti perustuu Jeesuksen syntymäkertomukseen ja kukko on toiminut kristillisessä perinteessä pahan karkottajana.

kalvinistien mukaan kahdesta osasta: laista ja armosta. Keskeistä liikkeen jumalanpalveluksissa ovat saarna ja Raamatun luku. Ehtoollisen reformoidut ymmärtävät muistoateriaksi. Sakramentteja on kaksi: **kaste ja ehtoollinen**.

Tehokkaasti toimivassa seurakunnassa on kalvinistien mukaan selkeä työnjako. **Pastorit** huolehtivat saarnaamisesta ja **opettajat** antavat uskonnollista opetusta. Jotta seurakuntalaisten moraali säilyisi vahvana, tarvitaan ns. **vanhimpia eli presbyteerejä**, jotka valvovat muiden seurakuntalaisten toimia. Jos seurakuntalainen menettelee väärin, asiaan puututaan. Keinot ovat vaihdelleet aikojen kuluessa vakavasta nuhtelusta aina kuolemantuomioon asti.

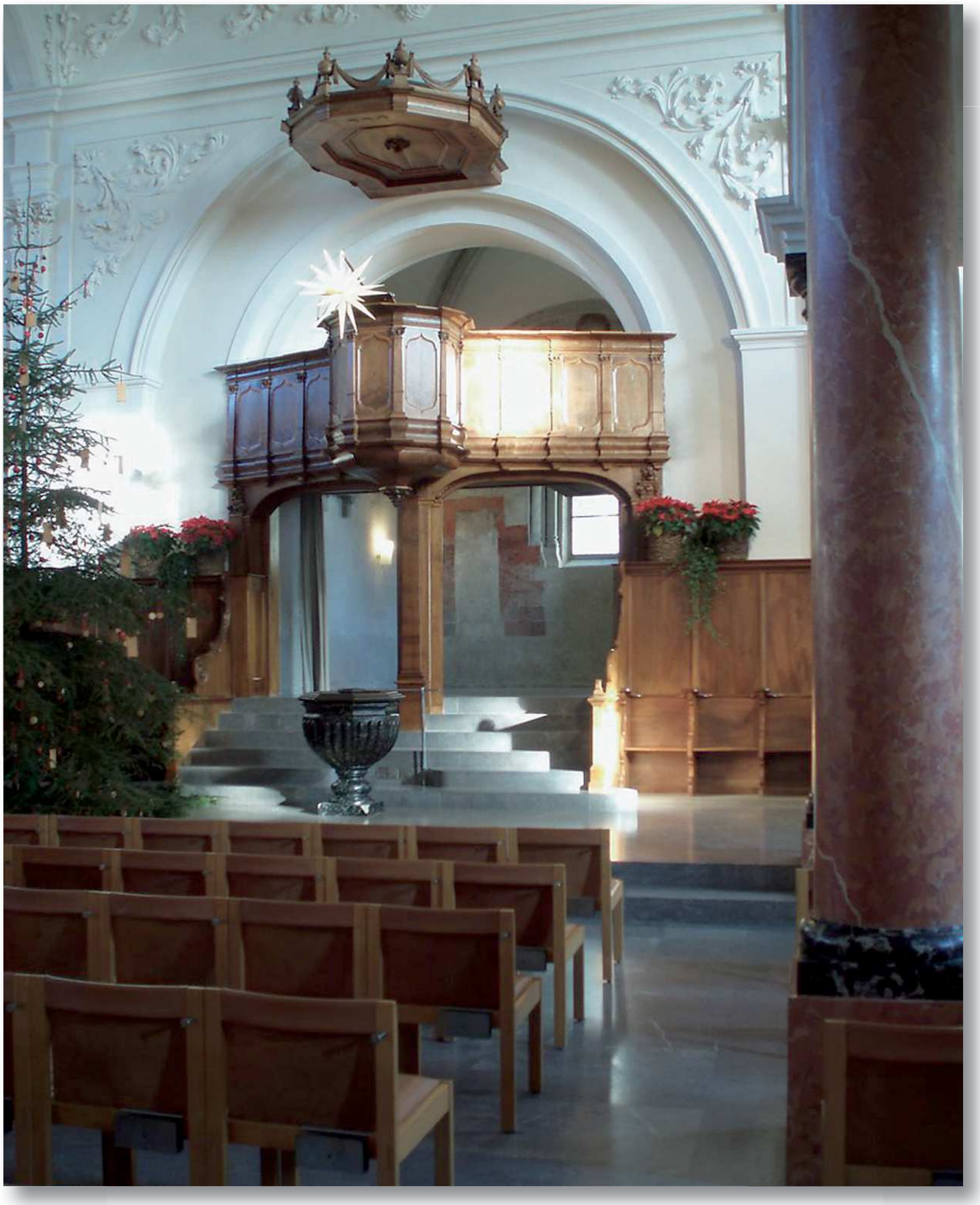

Sveitsin reformaation periaatteiden mukaisesti kirkot riisuttiin kuvista ja koristeista. Siksi reformoidut kirkkorakennukset ovat sisätiloiltaan varsin pelkistettyjä.

Neljäntenä ryhmänä ovat **diakonit**, jotka huolehtivat seurakunnan vähäosaisista.

Ennaltamääräämisoppi vaikuttaa osaltaan myös siihen, että seurakuntalaiset pyrkivät elämään mahdollisimman kurinalaisesti.

Kalvinismin vaikutus näkyy edelleen niin eurooppalaisessa kuin pohjoisamerikkalaisessakin kulttuurissa. Erityisesti maallisen menestyksen korostaminen on johtanut siihen, että ihmiset ovat pyrkineet ahkerasti työskennellen parantamaan elinolojaan. Kalvinismin mukaan ahkeruus ja säästäväisyys ovat hyveitä, joiden avulla on lupa parantaa hyvinvointiaan.

Tehtävät

1. Laadi koetta varten ”lunttilappu” aiheesta ”Reformaatio Sveitsissä”.
2. Mitkä tekijät vaikuttivat Sveitsin reformaation syntyyn?
3. Vertaa toisiinsa Saksan ja Sveitsin reformaation oppeja ja ajatuksia.
4. Mitä ajatuksia predestinaatio-oppi sinussa herättää?
5. Kertaa luku 12 ja piirrä aikajana, josta selviävät Saksan ja Sveitsin reformaation päätapahtumat.

14. Reformaatio Englannissa

Englannissa oli jo 1300-luvulla ollut kriitikoita, jotka arvostelivat voimakkaasti katolista kirkkoa. Tunnetuin kriitikoista oli John Wycliff (1325–1384), jonka mukaan Raamatulla oli suurempi arvovalta kuin paavilla. Tieto Saksan reformaatiosta kiiri Englantiin 1500-luvun alkupuolella. Siellä Lutherin kirjoitukset kiinnostivat erityisesti humanisteja. Paavin ja Englannin hallitsijoiden välit olivat jo pitkään olleet kireät, ja uskonpuhdistus tapahtuikin lopulta Englannissa hallitsijan aloitteesta.

Kuninkaallisia aviohuolia

Englannin reformaatio on hyvä esimerkki siitä, kuinka sidoksissa toisiinsa kirkollinen ja maallinen valta keskiajalla olivat. Englannin kuningas **Henrik VIII** (1491–1547) oli kiinnostunut teologisista kysymyksistä ja kirjoitti Lutherin sakramenttiopetusta vastustavan kiistakirjoituksen. Kiitokseksi katolisen kirkon tukemisesta Henrik VIII sai paavi Leo X:ltä arvonimen ”Uskon puolustaja”.

Uskonpuhdistus ei Englannissa lähtenyt kuitenkaan liikkeelle teologisista syistä. Syy oli paljon arkisempi, mutta vaikutti merkittävästi Englannin kirkon tulevaisuuteen. Kuningas Henrik VIII halusi pojan, josta olisi hänen jälkeensä tullut Englannin hallitsija. Koska hänen puolisonsa Katariina Aragonialaisen (1485–1536) synnyttämät poikalapset olivat kuolleet, Henrik pyysi paavia mitätöimään avioliiton. Paavi ei tähän kuitenkaan suostunut. Teologi Thomas Cranmer (1489–1556) esitti ajatuksen, että kuninkaan avioliitto pitäisi voida peruuttaa, koska Katariina oli Henrikin veljen leski. Tuohon aikaan oli tapana, että miehen kuoltua hänen veljensä meni naimisiin lesken kanssa ja huolehti näin vaimon toimeentulosta.

Koska paavi ei suostunut suunnitelmaan, säädettiin Englannin parlamentissa silloisen pääministerin Thomas Cromwellin (1485–1540) aloitteesta useita lakeja, joiden seurauksena Englannin **kirk-**

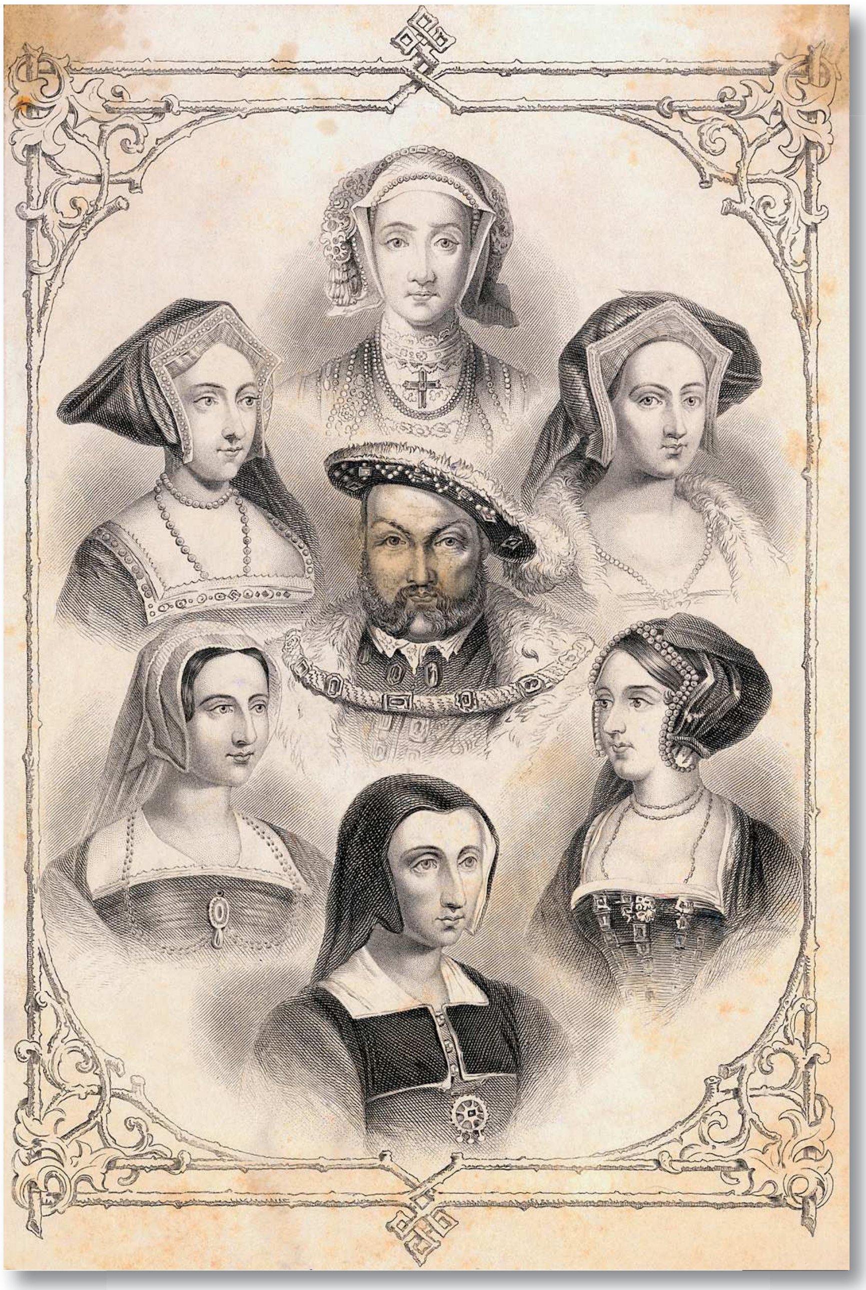

Anglikaanisen kirkon värikäs syntyhistoria pyörii kuningas Henrik VIII:n ja hänen kuuden vaimonsa ympärillä. Henrikin alapuolella kuvassa on hänen ensimmäinen vaimonsa, katolinen Katariina Aragonialainen. Henrikin ilman kirkon suostumusta ottama avioero Katariinasta merkitsi samalla Englannin kirkon eroa katolisesta kirkosta.

ko itsenäistyi paavin kontrollin alta. Samalla **Henrikistä** tuli Englannin **kirkon johtaja**, ja hän saattoi itse päättää avioerostaan. Thomas Cromwell oli Henrik VIII:n tärkein neuvonantaja poliittisissa kysymyksissä. Hänen ansionaan pidetään monia lainsäädännöllisiä uudistuksia, jotka edistivät reformaatiota.

Thomas Cranmerista tuli puolestaan kuninkaan teologinen neuvonantaja, ja Henrik nimitti hänet vuonna 1533 Canterburyn arkkipiispaksi. Cranmer loi uuden kirkkojärjestyksen, joka vahvisti Henrikin aseman Englannin kirkon johtajana. Englannin kirkkoa alettiin kutsua nimellä reformoitu katolinen kirkko.

Ero Katariinasta mahdollisti Henrikin avioitumisen hovineito Anna Boleynin (1501–1536) kanssa. Tämä oli luvannut toteuttaa Henrikin toiveen kruununperijästä. Loppujen lopuksi tähänkään liittoon ei syntynyt poikaa. Niinpä Henrik etsi itselleen jälleen uuden vaimon.

Reformaation toteutus

Henrik VIII kehui nyt olevansa sekä kuningas että paavi. Rooman paavi ei kuitenkaan hyväksynyt Henrikin toimia. Henrikiltä otettiin pois aiemmin annettu arvonimi ja hänet erotettiin katolisesta kirkosta. Tämänkin jälkeen Henrikin teologiset neuvonantajat kävivät vielä neuvotteluja paavin kanssa, mutta yhteisymmärrystä ei enää löytynyt.

Henrik VIII:n uskontopolitiikalla oli vastustajia myös Englannissa. Tunnetuin heistä oli humanisti Thomas More (1478–1535), joka oli luonut huomattavan uran kuninkaan hovissa. Hän kieltäytyi hyväksymästä kuninkaan asemaa kirkon päänä ja vastusti muutenkin reformatorisia ajatuksia. Henrik VIII mestautti Moren. Moresta tuli katolilaisten arvostama marttyyri, ja katolinen kirkko on myöhemmin julistanut hänet pyhäksi.

Henrik VIII alkoi arkkipiispa Cranmerin kanssa toteuttaa käytännön uudistuksia. Vuosina 1536–40 **lakkautettiin** kaikki valtakunnan alueen **luostarit**, mikä takasi niiden omaisuuden siirtymisen kuninkaan hallinnolle. Pappien selibaattivaatimus kumottiin. Cranmer kirjoitti vuonna 1549 Englannin kirkolle oman **rukouskirjan**, joka tunnetaan nimellä The Book of Common Prayer. Myös **Raamattu** käännettiin **englanniksi**. Kirkolle laadittiin uusi englanninkielinen liturgia eli jumalanpalvelusjärjestys. Ehtoollisella alettiin maallikoillekin jakaa viiniä, jota aiemmin olivat saaneet nauttia vain papit. Uudistukset olivat siis samansuuntaisia kuin reformaation kotimaassa Saksassa.

Uudistuksista huolimatta kirkon hierarkia säilyi jokseenkin entisenlaisena. Paavin tilalle kirkon johtajaksi nousi kuningas, ja piispat toimivat kuninkaan alaisina.

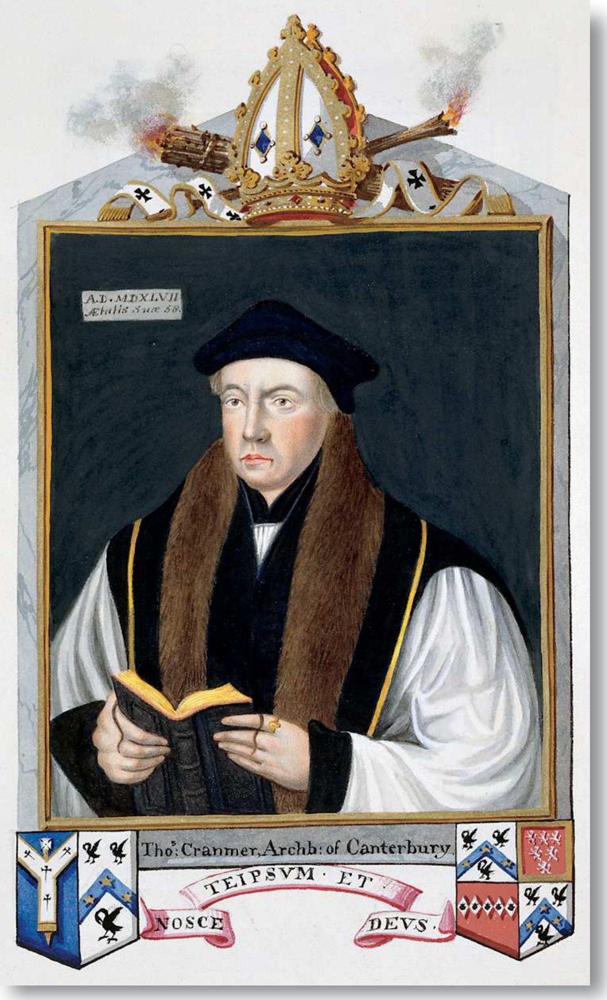

Piispa Thomas Cranmer oli Englannin kuningas Henrik VIII:n tärkein neuvonantaja uskontoa koskevissa kysymyksissä. Cranmer laati Henrikin toimeksiannosta tämän avioerolle teologiset perustelut. Kun paavi ei eroa hyväksynyt, sai Cranmer tehtäväkseen laatia katolisesta kirkosta eroavalle anglikaaniselle kirkolle peruskirjat. Kuninkaasta tuli paavin sijasta Englannin kirkon johtaja.

Englannin kirkollinen kehitys Henrik VIII:n jälkeen

Kuningas Henrik VIII kuoli vuonna 1547. Henrikin seuraajaksi valtaistuimelle nousi hänen ainoa poikansa **Edward VI** (1537–1553), joka oli syntynyt Henrikin kolmannesta avioliitosta Jane Seymourin (1507–1537) kanssa. Edward oli valtaan noustessaan vain 10-vuotias, joten käytännössä virkamiehet hallitsivat maata hänen puolestaan. Edward oli saanut **protestanttisen** kasvatuksen ja luotti Cranmeriin sekä eräisiin ulkomaisiin neuvonantajiinsa kirkollisissa asioissa.

Edward VI kuoli nuorena vuonna 1553. Hänen jälkeensä valtaistuimelle nousi hänen sisarpuolensa **Maria I** (englanniksi Mary I, 1516–1558), joka oli ainoa eloonjäänyt lapsi Henrik VIII:n ja Katariina Aragonialaisen avioliitosta. **Katolilaiseksi** kasvatettu Maria halusi palauttaa Englantiin katolisen kirkon mahdin. Hän antoi perustaa muutamia luostareita ja palautti kirkkoihin katolisen liturgian. Marian aikana katolisuuden vastustajat joutuivat ahtaalle. Hän karkotti maasta tuhansia protestantteja ja tapatti satoja, mm. Canterburyn arkkipiispa ja Englannin kirkon perustaja Thomas Cranmer poltettiin roviolla vuonna 1556. Kuningatarta alettiinkin kutsua Maria Veriseksi.

Maria I:n hallintokausi jäi lyhyeksi. Hän kuoli vuonna 1558, jolloin valtaistuimelle nousi **Elisabeth I** (1533–1603), Henrik VIII:n ja Anna Boleynin tytär, joka oli **protestantti**.

Vallanperimyskiistat ja katolilaisten ja protestanttien välinen kädenvääntö kosketti tavallista kansaa, kun talonpoikia ja kaupunkien asukkaita rekrytoitiin tarttumaan aseisiin milloin Marian, milloin Elisabethin puolesta. Kansa koki konkreettisesti myös maaseudulla sijainneiden luostareiden rappion, sillä se vei monen luostarille tuotteitaan myyneen talonpojan ja kauppiaan toimeentulon. Kansalle Englannin reformaation sisältö jäi kuitenkin etäiseksi. Koska Englannin reformaatio toteutettiin hallitsijajohtoisesti, tavallisen kansan mielipidettä ei kysytty eikä edes tarvittu reformatoristen uudistusten läpiviemiseksi.

Elisabeth I ja kirkon keskitie

Elisabethin valtakausi kesti aina vuoteen 1603 asti. Hän jatkoi isänsä aloittamaa uskonpuhdistusta maltillisemmilla linjoilla. Elisabeth ei esimerkiksi halunnut, että häntä kutsuttaisiin isänsä tavoin Englannin kirkon ylimmäksi johtajaksi vaan ”ylimmäksi suojelijaksi”. Myös opillisissa asioissa Elisabeth halusi sovitella. Elisabet-

Englannin kuningatar Elisabeth I oli määrätietoinen hallitsija, joka johti maansa repivien uskonkiistojen ja vallankaappausyritysten läpi Euroopan johtavaksi protestanttiseksi maaksi. Hänen aikanaan anglikaanisen kirkon asema Englannissa vakiintui. Kuva elokuvasta Elizabeth vuodelta 1998.

hin hallinnassa Englannin kirkko omaksuikin **keskitien katolisen ja protestanttisten kirkkojen välillä**. Oppi oli pitkälti samanlainen kuin protestanteilla, mutta ulkoiset muodot olivat edelleen katoliset. Esimerkiksi sakramenttikäsitys tuli pääpiirteissään muilta protestanteilta: anglikaanisessa kirkossa on **kaksi sakramenttia**, kaste ja ehtoollinen.

Elisabethin toimeenpanemat uudistukset loivat vähitellen Englantiin yhtenäisen protestanttisen kirkon, minkä seurauksena paavi erotti Elisabethin katolisesta kirkosta. Erottaminen oli tosin enää pelkkä muodollisuus, olihan Elisabeth ollut koko ikänsä protestantti. Katolinen kirkko ei kuitenkaan ollut vielä tunnustanut Englannin kirkon itsenäisyyttä. Elisabethin kuollessa vuonna 1603 Englanti oli Euroopan johtava protestanttinen valtio.

Puritaaninen liike

Elisabeth I:n aikana syntyi puritaaninen liike, jonka edustajien mukaan Englannin kirkko oli uudistuksissaan jäänyt liian lähelle katolista kirkkoa. Puritaanit halusivat puhdistaa Englannin kirkon kaikista katolisista vaikutteista. Osa Englannin puritaaneista ei koskaan hyväksynyt Elisabethin aikana tehtyjä kirkollisia kompromisseja. Näyttävin osoitus tästä oli, kun sata puritaania purjehti Mayflower-laivalla Amerikkaan vuonna 1620 ja perusti sinne siirtokunnan. 1600-luvulla Amerikkaan matkusti muutenkin paljon eurooppalaisia, jotka kokivat, etteivät he voineet harjoittaa omaa uskontoaan vapaasti Euroopassa.

Puritanismi oli hyvin kalvinistisesti värittynyt. Liike painotti ihmisen **pelastustietoisuutta** sekä **predestinaatiota** eli ennaltamääräämisoppia, jonka mukaan osa ihmisistä oli ennalta määrätty pelastukseen ja osa kadotukseen. Tyypillistä oli myös **itsekurin** korostus. Maallisia huvituksia, kuten tanssia ja teatteria, pidettiin vahingollisina ja **sopimattomina harrastuksina kristityille**. **Puritaanit pitivät suuressa arvossa Raamattua** ja saarnaa. He katsoivat myös, että ihmisen ja Jumalan välillä oli suora yhteys ja kaikki kristityt olivat samanarvoisia. Näin he vastustivat kaikenlaista kirkollista hierarkiaa.

Irlannin suojeluspyhimyksen Pyhän Patrickin kerrotaan käyttäneen kolmiapilaa esimerkkinä opettaessaan kristillistä kolminaisuusoppia kelteille. Kelttiristin rengassymboliikka periytyy sekin Irlannin esikristillisestä taiteesta: rengas kuvaa elämää ylläpitävää aurinkoa.

Irlannin kirkollinen tilanne

Kristinusko levisi Irlantiin jo myöhäisantiikin aikana. Pyhistä ihmisistä ja heidän teoistaan kertovia tarinoita ja myyttejä on kerrottu Irlannissa aina 400-luvulta lähtien ja pyhät ihmiset ovat edelleen tärkeitä kansallisia sankareita. Tärkein pyhimys on pyhä Patrick. Legendan mukaan hän toi kristinuskon Irlantiin 430-luvulla. Patrickin kerrotaan myös karkottaneen saarelta kaikki käärmeet. Kumpikaan tieto ei ilmeisesti pidä paikkaansa. Kristillisiä vaikutteita oli tullut Irlantiin jo ennen Patrickin aikaa, ja mitä käärmeisiin tulee, niitä ei saarella ole ollut vuosituhansiin.

Keskiajalla Irlannissa toimi luostareita, joissa muun toiminnan ohella säilytettiin ja kopioitiin vanhoja tekstejä. Kuuluisin keskiajalta peräisin oleva teos on Kellsin luostarissa 800-luvulla tehty hyvin koristeellinen neljän evankeliumin kokoelma Book of Kells.

Nykyään Irlanti on katolinen maa. Katolilaisia on yli 90 % väestöstä. Protestanttien ja muiden uskontojen edustajien osuus on siis pieni. Oman lukunsa muodostaa Pohjois-Irlanti, missä jo 1600-luvulta lähtien on ollut huomattava määrä etenkin Skotlannista tulleita protestantteja. Englannin hallitsija asutti heitä sinne turvatakseen vaikutusvaltansa myös Irlannin saarella. Kun suurin osa Irlantia irtautui Isosta-Britanniasta vuonna 1921, kuusi saaren pohjoisosan kreivikuntaa jäi brittien hallintaan. Pohjois-Irlannin väestöstä 2/3 on brittimielisiä protestantteja, unionisteja, kun taas 1/3 on irlantilaismielisiä katolilaisia, nationalisteja. Vuosikymmeniä aseellisena jatkunut ns. Pohjois-Irlannin konflikti saatiin rauhoittumaan 2000-luvulle tultaessa, kun taistelevat osapuolet suostuivat luovuttamaan aseensa.

Nyky-Englannin kirkko

Anglikaanisen kirkon papit johtavat kulkuetta Aasian tsunamin uhrien muistoksi pidetyssä jumalanpalveluksessa St. Paulin katedralissa Lontoossa vuonna 2005.

Englannin kirkosta käytetään myös nimitystä **anglikaaninen**, joka on johdettu vanhasta keskiajalta periytyvästä Englantia tarkoittavasta sanasta. Englannin kirkon virallinen nimi on kuitenkin **The Church of England**. Anglikaanit itse korostavat, ettei ole olemassa mitään yhtä anglikaanista kirkkoa vaan ainoastaan ryhmä kirkkoja, jotka ovat opillisesti samoilla linjoilla Englannin kirkon kanssa. Yhdysvalloissa ja Skotlannissa anglikaaneista käytetään nimitystä **episkopaalit**.

Anglikaaninen kirkko tunnetaan nykyään kahden perinteen kirkkona. Puritaanien perinnettä jatkaa anglikaanisen kirkon piirissä vaikuttava **ns. matalakirkollinen suuntaus**. Toista laitaa edustavat **ns. korkeakirkolliset**, jotka pitävät piispuutta ja kirkon ulkoisia tuntomerkkejä, kuten sakramentteja, suuressa arvossa. Tämä suunta on lähempänä katolista kirkkoa. Englannin kirkossa on pidetty tärkeänä sitä, että siinä on sijaa eri lailla ajatteleville ihmisille, mikä on taannut sen aseman kansakuntaa yhdistävänä tekijänä.

Anglikaanisen kirkon perinteinen kannatusalue on ollut Iso-Britannia. Anglikaaneja on kuitenkin nykyään myös esimerkiksi Pohjois-Amerikassa, Australiassa, muualla entisen brittiläisen imperiumin alueilla ja Afrikassa. Muualle Eurooppaan anglikaaninen kirkko ei ole koskaan varsinaisesti levinnyt.

Tehtävät

1. Laadi kaavakuva/käsitekartta reformaation etenemisestä Englannissa Henrik VIII:n, Edward VI:n, Maria I:n ja Elisabeth I:n hallituskausilla.
2. Mistä syistä Englannin uskonpuhdistus sai alkunsa?
3. Miten voidaan perustella väitettä, että Englannin kirkko on sekä katolinen että protestanttinen?
4. Mitkä olivat puritanismin keskeiset piirteet ja merkitys?
5. Kertaa kirjan luvut 12 ja 13. Mitkä yhteiskuntaluokat saivat aikaan reformaation **a)** Saksassa **b)** Sveitsissä **c)** Englannissa?
6. Miten alla olevassa tekstissä näkyvät reformaation keskeiset ajatukset?

> *We are accounted righteous before God, only for the merit of our Lord and Saviour Jesus Christ by faith, and not for our own works or deservings. Wherefore that we are justified by faith only is a most wholesome doctrine, and very full of comfort; ––*
>
> Article XI: Of the Justification of Man, Thirty-nine Articles of Religion. 1563.

15.

Katolinen kirkko uuden ajan alussa

Katolinen kirkko ei jäänyt passiivisena katselemaan, kuinka se menetti kannattajiaan uskonpuhdistukselle. Katolista kirkkoa vastaan esitetty kritiikki oli voimistunut niin, että kirkon oli pakko ryhtyä toimiin. Jo Wormsin valtiopäivien yhteydessä 1521 oli esitetty ajatus kirkolliskokouksen koollekutsumisesta. Paavi kuitenkin torjui aikeet. Syynä olivat ilmeisesti reformaattoreiden esittämät vaatimukset kirkon uudistamisesta: paavi pelkäsi uudistusten karkaavan käsistä.

Trenton kirkolliskokous ja katolinen reformaatio

Monien epäonnistuneiden yritysten jälkeen paavi Paavali III ja keisari Kaarle V päättivät viimein järjestää kirkolliskokouksen Trenton kaupungissa 1545. Kirkolliskokouksen tavoitteena oli pyrkiä yhdistämään katolilaiset ja protestantit uudelleen yhdeksi kirkoksi. Protestanteille ei kuitenkaan annettu äänestysoikeutta kokouksessa, minkä vuoksi he lopulta kieltäytyivät osallistumasta siihen. Näin Trenton kirkolliskokouksesta tuli pelkästään katolisen kirkon uudistumisen näyttämö.

Trenton kirkolliskokous kesti kaiken kaikkiaan lähes kaksikymmentä vuotta, 1545–1563. Se koostui yhteensä neljästä jaksosta. Protestanttien esittämä haaste pakotti kirkon vetämään **selvät rajat** suhteessa protestanttiseen uskonpuhdistukseen. Radikaaleimmat ryhmittymät vaativat samanlaisia uudistuksia, joita protestantit olivat tehneet, maltilliset puolestaan varoittivat liiallisesta uudistusinnosta. Kokouksen päätökset olivatkin pitkälti kompromisseja. Protestanttisten kirkkojen tavoin myös katolinen kirkko sai omat **tunnustuskirjansa**, Trenton uskontunnustuksen ja Roomalaisen katekismuksen.

Jo ennen Trenton kirkolliskokousta, vuonna 1542, paavi Paavali III oli päättänyt perustaa uudelleen katolista **puhdasoppisuutta**

Katolisessa kirkossa pyhien maalliset jäännökset eli reliikit ovat tärkeä osa uskonnonharjoitusta. Kuvassa paavi Benedictus XVI suorittaa jumalanpalvelusta kirkkoisä Augustinuksen reliikkiuurnan äärellä Paviassa. Uurnassa on 225 erikokoista ja -muotoista luunkappaletta, joiden uskotaan kuuluneen kirkkoisälle.

edustavan Rooman **inkvisition**. Se oli nyt paavin alaisuudessa toimiva virasto, jonka tarkoituksena oli taistella **harhaoppeja vastaan**. Harhaoppisina pidettiin katolista kirkkoa vastustavia henkilöitä ja yhteisöjä.

Oppia koskevia päätöksiä

Trenton kirkolliskokouksessa päätettiin, mihin ja miten katolinen kirkko uskoi ja mitä se opetti. Raamatun **arvovaltaa** korostettiin, mutta myös **apostolinen perinne** eli apostolien ja kirkkoisien opetukset nähtiin tärkeänä auktoriteettina Raamatun rinnalla. Katolinen **pelastuskäsitys** eli vanhurskauttamisoppi vakiinnutettiin: ihminen pelastuu Jumalan armosta, mutta vasta, kun hän aktiivisesti suostuu vastaanottamaan armon. Näin ihminen uudistuu sisäisesti. Lisäksi armoa voi täydentää uskolla ja hyvillä teoilla.

Katolinen kirkko halusi edelleen pitää kiinni monista opeista, joita protestantit olivat arvostelleet. Esimerkiksi käsitys **kiirastulesta** jäi voimaan. Kiirastuliopin mukaan synnin ajallinen rangaistus, joka jää tässä elämässä kärsimättä, kärsitään kiirastulessa ennen kuin sielu siirtyy taivaaseen. **Aneoppi** jäi myös voimaan. Sen mukaan Kristuksen ja pyhien hyvät työt tuottivat sovitustyön lisäksi ylimääräisiä ansioita, joista kristityt voivat hyötyä. Ane vapauttaa ihmisen niistä ajallisista rangaistuksista, jotka liittyvät syntiin. Kristuksen sovitustyö puolestaan vapauttaa ihmisen ikuisista rangaistuksista. Niin ikään **pyhäinjäännösten ja pyhien** kunnioittaminen kuului katolisen kirkon käytäntöön myös Trenton kokouksen jälkeen.

Sakramenttien määräksi vahvistettiin **seitsemän**, mikä erosi protestanttisten kirkkojen opetuksesta. Trenton kokous jätti myös voimaan katolisen kirkon ehtoolliskäsityksen, ns. **transsubstantiaation**, jonka mukaan leipä ja viini muuttuivat ehtoollisella Kristuksen ruumiiksi ja vereksi. Jumalanpalvelus pidettiin edelleen pääosin latinaksi, eivätkä maallikot saaneet ehtoollisella muuta kuin **ehtoollisleivän**.

Trenton uudistuksia

Eräissä asioissa katolinen kirkko oli valmis selviin uudistuksiin. Vaikka aneoppi säilyi osana katolisen kirkon opetusta, paljon arvostelua herättänyt **anekauppa lakkautettiin**: Lutherin esittämä kritiikki anekaupan väärinkäytöksiä vastaan todettiin aiheelliseksi. Toinen merkittävä uudistus Trenton kirkolliskokouksessa oli protestanttienkin esillä pitämä **kansanopetuksen** kehittäminen. Pappeus säilyi edelleen yhtenä seitsemästä sakramentista. Kirkolliskokous vahvisti myös papiston selibaattivaatimuksen. Trentossa päätettiin lisäksi, että papeilla piti olla teologinen koulutus, eikä papin tai piispan tehtävään päässyt enää vain ostamalla virkaa. Keskiajalla kirkon ostetut virat olivat olleet suosittuja sijoituksia, sillä niihin liittyi huomattavia taloudellisia etuja, mm. läänityksiä. Jotta pappeja voitiin kouluttaa, tarvittiin pappisseminaareja. Kirkolliskokous piti tärkeänä myös pappien tukemista sielunhoitotyössä. Piispojen ja kardinaalien edellytettiin asuvan hiippakuntansa alueella ja valvovan uudistusten toteutumista sekä pappien toimintaa.

Katolinen kirkko halusi reagoida kirjapainotaidon mukanaan tuomiin haasteisiin. Koska kirjallisuuden joukossa oli paljon katolisen kirkon mielestä vääräoppista ja moraalisesti arveluttavaa kirjallisuutta, otettiin käyttöön ns. **Index**, kiellettyjen kirjojen luettelo.

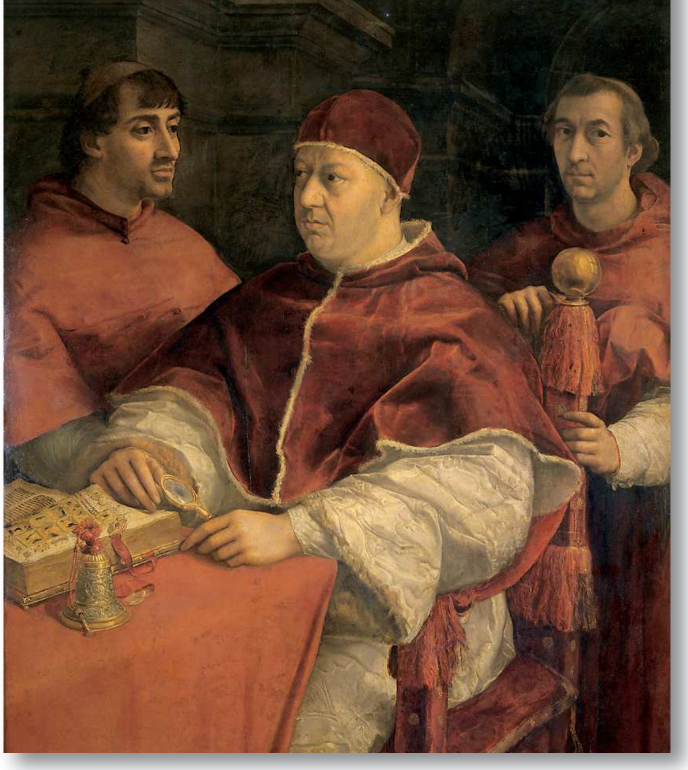

Leo X kuului tunnettuun firenzeläiseen kulttuurisukuun Mediceihin. Hänet tunnetaan ”renessanssipaavina”, joka keskittyi uransa aikana taiteiden tukemiseen ja ylelliseen elämään. Joidenkin tutkijoiden mielestä hän osallistui niin aktiivisesti italialaisten ruhtinaskuntien poliittisiin juonitteluihin ettei ehtinyt kiinnittää paljonkaan huomiota kaukana Saksassa tapahtuviin mullistuksiin: Lutherin teesit Leo X kuitenkin tuomitsi.

Kiellettyjen kirjojen luetteloon kuului aluksi myös kansankielinen Raamattu. Luetteloa ylläpidettiin ja päivitettiin vaihtelevasti vuosina 1559–1966. Historioitsijat ovat arvelleet, että missään vaiheessa ei ole ollut olemassa yksiselitteistä ohjeistoa siitä, millä perusteella kirjoja julistettiin kielletyiksi.

Trenton kirkolliskokous julisti **protestantit harhaoppisiksi**. Enää ei kuitenkaan ollut vain yhtä ainoaa kirkkoa, jonka johtaja olisi hallinnut kaikkia Länsi-Euroopan kristittyjä. Vaikka katolinen kirkko piti itseään edelleen ainoana oikeana kirkkona, siitä tuli käytännössä yksi tunnustuskunta muiden joukossa, joskin se oli yhä kaikkein suurin ja merkittävin. **Eurooppa** oli nyt uskonnollisesti **jakautunut**, mikä vaikutti myöhemmin niin maanosan ideologiseen kuin poliittiseenkin kehitykseen. Trenton kokouksen synnyttämä jakautuminen vahvistui entisestään 30-vuotisen sodan aikana, jolloin Euroopan katoliset ja protestanttiset maat taistelivat keskenään. Westfalenin rauhansopimus solmittiin vuonna 1648, jolloin Eurooppaa 1500-luvun puolivälistä vaivanneet ns. **uskonsodat loppuivat**. Sen jälkeen Euroopan uskonnollinen kenttä vakiintui vuosisadoiksi ja on monessa mielessä yhä entisellään.

Vastareformaation seurauksena inkvisitio vahvisti toimiaan erityisesti Italiassa ja Espanjassa, ja moni talonpoika ja porvari joutui inkvisition eteen vastaamaan ajatuksistaan. Käytännössä vastareformaatio kielsi teologiset pohdiskelut kaikilta muilta paitsi tehtävään koulutetuilta papeilta. Inkvisition toimeenpanosta huolehtivat katolisen kirkon sääntökunnat kuten dominikaanit ja jesuiitat inkvisition tuomioistuimen välityksellä.

Jesuiitat katolisen kirkon lähettiläinä

Trenton kirkolliskokouksessa **jesuiitat** käyttivät merkittävää valtaa. Jesuiittajärjestö ei ollut luostarijärjestö, vaan korkeasti oppineiden miesten ylläpitämä koulutus- ja valvontaorganisaatio ja

Barokki

Katolisen kirkon vastauskonpuhdistus näkyi myös taiteissa. Trenton kirkolliskokouksessa oli päätetty, että taiteiden tuli viestiä vastauskonpuhdistuksen sanomaa ja näyttää katolisen kirkon mahti. Taiteista tulikin yksi vastauskonpuhdistuksen tärkeimmistä propagandavälineistä. Vastauskonpuhdistuksen jälkeinen taidetyyli tunnetaan nimellä barokki, mikä tarkoitti alun perin 'kummallista'; uusi tyylisuunta ei ensi alkuun miellyttänyt kaikkia.

Vastauskonpuhdistuksen seurauksena katolinen kirkkoarkkitehtuuri muuttui mahtipontiseksi. Tunnetuimpia barokin taidonnäytteitä ovat Rooman kaupungin lukuisat barokkikirkot, joista kuuluisin on juuri barokin aikakaudella nykyasunsa saanut Pietarinkirkko. Mahtipontinen koristelu kertoi myös katolisen kirkon vauraudesta. Protestanttisilla kirkoilla ei ollut samanlaisia varoja käytettävissään, sillä reformaatiossa valtio oli takavarikoinut niiltä kaiken katoliselle kirkolle aiemmin kuuluneen omaisuuden.

Tyylisuunta levisi katolisesta Etelä-Euroopasta vähitellen kohti pohjoista ja sen ottivat omakseen myös protestanttiset taiteilijat. Barokin aikakauden kuuluisin säveltäjä oli Leipzigin luterilaisen kirkon kanttori J. S. Bach (1685–1750). Barokin kuuluisin kuvanveistäjä oli puolestaan italialainen Bernini (1598–1680) ja tunnettuja taidemaalareita olivat italialainen Caravaggio (1571–1610) sekä hollantilaiset Rubens (1577–1640) ja Rembrandt (1606–1669).

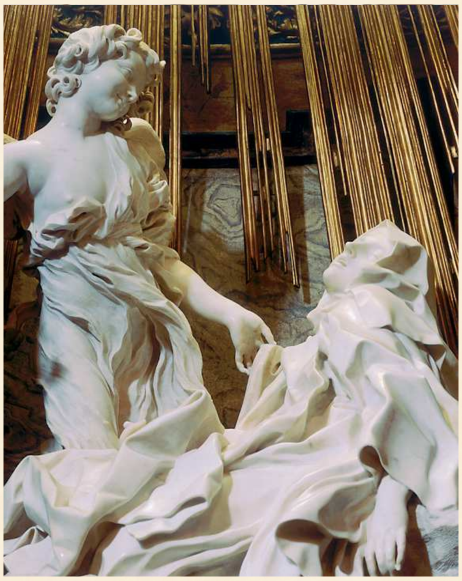

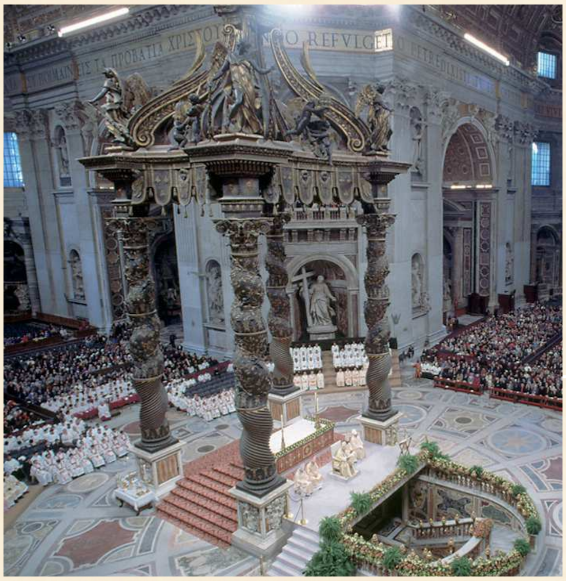

Berninin kuuluisa veistos Pyhän Teresan hurmio on yksi barokin taiteen mestariluomuksista. Samaa voidaan sanoa kokonaisuutena myös maailman suurimmasta kirkosta Pietarinkirkosta. Kuvassa oikealla Berninin suunnittelema, Pietarin haudan yläpuolelle rakennettu massiivinen baldakiini eli alttarin suojakatos. Katos nousee 35 metrin korkeuteen ja sen jalat on valettu pronssista.

Puolalainen jesuiitta antaa synninpäästöjä netin kautta.

sääntökunta, jonka säännöt paavi oli vahvistanut vuonna 1540. Jesuiittajärjestöä oli ollut 1534 perustamassa espanjalaissyntyinen **Ignatius Loyola**, joka oli koulutukseltaan sotilas. Haavoituttuaan vaikeasti hän päätti omistaa elämänsä Kristuksen seuraamiselle. Jäseniltä edellytettiin täydellistä **kuuliaisuutta** esimiehilleen ja **sitoutumista** rukoukseen ja mietiskelyyn. Jesuiitat eivät erottuneet muista ihmisistä esimerkiksi pukeutumisellaan. Liikkeen pyrkimyksenä oli, että sen jäsenet mukautuisivat vallitseviin oloihin ja pyrkisivät näin ikään kuin sisältäpäin muuttamaan yhteiskuntaa.

Jesuiitat perustivat katolisia kouluja kehittääkseen **kansanopetusta** Trenton kirkolliskokouksen päätösten mukaisesti. Jesuiittojen kouluista tuli ajan mittaan hyvin arvostettuja niin katolilaisten kuin protestanttienkin parissa. Niissä käytettiin aikakauteen nähden moderneja opetusmenetelmiä, ja myös opettajat olivat tavallista koulutetumpia. Jesuiittajärjestön tunnuslauseeksi muodostui: ”Kaikki Jumalan suuremmaksi kunniaksi.” Pitkälti jesuiittojen ansiota oli, että katolinen kirkko onnistui valtaamaan takaisin alueita, joita se oli menettänyt protestanteille; eteläinen Saksa ja itäinen Keski-Eurooppa palasivat takaisin katolisen kirkon alueiksi.

Jesuiittojen merkitys

Jesuiitat harjoittivat myös **lähetystyötä**. Kohteina olivat yhtä hyvin vastalöydetty Amerikka kuin Aasian maat Intia, Kiina ja Japani. Lähetystyötä tehdessään jesuiitat pyrkivät sopeutumaan kunkin maan kulttuuriin ja paikallisiin tapoihin sen sijaan, että olisivat tuominneet erilaiset kulttuurit sinänsä pahoina ja pakanallisina. Tämä lähtökohta erosi muiden lähetystyöntekijöiden asenteesta, ja jesuiittoja arvostettiin myös tästä syystä. Toisaalta monet tahot katolisen kirkon sisällä kritisoivat jesuiittojen toimintaa; pyrkimys sopeuttaa kristinusko vieraisiin kulttuureihin koettiin uhkana opin säilymiselle.

Jesuiitoilla oli **poliittista merkitystä**, sillä oppineina miehinä he toimivat monissa eurooppalaisissa hoveissa sielunhoitajina ja hallitsijoiden **rippi-isinä** ja usein myös poliittisina neuvonantajina. Politiikka ja uskonto olivat vielä vahvasti sidoksissa toisiinsa.

Järjestön kukoistuskausi ei kuitenkaan kestänyt pitkään. Jesuiittojen pyrkimys mukautua vallitseviin oloihin myös lähetysmaissa ei miellyttänyt kaikkia, minkä vuoksi paavi kielsi lopulta jesuiittojen lähetystoiminnan. Valistuksen aikana 1700-luvulla filosofit arvostelivat itsevaltiuden ihannetta, mikä kohdistui myös paaviin ja ehdottomaan kuuliaisuuteen sitoutuneisiin jesuiittoihin. Valistuksen kritiikin seurauksena paavi lakkautti jesuiittasääntökunnan vuonna 1773. Järjestö perustettiin kuitenkin uudestaan vuonna 1814. Nykyään jesuiitoilla on tärkeä rooli **koulutuksen** ja **kasvatuksen** alalla. Heidän ylläpitämiään suosittuja ja korkeatasoisia kouluja on ympäri maailmaa.

Eurooppa Westfalenin rauhan jälkeen

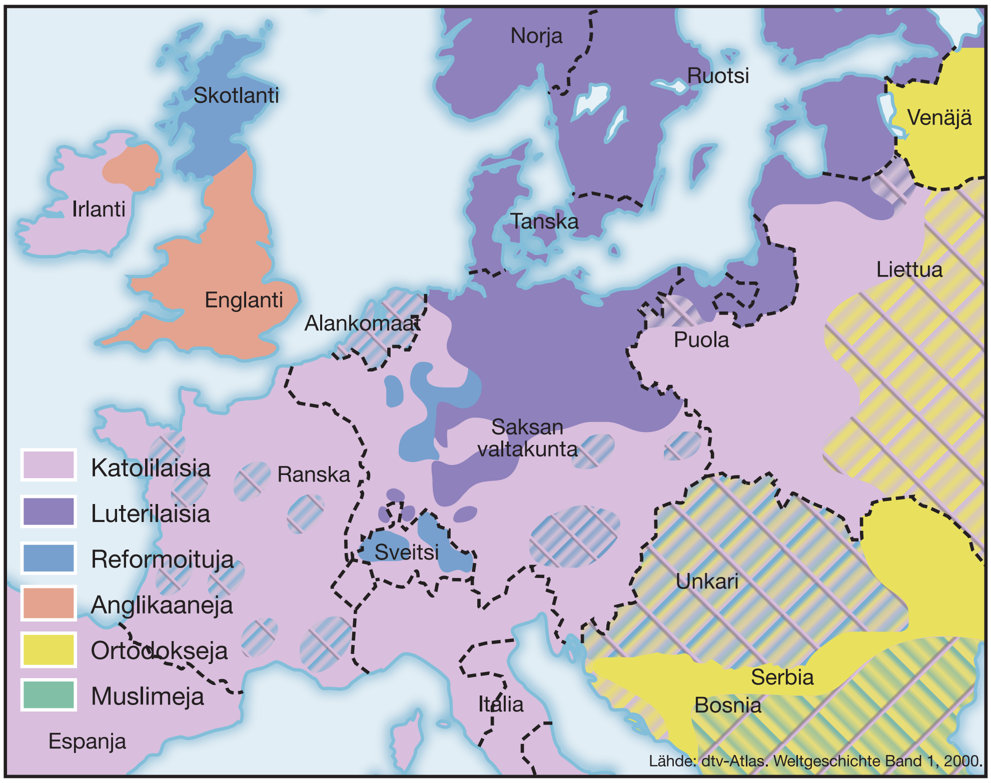
Norja
Ruotsi
Skotlanti
Venäjä
Irlanti
Tanska
Liettua
Englanti
Alankomaat
Puola
Saksan valtakunta
Katolilaisia
Luterilaisia
Reformoituja
Anglikaaneja
Ortodokseja
Muslimeja
Ranska
Sveitsi
Unkari
Serbia
Bosnia
Italia
Espanja

Lähde: dtv-Atlas. Weltgeschichte Band 1, 2000.

Tehtävät

1. **a)** Laadi luettelo niistä asioista, jotka katolinen kirkko muutti vastareformaatiossa ja niistä, jotka säilyivät ennallaan.

   b) Arvioi laatimasi luettelon pohjalta, miten paljon tai vähän reformaatio vaikutti katoliseen kirkkoon 1500-luvulla.

2. Katso kirjan kuvia s. 136. Miten barokin taide viesti vastauskonpuhdistuksen sanomaa?

3. Mihin jesuiittojen käännytystoiminnan tehokkuus 1500-luvulla perustui oheisen tekstin mukaan?

Jesuiitta Francis Xavier kirjoitti vuonna 1543 lähetystyöstään Intiassa seuraavasti:

Olen antanut [kastamilleni] lapsille tehtäväksi opettaa kristinopin perusteita kodeissa, kaduilla ja tienristeyksissä. Niin pian kuin näen toiminnan päässeen hyvin käyntiin yhdessä kylässä, kiirehdin jo seuraavaan ja annan siellä samat ohjeet ja samat tehtävät lapsille. – – Lasten kastaminen ja opettaminen kantaa aivan uskomatonta hedelmää. Uskon sydämessäni lasten olevan isiään parempia. He osoittavat palavaa rakkautta pyhää lakia kohtaan ja erikoislaatuista intoa oppia pyhästä uskonnostamme ja opettaa sitä toisille. Myös heidän vihansa epäjumalanpalvelusta kohtaan on ihmeellistä. He joutuvat usein pakanoiden kanssa asiasta riitoihin, ja milloin vain heidän vanhempansa palvelevat epäjumalia, he moittivat vanhempiaan ja tulevat heti kertomaan siitä minulle.

http://www.fordham.edu/halsall/mod/1543xavier1.html (katsottu 20.11.2007)

Suom. Ulla Lehtonen.

4. Viereisen sivun kartta kuvaa kristillisten kirkkojen rajoja Euroopassa Westfalenin rauhan jälkeen vuonna 1648. Kertaa luvut 12–15. Miten reformaation leviäminen ja vastauskonpuhdistus selittävät kartassa näkyviä rajoja.

Uuden ajan haasteet

16. Puhdasoppisuus, pietismi ja valistus
17. Teollistuminen, tiede ja kirkot
18. Uusia kristillisiä ja kristillisperäisiä liikkeitä

Crystal Cathedral, Garden Grove, Kalifornia

16. Puhdasoppisuus, pietismi ja valistus

Uuden ajan alkua, 1500- ja 1600-lukua, sävytti uuden maailmankuvan etsintä. Nikolaus Kopernikuksen (1473–1548) ja Isaac Newtonin (1642–1727) teoriat merkitsivät uuden luonnontieteellisen ajattelun läpimurtoa. Galileo Galilein (1564–1642) tutkimukset ja espanjalaisten ja portugalilaisten tekemät löytöretket muuttivat käsitystä maailmasta ja todellisuudesta. Kopernikaanisen vallankumouksen jälkeen maapalloa ei enää pidetty universumin keskuksena eikä kirkkoa maailmankuvan ainoana rakentajana. 1600-luku merkitsi myös filosofian ja teologian erkaantumista toisistaan. Lopullinen ero näiden välillä tapahtui 1700-luvulla valistuksen aikana.

Puhdasoppisuuden aika

Oikea ja puhdas usko oli **1600-luvulla** tärkeää. Aikakautta onkin jälkeenpäin ruvettu kutsumaan **puhdasoppisuuden** ajaksi. Luterilainen oppi sai vakiintuneen muotonsa vuonna 1580, kun luterilaisten tunnustuskirjojen kokoelma, Sovinnonkirja, ilmestyi. Tästä lähtien voidaan puhua luterilaisesta puhdasoppisuudesta eli **luterilaisesta ortodoksiasta**. Katolisen kirkon dynaamisena uudistusliikkeenä syntynyt luterilaisuus oli muuttunut vakiintuneeksi kirkkokunnaksi. Vahva **auktoriteettiusko** ja **moraalin korostus** olivat ajalle tyypillisiä. Esimerkiksi Suomessa tähän käytettiin **kirkkokuria**, joka perustui 1600-luvun lopulta lähtien kirkkolakiin. Kirkkokurin keinoina olivat esimerkiksi varoitus, sakko, kirkollisten oikeuksien pidättäminen, julkirippi tai jalkapuurangaistus. Jalkapuurangaistus oli eräs häpeärangaistuksen muoto; tuomitun rangaistus oli tulla yhteisön halveksimaksi. Jalkapuurangaistus poistettiin Suomesta vuonna 1848.

Puhdasoppisuuden ajalle oli tyypillistä myös järkkymätön **usko kasvatukseen**. Uskonnollinen kasvatus nousi suureen ar-

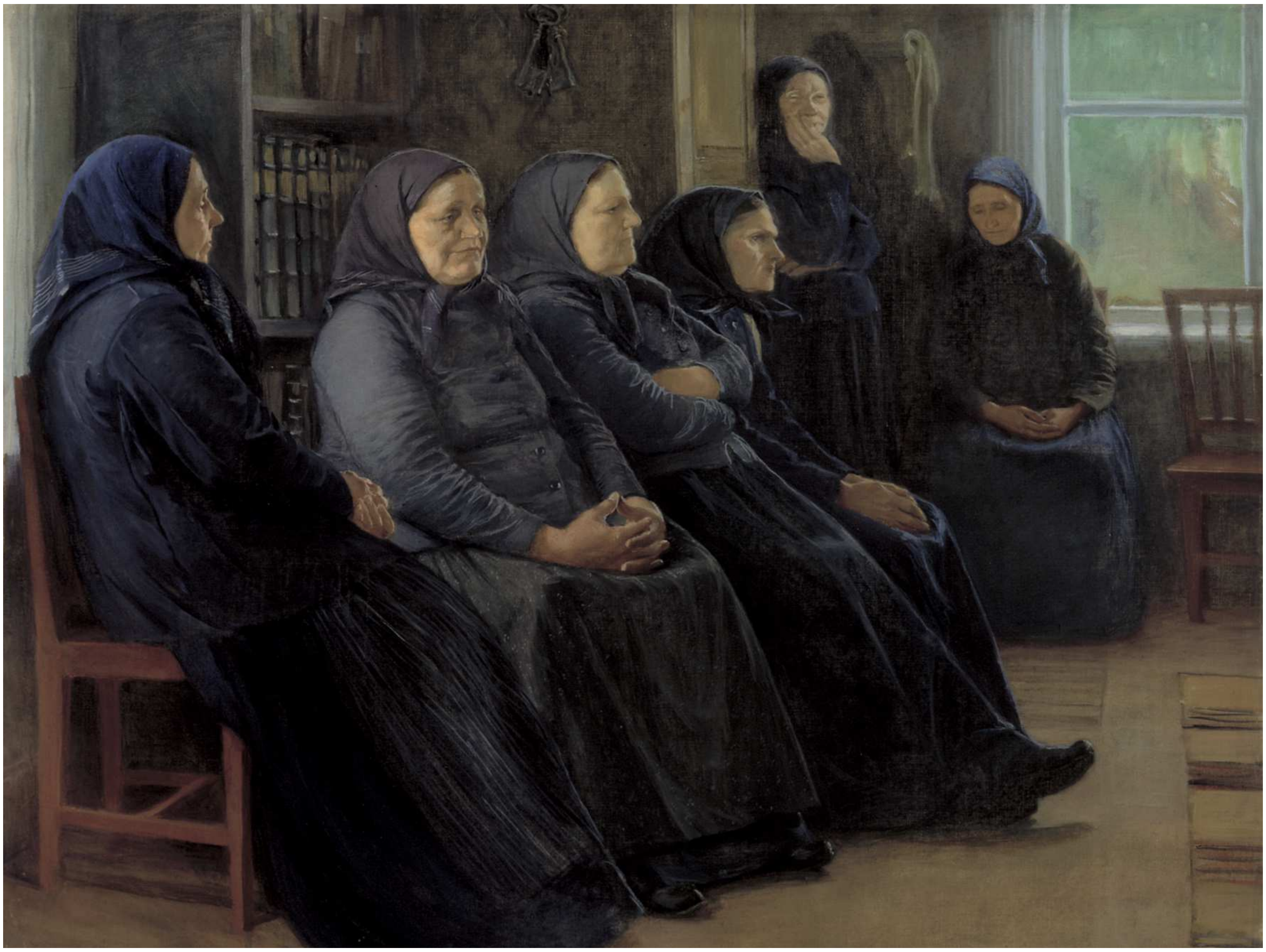

Pietismin tuntomerkkejä olivat seurat ja kokoukset. Seuroista tuli myös Suomessa 1800-luvun herätysliikkeiden keskeinen tapa toimia. Herännäisyydessä pidettiin muiden herätysliikkeiden tavoin kotiseuroja. Venny Soldan-Brofeldt, Heränneitä.1898.

voon ja sai uusia muotoja. Esimerkiksi protestanttisissa, erityisesti luterilaisissa, maissa alettiin lukutaitoa pitää kaikkien oikeutena. Jokaisella piti uskonpuhdistuksen periaatteiden mukaisesti olla mahdollisuus itse lukea Raamattua. Kristinuskon perusoppien opettamisessa käytettiin alkujaan Lutherin kirjoittamaa **katekismusta**. Uskonpuhdistuksen mukanaan tuoma uudistus oli myös **kansankielinen virsilaulu**. Kansanopetuksen ajatus oli tullut jäädäkseen. Opetuksesta huolehtivat pääasiallisesti papit.

Pietismi

Puhdasoppisuudelle syntyi vastavoima, pietismi. Käsite tulee latinan sanasta ’pietas’, hurskaus, ja se tuli käyttöön, kun kollektiivista ja auktoriteettien pelkoon perustuvaa puhdasoppisuuden ajan uskoa alettiin **1600-luvun lopulla** kritisoida. Katsottiin, että uskon piti olla omakohtaisempi, **henkilökohtainen asia**. Pietistit korostivat **uskonratkaisua**, eikä pelkkä seurakuntaan kuuluminen riittänyt heille. Uskon piti näkyä ihmisen elämässä.

Pietismin aloittajana pidetään Philipp Jakob Speneriä (1635–1705). Hän kirjoitti vuonna 1675 kirjan Pia desideria, Hurskaita toivomuksia, jossa hän esitti oman käsityksensä kristityn oikeanlaisesta elämästä. Spener korosti **Raamatun merkitystä**. Hänen ajatuksensa oli, että kirkon sisälle voisi syntyä ikään kuin pieniä kirkkoja, seurakuntalaisten aktiivisen osallistumisen yhteisöjä. Spener järjesti itse raamattupiirejä, eräänlaisia ”tosiuskovien” kokouksia. Suuntaa kutsutaan myös **kirkolliseksi pietismiksi**.

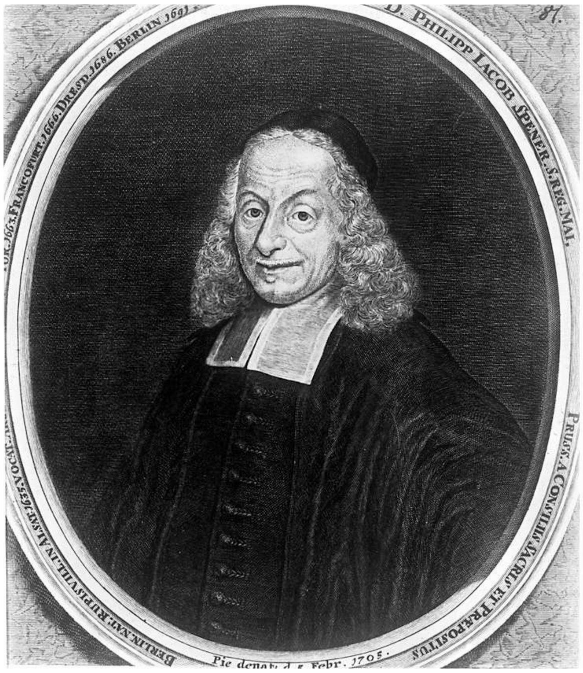

Philipp Jacob Spener oli saksalaisen pietismin johtaja.

Spenerin toimiessa pietismin teoreetikkona käytännön työhön ryhtyi toinen henkilö, Hallen yliopistossa professorina toiminut August Hermann Francke (1663–1727). Hän perusti niin kutsutut Hallen laitokset, joihin kuului muun muassa kouluja, sairaaloita ja orpokoteja. Hallen laitokset olivat toimintamenetelmiltään ennakkoluulottomia, ja niissä pyrittiin toteuttamaan käytännössä **kristillistä lähimmäisenrakkauden periaatetta**. Laitoksista käsin harjoitettiin myös lähetystyötä.

Kolmas merkittävä pietisti oli kreivi Nikolaus Ludwig von Zinzendorf (1700–1760). Hän perusti Herrnhut-nimisen yhteisön, jossa tarkoituksena oli korostaa **iloista kristillisyyttä**. Esimerkiksi hautajaisissa pukeuduttiin valkoisiin ylösnousemuksen iloa korostaen. Herrnhut, ”Herran turva”, oli myös pakopaikka monille uskonsa tähden vainotuille. Zinzendorfin mukaan kristillisyyden ei tarvinnut olla synkkää ja ahdistavaa, vaan kristitylle oli oikeus iloita. Herrnhutissa alettiin myös julkaista vuonna 1731 Päivän Tunnussana -kirjasta, jossa oli raamatunlauseita ja Raamatun lukuohjeita vuoden jokaiselle päivälle.

Kaikille ei kirkollinen pietismi kuitenkaan riittänyt. Erityisen voimakkaasti kirkon toimintaa arvostelivat **radikaalipietismin** edustajat. Heidän mielestään tärkeintä oli kristityn sisäinen kokemus Kristuksesta. Uskonsuunnan edustajien mukaan kirkkolaitos oli siksi tarpeeton.

Pietismin leviämistä yritettiin myös estää. Pohjoismaissa säädettiin laki, jossa kiellettiin kodeissa pidetyt maallikoiden kokoontumiset eli konventikkelit. 1700-luvulla säädetty konventikkeliplakaatti kumottiin Pohjoismaissa 1800-luvun puolivälissä.

Musiikki kristinuskossa

Kristillisen musiikin juuret ovat juutalaisuuden psalmiperinteessä. Psalmeja oli esitetty juhlatilaisuuksissa ja osana temppelikulttia. Käytössä oli ollut kaksi päätapaa. Antifonisessa esityksessä vuorotteli kaksi laulavaa ryhmää. Responsorisessa esityksessä esilaulaja ja kuoro esiintyivät vuorotellen.

Psalmien ja kiitosvirsien laulaminen kuului jo varhaiseen kristillisyyteen. Uudessa testamentissa on useita kiitosvirsiä, kuten Marian kiitosvirsi (Luuk. 1:46–65) ja Sakariaan kiitosvirsi (Luuk. 1:68–79). Uusi testamentti sisältää myös hymnejä (Ef. 5:14).

Kristillisen musiikin kehitys erkaantui kahtia, itään ja länteen. Idässä ihmisäänille annettiin suurin merkitys. Lännessä instrumentaalisuus tuli ajan mittaan laulun rinnalle. Idän kirkkomusiikin päävirtaa kutsutaan bysanttilaiseksi, ja jo 400–600-luvuilla luotiin pohja ortodoksiselle musiikille, johon kuului kolme erilaista muotoa: kontakki, tropari ja kanon. Kontakki oli aluksi laulettu saarna, johon saattoi kuulua 12–30 säkeistöä. Kontakkeja on omistettu tietyille juhlille ja muistoaiheille. Troparista puolestaan kehittyi juhlalaulu, joka saattoi olla omistettu kunkin temppelin omalle muistojuhlalle. Viimeiseksi, 600-luvulla syntynyt hymnilaji, kanon, on idän kirkkomusiikin monipuolisin saavutus, jota on nimitetty myös bysanttilaiseksi sinfoniaksi.

Lännen katolisessa kirkossa merkittävin kehitysvaihe oli 500-luvun lopulta alkanut gregoriaanisen musiikin kukoistus. Paavi Gregorius Suuren mukaan nimetylle tyylille olivat ominaisia yksiäänisyys, liturgisuus ja tahtilajien puuttuminen. Gregoriaaniset laulut perustuvat proosateksteihin, joita esitetään ilman säestystä latinaksi.

Reformaatiossa alettiin kiinnittää aiempaa enemmän huomiota tavallisen kansan mukanaoloon messussa. Martin Luther, joka innokkaana luutun soittajana arvosti musiikkia, näki virret oivana keinona lisätä kirkkokansan osallistumista. Luther itse sepitti useita virsiä, kuten tutut Enkeli taivaan ja Jumala ompi linnamme. Protestanttisen virsirunouden kulta-aika oli 1600-luvulla, jolloin syntyi useita satoja virsiä, tunnetuimpina runoilijoinaan Paul Gerhardt, Johann Heerman ja Johann Rist. 1700-luvulta alkaen lännen kirkkomusiikki sisälsi paljon instrumentaaliteoksia, kuten messuja ja koraaleja, ja Johann Sebastian Bachin tuotanto edusti sitä mahtavimmillaan.

Luterilaisuuden lisäksi muutkin protestanttiset ryhmät pitävät musiikkia tärkeänä, reformoidut tosin vain ilman urkujen säestystä laulettavia virsiä. Anglikaanisessa kirkossa kuoromusiikilla on suuri merkitys. Kun kristinusko levisi uusille alueille, paikalliset kulttuurit muokkasivat myös sen musiikkia. Näin syntyivät esimerkiksi negrospirituaalit Amerikan mustien orjien keskuudessa. Gospelmusiikissa yhdistyvät hengellinen ja populaarimusiikin elämänpiiri.

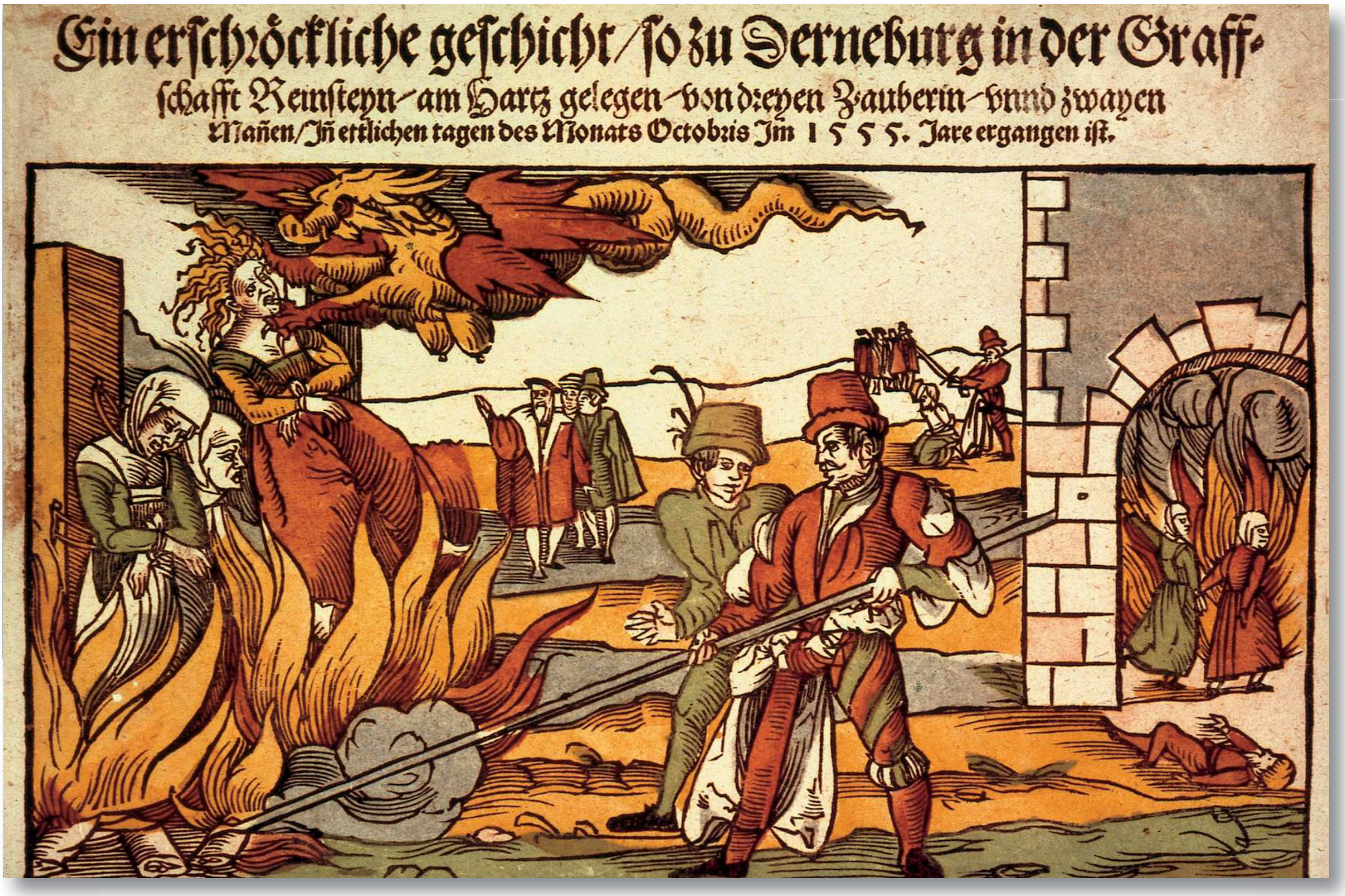
Ein erſchrӧckliche geſchicht / ſo zu Derneburg in der Graff-
ſchafft Reinſteyn / am Hartz gelegen / von dreyen Zauberin / vnnd zwayen
Mañen / Jñ etlichen tagen des Monats Octobris Jm 1555. Jare ergangen iſt.

Harhaoppiseksi epäillyn kuulustelukeinona käytettiin mm. kidutusta. Jos syytetty katui tekoaan, hän saattoi joutua vankilaan loppuiäkseen tai hänen kielensä saatettiin katkaista. Katumattomat poltettiin roviolla. Piirroskuva vuodelta 1555.

Valistuksen ajan näkemykset

Euroopan historiassa **1700-lukua** kutsutaan valistuksen ajaksi. Vuosisadalle oli ominaista **järjen** ja yksilöllisyyden korostaminen. Filosofiaa hallitsivat mannermainen **rationalismi** ja brittiläinen **empirismi**. Nämä suuntaukset esittivät, että tiedolla voi olla vain kaksi lähdettä: johdonmukainen, järkeen perustuva päättely tai aistihavaintoihin perustuva kokemus. Molemmissa näkemyksissä tieto oli siis saavutettavissa ihmisen oman toiminnan varassa. Valmiita totuuksia ei ollut.

Valistuksen ajan moraalifilosofiassa opetettiin ns. **hyve-etiikkaa**. Sen mukaan ihmisellä oli itsessään kyky hyviin tekoihin. Hän pystyi niihin ilman ulkopuolista määräystä tai pakkoa. Valistusfilosofien mukaan ihminen oli luonnostaan hyvä ja siksi heidän mielestään perisyntioppi eli ajatus siitä, että ihminen oli perusolemukseltaan syntinen, oli järjenvastaisena hylättävä. Sekä järjen että hyveiden korostaminen merkitsivät kirkon perinteisen opetuksen kyseenalaistamista ja järjenvastaisen uskonnollisuuden vastustamista.

Pisimmälle **kirkkoon kohdistettu kritiikki** vietiin Ranskassa. Ranskalaisten valistusfilosofien ja kirjailijoiden teksteissä kristinuskon totuudet kyseenalaistettiin ja kirkon toimintaan kohdistettiin voimakasta arvostelua. Ranskalainen kirjailija Voltaire (1694–1778) piti esimerkiksi kolminaisuus- ja neitseestäsyntymisoppeja mielettöminä. Voltairen kirjoitukset johtivat suoranaiseen kirkonvastaisuuteen. Jesuiittajärjestö lakkautettiin Ranskassa. Suuren vallankumouksen yhteydessä vuonna 1789 Ranskan valtio ja kirkko erotettiin toisistaan. Tavoitteena oli myös luopua kirkkovuoden kalenterista ja varata tilalle ainoastaan yksi päivä, jolloin saisi palvoa kaikkia jumalia. Viimeksi mainittu hanke jäi kokeilun asteelle, sillä Napoleonin tultua valtaan tilanne Ranskassa muuttui. Valtio teki vuonna 1801 sovinnon katolisen kirkon kanssa.

Deismi – valistuksen "uskonto"

Valistuksen ajan innoittamana Englannissa syntyi ns. **luonnollisen uskonnon vaatimus**. Tämä suuntaus, deismi, etsi kaikkien uskontojen yhteistä ydintä, luonnollista alku-uskontoa. Sielun kuolemattomuus ja ihmisen luominen olivat hyväksyttäviä oppeja, mutta esimerkiksi Jeesuksen neitseellinen syntymä oli unohdettava järjenvastaisena. Deismille oli tyypillistä se, että kaikki mikä voitiin järjellä selittää, oli **järjellä** selitettävä. Vasta kun selitystä ei ollut, oli otettava käyttöön uskonto. Monet deistit opettivat, että Jumala oli kyllä luonut maailman mutta jättänyt sen sitten oman kehityksensä varaan. Luonnontieteissä oli vielä 1700-luvulla mahdollista ajatella, että maailma ei ollut syntynyt sattumalta. Askel deismistä jumalan täydelliseen kieltämiseen, ateismiin, ei ollut pitkä. Jos jumalan ainoa merkki maailmassa oli järjellä ymmärrettävä järjestys, jumalaa ei enää maailman ilmiöiden selittämiseen tarvittu. Ateististen näkemysten esittäminen yleistyi vähitellen 1700-luvun lopulla. Sen hyväksyminen yhdeksi maailmankatsomukseksi tapahtui kuitenkin hitaasti. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa ateistit hyväksyttiin oikeuden todistajiksi 1800-luvun puolivälin jälkeen.

Valistuksen merkitys

Englannissa ja Saksassa valistuksen aatteet jäivät yläluokan asiaksi. Syynä tähän olivat kansan keskuuteen levinneet uudet pietistiset kristilliset liikkeet, jotka voimakkaalla julistuksellaan torjuivat valistuksen järjen vaatimukset. Järjen tilalle pietistiset liikkeet tarjosivat voimakkaita uskonnollisia kokemuksia ja korostivat yksilöllistä uskonnollista kääntymystä.

Pohjoismaissa valistus kanavoitui kirkon kautta ajanjaksoksi, jota kutsuttiin **hyödyn aikakaudeksi**. Monien saarnojen tavoitteena oli käytännönläheisesti kansan sivistäminen ja uusien tapojen ja menetelmien opettaminen. Papit antoivat saarnoissaan ohjeita tehokkaampaan maanviljelyyn ja uusien viljelylajikkeiden kokeiluun. Esimerkiksi peruna löysi näin tiensä pohjoismaisille pelloille.

Noitavainot

Myöhäiskeskiajalta 1450-luvulta lähtien aina 1750-luvulle saakka Euroopassa käytiin noitaoikeudenkäyntejä. Taustalla oli ajatus, että ihminen saattoi tehdä sopimuksen paholaisen kanssa ja siten luopua Jumalasta. Yhteistyöstä paholaisen kanssa tuomittiin kuolemaan Raamattua tulkiten (2. Moos. 22:17). Paavi Innocentius VIII antoi vuonna 1484 bullan eli paavillisen kirjeen, jossa hyväksyttiin noitien polttaminen roviolla. Noitaoikeudenkäyntejä oli kuitenkin eniten alueilla, joilla katolisen kirkon vaikutus ei ollut vahva, kuten Saksassa, Ranskassa ja Sveitsissä. Syytetyt ja tuomitut olivat pääosin naisia.

Kidutus oli yleisin tapa selvittää syytteen todenperäisyys. Kuolemantuomion saaneiden määrien arvioinneissa on ollut suuria vaihteluja. Nykyisen arvion mukaan kuolemantuomion sai noin 20 000–40 000 syytetyistä, joita oli 200 000–250 000. Noitavainojen syistä on esitetty erilaisia teorioita. Osassa selityksiä sosiaalisten syiden on ajateltu olevan vainojen taustalla. Vainojen alkuunpanijoina saattoivat olla tavalliset ihmiset, jotka halusivat noitasyytöksellä vahingoittaa esimerkiksi naapuriaan. Luonnontieteellisen ajattelun kehitys vei pohjan noitateorioilta. Usko noituuteen ei kuitenkaan kadonnut samassa tahdissa kuin varsinaiset oikeudenkäynnit.

Pienoismalli 1400-luvulla noidiksi epäiltyjen kiduttamiseen käytetystä kaapista.

Tehtävät

1. Selvitä seuraavat käsitteet: **a)** luterilainen ortodoksia **b)** pietismi **c)** valistus.

2. Mitkä olivat puhdasoppisuuden tärkeimmät korostukset? Vertaa niitä pietismin vastaaviin.

3. Pietismissä kristinuskon keskipisteeseen nostettiin yksilö. Tärkeintä oli se, miten yksittäinen ihminen suhtautuu kristinuskoon. Miten yksilöä korostava uskonnollisuus ilmenee tänään?

4. Valistusfilosofi Voltaire kirjoitti kirjoituksessaan Suvaitsevaisuudesta mm. seuraavasti:

   > *”Mitä jumalallisempi kristinusko on, sitä vähemmän se kaipaa inhimillistä tukea. Jos se on Jumalan työtä, niin Jumala pitää sen voimassa ilman teitäkin. Tiedätte hyvin, että suvaitsemattomuus kasvattaa ainoastaan teeskentelijöitä ja kapinoitsijoita. Nämä ovat lohduttomia vaihtoehtoja. Haluaisitteko pyövelien avulla puolustaa uskontoa, jonka on perustanut Jumala, jonka pyövelit ottivat hengiltä ja joka aina opetti lempeyttä ja kärsivällisyyttä. ”*

   Miksi suvaitsevaisuus on Voltairen mielestä kristinuskoon kuuluva asia?

5. Uskotko järjen voimaan? Miten valistusajattelun korostama rationalismi ilmenee arkipäiväisessä elämässä?

17. Teollistuminen, tiede ja kirkot

Modernin ajattelun ja kirkkojen välillä oli 1800-luvulla voimakkaita jännitteitä. Katolinen kirkko joutui Euroopassa ristiriitaan kansallisuusaatteen eli nationalismin ja työväenliikkeen kanssa. Kehitys johti 1800-luvulla katolisen kirkon puolustuskannalle. Tunnetta korostanut romantiikka auttoi kuitenkin pitämään kiinni vanhoista ajatuksista aina 1900-luvun alkuun saakka.

Romantiikan ajan vaikutukset

Valistusajan jälkeen eurooppalaista kulttuurimaisemaa hallitsi **tunnetta** ja **irrationaalisuutta** eli järjenvastaisuutta korostanut romantiikka. Järjen ääntä korostaneen ajan vastapainoksi oli jopa

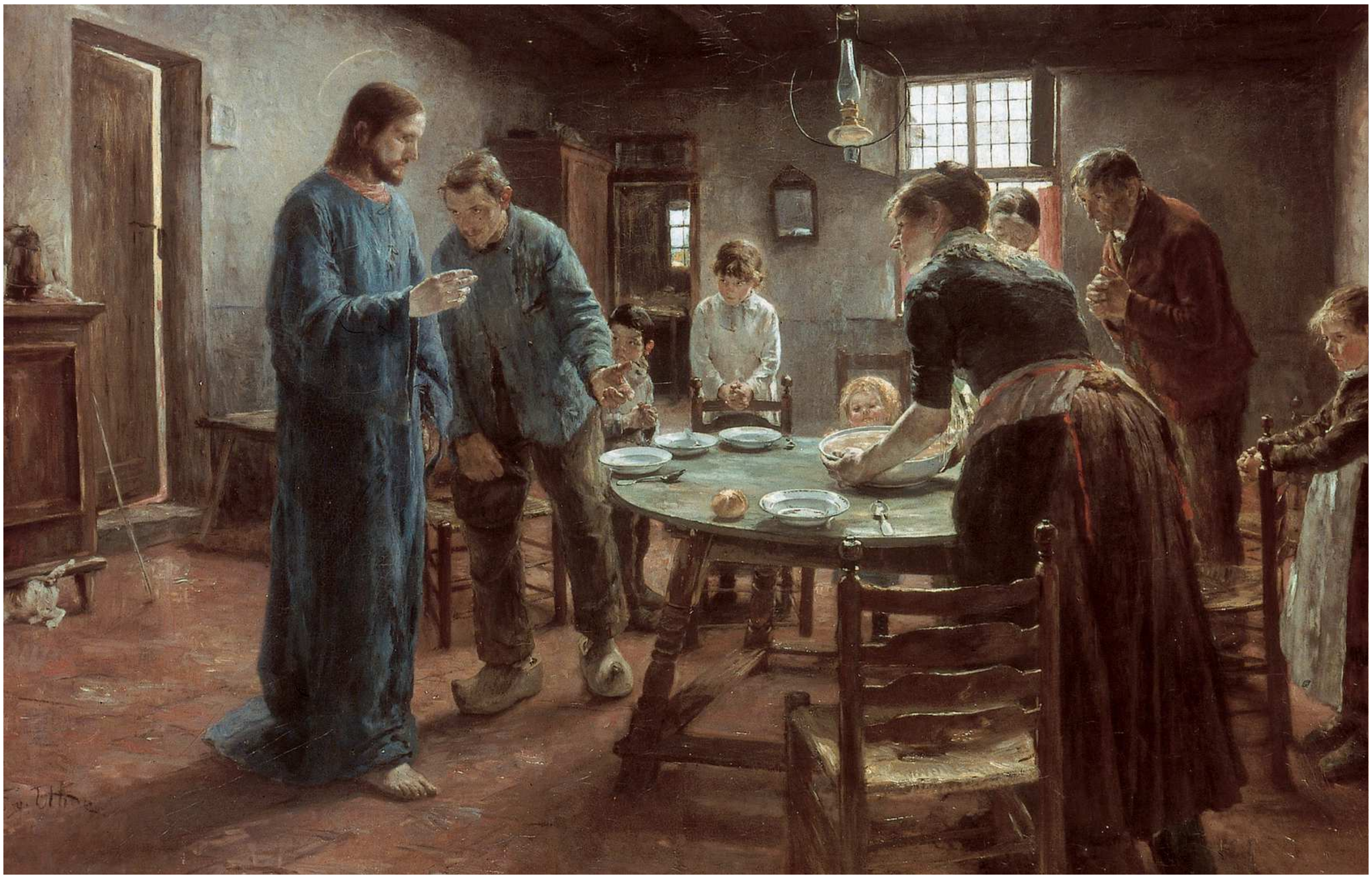

Fritz von Uhden maalauksessa (n.1887–88) Kristus vierailee talonpoikien luona. Taiteilijaa arvosteltiin tavallisten ja arkipäiväisten aiheiden kuvaamisen takia. Niiden katsottiin olevan rumia ja rahvaanomaisia.

Diakoniatyön tarkoitus on tavoittaa apua tarvitsevat. Pietarin katulapset piirileikin pyörteissä.

muodikasta ajatella, että kristinusko auttoi ymmärtämään todellisuutta paremmin kuin järki. Myös kristinuskoa alettiin tulkita tunteen näkökulmasta. Romantiikka vaikutti erityisesti saksankielisillä alueilla. Teologi ja filosofi Friedrich Schleiermacher (1768–1834) opetti, että uskonto oli ehdotonta riippuvuuden tunnetta. Kristinusko ei siis ollut vastaus järjen vaan kokemusten vaatimuksiin. Romantiikka heijastui myös pietistisiin liikkeisiin: monissa kartanoissa ja hoveissa alettiin järjestää uskonnollisia kokouksia.

Romantiikka merkitsi kirkkojen ja **kristinuskon elpymistä** valistuksen kritiikistä. Lisäksi saksalaisessa teologiassa omaksuttiin Immanuel Kantin (1724–1804) teoriat, joiden mukaan tieto oli peräisin aisteista ja järjestä, mutta todellisuuden syvin olemus ei niillä auennut. Maailman selittämiseen tarvittiin siis myös uskoa.

Vanhan arvomaailman vahvistumiseen vaikutti sekin, että yhteiskunnan vallanpitäjät pelkäsivät oman asemansa puolesta. Uudet yhteiskuntaluokat, kauppiaat ja työläiset, voimistuivat ja uhkasivat totuttua yhteiskuntajärjestystä. Niinpä vallanpitäjät kannattivat vanhaa yhteiskuntaa, jossa kirkko toimi kivijalkana.

Teollistuminen ja kirkot

Eurooppalaiset valtiot elivät voimakasta muutosta 1700-luvun lopulta lähtien. Teollistuminen laajensi kaupunkeja, erityisesti työläisten slummeja, sillä maaseudulta alettiin hakeutua tehtaisiin töihin. Olot kurjistuivat ja sosiaaliset **ongelmat kasautuivat**, eikä maaseutuyhteisön tukiverkkoja enää ollut. Kirkkojen piirissä alettiin pohtia uusia toiminnan muotoja. Esimerkiksi Englannissa syntyi **työläispappitoimintaa**. Anglikaanisen kirkon edustajat menivät tehtaisiin ja osallistuivat työläisten arkeen. Myös monet protestanttiset liikkeet, kuten Pelastusarmeija, ottivat teollistumisen tuoman haasteen vakavasti. Liikkeet kykenivät reagoimaan suuria valtionkirkkoja nopeammin yhteiskunnan muutokseen.

1800-luvulla syntyi **uusia kirkollisia työmuotoja**. Saksasta lähti liikkeelle voimakas **diakoniatyö**. Esimerkiksi vuonna 1836 perustettiin Düsseldorfin lähelle diakonissalaitoksia, joissa koulutettiin auttajia kirkon lähimmäistyöhön. Diakonit pyrkivät parantamaan vanhusten, köyhien ja mielisairaiden oloja. Englannissa kirkot alkoivat huolehtia vankien henkisestä hyvinvoinnista ja hengellisistä tarpeista. Ensimmäinen merimieslähetysseura perustettiin jo vuonna 1818. Pontimena diakoniatyön vilkastumiseen oli valistuksen esiin nostama yksilön arvo, jota erityisesti 1700-luvun lopun ns. **filantroopit**, ”ihmisystävät”, korostivat. Nämä työmuodot olivat samalla kirkoille käytännön keino säilyttää otteensa kasvaviin työläisluokkiin.

Karl Marx on haudattu Lontooseen. Marx teki elämäntyönsä kaupungissa työskennellen British Museumissa.

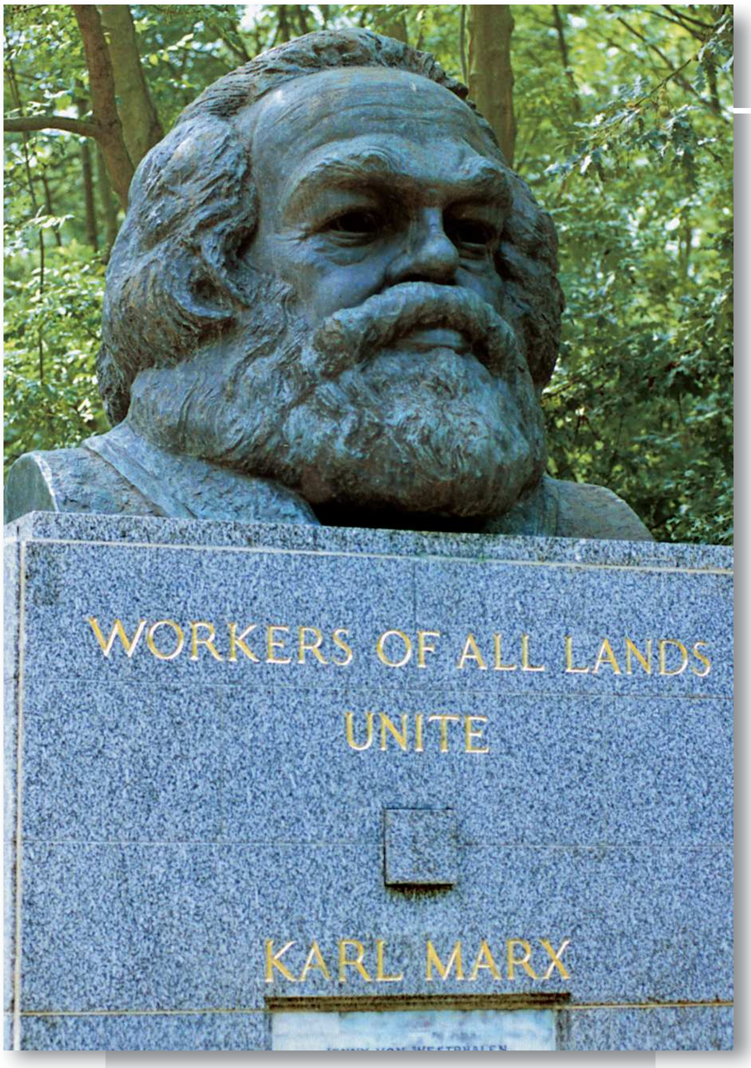

Marxilaisuuden vaatimukset

Teollistuminen aiheutti myös ideologista liikehdintää. Karl Marxin (1818–1883) teoriat synnyttivät sosialismin. Teoksessaan Pääoma Marx esitti ajatuksen **dialektisesta materialismista**, jonka mukaan maailmanhistoria on yhteiskunta- ja tuotantosuhteiden mukaan etenevää kehitystä. Lopputuloksena on kommunistinen järjestelmä, jossa kaikki tuotantovälineet ovat työntekijöiden omistuksessa. Täydellisessä, lopullisessa kehitysvaiheessa uskonnolle ei enää ole tarvetta eikä käyttöä, sillä uskonnon tehtävä on ollut vain vallitsevan järjestelmän ja omistavan luokan aseman tukeminen. Uskonto oli Marxin mukaan kansan oopiumia, josta uudessa talous- ja yhteiskuntajärjestelmässä vapauduttaisiin.

Marxilaisuuteen liittyi hyvin läheisesti **materialismi**, jonka mukaan maailma on viime kädessä aineellinen eikä Jumalaa ole siksi olemassa. Uskonto tarjosi lohdutusta ihmisille, jotka olivat **vieraantuneet** taloudellisesti eli eivät tunnistaneet omaa tilaansa yhteiskunnassa. Uskonnosta irti pääseminen tarkoitti Marxille todellisen maailman muuttamista sellaiseksi, jossa taloudelliset ja yhteiskunnalliset olot olivat oikeudenmukaiset. Marxilaisuuden **ateismin** takia sitä vastustettiin kirkoissa.

Kristillisessä sosialismissa haluttiin kuitenkin yhdistää kirkon sanoma ja sosialismin yleiset periaatteet. Englannissa syntyi 1850-luvulla kristittyjen sosialistien ryhmä, joka painotti sitä, että Jeesuskin oli nimenomaan sorrettujen puolella. Liike sai heti vastustajia niin kirkon kuin työväenliikkeenkin taholta. Ajatus kristinuskon ja sosialismin yhdistämisestä ei silti hautautunut, vaan 1900-luvulla kirkon ja työväenliikkeen välinen keskustelu oli ajoittain hyvinkin tiivistä. Monissa maissa, kuten Saksassa ja Italiassa, kristillinen sosialismi nousi vahvaksi poliittiseksi voimaksi.

Luominen vai kehitys

Toinen kirkon 1800-luvun puolivälissä kohtaama ideologinen haaste oli Charles Darwinin (1809–1882) kehittämä uusi **evoluutioteoria**. Teoksessaan Lajien synty Darwin luonnontieteellisiin tutkimuksiinsa perustuen esitti, että ihminen oli pitkän ja monivaiheisen kehityksen tulos. Vaikka teoria ei ollut ensimmäinen lajissaan, juuri se nostatti ankaran kritiikin. Sekä kir-

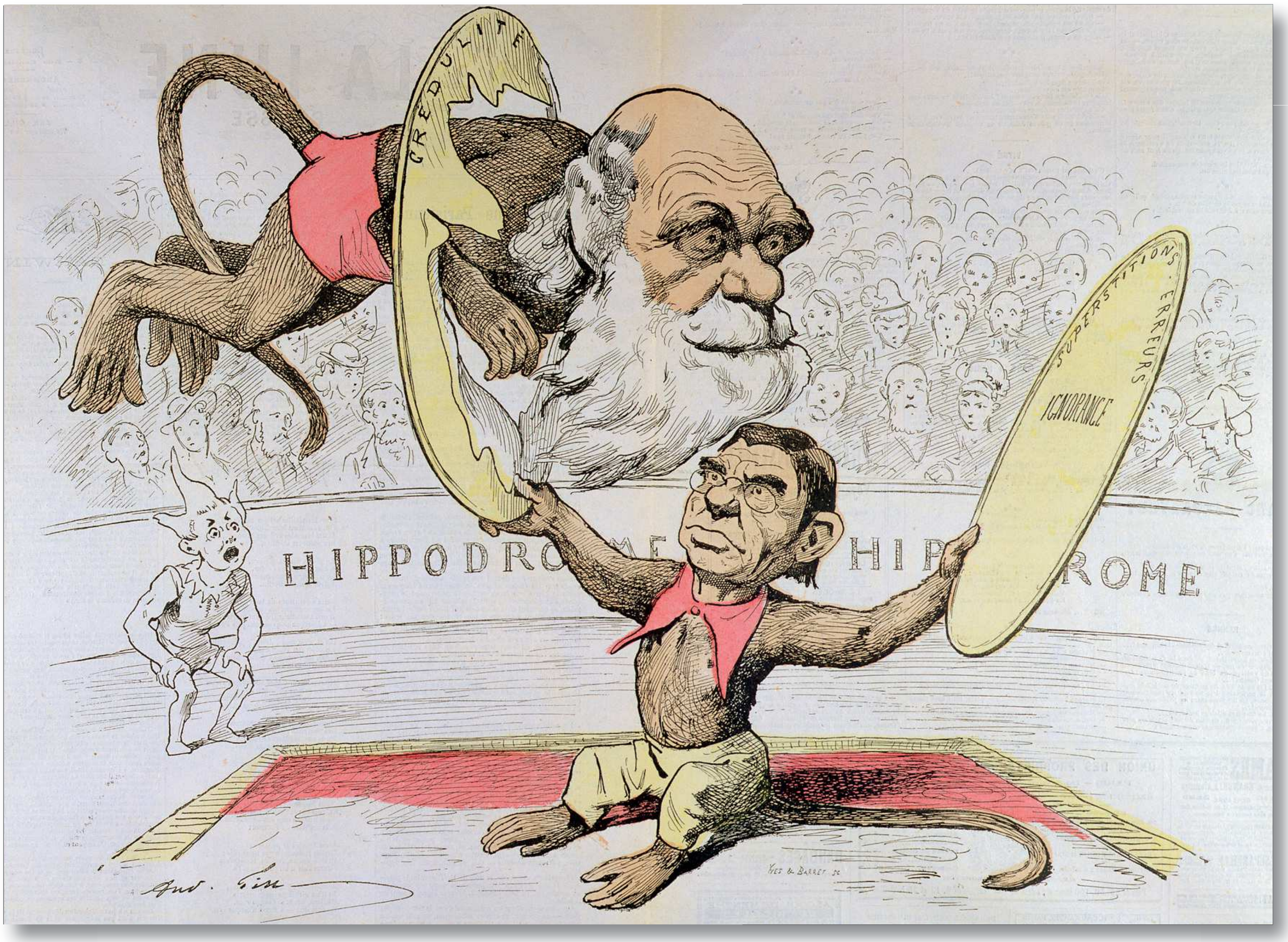

Evoluutioteorian kehittäjä Charles Darwin kuvattuna pilapiirroksessa sirkuksessa esiintyvänä apinana.

koissa että muissakin kulttuuripiireissä ajateltiin, että mikäli Darwinin teoria pitäisi paikkansa, se romuttaisi ihmisen erityisaseman luonnossa. Pilapiirroksissa Darwin kuvattiin apinanhahmoisena harhaoppisena. Tieteessä hänen ajattelunsa kuitenkin saavutti jo 1800-luvun lopulla vahvan aseman. Reaktiona tähän kristinuskon piirissä syntyi ns. **kreationistisia liikkeitä**, jotka opettivat, että luomiskertomus oli tieteellinen teoria maailman ja ihmisen synnystä. Kehitysteorian suurin haaste kristinuskolle oli siinä, että sen johdonmukaisena päätelmänä saattoi olla sielun olemassaolon ja kuolemattomuuden asettaminen kyseenalaisiksi. Kirjaimellinen luomisusko kyseenalaistettiin tieteen keinoin.

Liberaaliprotestantismissa pyrittiin kuitenkin kristinuskoa tulkitsemaan siten, että se ei olisi ristiriidassa modernin tiedon kanssa. Esimerkiksi kristinuskoa ei voitu enää perustella vain vetoamalla Raamattuun vaan pikemminkin yleisiin inhimillisiin kokemuksiin. Liberaalissa teologian tulkinnassa haluttiin estää tilanne, jossa kristinuskossa olisi ollut vain kaksi vaihtoehtoa: vanhan kristinuskon tulkinnan toistaminen tai kristinuskon hylkääminen.

Katolinen kirkko 1800-luvun lopulla

Katolisessa kirkossa 1800-luvun haasteet koettiin uhkaaviksi. Paavi Pius IX julkaisi vuonna 1864 kirjeen, jossa hän tuomitsi kaikki ajan uudet ilmiöt sosialismista vapaisiin raamattuseuroihin. Paavi nimitti keskeisiin kirkon tehtäviin vanhoillisia ajatuksia edustavia neuvonantajia. Euroopassa tämä synnytti arvostelua katolista kirkkoa kohtaan, mutta samaan aikaan monet näkivät vahvassa kirkossa ja paavinvirassa ainoan pelastuksen uudistusten ja haasteiden keskellä. Liikettä kutsuttiin ultramontanismiksi.

Osittain ultramontanistisen liikkeen vaikutusta oli, että paavi päätti kutsua kirkolliskokouksen koolle Vatikaaniin. **Vatikaanin I kirkolliskokouksessa** (1869–1870) pääsivät voitolle näkökannat, joissa kannatettiin kirkon vahvaa keskitettyä valtaa. Paavin asema suhteessa piispoihin vahvistui. Kokouksessa mm. päätettiin, että puhuessaan kaikkien kristittyjen johtajana eli **ex cathedra** paavi oli erehtymätön. Erehtymättömyys ei kuitenkaan koskenut eettisiä kannanottoja tai paavin yleisiä mielipiteitä, vaan ainoastaan tarkoin harkittuja opillisia päätöksiä. Paavi on käyttänyt tätä oikeutta viimeksi vuonna 1950, kun paavi Pius XII julisti dogmin Marian taivaaseen ottamisesta.

Vatikaanin I kirkolliskokous merkitsi kirkon **sitoutumista menneeseen**. Katolinen kirkko teki selkeän eron liberalismiin, jossa korostettiin erityisesti yksilön vapautta uskoa haluamallaan tavalla. Sosialismi ja darwinismi olivat nekin esittäneet haasteensa. Kirkko vastasi niihin julistamalla, että opillisessa julistuksessa paavi ei voinut erehtyä. Tilanne oli kestämätön. Niinpä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa paavi Leo XIII pyrki uudistamaan kirkkoa: hän esitti, että työväestöllä oli oikeus olojensa parantamiseen ja että teologisessa tutkimuksessa oli otettava huomioon ajan vaatimukset.

Katolinen kirkko tieteen edistäjänä

Euroopan yliopistolaitos syntyi katolisen kirkon myötävaikutuksesta. Edelleenkin Pyhä istuin vastaa useiden yliopistojen ja tutkimuslaitosten toiminnasta. Paavit ovat edistäneet myös humanistista tutkimusta.1400-luvulla perustettiin Vatikaanin kirjasto ja arkisto. Siellä säilytetään maailman suurinta keskiajan lähteiden kokoelmaa. Humanististen tieteiden tukemisen lisäksi paavit ovat edistäneet luonnontieteiden tutkimusta. Tätä varten perustettiin 1600-luvulla paavillinen tiedeakatemia. Siihen kuuluu ansioituneita matemaatikkoja ja luonnontieteiden edustajia eri puolilta maailmaa. Katolisen kirkon omistama observatorio eli luonnonilmiöiden havainnointipaikka on yksi maailman vanhimmista. Nykyään Vatikaanin observatorio toimii Yhdysvalloissa, Arizonan osavaltiossa. Katolinen kirkko on siis pitkän historiansa aikana myös edistänyt tieteiden kehitystä, ei vain vastustanut sitä.

Vatikaanin kirjasto on monen tieteenalan tutkimuskirjasto.

Kansallisuusaate oli 1800-luvulla merkittävä kulttuurinen ja poliittinen voima. Aatteen kannattajat katsoivat, että yksilön tuli olla erityisesti uskollinen omalle kansalleen. Tavoitteena oli, että jokainen kieli muodostaisi oman valtion. Paavin johtaman **Kirkkovaltion** kannalta kehitys koitui 1800-luvulla kohtalokkaaksi. Paavien yritykset säilyttää asemansa nykyisen Italian alueella epäonnistuivat: Italian yhdistyessä vuonna 1870 paavi menetti hallitsemansa maa-alueet, kun loput Kirkkovaltion alueista liitettiin Italian kuningaskuntaan paavin vastustuksesta huolimatta. Paavin ja Italian valtion kiista ratkaistiin vuonna 1929, kun paavi Pius XI ja Italian johtaja Benito Mussolini (1883–1945) sopivat perustettavaksi **Vatikaanivaltion**, josta Pyhä istuin eli paavi ja hänen hallintonsa vastasivat.

Tehtävät

1. Miten tieteen kehitykseen suhtauduttiin katolisessa kirkossa 1800-luvulla?
2. Mihin teollistumisen mukanaan tuomiin yhteiskunnallisiin haasteisiin kirkkojen uudet toimintamuodot olivat vastaus?
3. Kertaa marxilaisuuden opetus uskonnosta. Mistä syistä kirkot vastustivat marxilaista ajattelua?
4. Paavi Pius IX oli paavina 1846–1878. Hänet tunnetaan 1800-luvun uudistusten vastustajana. Paavin vuonna 1864 julkaiseman kiertokirjeen liitteenä on erehdysten luettelo (Syllabus errorum), jossa paavi ruotii mm. panteismia, naturalismia, rationalismia, sosialismia, kommunismia, liberalismia, salaseuroja, raamattuseuroja, siviilivihkimistä sekä paavin maallista valtaa koskevia erehdyksiä. Pohdi, miksi katolinen kirkko vastusti erehdysten luettelossa mainittuja ilmiöitä.
5. Kertaa luvut 16 ja 17. Laadi lukujen pohjalta taulukko kirkkoon kohdistuneista haasteista ja kirkkojen reaktioista niihin.

18. Uusia kristillisiä ja kristillisperäisiä liikkeitä

Reformaatiossa korostettiin Raamatun kirjoitusten arvovaltaa. Hyvin nopeasti kävi ilmi, että yksimielisyyttä kirjoitusten tulkinnasta oli vaikea löytää. Katolista kirkkoa kohtaan suunnattu protesti kääntyi myös protestanttien keskinäiseksi kädenväännöksi. Reformaation jälkeen kristillinen kirkko on jakautunut yhä uusiin kirkkokuntiin, joilla kullakin on omat opilliset korostuksensa. Osa näistä liikkeistä syntyi Euroopassa protestantismin syntysijoilla, osa ”Uudella mantereella”, Amerikassa. Joitakin syntyneistä ryhmistä ei ole pidetty kristillisinä, koska niiden oppien on katsottu eroavan liikaa perinteisistä kristillisistä opeista.

Uudisasukkaiden saapumista Pohjois-Amerikkaan on usein kuvattu romanttisen ihannoivasti. Kuvan maalauksessa pyhiinvaeltajat ovat saapuneet Plymouthiin.

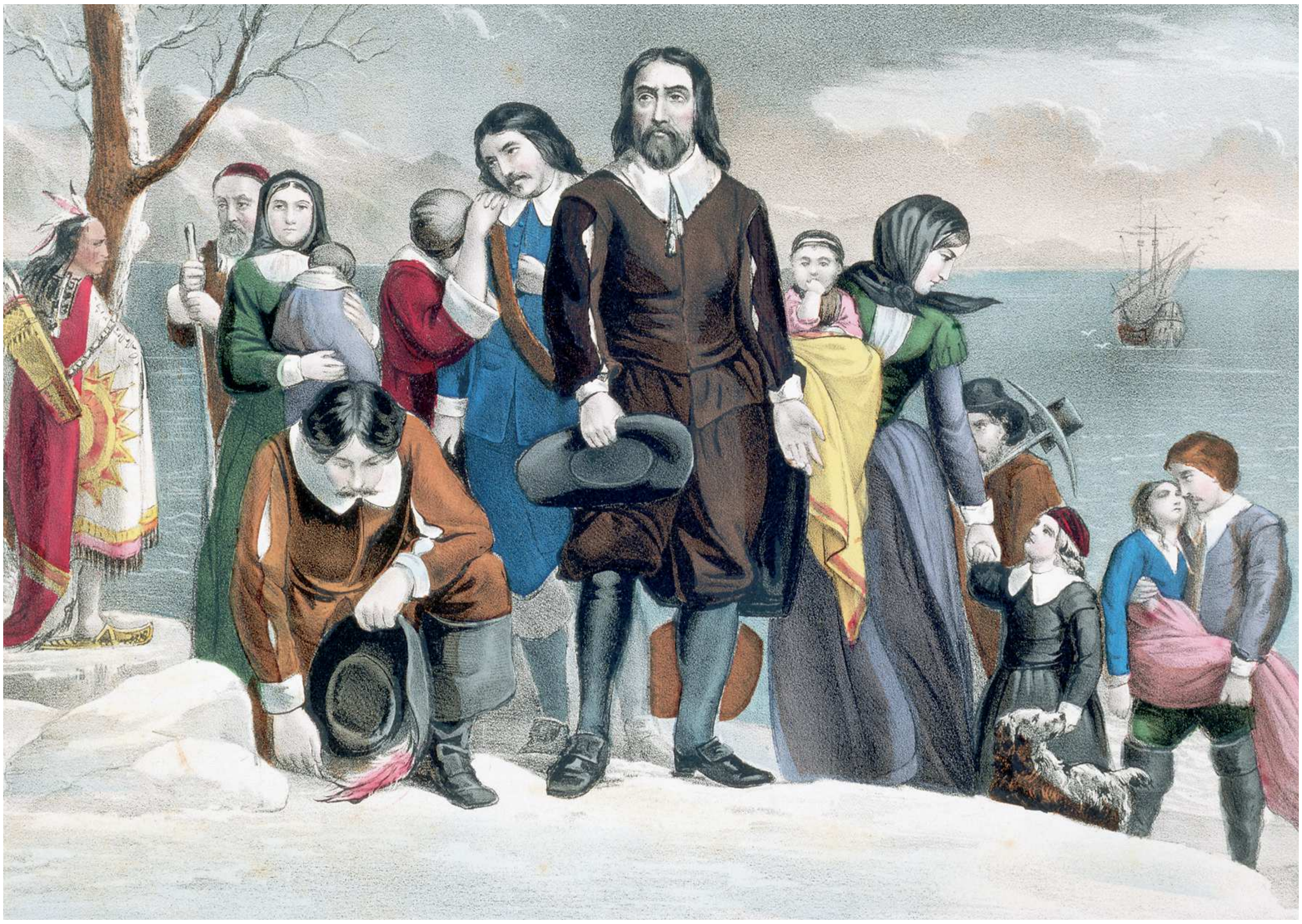

Vapaus uskoa

Sekä protestanttinen puhdasoppisuus että katolinen vastauskonpuhdistus perustuivat ajatukseen, että oli vain yksi totuus, jota seurata. Tämä johti suvaitsemattomuuteen toisinajattelijoita kohtaan. Osa toisinajattelijoista lähti pakoon Alankomaihin, jota pidettiin **suvaitsevaisuuden** tyyssijana. Alankomaat muodosti turvasataman niin muualla vainotuille protestanteille kuin katolilaisillekin. Myös juutalaiset olivat siellä turvassa. Tämä ei kuitenkaan riittänyt kaikille protestanteille. Ajatus maasta, jossa saisi elää vapaasti oman uskonsa mukaan, eli sitkeästi.

Pohjois-Amerikkaan saapui 1600-luvulla runsaasti siirtolaisia Euroopasta. **Puritanismista** tuli siellä kristillisyyttä merkittävästi

Kveekarit

George Fox (1624–1691) perusti Englannissa liikkeen nimeltä kveekarit, ja eräs tunnetuimmista kveekareista, William Penn (1644–1718), halusi perustaa Pohjois-Amerikkaan uskonnollisen siirtokunnan, jossa suvaittaisiin erilaisia uskonnollisia vakaumuksia. Ajatuksesta tuli totta, kun Englannin kuningas Kaarle II tarjosi hankkeelle maa-aluetta, jonka hän nimesi Pennsylvaniaksi. Alueen pääkaupungista, Philadelphiasta, veljellisen rakkauden kaupungista, tuli Amerikan historiassa vapauden symboli. Se oli vapauden tunnus niin Amerikan itsenäistyessä vuonna 1776 kuin orjuuden vastaisessa taistelussakin.

Kveekariliikkeen nimi oli alun perin vastustajien antama: kveekari tarkoitti ”vapisijaa”. Nimi juontui voimakkaasta eläytymisestä rukouksen aikana. Liikkeen kannattajat taas kutsuivat ryhmäänsä Ystävien seuraksi (Society of Friends). He toteuttavat reformaatiossa esiin tullutta yleisen pappeuden ajatusta, joka tarkoittaa, että yksittäisen ihmisen ja Jumalan välille ei tarvita ketään. Kirkko on jokaisen ihmisen sydämessä. Tämä tarkoittaa myös sitä, että kirkkorakennusta ja rituaaleja ei tarvita. Kveekarit kokoontuvat hartauskokouksiin, joissa hiljaisuudella on merkittävä sija. Kokouksilla ei monissa kveekariyhteisöissä ole liturgista kaavaa, vaan osallistujat odottavat hiljaisuuden vallitessa, että joku paikallaolijoista kokee tarvetta rukoilla ääneen tai välittää läsnäolijoille jumalallista ilmoitusta. Liikkeessä uskotaan, että Pyhä Henki johdattaa kokousten kulkua. Jumalan ajatellaan puhuvan ihmisille jatkuvasti. Kuullakseen tämän äänen ihmisen on oltava hiljaa. Joissain yhteisöissä kokoukset muistuttavat protestanttista jumalanpalvelusta.

Liikkeen ihanteita ovat väkivallattomuus, tasa-arvo ja yksinkertainen elämäntapa. Teologiselle pohdinnalle ei anneta suurtakaan arvoa. Tärkeintä on ihmisen valmius seurata Jeesuksen esimerkkiä omassa elämässään ja halu kuunnella. Sakramentteja liikkeellä ei ole, koska niitä pidetään ulkoisena uskonnonharjoittamisena, jolle ei anneta arvoa. Liikkeessä uskotaan, että parannuksen tehnyt kristitty saa Pyhän Hengen kasteen. Kveekarien määräksi on arvioitu noin 210 000.

muokkaava voima. Puritaanien keskuudesta nousi monia merkittäviä liikkeitä, joista tosin osa lakkasi toimimasta jo 1600-luvun alussa. Yleensäkin kristinuskon sisällä hyväksyttiin Amerikassa hyvin monenlaisia ilmiöitä. Tällöin oli selvää, että hyvinkin erilaisten liikkeiden synnylle ei ollut varteenotettavia esteitä. Etenkin 1700-luku muodostui Yhdysvalloissa ”suuren herätyksen” vuosisadaksi. Amerikan siirtokunnissa koettiin sarja uskonnollisia herätyksiä, jotka perustuivat saarnaajien kykyyn koota ihmisiä ympärilleen.

Baptismi

Baptismin juuret ovat reformaatiossa. Se korostaa yksilön **vapautta lukea ja tulkita Raamattua** sekä **kirkon itsenäisyyttä**. Baptismi sai alkunsa Englannista ja Alankomaista, mistä se levisi jo varhain Amerikan mantereelle. Itärannikolle, Rhode Islandiin, perustettiin ensimmäinen baptistiseurakunta 1630-luvulla.

Baptismille on tyypillistä vapauden korostus. Tämä näkyy monella tasolla: yksilöllä on uskonnon- ja omantunnonvapaus ja baptistiseurakunnat ovat itsenäisiä, vapaita päättämään omista asioistaan. Sakramentteja baptisteilla ei ole, mutta kirkollisina toimituksina heillä on käytössään kaste ja ehtoollinen. Kaste on **uskovien kaste** ja se toimitetaan upottamalla aikaisintaan 10–12-vuotiaana. Ehtoollinen on muistoateria. Näillä toimituksilla ei uskota olevan yliluonnollista voimaa. Raamattu on liikkeen kannattajille uskon tärkein ohje; virallista yhteistä uskontunnustusta ei ole.

1800-luvulle tultaessa baptisteista oli tullut kannattajamäärältään Amerikan suurin protestanttinen ryhmä, ja suurin se on siellä edelleenkin. Baptisteja arvioidaan olevan Yhdysvalloissa noin 30 miljoonaa ja maailmanlaajuisesti noin 70 miljoonaa.

Metodismi

Metodismi sai alkunsa Englannissa anglikaanisen kirkon papin John Wesleyn (1703–1791) työstä. Wesleyn hengellinen herääminen tapahtui hänen oman ilmoituksensa mukaan Lontoossa 24.5.1738 kello 20.45. Pilkallinen metodismi-nimitys viittasi siihen, että Wesley ja hänen lähipiirinsä harjoittivat kristinuskoa hyvin järjestelmällisesti. Uskonnollinen kääntyminenkin tapahtui metodin mukaan. Taitavasti organisoitu liike pysyi Wesleyn kuolemaan saakka anglikaanisen kirkon sisällä, ja Englannissa aloitetut suuret herätyskokoukset saivat jatkoa ”Uudella mantereella” ja metodismi levisi Yhdysvaltoihin 1700-luvulla. Yhdysvalloissa metodismi kuitenkin irtautui maan itsenäistymisen jälkeen anglikaanisesta kirkosta. Metodismi edusti **kokemuksellista kristillisyyttä**, jossa omakohtaisen kääntymisen merkitys oli suuri.

Metodismi korostaa yksilön **henkilökohtaista uskoa** ja uskovan suoraa yhteyttä Jumalaan ilman välikäsiä. Sakramentteina pidetään kastetta ja ehtoollista. Liike kastaa lapsia ja kaste voidaan suorittaa eri tavoin, tavallisimmin kuitenkin pirskottelemalla. Jumalanpalvelusten muoto vaihtelee yhteisöstä toiseen: joissakin seurakunnissa jumalanpalvelukset ovat hyvin epämuodollisia, kun taas joissakin noudatetaan varsin anglikaanista kaavaa. Sosiaalista vastuuta korostetaan. Metodistit toimivat aktiivisesti esimerkiksi raittiustyössä ja ympäristöliikkeessä. Heillä on maailmanlaajuisesti noin 70 miljoonaa kannattajaa.

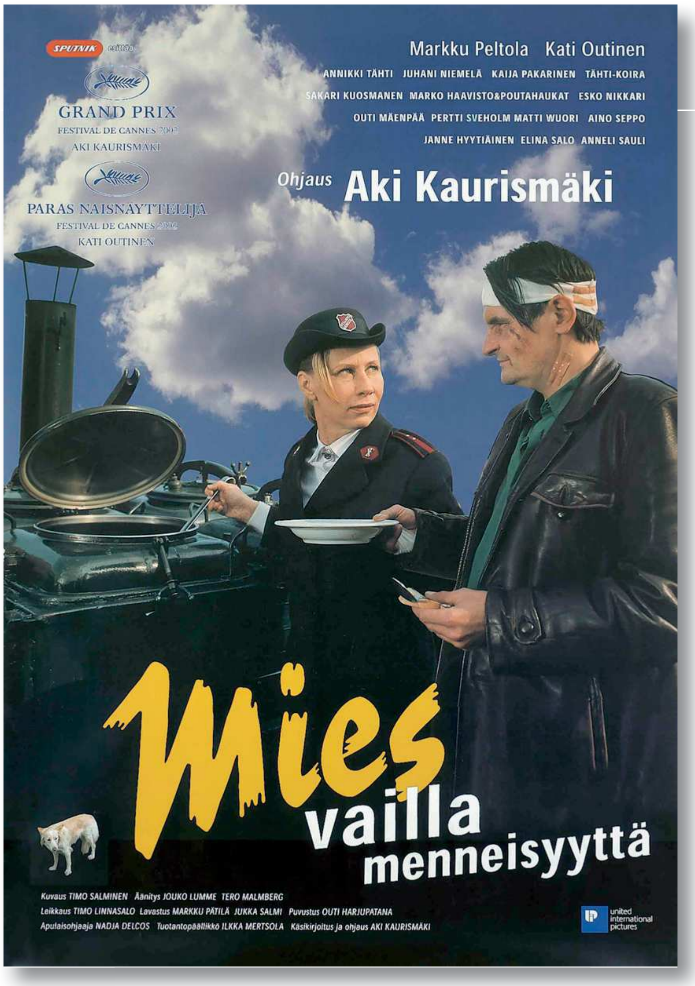
SPUTNIK esittää
GRAND PRIX
FESTIVAL DE CANNES 2002
AKI KAURISMÄKI
PARAS NAISNÄYTTELIJÄ
FESTIVAL DE CANNES 2002
KATI OUTINEN
Markku Peltola Kati Outinen
ANNIKKI TÄHTI JUHANI NIEMELÄ KAIJA PAKARINEN TÄHTI-KOIRA
SAKARI KUOSMANEN MARKO HAAVISTO&POUTAHAUKAT ESKO NIKKARI
OUTI MÄENPÄÄ PERTTI SVEHOLM MATTI WUORI AINO SEPPO
JANNE HYYTIÄINEN ELINA SALO ANNELI SAULI
Ohjaus Aki Kaurismäki
Mies
vailla
menneisyyttä
Kuvaus TIMO SALMINEN Äänitys JOUKO LUMME TERO MALMBERG
Leikkaus TIMO LINNASALO Lavastus MARKKU PÄTILÄ JUKKA SALMI Puvustus OUTI HARJUPATANA
Apulaisohjaaja NADJA DELCOS Tuotantopäällikkö ILKKA MERTSOLA Käsikirjoitus ja ohjaus AKI KAURISMÄKI
united international pictures

Pelastusarmeijan sotilaat voi tunnistaa katukuvassa univormuistaan. Aki Kaurismäen ohjaamassa elokuvassa Mies vailla menneisyyttä vuodelta 2002 Pelastusarmeija on näkyvässä roolissa.

Pelastusarmeija

Pelastusarmeijan perusti Englannissa William Booth (1829–1912), joka oli toiminut pitkän aikaa metodistipappina. Vuosien kiertelyn jälkeen Booth palasi perheineen Lontooseen, jossa aloitti vuonna 1865 oman liikkeen nimeltä Kristillinen lähetys. Toiminta keskittyi Lontoon East Endiin, jossa asui paljon köyhiä työläisiä. Booth julisti **köyhyyden keskellä** sanomaa Jeesuksesta Kristuksesta. Työ edistyi vaivalloisesti, mutta uutta pontta se sai, kun liikkeen nimeksi tuli Pelastusarmeija. Vähitellen mukaan tulivat **virkapuvut** ja **sotilasarvot**. William Booth oli liikkeen ensimmäinen kenraali. Naisten asema liikkeessä oli miesten kanssa tasa-arvoinen, mistä huolehti erityisesti William Boothin puoliso Catherine Booth. 1880-luvulla liike saapui Yhdysvaltoihin.

Pelastusarmeija korostaa toiminnassaan kärsivien auttamista. Tämä näkyy monenlaisena **sosiaalisena toimintana**. Tunnetuimpia työmuotoja ovat kirpputorit ja joulupadat, joilla kerätään varoja avustustoimintaan. Näiden lisäksi Pelastusarmeija ylläpitää muun muassa päiväkoteja, asuntoloita asunnottomille ja tukitoimintaa päihdeongelmaisille. Sakramentteja Pelastusarmeijalla ei ole, koska niitä pidetään vain ulkoisina muotomenoina. Kasteen sijaan Pelastusarmeijalla on käytössä **lapsivihkimys**, jossa vanhemmat osoittavat halunsa antaa lapsensa Jumalan johdatettavaksi ja olla lapselleen esikuvina. Ehtoollisen sijasta järjestetään yhteisiä niin sanottuja **rakkauden aterioita**, joiden katsotaan noudattavan Uuden testamentin esimerkkiä. 1,6 miljoonalla kannattajallaan liike ei ole kovin suuri, mutta sen toiminta tekee siitä varsin näkyvän.

Adventtikirkko

Yhdysvalloissa 1800-luku oli voimakasta Kristuksen paluun eli parusian odotusta. Kun ennustukset pettivät, protestanttinen kristikunta pirstoutui entisestään. Baptistisaarnaaja William Miller ennusti ensin, että Jeesus tulisi maan päälle vuonna 1843, ja sitten, että hän tulisi vuonna 1844. Kun näin ei käynytkään, Millerin kannattajat pettyivät pahasti. Osa heistä katsoi, että ennustus oli ollut oikea mutta tulkinta väärä. Uusi tulkinta oli, että Jeesus oli aloittanut taivaassa

Adventtikirkon logossa on kolme elementtiä: risti, Raamattu ja liekki. Risti symboloi evankeliumin ilosanomaa, Raamattu kirkon opetuksen perustaa ja liekki Pyhää Henkeä.

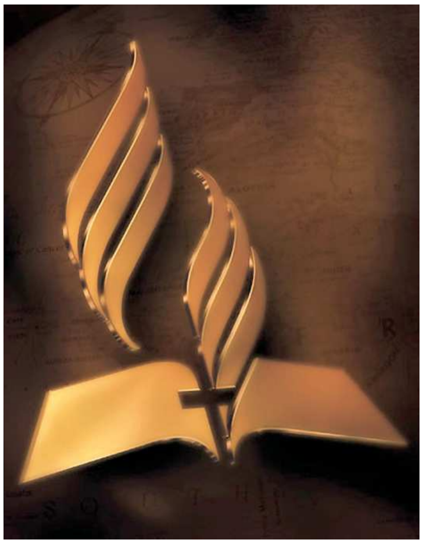

erityisen palvelutehtävän seuraajiensa hyväksi ja että liikkeen kannattajien tehtävänä oli varoittaa ihmisiä tulossa olevasta maailmanlopusta. Tunnetuimmiksi Millerin työn jatkajiksi nousivat Seitsemännen päivän adventistit, joita on kaiken kaikkiaan noin 12 miljoonaa. Liikkeessä korostuu **Jeesuksen paluun odotus**.

Seitsemännen päivän adventistit on saanut nimensä siitä, että he pitävät pyhäpäivänään lauantaita, joka on raamatullisen laskutavan mukaan viikon seitsemäs päivä. Adventistit korostavat **terveitä elämäntapoja**. Alkoholia ja tupakkaa ei hyväksytä, koska ihmisen ei pidä tuhota kehoaan, joka Raamatun mukaan on Pyhän Hengen temppeli. Kristityn tulee myös toimia esikuvana muille. Liikkeellä on käytössään uskovien kaste, joka toimitetaan upotuskasteena. Ehtoollisen viettoon liittyy jalkojen pesu, jota perustellaan Jeesuksen antamalla esimerkillä Uudessa testamentissa.

Helluntaiherätys

Vuonna 1901 Charles Fox Parhamin (1873–1929) johtamassa raamattukoulussa Yhdysvalloissa tapahtui uskonnollinen herätys. Se ilmeni kielilläpuhumisen **karismana eli armolahjana**, jota pidettiin Pyhän Hengen kasteen tärkeänä tunnusmerkkinä.

Maailmanlaajuiseen kuuluisuuteen liike tuli vuonna 1906, kun musta saarnaaja William Joseph Seymour (1870–1922) teki työtään tunnetuksi Los Angelesissa. Herätyskokouksissa yhdistettiin valkoisen amerikkalaisen pyhitystä eli parempaan elämään pyrkimistä korostavan liikkeen ja mustien jumalanpalveluksen perinteitä. Voimakas kokemuksellisuus houkutti erityisesti etnisiin vähemmistöryhmiin kuuluneita ihmisiä. Liike levisi nopeasti myös Eurooppaan: Thomas Ball Barratt (1862–1940) Norjasta toi sen Pohjoismaihin ja Keski-Eurooppaan. Tätä viime vuosisadan alussa syntynyttä liikehdintää kutsutaan

R·D·C
SULTATION NATIONA
nis pour reconstrui

Upotuskaste on käytössä esimerkiksi helluntailaisissa liikkeissä. Se symboloi voimakkaasti ihmisen uudestisyntymistä, uuden elämän alkua.

helluntaiherätykseksi. Siihen kuuluu yli 11 000 kirkkoa tai seurakuntaa.

Helluntailiike on **monimuotoinen ilmiö**, jonka piiriin kuuluu muitakin ryhmiä kuin edellä esitelty perinteinen helluntaiherätys. Toisen ryhmän muodostavat 1960-luvulla perinteisten kirkkojen piirissä Yhdysvalloissa syntyneet karismaattiset liikkeet, jotka helluntaiherätyksen tavoin korostavat armolahjojen merkitystä. Katolisessa kirkossa vaikuttaa niistä suurin; lisäksi kannattajia on protestanttisissa kirkoissa ja ortodoksisuuden piirissä. Helluntailiikkeen kolmanneksi aalloksi kutsutaan karismaattisia kristittyjä, jotka 1980-luvulta lähtien ovat muodostaneet omia ryhmittymiään. Liikkeen piirissä korostetaan näkyviä armolahjoja, kuten sairaiden parantamista ja henkien ulos ajamista.

Helluntaiherätyksen piirissä kirjoitetut opinkappaleet eivät ole olleet keskeisiä. Tärkeämpiä ovat hengellisissä tilaisuuksissa pidetyt todistuspuheenvuorot. Liike painottaa

Pyhän Hengen merkitystä kristillisessä uskossa. Uskova voi liikkeen oppien mukaan saada niin kutsutun henkikasteen. Helluntaiherätys on nykyään nopeimmin leviäviä kristillisiä liikkeitä. Sen merkitys on erityisen suuri Etelä-Amerikassa, jossa perinteinen katolilaisuus menettää kannattajiaan helluntailiikkeelle. Koska helluntaiherätys on niin monilmeinen liike, sen kannattajamäärää on vaikea arvioida. Kannattajia on arvioitu olevan maailmanlaajuisesti ainakin 105 miljoonaa, mutta luku voi olla suurempikin.

Kristillisperäisiä liikkeitä – mormonit ja Jehovan todistajat

Kristinuskon parissa on syntynyt myös liikkeitä, joita perinteiset kirkot eivät ole pitäneet kristillisinä. Eräs tällainen liike on mormonikirkko eli Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkko, joka sai alkunsa 1830 Yhdysvalloissa New Yorkin osavaltiossa. Perustaja, Joseph Smith (1805–1844), sai oman käsityksensä mukaan haltuunsa kaksi taivaasta annettua kultaista levyä, joihin oli kirjoitettu Pohjois-Amerikkaa koskeva ilmestys, **Mormonin kirja**. Smithiä ja hänen kannattajiaan vainottiin. Smithin kuoltua vainoissa liikkeen johtoon nousi Brigham Young (1801–1877), jonka johdolla liikkeen kannattajat siirtyivät kohti länttä ja asettuivat lopulta Suuren Suolajärven alueelle ja perustivat sinne kaupungin, Salt Lake Cityn. 1800-luvun lopulla perustettiin Utahin osavaltio, jonka asukkaista valtaosa oli ja on edelleen mormoneja.

Mormonit tai myöhempien aikojen pyhät, kuten he itseään kutsuvat, pitävät **tärkeänä kuuliaisuutta**. Sen perusteella määräytyy, mille pelastuksen tasolle yksilö kuoltuaan päätyy. Perhe on mormoneille tärkeä. Aiemmin he harjoittivat moniavioisuutta, josta oli kuitenkin luovuttava, kun Utahista tuli Yhdysvaltojen osavaltio 1890-luvulla. Väitetään, että moniavioisuutta esiintyy yhä, mutta mormonikirkko ei sitä virallisesti hyväksy. Mormonien kaste on uskovien kaste, joka suoritetaan upottamalla. Ehtoollinen on yksinkertainen muistoateria, jolla tarjotaan vettä ja leipää. Temppelit ovat vain pyhimpiä toimituksia, kuten liikkeen jäseneksi ja avioliittoon vihkimisiä varten, muuten kokoonnutaan erillisissä kokoustiloissa. Mormoneja arvellaan olevan noin 12 miljoonaa.

Myöhempien aikojen pyhien eli mormonien keskuspaikka on Salt Lake Cityssä Utahissa sijaitseva Temple Square. Korttelin keskellä kohoaa mormonien temppeli. Se on tarkoitettu vain liikkeen jäsenille ja siellä suoritetaan vain tärkeimmät toimitukset: avioliittoon ja liikkeen jäseneksi vihkiminen.

Jehovan todistajien liike syntyi 1800-luvun lopulla. Sen perustaja oli Charles Taze Russell (1851–1916). Russell katsoi, että Jeesus oli palannut maan päälle 1800-luvun loppupuolella, kuten oli ennustettu. Uskonnollisen sanoman levittämiseen olisi aikaa vuoteen 1914, jolloin Kristuksen maanpäällinen kuninkuus toteutuisi. Ajankohdan tulkintaa jouduttiin muuttamaan, kun odotettu maailmanloppu ei alkuperäisessä muodossa tullutkaan.

Jehovan todistajien mukaan liikkeen kannattajien velvollisuutena on olla **uskollisia Jumalalle** ja julistaa **Jumalan valtakunnan sanomaa**. Tämä näkyy käytännössä **aktiivisena lähetystyönä** niin kaduilla kuin kodeissakin. Ovelta ovelle tapahtuva lähetystyö onkin tunnusomaista Jehovan todistajille. Liikkeen suhtautuminen valtiovaltaan on kahtalainen: valtiojärjestelmä nähdään tarpeellisena järjestyksen takia ja lakeja noudatetaan, jos ne ovat sopusoinnussa jumalallisen lain eli Raamatun kanssa. Liike kastaa uskovia jäseniään upotuskasteella ja sillä arvioidaan olevan noin 7 miljoonaa aktiivijäsentä.

Niin Jehovan todistajat kuin mormonitkin edustavat omasta mielestään oikeinta ja uusinta kristillistä tulkintaa. Useimmat kristilliset kirkot eivät pidä näitä liikkeitä lainkaan kristillisinä. Esimerkiksi Jehovan todistajat eivät hyväksy oppia kolmiyhteisestä Jumalasta. Mormonikirkolla puolestaan on muitakin pyhiä kirjoja kuin Raamattu.

Tehtävät

1. Mitä yhtäläisyyksiä ja eroja löydät tässä luvussa mainituista uskonnollisista liikkeistä? Laadi taulukko.
2. Mistä arvelet johtuvan, että luvussa mainitut liikkeet ovat saaneet vankan jalansijan juuri Yhdysvalloissa?
3. Tutustu yhteen mainituista liikkeistä ja etsi sen kotisivut internetistä. Millaista toimintaa liikkeellä on Suomessa/kotipaikkakunnallasi?
4. Kertaa luku 4 ja pohdi, miten voidaan määritellä, onko jokin liike kristillinen vai ei.
5. Kirkkojen pirstoutuminen on jatkunut läpi vuosisatojen. Miten tämä ilmenee omalla kotipaikkakunnallasi? Mitkä ryhmät ovat siellä edustettuina?

Kirkot nykyaikana

19. Kirkot ja yhteiskunta Euroopassa, Venäjällä ja Yhdysvalloissa

20. Lähetystyö ja kristinuskon leviäminen

21. Kirkkojen uudistusliikkeitä

22. Kristinusko Afrikassa, Aasiassa, Etelä-Amerikassa ja Oseaniassa

23. Ekumenia ja uskontodialogi

24. Uskonnonvapaus ja sen toteutuminen

Kirkkorakennus Kiinassa

基督教堂
CHRISTIAN CHURCH
堤西

19. Kirkot ja yhteiskunta Euroopassa, Venäjällä ja Yhdysvalloissa

Kristinusko on vaikuttanut Euroopassa pidempään kuin missään muualla, mutta 1900-luku oli täälläkin kristillisten kirkkojen kyseenalaistamisen ja merkityksen vähenemisen aikaa. Kirkot kohtasivat ennen näkemättömiä haasteita erityisesti toisen maailmansodan aikana. Sodankäyntikeinot, juutalaisten ja muiden vähemmistöjen vainot sekä kommunismin kaltaiset uudet poliittiset järjestelmät vaativat kirkkojen kannanottoa.

Länsi-Euroopan kirkot ja toinen maailmansota

Paavi Pius XI (1857–1939) solmi sopimuksen Benito Mussolinin (1883–1945) kanssa 1920-luvun lopussa. Sopimuksen mukaan paavi lupasi olla sekaantumatta Italian politiikkaan, ja Mussolini puolestaan hyväksyi Vatikaanivaltion itsenäisyyden. Niinpä katolinen kirkko oli hankalassa välikädessä toisen maailmansodan syttyessä. Katolisen kirkon toimintaa ja silloista paavia kritisoitiin: paavi Pius XII (1876–1958) ei suoraan tuominnut Adolf Hitlerin (1889–1945) ja Mussolinin fasistista hallintoa. Syyt ovat edelleen epäselviä. Selvää kuitenkin on, että paavi joutui tasapainoilemaan diktatorisen valtion ja katolisten kristittyjen turvallisuuden välillä. Toisaalla uhkasi **fasismi** ja toisaalla uskonnonvastainen **kommunismi**. Vatikaanin pyrkimys varjella puolueettomuuttaan merkitsi myös juutalaisvainojen kaltaisista ihmisoikeusrikkomuksista vaikenemista.

Venäjän presidentti Medvedev, hänen vaimonsa Svetlana Medvedeva ja entinen presidentti Putin osallistumassa pääsiäisjumalanpalvelukseen Moskovassa vuonna 2008.

Kun Hitler nousi valtaan Saksassa, hän poliittisesti taktikoiden tunnusti kristinuskon ja kirkkojen olevan valtakunnan moraalinen selkäranka. Vähitellen **natsit** kuitenkin alkoivat vainota kirkkoja ja niiden papistoa.

Kansallissosialistien nousevaan valtaan suhtauduttiin 1930-luvun saksalaisissa kirkoissa joko hiljaa hyväksyen tai kokonaan vaieten. Tosin pieni vähemmistö kristittyjä vastusti jo varhaisessa vaiheessa Hitlerin hallintoa ja kansallissosialistista ideologiaa. Se muodosti **tunnustuskirkon**, joka alkoi vastustaa vallitsevaa hallintoa ns. Bremenin tunnustuksella vuonna 1934, pian natsipuolueen valtaannousun jälkeen. Useat tunnustuskirkkoon kuuluneista henkilöistä saivat maksaa protestoinnistaan: he joutuivat keskitysleireihin. Kun toista maailmansotaa käytiin Euroopassa, kirkkojen johtajat Saksassa vetosivat kansalaisiin, jotta kaikki osallistuisivat maan sotatoimiin. Kirkot olivat kuuliaisia valtiota kohtaan, osaksi siitäkin syystä, että sodassa Neuvostoliittoa vastaan vastassa oli uskonnon vastainen kommunistinen ideologia. Kirkon johtajien julkinen tuki sotatoimille ei kuitenkaan varjellut kristittyjä natsien vainoilta. Esimerkiksi monet kirkon viroissa olleet papit ja piispat menettivät henkensä.

Keskitysleireistä ja holokaustista kertovia museoita on lukuisia. Niissä vierailee tuhansia ihmisiä vuosittain.

Juutalaisvastaisuuden pitkä historia

Juutalaisvastaisuudella eli **antisemitismillä** on pitkä historia, vaikka antisemitismi-käsitettä käytettiinkin ensimmäisen kerran vasta vuonna 1879. Saksalainen ateisti Wilhelm Marr viittasi käsitteellä 1800-luvulla kehiteltyyn rotutieteeseen, jossa oli määritelty ”seemiläinen rotu”. Juutalaiset edustivat Marrille alempaa rotua.

Jo alkukirkon aikana emouskontonsa kanssa ristiriitaan joutuneet kristityt kritisoivat juutalaisuutta uskontona. Tätä kutsutaan antijudaismiksi. Niinpä kristinuskossa on pitkä juutalaisvastainen perinne aina kirkkoisistä lähtien. Esimerkiksi keskiajalla kirkko määräsi kaikkia harhaoppisiksi tuomittuja, mutta myös juutalaisia, pitämään vaatteissaan ommeltuja merkkejä ja pakotti heidät asumaan erillisillä asuinalueilla. Usein on kuitenkin vaikea erottaa juutalaisuuteen uskontona ja juutalaisiin ihmisinä kohdistuvaa sortoa. Silti koko juutalaisvastaisuutta ei voida selittää yksin kristinuskolla.

Traagiset mitat antisemitismi sai toisen maailmansodan aikaisessa Saksassa. Silloin murhattiin noin kuusi miljoonaa juutalaista. Natsit otaksuivat, että juutalaisten ohella myös toinen ryhmä, romanit, uhkasi Saksaa. Romanimiehiä, -naisia ja -lapsia tapettiin arviolta puoli miljoonaa. Saksan sisäisenä uhkana pidettiin homoseksuaaleja, vammaisia ja epäsosiaalisiksi luokiteltuja ihmisiä, ja myös heitä tuhottiin järjestelmällisesti.

Sodan jälkeen voittajavaltioiden järjestämissä oikeudenkäynneissä juutalaisten joukkomurhasta eli **holokaustista** vastuussa olleille langetettiin kuolemantuomioita rikoksista ihmisyyttä vastaan.

Saksassa sekä katolinen että evankelisluterilainen kirkko olivat juutalaisvainoista enimmäkseen hiljaa. Kirkonmiehet Saksan ulkopuolella esittivät tosin myös kritiikkiä Saksan toimia kohtaan. Natsimiehityksen itse kokenut paavi Johannes Paavali II (1920–2005) totesi vuonna 1998 juutalaisten joukkomurhien olevan ”lähtemätön tahra 20. vuosisadan ja ihmiskunnan historiassa.”

Valtion ja kirkon eriytyminen Länsi-Euroopassa

Kun kristinusko joutui 1900-luvulla sivuun yhteiskunnallisesta päätöksenteosta, kirkot keskittyivät siihen, mikä oli niiden omassa vallassa, eli oman toimintansa kehittämiseen. Maallikoiden ja papiston välistä etäisyyttä pyrittiin vähentämään. Katolinen kirkko avasi omia kouluja, ja useissa Keski-Euroopan maissa perustettiin **kristillisdemokraattisia puolueita** ajamaan katolisen kirkon kannattamia asioita.

1900-luvun alkupuolella protestanttisessa Euroopassa vaikutti ns. liberaali uusprotestanttisuus. Siinä oli tärkeää yksilön itsensä kokeman uskon sisältö, eivät kirkko ja sen säännöt ja rituaalit sinänsä. Kirkon tehtävänä oli täten keskittyä pelastussanoman esillä pitämiseen eikä puuttua suoranaisesti maallisen yhteiskunnan toimintaan.

Euroopan unionissa kirkkojen rooli on nähty yhteisen identiteetin ja arvopohjan lujittajana, koska kristinusko ylittää kansalliset rajat. Kirkot itse ovat halunneet olla rakentavan kriitikon roolissa yhdistyneessä Euroopassa. Tämä on tarkoittanut sitä, että ne ovat ottaneet aktiivisesti kantaa EU:n jäsenmaissa käytyyn arvokeskusteluun.

Kristinusko monikulttuurisessa Euroopassa

Kristillisiin kirkkoihin kuului 2000-luvun alussa eurooppalaisista neljä viidesosaa. Eurooppalainen kristillisyys on nykyisin monikulttuurista: afrikkalaisten ja aasialaisten **maahanmuuttajien** perustamat kristilliset yhteisöt tuovat oman vivahteensa eurooppalaiseen kristillisyyteen. Monissa suurkaupungeissa kirkkojen jumalanpalveluksiin osallistuu nykyisin enemmän maahanmuuttajataustaisia kuin syntyperäisiä eurooppalaisia.

Nykyisin uskonnon tutkijat väittävät, että eurooppalaiset olisivat vieraantuneet kirkoista mutta eivät uskonnoista. Eurooppalaiset ovat alkaneet kannattaa **muitakin maailmanuskontoja** ja uusia uskontoja. Euroopasta on siirtolaisten ja pakolaisten myötä tullut yhä **monikulttuurisempi** ja siten myös monia uskontoja kannattava maanosa. Esimerkiksi muslimeja on Euroopassa arviolta noin 30 miljoonaa.

Lisäksi osa ihmisistä kokee olevansa niin sanotusti moniuskontoisia: heistä suurin osa on kasvanut kahden kulttuurin vaikutuspiirissä, jolloin vaikutteita on otettu myös eri uskonnoista.

Uskontojen tilalle on tullut myös **uskonnottomia** ideologioita ja aatteita. Kirkkoja ja muita instituutioita, kuten poliittisia ideologioita, saatetaan myös kaihtaa ja arvostella. Uskontoja ei välttämättä vastusteta: ne saatetaan muokata itselle mielekkäiksi oppirakennelmiksi tai ne vain hylätään.

Maallistumiseksi eli sekularisaatioksi kutsutaan ilmiötä, jossa yhteisö joko torjuu uskonnon tai suhtautuu siihen välinpitämättömästi. Tällöin uskonnolliset arvot kuten pyhyys menettävät merkitystään yksilön tai yhteisön elämässä. Sekularisaatio ilmenee monella tasolla, esimerkiksi siten, että yksittäinen ihminen hylkää uskonnon esittämät näkökulmat vaikkapa maailmansynnystä tai hyvästä elämästä. Esimerkiksi tieteelliset käsitykset maailmasta korvaavat tuolloin Jumalaan kytkeytyvät perinteiset selitykset.

Alun perin uskonnolliset ilmenemismuodot ovat voineet muuttua merkitykseltään ei-uskonnollisiksi. **Kulttuurikristityksi** kutsutaan henkilöä, joka on omaksunut kristinuskon tapoja, käsityksiä ja arvoja omaksumatta kuitenkaan itse uskontoa. Tällainen henkilö ei välttämättä kuulu mihinkään kristilliseen seurakuntaan. Hän kuitenkin viettää juhlia ja osallistuu tapahtumiin, joiden taustana on kristillinen perinne. Joulua vietetään edelleen yleisesti, vaikka juhlan uskonnollinen merkitys ei aina korostukaan.

IDEAFIX
Your light and sound partner
Kare Uusitalo Oy

Maallistuminen näkyy länsimaisessa katukuvassa esimerkiksi siten, että kirkkorakennuksesta on tehty yökerho. Kuva on Helsingistä.

Kirkon raskas tie Neuvostoliitossa

Erityisen raskas tie on ollut kuljettavanaan Venäjän ortodoksisella kirkolla. Virallisesti kirkko menetti asemansa Neuvostoliitossa 1920-luvulle tultaessa, ja vaikka valtio tuomitsikin kirkon 1930-luvun alussa, uskonnollisuus oli edelleen voimakasta. Neuvostoateismin edustajat itse väittivät, että 1930-luvun lopussa noin puolet neuvostokansalaisista oli kristittyjä. Papiston asemaa horjutettiin Stalinin **vainojen** aikana säälimättömästi. Papistosta surmattiin toiseen maailmansotaan mennessä valtaosa, yli 40 000 pappia.

Toinen maailmansota merkitsi ortodoksisen kirkon aseman väliaikaista helpottumista. Kirkko pyrki osoittamaan kommunistiselle puolueelle olevansa valtion hyödyllinen tukija. Läntisissä neuvostotasavalloissa Venäjän ortodoksinen kirkko pyrki 1940-luvun loppupuolella palauttamaan asemansa, ja Moskovan patriarkaatin alaisuuteen liitettiin neuvostovallan avun turvin esimerkiksi Ukrainan roomalaiskatoliset eli uniaatit.

Venäjän kirkko teki 1950-luvulta lähtien Neuvostoliiton ulkopolitiikkaa myötäilevää rauhantyötä. Tästä huolimatta valtion virallinen kanta lähti siitä, että ponnekas **uskonnonvastainen toiminta** jatkuisi. Nikita Hruštšovin (1894–1971) johtaessa Neuvostoliittoa 1950- ja 1960-luvun vaihteessa käynnistettiin järjestelmällinen hyökkäys kirkkoa vastaan. Koko ortodoksisen kirkon toiminta oli tarkoitus pääosaltaan lopettaa Neuvostoliitossa. Jäljelle piti jäädä vain virallista valtaa myötäilevä Moskovan patriarkaatti, jonka tehtävänä oli arvostella lännessä harjoitettavaa politiikkaa.

Venäjän uskonnollinen tilanne nyt

Kun neuvostovalta päättyi 1991, Venäjän ortodoksinen **kirkko sai** 75 vuoden jälkeen **takaisin oikeutensa** toimia kirkkona. Tutkimusten mukaan venäläiset luottivat 1900-luvun lopussa instituutioistaan eniten ortodoksiseen kirkkoon. Myös ne, joihin luotettiin vähiten, eli poliittiset puolueet (myös kommunistit), olivat kiinnostuneita yhteistyöstä ortodoksisen kirkon kanssa. Kirkon toivottiin antavan Venäjän valtion kansalaisille yhteisen näkemyksen moraalista ja lujittavan kansalaisten identiteettiä venäläisinä. Venäläisten suhde kirkkoon on kuitenkin jäänyt ainakin osittain etäiseksi. Melko tyypillistä on, että kirkon perusopetukset tunnetaan huonosti, mutta samalla osallistutaan kirkon järjestämiin rituaaleihin. Venäläisten tiedot muista kirkoista ja uskonnoista ovat vähäisiä. Tätä on selitetty sillä, että neuvostovallan aikana ihmiset eivät saaneet uskontoihin liittyvää kasvatusta. Monien venäläisten uskonnollisuudessa on sekoittuneena eri **uskontojen oppeja**, esimerkiksi astrologiaa ja sielunvaellusta.

Viime vuosina Venäjä on ollut monien eri kirkkojen ja muiden uskontojen **lähetyskenttänä**. Nykyisin Venäjällä on esimerkiksi lukuisia protestanttisia liikkeitä, kristillisperäisiä liikkeitä ja uusia uskontoja. Lisäksi Venäjällä on säilynyt alkuperäiskansojen luonnonuskontoja ja siellä on myös muita maailmanuskontojen edustajia kuten juutalaisia ja muslimeja.

Yksilön Yhdysvallat

Yhdysvalloissa **valtio ja kirkko** ovat **erossa** toisistaan, mutta uskonto merkitsee paljon ihmisten kansalliselle identiteetille. Vaikkapa puolalaiselle ja irlantilaiselle siirtolaiselle on tärkeää olla katolilainen; yhteys entiseen kotimaahan säilyy uskonnon kautta.

Yhdysvalloissa uskonto on ”yksilöllistynyt”, eli ihmiset ovat muokanneet sitä omiin tarpeisiinsa. Toisaalta amerikkalaiselle uskonnollisuudelle on tyypillistä myös uskovien yhteisöllisyys, aktiivinen osallistuminen uskonnollisen yhteisön elä-

Kristilliset kirkot ja liikkeet Yhdysvalloissa

Kristillisiä kirkkoja ja liikkeitä ei rekisteröidä valtion toimesta Yhdysvalloissa. Tämän vuoksi arviot kannattajamääristä ovat vain suuntaa-antavia. Noin 70 % kansalaisista kuuluu kristillisiin seurakuntiin. Eniten kristittyjä, noin 28 % väestöstä, kuuluu erilaisiin niin kutsuttuihin riippumattomiin seurakuntiin. Näillä seurakunnilla ei ole historiallista yhteyttä perinteisiin protestanttisiin, katoliseen eikä ortodoksiseen kirkkoon. Erilaisiin protestanttisiin seurakuntiin kuuluu noin 24 % väestöstä. Näitä ovat esimerkiksi baptistit ja metodistit. Katolisen kirkon jäseniä on noin 20 % amerikkalaisista ja ortodoksisen kirkon jäseniä noin 2 %.

Evankelikaalista kristillisyyttä on kuvattu amerikkalaiseksi ilmiöksi. Evankelikaalinen kristillisyys korostaa yhteisöllisyyttä, yksilön uskonratkaisua ja evankeliumin julistamista monin eri tavoin. Se hyödyntää uutta informaatioteknologiaa julistustyössään. Evankelikaalinen liike on toisaalta kirkkojen sisällä vaikuttava uudistusliike, toisaalta kirkkojen ulkopuolella vaikuttava suuntaus.

Amerikkalaistytöt osallistuivat vuonna 2005 Saksassa järjestettyyn katolilaisten nuorten tapahtumaan, jossa viikonlopun aikana vieraili yli miljoona osanottajaa.

mään ja käsitys, että yksilön uskon tulee näkyä hänen arjessaan ja moraalisissa valinnoissaan.

Toisin kuin Euroopassa Yhdysvalloissa uskonto ja politiikka ovat aina olleet tiukasti sidoksissa toisiinsa. Kaikissa kirkkokunnissa on vaikuttanut läpi maan historian kaksi suuntausta, joiden poliittinen valta on vaihdellut aikakausittain. Näitä suuntauksia kutsutaan **konservatiiviseksi** ja **liberaaliksi**. Demokraattisen puolueen poliitikot kannattavat useimmiten liberaalia kristillisyyttä. Konservatiivikristityt taas antavat yleensä äänensä republikaaniselle puolueelle. Konservatiivikristityt pyrkivät esimerkiksi kieltämään homojen avioliitot ja sallimaan rukoukset sekä luomisopin opettamisen kouluissa.

Kansalaisuskonnoksi kutsutaan sellaista uskonnollisuuden muotoa, jossa valtiolle tai kansakunnalle annetaan erityinen uskonnollinen merkitys. Kansalaisuskontoon vetoamalla on esimerkiksi Yhdysvalloissa nostettu kansalaisten isänmaallisuutta ja vahvistettu kansallista identiteettiä. Yhdysvaltojen kansalaisuskontoon on katsottu kuuluvan kristillisiä piirteitä. USA:n presidentit ovat puheissaan kuvanneet maataan ”luvattuna maana”, jonka velvollisuutena on olla demokratian mallina muille valtioille. Tärkeitä rituaaleja ovat olleet mm. itsenäisyyspäivän ja sodissa kaatuneiden muistopäivän vietto.

Tehtävät

1. Selvitä, miten Euroopan kirkot suhtautuivat
   a) fasismiin
   b) natsi-ideologiaan
   c) kommunismiin
   d) toiseen maailmansotaan
   e) juutalaisten joukkotuhoon eli holokaustiin.

2. Pohdi, millainen merkitys seuraavilla ilmiöillä on kristinuskolle:
   a) monikulttuurisuus
   b) uskonnottomuus
   c) kulttuurikristillisyys.

3. Kertaa luvut 9 ja 19. Piirrä aikajana Venäjän kirkon kehityksestä.

4. Selvitä eri tietolähteiden avulla, mikä nykyisin on Yhdysvaltain ja Venäjän presidenttien uskonnollinen kanta.

5. Millaisia viittauksia kristinuskoon ja amerikkalaiseen kansalaisuskontoon löydät Bill Clintonin (Yhdysvaltojen presidentti vuosina 1993–2001) puheesta?

Yhdysvaltain presidentti Bill Clinton virkaanastujaispuheessaan vuonna 1997:

– – And so, my fellow Americans, we must be strong, for there is much to do. The demands of our time are great, and they are different. Let us meet them with faith and courage, with patience and a grateful happy heart. Let us shape the hope of this day into the noblest chapter in our history. Yes, let us build our bridge, a bridge wide enough and strong enough for every American to cross over to a blessed land of new promise.

May those generations whose faces we cannot yet see, whose names we may never know, say of us here that we led our beloved land into a new century with the American dream alive for all her children, with the American promise of a more perfect union a reality for all her people, with America's bright flame of freedom spreading throughout all the world. – – May God strengthen our hands for the good work ahead, and always, always bless our America.

Lähde: http://australianpolitics.com/usa/clinton/speeches/inaug97.shtml (katsottu 14.2.2007)

20. Lähetystyö ja kristinuskon leviäminen

Kristinusko on luonteeltaan lähetysuskonto. Lähetystyö perustuu Raamatussa olevaan lähetyskäskyyn ja sitä on toteutettu eri tavoin kristinuskon alkuajoista lähtien. Lähetystyön perustavana ajatuksena on, että kristinuskon sanoma on niin tärkeä, että sitä on välitettävä kaikille ihmisille kaikkialla. Lähetystyö on tehnyt kristinuskosta maailman suurimman uskonnon.

Lähetystyön historiaa

Lähetystyön perustana pidetään Jeesuksen antamaa **lähetyskäskyä** (Matt. 28: 18–20). Ensimmäisinä vuosisatoina lähetystyötä tehtiin

N208B
BLUE SKY AVIAT

Lähetystyötä tehdään myös vaikeakulkuisilla alueilla, jolloin apuna voidaan käyttää lähetyslentäjien palveluja. Kuva on Mongoliasta.

sekä Rooman valtakunnassa että idässä. Lähi-idässä ja Intiassa onkin seurakuntia, joiden juuret ulottuvat ensimmäisille kristillisille vuosisadoille asti. Apostoli Tuomaksen kerrotaan perustaneen ensimmäisen kristillisen seurakunnan Intiaan jo vuonna 52, mutta todennnäköisempää on, että kristinusko saavutti Intian 200-luvulla. Sekä idässä että lännessä munkit levittivät kristinuskoa Euroopan ja Aasian kansoille, ja keskiajan lopulla suurin osa Euroopan väestöstä oli kastettu ja käännytetty. Aasiassa lähetystyö ei ollut yhtä menestyksekästä. Siellä Kaukoidän vanhat uskonnot, hindulaisuus, buddhalaisuus, Kiinan uskonnot taolaisuus ja kungfutselaisuus sekä 600-luvulla syntynyt ja nopeasti levinnyt islam, säilyivät pääuskontoina.

Löytöretkien myötä katolinen lähetystyö laajeni uusille mantereille. Alussa lähetystyö oli Amerikassa pakkokäännyttämistä, mutta vähitellen se muuttui alkuperäiskansoja kunnioittavammaksi toiminnaksi. 1800-luvulle asti katolisen kirkon lähetystyö oli lähes yksinomaan kirkon munkkijärjestöjen, etenkin dominikaanien, fransiskaanien ja jesuiittojen vastuulla. **Jesuiitat**, jotka tekivät lähetystyötä Amerikassa ja Kaukoidässä, mukauttivat kristinuskon opit ja käytänteet mahdollisuuksien mukaan paikalliseen kulttuuriin.

Protestanttinen lähetystyö alkoi Afrikassa ja Aasiassa 1800-luvun alkuvuosina. Pietismi ja evankelinen herätyskristillisyys saivat aikaan sen, että Eurooppaan ja Pohjois-Amerikkaan perustettiin **lähetysseuroja**, jotka olivat usein vapaaehtoisjärjestöjä ja toimivat erillään kirkkokuntien organisaatiosta. 1800-lukua onkin kutsuttu kristinuskon historiassa lähetyksen vuosisadaksi.

Kansainvälinen kauppa ja **siirtomaapolitiikka** vauhdittivat lähetystyötä. Aluksi lähetystyöntekijät pysyivät erillään siirtomaapolitiikasta, mutta vähitellen siirtomaaisäntien ja lähetystyöntekijöiden tavoitteet lähenivät toisiaan: länsimainen kristillinen kulttuuri edusti molemmille universaalia ja oikeanlaista elämäntapaa, joka sellaisenaan pyrittiin siirtämään muihin kulttuureihin. Alkuperäisasukkaat sen sijaan kokivat lähetystyön usein alistamiseksi. Länsimaalaistenkin joukossa oli arvostelijoita, jotka sanoivat, ettei lähetystyössä kunnioitettu paikallisia perinteitä ja tapoja. Lähetyssaarnaajien, tai lähettien, kuten heitä myöhemmin alettiin Suomessa kutsua, ansioksi kuitenkin tunnustettiin koululaitoksen ja terveydenhuollon kehitys.

Lähetystyö nykypäivänä

Lähetystyötä tehdään nykyään monin eri tavoin. Keskeistä on **evankeliumin välittäminen**, mutta se tapahtuu aina niillä keinoilla, joita kussakin yhteiskunnassa ja maassa tarvitaan. Tavoitteena on julistustyön ohella tehdä kristinuskon sanoma näkyväksi toimimalla toisten **ihmisten hyväksi**. Lähetystyö voi olla **diakoniatyötä**, jolla autetaan erilaisista sosiaalisista ongelmista kärsiviä. Huumeidenvastainen työ tai aids-orpojen tukeminen ovat esimerkkejä tämän päivän lähetystyöstä. Lähetystyöntekijät voivat myös auttaa paikallisia ihmisiä taistelussa yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden tai naisten oikeuksien puolesta. Eräänä lähetystyön haasteena onkin tunnistaa yhteiskunnallisen muutoksen tarpeita ja miettiä, miten evankeliumia toteutetaan näissä muutosprosesseissa.

Suomalainen lähetystyöntekijä viettämässä naistenpäivää nepalilaisten naisten kanssa.

Lähetysjärjestöt toimivat enenevässä määrin **yhteistyössä paikallisten** toimijoiden kanssa, koska nämä tuntevat parhaiten oman alueensa olosuhteet ja ihmisten tarpeet. Näin lähetystyöllä voidaan vaikuttaa todellisiin ongelmiin ja työ on tehokkaampaa. Lähetyskentillä ekumenia eli kirkkojen välinen yhteistyö toteutuu varsin hyvin. Samaa työtä tekevien kannattaa yhdistää voimansa eikä kilpailla siitä, kuka saa julistaa evankeliumia.

Lähetystyössä toimii monenlaisia ihmisiä eri aloilta. Tärkeintä on henkilökohtainen kristillinen vakaumus ja soveltuvuus varsin vaativissakin oloissa tehtävään työhön. Järjestöt kouluttavat yleensä itse lähettinsä.

Lähetystyö ja kristinuskon tulkinta

Uskonto ja kulttuuri ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään ja kulttuurin muuttuessa myös uskontoa tulkitaan väistämättä uudella tavalla. Afrikkalaisen kristityn tulkinta kristinuskosta onkin täysin erilainen kuin aasialaisen tai eurooppalaisen. Siksi lähetystyössä mietitään nykyisin erityisesti sitä, kuinka **paikallinen kulttuuri** voidaan ottaa huomioon muuttamatta kristinuskon perusoppeja. Tämä tarkoittaa käytännössä sen pohtimista, mikä kristinuskossa on kaikkein keskeisintä ja muuttamattominta ja mikä taas sellaista, mitä voidaan soveltaa eri tavoin eri maissa ja kulttuureissa. Kun lähetystyöntekijät esimerkiksi kääntävät Raamattua uudelle kielelle, sanatarkka käännös ei useinkaan vastaa alkuperäistä ajatusta. Jotta alkuperäinen ajatus säilyisi, kääntäjän tulee tuntea paikallinen kulttuuri ja kieli mahdollisimman hyvin. Lähetit ovatkin Raamattua kääntäessään luoneet monille kansoille **kirjakielen** ja sitä kautta vahvistaneet niiden **kulttuuri-identiteettiä**.

Lähetystyön painopiste on nykyään siirtynyt Afrikasta ja maaseudulta Aasian suurkaupunkeihin. Tämä on vaikuttanut myös työtapoihin, koska lähetystyössä kohdattavien ihmisten tarpeet ovat muuttuneet. Kaupungeissa tehdään työtä esimerkiksi maalta muuttaneiden, erilaisista sosiaalisista ongelmista kärsivien ihmisten parissa. Myös Euroopassa tehdään paljon lähetystyötä sekä kristinuskosta vieraantuneiden että eri uskontojen kannattajien parissa.

คริสตจักรหลักสี่ลูเธอรัน

Nuoret lähetystyön myötä syntyneet seurakunnat ovat aluksi pieniä. Kuvassa Laksiin seurakunnan kirkko Bangkokissa, Thaimaassa.

Tavoitteena itsenäisen kirkon synty

Lähetystyön tavoitteena on, että kohdemaahan syntyisi itsenäinen kristillinen kirkko. Näin syntyneitä kansallisia kirkkoja kutsutaan nuoriksi kirkoiksi. Ne pyrkivät olemaan riippumattomia länsimaisista kirkoista. Jotta tämä olisi mahdollista, niiden pitää pystyä kouluttamaan omia työntekijöitä. Länsimaiset kirkot tukevatkin usein nuoria kirkkoja taloudellisesti. Lisäksi monet nuoret kirkot **tekevät itse lähetystyötä** yhdessä länsimaisten kirkkojen kanssa.

Itsenäisyyden saavuttaminen on suuri haaste nuorille kirkoille. Taustalla vaikuttavat usein uskonnollisten syiden lisäksi myös poliittiset ja kulttuuriset tekijät. Kristinusko mielletään osaksi länsimaista kulttuuria, jota ei haluta omaksua sellaisenaan. Esimerkiksi Intiassa kristinusko edusti 1900-luvulla brittiläistä imperialismia, josta haluttiin eroon. Niinpä tuli tarve luoda **omaa**, intialaista **teologiaa**. Afrikkalaisissa siirtomaissa tilanne on ollut pitkälti samankaltainen.

Lähetystyön kritiikki

Sananjulistuksen ohella diakonia on alusta lähtien ollut osa lähetystyötä. Kirkkojen piirissä on keskusteltu paljon siitä, mikä asema diakonialla ja yhteiskuntapoliittisilla kannanotoilla tulisi tässä yhteydessä olla. Aikaisemmin diakonia nähtiin lähetystyötä seuraavana toimintana, mutta nykyisin sen ajatellaan olevan sen olennainen osa. Lähetystyötä tehdään auttamalla ja tukemalla nälkäisiä, sairaita, luonnonmullistusten ja onnettomuuksien uhreja. Yhtenä tarkoituksena on myös puolustaa yhteiskunnassa kaikkein huonoimmassa asemassa olevia. Lähetystyötä on kuitenkin myös kritisoitu siitä, että se **diakoniaa hyväkseen käyttäen** houkuttelee ihmisiä kirkon jäseniksi. Kritiikki on ajanut monet kristilliset lähetysjärjestöt peittämään avustamisen kristillisen taustan.

Jotkut Aasiassa työskennelleet lähetystyöntekijät ja teologit ovat kyseenalaistaneet perinteisen lähetystyön. Heidän mukaansa kristityillä ei ole oikeutta väittää, että vain heidän oma uskontonsa on ainoa ja oikea tie pelastukseen. Perimmäinen totuus voidaan löytää myös muiden uskontojen opeista. Tämän näkemyksen mukaan uskontojen välisessä vuoropuhelussa jokainen uskonto voi kehittyä ja syventää omia oppejaan. Tavoitteena ei ole uskontojen sekoittuminen vaan toimiminen yhteistyössä.

Lähetystyötä on kritisoitu myös **paikallisten kulttuurien tuhoamisesta**. Toisaalta kulttuurit saavat joka tapauksessa kiihtyvään tahtiin vaikutteita toisiltaan nykyajan globaalissa maailmassa. Ylikansalliset yritykset syrjäyttävät paikallisia toimijoita varsin tehokkaasti. Lähetystyön yhtenä tehtävänä voisikin nykyään olla paikallisen kulttuurin suojelu.

Kirkko-kahvi
Kyrkkaffe
FAIRTRADE
500 G
BRYGGMALET
SUODATINJAUHATUS

Suomen evankelis-luterilainen kirkko on mukana toteuttamassa globaalia vastuuta mm. siten, että monet seurakunnat käyttävät kirkkokahveillaan Reilun kaupan kahvia.

Tehtävät

1. Miten lähetystyö on muuttunut 1800-luvulta 2000-luvulle tultaessa?

2. Miten ja miksi lähetystyötä kritisoidaan?

3. Pohdi, miten aatteiden ja uskontojen leviämisen edellytykset ovat muuttuneet viimeisen sadan vuoden aikana.

4. Kertaa luvut 1, 6, 7 ja 20. Missä suhteissa nykypäivän lähetystyössä noudatetaan samoja toimintatapoja ja -periaatteita kuin **a)** antiikin aikana (esim. Paavali ja kirkkoisät) **b)** keskiajalla (esim. germaanilähetys ja ristiretket)?

5. Selvitä, mitä käsite 'kolonialismi' tarkoittaa. Oheinen kartta kuvaa kolonialismin ja lähetystyön historiaa. Miten näiden kahden ilmiön välinen tiivis yhteys on selitettävissä?

Lähetystyö ja siirtomaavalta

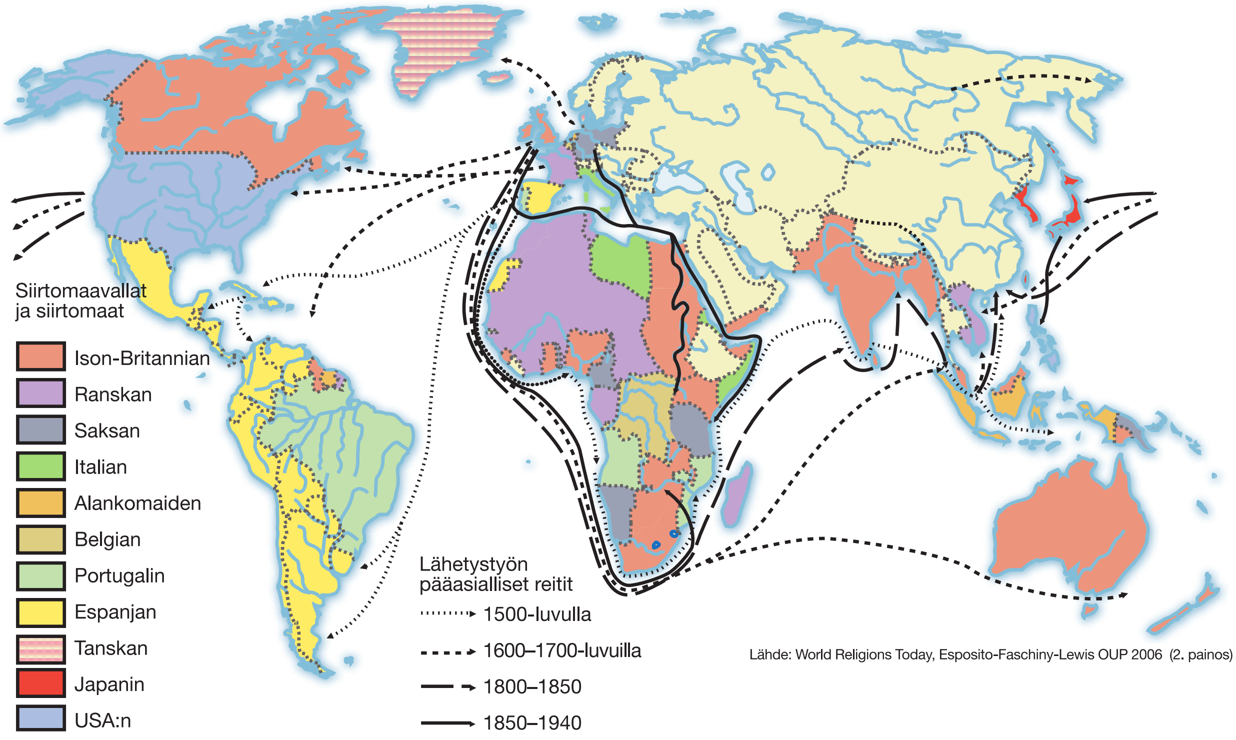
Siirtomaavallat ja siirtomaat
Ison-Britannian
Ranskan
Saksan
Italian
Alankomaiden
Belgian
Portugalin
Espanjan
Tanskan
Japanin
USA:n
Lähetystyön pääasialliset reitit
1500-luvulla
1600–1700-luvuilla
1800–1850
1850–1940

Lähde: World Religions Today, Esposito-Faschiny-Lewis OUP 2006 (2. painos)

21. Kirkkojen uudistusliikkeitä

Kirkot eivät elä muusta yhteiskunnasta irrallaan. Yhteiskunnan muuttuminen on haastanut kristillisiä kirkkoja uudistumaan opillisesti viimeisten vuosikymmenien aikana. On syntynyt uusia teologisia suuntauksia, jotka tulkitsevat kristinuskoa omasta näkökulmastaan. Vallitsee kuitenkin erilaisia käsityksiä siitä, kuinka uskonnon pitäisi ilmetä yksilön ja yhteisöjen elämässä. Osa kristityistä ei näytä uskonnollisuuttaan ulospäin, toiset taas pitävät omakohtaista uskonnonharjoitusta yhteisöissä tärkeänä.

Uudenlaiset tulkinnat tai kristillisyyden ilmenemismuodot voivat synnyttää myös ristiriitoja ja jännitteitä. Joskus erimielisyydet johtavat uuden kristillisen yhteisön syntyyn.

Katolisen kirkon uudistuminen

Vuonna 1958 paaviksi valittiin piispa Angelo Giuseppe Roncalli Venetsiasta. Koska Roncalli oli valituksi tullessaan jo 77-vuotias, hänen paavikautensa ajateltiin jäävän lyhyeksi. Näin kävikin, mutta sitä ennen Roncalli, paavina nimeltään **Johannes XXIII**, kutsui koolle kirkolliskokouksen. Paavi halusi ajankohtaistaa kirkon opetusta ja lujittaa kristittyjen yhteyttä. **Vatikaanin II konsiili** eli kirkolliskokous vuosina 1962–1965 aloitti monet uudistukset katolisessa kirkossa. Kokouksessa päätettiin esimerkiksi, että **messun** sai pitää kunkin maan omalla kielellä. Siihen asti se oli aina toimitettu latinaksi. Myös eri maiden kulttuurien omat piirteet saivat näkyä messussa. Ehtoolliskäytäntöä muutettiin siten, että maallikoille oli mahdollisuus jakaa periaatteessa niin leipä kuin viinikin.

Kokouksen yhtenä teemana olivat **yhteiskunnallinen tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus**. Kokouksen jälkeen katolinen kirkko alkoi työskennellä voimakkaammin köyhien aseman parantamiseksi. Niin ikään se alkoi suhtautua myönteisemmin muihin uskontoihin ja eri kirkkokuntien väliseen yhteistyöhön eli **ekumeniaan**.

Paavi Johannes XXIII valittiin Time-lehden vuoden 1962 henkilöksi.

JANUARY 4, 1963
ATLANTIC EDITION
TIME
THE
ZINE
MAN of the YEAR
JOHN XXIII

VARASTOKIRJASTO
165 1229797

Vatikaanin toisen konsiilin eli kirkolliskokouksen avajaisistunto Pietarinkirkossa vuonna 1962. Konsiilissa katolinen kirkko linjasi suhdettaan moderniin maailmaan.

Katolisen kirkon haasteita

Viime vuosikymmeninä katolisen kirkon johtoa on kritisoitu sen monista eettisistä kannanotoista. Esimerkiksi abortti, eutanasia eli armokuolema ja ehkäisy ovat kiisteltyjä eettisiä aiheita. Virallisesti kirkko ei hyväksy ehkäisyvälineiden käyttöä **syntyvyyden säännöstelyssä**. Tätä näkemystä on vastustettu erityisesti kehitysmaissa, joissa hiv-epidemia leviää voimakkaasti. Näkemys on ristiriidassa myös sen tosiasian kanssa, että maailman väestö kasvaa liian nopeasti.

Myös pappien **selibaatista eli naimattomuuslupauksesta** kirkossa on keskusteltu. On kysytty, onko selibaatti tarpeellinen. 2000-luvulla esiin tulleet pappien selibaattirikkomukset ja pedofiiliskandaalit ovat ravistelleet katolisen kirkon ja sen virkamiesten arvovaltaa.

Katolinen kirkko on vastannut kohtaamaansa kritiikkiin ja haasteisiin. Kirkon piirissä on tapahtunut jopa historian uudelleenarviointia. Esimerkiksi aurinkokeskeistä maailmankuvaa puolustanut tiedemies Galileo Galilei on vapautettu kirkonkirouksesta. Paavi on pyytänyt anteeksi katolilaisten väärinkäytöksiä ortodokseilta, protestanteilta, juutalaisilta ja Etelä-Amerikan alkuperäiskansoilta, jotka pakkokäännytettiin löytöretkien seurauksena 1500-luvulla.

Vapautuksen teologian eri muotoja

Vapautuksen teologia on merkittävä teologinen suuntaus kristikunnassa. Nimityksellä tarkoitetaan 1960-luvun jälkeen syntyneitä protestiliikkeitä: Latinalaisen Amerikan vapautuksen teologiaa, mustaa

Johannes Paavali II – puolalainen paavi

Karol Wojtyla valittiin paaviksi vuonna 1978 ensimmäisenä ei-italialaisena paavina yli 450 vuoteen ja kaikkien aikojen ensimmäisenä puolalaisena paavina. Puolan kommunistisen hallinnon harmiksi Krakovan arkkipiispa, kardinaaliksi edennyt Wojtyla tuli paavina kotimaahansa vuonna 1979 ja antoi tukensa yhteiskunnan uudistusvaatimuksille. Paavi teki matkoja yli sataan maahan suuren julkisuuden ympäröimänä. Hän solmi läheisen yhteyden erityisesti katoliseen nuorisoon. Johannes Paavali II suhtautui myönteisesti sosiaalisiin uudistuksiin mutta oli moraalisissa kysymyksissä arvokonservatiivi. Toisen maailmansodan kokenut paavi katsoi, että elämän kunnioittamisen tuli aina olla etusijalla moraalisissa valinnoissa. Hän edisti uskontojen keskinäisen ymmärryksen lisäämistä ja pyysi katolisen kirkon puolesta anteeksi monia kirkon historiaan liittyviä asioita. Näitä olivat esimerkiksi katolisen kirkon osuus orjakauppaan, naisten oikeuksien sortoon ja Konstantinopolin ryöstämisen aiheuttaneeseen neljänteen ristiretkeen. Johannes Paavali II:n aikana julistettiin autuaiksi ja pyhiksi huomattava määrä esikuvallisia kristittyjä. Paavi yritettiin murhata useita kertoja. Hänen terveytensä heikkeni 1990-luvulla ja 2000-luvulla hän sairasti mm. Parkinsonin tautia. Kuollessaan vuonna 2005 Johannes Paavali II oli yksi pisimpään paavina toimineista henkilöistä. Paavi vaikutti vahvasti Euroopan yhteiskunnalliseen ja poliittiseen ilmastoon.

teologiaa Yhdysvalloissa ja Etelä-Afrikassa sekä aasialaista vapautuksen teologiaa, jotka kaikki ovat saaneet vaikutteita toisiltaan. Latinalaisen Amerikan vapautuksen teologia on tunnetuin, koska sen vaikutus on ollut merkittävä ja näkyvä Latinalaisen Amerikan yhteiskunnissa ja kirkollisessa elämässä.

Vapautuksen teologian perusvaatimus on, että **köyhien ja sorrettujen ihmisten aseman parantamisen** on oltava kirkon elämässä ja teologiassa etusijalla. Vapautuksen teologian mukaan väkivalta, aliravitsemus, ihmisoikeuksien loukkaukset tai oikeuksien puuttuminen ovat seurausta yhteiskunnan vääränlaisista rakenteista, jotka kahlitsevat ihmistä. Vapautuminen ja pelastus tarkoittavat paitsi konkreettista vapautumista köyhyydestä myös hengellistä pelastusta. Vapautuksen teologit puhuvatkin Jumalasta köyhien Jumalana. Köyhiä auttamalla kristitty osoittaa oman kristillisen vakaumuksensa.

ANHÃ REZA UA A PA

Leonardo Boff on yksi Latinalaisen Amerikan tunnetuimmista vapautuksen teologeista. Hän kannattaa aktiivista toimintaa köyhien ja sorrettujen aseman parantamiseksi.

Vapautuksen teologia Latinalaisessa Amerikassa

Latinalaisessa Amerikassa katolisesta kirkosta kehittynyttä vapautuksen teologiaa on verrattu puuhun, jossa on kolme osaa: juuret, runko ja oksat. Juuret ovat köyhän kansan uskonnollisuudessa ja halussa taistella oikeuksiensa puolesta. Runkona ovat paikalliset yhteisöt, joissa uskonnollisuutta harjoitetaan. Ne järjestävät messuja ja ristisaattoja, kouluttavat lukutaidottomia, osallistuvat ammattiyhdistystoimintaan ja politiikkaan. Tällä alueella toimivat myös kirkon työntekijät. Oksina ovat teologit, joiden tehtävänä on muotoilla vapautuksen teologian opit kirjalliseen muotoon. Joskus Latinalaisen Amerikan vapautuksen teologiaa on verrattu länsimaissa toimiviin vaihtoehtoliikkeisiin ja kansalaisjärjestöihin.

Latinalaisen Amerikan katolinen kirkko on **sisäisesti jakautunut** suhteessa vapautuksen teologiaan. Osa piispoista tukee sitä ja paikallisia yhteisöjä, osa ei. Monien vapautuksen teologien mielestä katolinen kirkko on ollut liikaa valtaapitävien puolella köyhiä vastaan. He valittavat, että kirkko on tunnustanut köyhyyden ja eriarvoisuuden olemassaolon mutta se ei edelleenkään hyväksy pappien ja maallikkojen konkreettista toimintaa, jolla yritetään muuttaa ihmisten oloja paremmiksi.

Vapautuksen teologiaa on monesti vastustettu myös katolisen kirkon virallisissa lausunnoissa. Kirkon mielestä vapautuksen teologia on liikaa sidoksissa politiikkaan, joka ajaa vain yhden ryhmän eli köyhien etuja. Varsinkin 1960–70-luvuilla vapautuksen teologian katsottiin liikaa myötäilevän **marxilaista ajattelua**. Vapautuksen teologeja on kritisoitu myös siitä, että he ovat tukeneet ryhmittymiä, jotka yrittävät väkivaltaisin keinoin saada aikaan muutoksia yhteiskunnassa.

Musta teologia Yhdysvalloissa

Mustan teologian taustalla ovat mustien yhteiskunnallinen asema ja rasisminvastainen taistelu. Musta teologia syntyi Yhdysvalloissa 1960-luvulla, kun värilliset taistelivat kansalaisoikeuksistaan. Suunta vaikutti erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla. Heidän oma kirkollinen järjestönsä tuki julkilausumassaan vuonna 1966 mustien poliittista kansalaisoikeusliikettä, jonka johtajana toimi Martin Luther King (1929–1968). Suurin osa mustista teologeista on protestantteja. Mustat

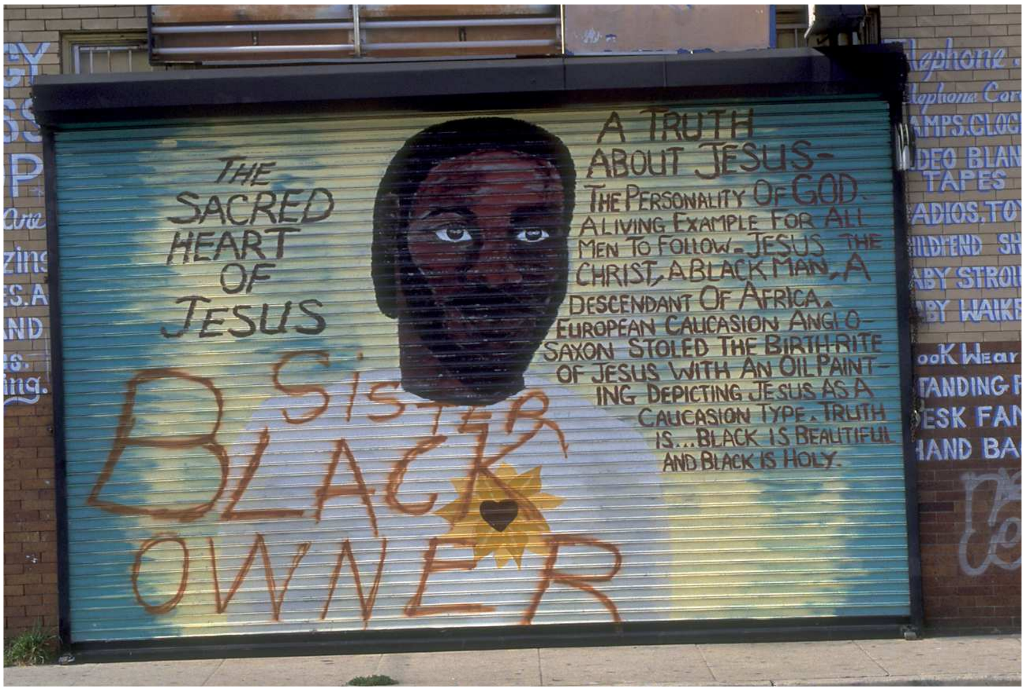
THE SACRED HEART OF JESUS
A TRUTH ABOUT JESUS - THE PERSONALITY OF GOD. A LIVING EXAMPLE FOR ALL MEN TO FOLLOW. JESUS THE CHRIST, A BLACK MAN, A DESCENDANT OF AFRICA. EUROPEAN CAUCASION ANGLO-SAXON STOLED THE BIRTH RITE OF JESUS WITH AN OIL PAINTING DEPICTING JESUS AS A CAUCASION TYPE. TRUTH IS...BLACK IS BEAUTIFUL AND BLACK IS HOLY.
SISTER
BLACK OWNER

Jeesus oli musta mies, väitetään kaupan rulo-oveen tehdyssä graffitissa Los Angelesissa.

Naisten merkitys kirkkojen elämässä on tärkeä. Naispappeus on hyväksytty luterilaisissa kirkoissa. Monessa kirkossa asiasta ei joko virallisesti keskustella tai asia on kiistanalainen.

teologit kysyvät, mikä on kristinuskon sanoman merkitys ihmisille, joita kohdellaan epäoikeudenmukaisesti rotunsa tai ihonvärinsä vuoksi. Heidän mukaansa musta saa ihmisyytensä Jumalalta; hän on yhtä aito ja todellinen ihminen kuin valkoinen, koska Jumala on luonut ihmisen omaksi kuvakseen.

Mustan teologian mukaan **Jumala** on siis **musta**. Tämä tarkoittaa ennen kaikkea sitä, että ”Jumala tuntee mustan ihmisen kärsimyksen” ja samastuu sorrettuihin. Jumalan olemukseen kuuluu myös **oikeudenmukaisuus**, ihmisen vapauttaminen kärsimyksestä. Hän ei ole välinpitämätön silloin, kun yhteiskunnassa esiintyy rasismia. Siksi Jumala on alistettujen ja rasismin kohteena olevien puolella. Mustat teologit kutsuvat Jeesusta Mustaksi Kristukseksi. He huomauttavat, että historiallisena henkilönä Jeesus edusti tummaa rotua; hän ei ollut länsimainen, vaaleaihoinen ja sinisilmäinen mies.

Feministi- eli naisteologia

Feministiteologia kehittyi 1960-luvulla maailmanlaajuisen naisliikkeen vanavedessä. Sen voidaan katsoa olevan yksi vapautuksen teologian muoto. Liikkeen kannattajia on kaikissa kirkkokunnissa.

Feministiteologian lähtökohtana on ajatus, että perinteinen teologia on kirjoitettu miesten näkökulmasta. Sen mukaan naisia on koko kristinuskon historian ajan alistettu. Alistaminen johtuu seksismistä, joka on sukupuoleen liittyvää syrjintää. Feministiteologian tavoitteena on **alistamisesta vapautuminen** sekä kristinuskon miesvaltaisuuden paljastaminen ja muuttaminen. Niinpä feministiteologit tuovat esiin naisten osuutta kirkon historiassa. Heidän tutkimustensa kohteena ovat kirkkoisien naisnäkemykset ja Raamatun naiset. Neitsyt Maria on Raamatun naisista tutkituin.

Feministiteologia kritisoi perinteistä jumalakuvaa, jossa Jumalaa kuvataan yksipuolisesti miehisin sanoin. Sanat Isä, Herra, Tuomari ja Kuningas viittaavat Jumalan miehisyyteen. Jumalaa pitäisi kuvata monipuolisemmin: myös käsitteillä ’syvyys’, ’rakkaus’ ja ’syli’.

Jeesuksen sukupuolen sijasta feministiteologit haluavat korostaa hänen ihmisyyttään ja myönteistä suhtautumistaan naisiin. He myös kysyvät, millaista miesmallia Jeesus edustaa. Rakastava, väkivallaton, tasa-arvoinen ja uhrautuva eivät ole perinteiseen mieheen liitettäviä ominaisuuksia. Jeesus kuitenkin suhtautui ihmisiin tällä tavoin.

Naispappeus on yksi feministiteologian peruskysymyksistä. Katolisessa ja ortodoksisessa kirkossa naispappeja ei ole. Kirkkojen virallisen opin mukaan pappi edustaa seurakunnalle Jeesusta, ja koska Jeesus oli mies, nainen ei siksi voi edustaa häntä. Feministiteologien mukaan taas naista alistavat käsitykset tulevat erityisen hyvin esiin silloin, kun naisia ei hyväksytä papin virkaan. Joissakin protestanttisissa kirkoissa naispappeus on hyväksytty. Esimerkiksi Suomen luterilaisessa kirkossa naispappeus hyväksyttiin vuonna 1986.

Toinen keskeinen feministiteologien kysymys on, miksi **eettiset ohjeet ja säännöt** ovat useimmiten **miesten luomia**, vaikka ne koskettavat juuri naisia. Tällaisia eettisiä ongelmia ovat muun muassa ehkäisy, abortti, perheväkivalta, avioero, raiskaus ja pornografia.

Lourdes pyhiinvaelluspaikkana

Karismaattiset ilmiöt ovat näkyvä osa katolista kirkkoa. Erityisesti usko ihmeparanemisiin on keskiajalta asti ollut osa kansan uskonnollisuutta. Nykyisin tätä merkittävimpiin kuuluvaa karismaattisen kristillisyyden muotoa edustavat pyhiinvaellukset eteläranskalaisen Lourdesin kaupunkiin. Siellä köyhä 14-vuotias tyttö Bernadotte Soubirous lähti eräänä päivänä vuonna 1858 keräämään polttopuita. Kaupungin, silloin vielä vähäisen kylän, lähellä olevan luolan suulla hän tunsi tuulen humauksen ja näki luolassa pienen tytön. Tyttö näkyi luolan suulla toistamiseen seuraavinakin päivinä. Tyttö kehotti Bernadottea katumaan syntisten edestä ja paljasti lopulta nimensä: Tahraton Sikiäminen. Silloin kyläläiset päättelivät, että tyttö oli Neitsyt Maria.

Bernadotten näkyjä seurasi uskonnollinen herääminen ympäri Ranskaa. Luola muutettiin pyhiinvaelluspaikaksi ja sieltä löytyneestä lähteestä alettiin ottaa vettä, jota käytettiin parantamiseen. Myös kirkon suhde Lourdesin tapahtumiin oli myönteinen. Bernadotte julistettiin pyhäksi vuonna 1933. Vatikaani on tutkinut väitettyjä ihmeparantumisia ja tähän mennessä hyväksynyt niistä aidoiksi seitsemänkymmentä. Nykyisin noin viisi miljoonaa ihmistä matkustaa vuosittain kaupunkiin ihmeparanemisen toivossa. Kaiken kaikkiaan katolinen kirkko on Vatikaanin toisen kirkolliskokouksen jälkeen suhtautunut myönteisesti karismaattiseen kristillisyyteen kirkon sisällä.

Menestysteologia

Menestysteologiaksi kutsutaan oppia, jonka mukaan Jumalan tahto on, että ihminen saa terveyden ja hyvinvoinnin jo eläessään maan päällä. Kristitty voi rukouksessaan pyytää Jumalalta mitä haluaa ja saada sen. Syntiä ovat kielteiset ajatukset ja väärä usko. Ajattelemalla ja uskomalla oikein ihminen voi saada elämäänsä kaikkea hyvää.

Menestysteologian juuret ovat Yhdysvalloissa helluntaiherätyksen sekä karismaattista kristillisyyttä korostavien liikkeiden piirissä. Etenkin 1900-luvun loppupuolella menestysteologiset näkemykset ovat levinneet myös Eurooppaan. Esimerkiksi Ruotsissa toimivan Livets Ord -liikkeen on tulkittu edustavan menestysteologiaa.

Menestysteologiaa on kritisoitu siitä, että se pitää maallista menestystä merkkinä Jumalan hyväksynnästä ja siunauksesta. Kritiikkiin on vastattu siten, että menestys tarkoittaa paljon muutakin kuin rahaa ja omaisuutta. Se tarkoittaa muun muassa aikaa, energiaa, rakkautta ja viisautta. Jos kristitty on rikas, hänen pitää tarvittaessa olla valmis antamaan osan rikkauksistaan muille. Näin tehdessään hän voi menestysteologian mukaan olla varma, että Jumala antaa hänelle kaiken takaisin moninkertaisena.

Karismaattisuus – kokemuksellista kristillisyyttä

Karismaattinen kristillisyys korostaa Pyhän Hengen vaikutusta seurakunnassa. Pyhä Henki ilmenee etenkin **karismoina** eli **armolahjoina**, jotka ovat Jumalan ihmiselle antamia erityisiä kykyjä: parantamisen, kielillä puhumisen tai hyvän puhetaidon armolahjoja. Karismaattisessa kristillisyydessä korostetaan myös henkilökohtaista uskonnollista kääntymystä, Jumalan ylistystä ja rukousta.

Karismaattiset ilmiöt ovat kuuluneet kristillisen kirkon historiaan alusta saakka. Raamatun mukaan Paavali joutui ottamaan kantaa karismaattisiin ilmiöihin, kun niitä ilmeni esimerkiksi Korintin seurakunnassa alkukirkon aikana. Keskiajalla karismaattisuutta esiintyi luostariliikkeissä, joissa alkukirkon aika nähtiin kristillisenä ihanteena. Myös keskiajan mystikot voidaan nähdä karismaattisen kristillisyyden edustajina. Luther puolestaan vastusti karismaattista kristillisyyttä.

Karismaattinen kristillisyys on tällä hetkellä **nopeasti leviävä** kristillisyyden muoto. Se ei ole erillinen uskonnollinen liike tai järjestäytynyt organisaatio, mutta se näkyy kuitenkin kirkoissa ja kristillisissä liikkeissä eri tavoin. Tunnetuin karismaattisuutta korostava kristillinen liike on helluntaiherätys.

Fundamentalistinen tulkinta kristinuskosta

Konservatiivisiksi eli vanhoillisiksi kutsutaan sellaisia uskonnollisia liikkeitä, jotka korostavat uskonnollisten perinteiden pysyvyyttä ja muuttumattomuutta. Konservatiivien vastakohtana ovat liberaalit eli vapaamieliset, jotka pyrkivät tulkitsemaan perinteitä uudella tavalla. Fundamentalisteja voidaan pitää yhtenä konservatiivien ääriryhmänä. Fundamentalismilla tarkoitetaan suuntaa, joka vastustaa erityisen jyrkästi maallistumista ja uudistushenkistä uskonnollisuutta. Sitä esiintyy monissa eri kirkkokunnissa ja kristillisissä yhteisöissä, ja sen kannattajat ovat perustaneet myös uusia kristillisiä liikkeitä.

Kristillinen fundamentalismi syntyi alun perin Yhdysvalloissa. Sen perusajatuksia ovat vankka pitäytyminen perustavina eli fundamentaalisina pidettyihin uskon pääperiaatteisiin. **Raamattua** pidetään erehtymättömänä ja sitä **tulkitaan kirjaimellisesti**. Fundamentalistit eivät hyväksy esimerkiksi naispappeutta, ja osa fundamentalisteista vastustaa Raamatun tieteellistä tutkimusta. Raamatun kanssa ristiriitaiset luonnontieteelliset selitykset, kuten evoluutioteoria, eivät ole hyväksyttyjä.

Fundamentalistit korostavat omakohtaista hengellisyyttä mutta pitävät samalla tärkeänä samoin uskovien tiivistä yhteisöä. Joissakin maissa he pyrkivät vaikuttamaan poliittiseen päätöksentekoon. Esimerkiksi Yhdysvalloissa fundamentalistit ovat aktiivisesti vaikuttaneet aborttilainsäädäntöön ja koulujen opetussuunnitelmien sisältöön. Evoluutioteorian opettaminen onkin kielletty joissakin USA:n osavaltioiden kouluissa.

Tehtävät

1. Kokoa kappaleesta 1900-luvun teologisia suuntauksia ja selvitä niiden sisältö.
2. Mitä karismaattisuus on? Missä kristillisissä suunnissa sitä esiintyy?
3. Millaisia opillisia ja eettisiä korostuksia esiintyy ns. konservatiivisten ja liberaalien kristillisten suuntausten piirissä? Laadi kaavio keskeisistä asioista.
4. Naispappeus on yksi kirkkojen kantoja jakava asia. Ota selvää, mitä asiasta opetetaan katolisessa, anglikaanisessa, luterilaisessa ja ortodoksisessa kirkossa.
5. Martin Luther King pití Washingtonissa vuonna 1963 kuuluisan ”I have a dream” -puheen. Etsi puhe internetistä ja selvitä, mikä oli Kingin unelma. Arvioi, miten hänen unelmansa on toteutunut nykymaailmassa.

22. Kristinusko Afrikassa, Aasiassa, Etelä–Amerikassa ja Oseaniassa

Kristittyjä on maailmassa noin kaksi miljardia eli kolmasosa maapallon väestöstä. Kristinusko on vähitellen levinnyt jokaiseen maanosaan, ja nykyisin Latinalaisessa Amerikassa, Afrikassa ja Aasiassa kristittyjä on yhteensä enemmän kuin sen perinteisillä kannatusalueilla Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa. Kristinusko ei ole enää vain länsimainen ilmiö, sillä jokaisessa maanosassa kristityt tulkitsevat uskontoaan oman kulttuurinsa pohjalta. Tämä merkitsee myös kristinuskon pirstaloitumista yhä uusiksi kirkoiksi ja yhteisöiksi.

Kristinusko Afrikassa

Kristinusko levisi jo ensimmäisten kristillisen vuosisatojen aikana Pohjois-Afrikkaan, josta se kuitenkin joutui osittain väistymään islamin tieltä 600-luvulta lähtien. 1800-luvulla uudelleen virinneen lähetystyön myötä Afrikkaan alkoi syntyä uusia kirkkoja ja maanosa **kristillistyi voimakkaasti**. Tätä nykyä Afrikan väestöstä vajaa puolet eli noin 348 miljoonaa on kristittyjä. Kullakin kirkkokunnalla on omat vahvat kannatusalueensa eri puolilla Afrikkaa; esimerkiksi Namibiassa on suomalaisen lähetystyön jäljiltä paljon luterilaisia kirkkoja. Lisäksi Afrikassa toimii niin kutsuttuja itsenäisiä kirkkoja, jotka eivät kuulu mihinkään tunnustuskuntaan vaan pyrkivät luomaan omaa afrikkalaista teologiaa.

Koska maanosa pitää sisällään monenlaisia kirkkoja ja yhteisöjä, ei ole yhdenlaista ja kaikenkattavaa tapaa kuvata afrikkalaista kristillisyyttä. Voidaan kuitenkin todeta, että afrikkalaiset ovat kehittäneet omat tapansa ilmaista uskoaan. Monissa kirkoissa esimerkiksi **paikallinen musiikki** ja muukin taide ovat vahvasti esil-

Kristinusko on levitessään saanut vaikutteita kulloisestakin kulttuurista. Jos suomalainen luterilainen jumalanpalvelus on tunnelmaltaan rauhallinen ja kaavamainen, voi esimerkiksi afrikkalainen jumalanpalvelus olla eloisa ja vapaamuotoinen.

lä jumalanpalveluselämässä. Alkuperäinen **afrikkalainen maailmankuva** ja uskonnollisuus näkyvät näin kristillisyydessä. Jeesusta voidaan kuvata vaikkapa Suurena Päällikkönä tai Suuren Esi-isän hahmossa. Afrikkalaisten vahva usko henkiin on myös haastanut kristillistä lähetystyötä: afrikkalaisten henkiuskoa on pitkään pidetty pakanallisena jäänteenä, mutta monet afrikkalaiset kristityt ovat halunneet nähdä asian niin, että afrikkalainen henkiusko ei ole kaukana kristillisestä uskosta henkiolentoihin. Kristittyjen Jumala on tässä yhteydessä nähty kaikkia muita henkiä voimakkaampana.

Pappiskoulutuksen päästyä vauhtiin Afrikassa on syntynyt myös omaa **afrikkalaista teologiaa**. Rotuerottelupolitiikkaa monet kirkkokunnat ovat vastustaneet näkyvästi. Varsinkin Etelä-Afrikassa on kehitetty vapautuksen teologian piiriin kuuluvaa mustien teologiaa. Afrikkalaiset teologit ovatkin onnistuneet saamaan aikaan sen, että Kirkkojen maailmanneuvostossa on ryhdytty keskustelemaan köyhien ja rikkaiden maiden välisistä suhteista.

Afrikassa toimivat lähetystyöntekijät joutuvat usein ottamaan kantaa kysymykseen, mitkä paikalliset tavat ovat sovitettavissa kristinuskoon. Päänvaivaa aiheuttavat esimerkiksi näkemykset sairauksista ja niiden hoidosta: monen afrikkalaisen mielestä sairaudet johtuvat noituudesta tai pahoista hengistä. Afrikkalaisessa kristillisyydessä onkin yhtenä vahvana elementtinä **rukouksella parantaminen**. Myös moniavioisuus on ongelma, johon lähetystyöntekijät joutuvat määrittelemään kantansa. Nykyisin moniavioinen mies hyväksytään seurakunnan jäseneksi joissakin kirkoissa.

Afrikassa on syntynyt myös omaa, lähetystyöstä riippumatonta kristillistä perinnettä, jonka parissa on erityisesti haluttu korostaa yhteisöjen afrikkalaisuutta. Näiden kirkkojen synty johtuu paljolti siitä, että kristinusko on edustanut siirtomaaherrojen uskonnollisuutta, jota ei ole haluttu sellaisenaan omaksua. Nämä kirkot ovat opillisesti itsenäisiä ja niiden kannatus on varsin suurta. Arvioiden mukaan niihin kuuluu kymmeniä miljoonia ihmisiä. Näissä kirkoissa korostuu afrikkalainen maailmankuva sekä parantamistoiminta.

Afrikkalaisten kirkkojen haasteina ovat omassa maanosassa harjoitettavat lähetystyö sekä eri kirkkojen ja uskontojen välinen yhteistyö. Varsinkin Pohjois-Afrikassa, missä suurin osa väestöstä on muslimeja, on tärkeää luoda keskusteluyhteys kristittyjen ja muslimien välille. Tavoitteena on myös nuorten kirkkojen entistä suurempi riippumattomuus länsimaisista kirkoista.

Kristinusko Aasiassa

Vaikka Aasiassa on tehty lähetystyötä kristinuskon historian ensimmäisistä vuosisadoista lähtien, kristityt ovat siellä **vähemmistönä** suhteessa muihin maailmanuskontoihin.

Aasian väestöstä noin 8 % on kristittyjä. Tilastoissa on yksi poikkeus, Filippiinit. Sitä voi kutsua Aasian ainoaksi kristilliseksi maaksi, koska väestöstä 89 % on kristittyjä, suurin osa heistä katolilaisia. Filippiinien lisäksi kristinusko vaikuttaa monissa muissakin Aasian maissa kuten Intiassa, Kiinassa ja Japanissa.

Aasia eroaa uskonnollisessa mielessä Afrikasta monin tavoin. Afrikassa on ennen kristinuskon leviämistä harjoitettu paikallisia heimouskontoja, joilla ei ole ollut pyhiä kirjoja. Aasiassa sen sijaan vanhojen uskontojen pyhät kirjat ovat olleet omalta osaltaan vaikuttamassa siihen, että uskonnot ovat levinneet ja vakiintuneet laajemmille alueille.

Intian kristityistä suurin osa kuuluu kastittomiin eli **daliteihin**. Alussa kristilliset lähetystyöntekijät ja kirkot sopeutuivat Intiassa kastilaitokseen, joka jaottelee ihmiset syntymän perusteella eri luokkiin. Tämä näkyi esimerkiksi siten, että kristittyjen dalitien piti kirkossa istua lattialla, kun taas muut istuivat penkeissä. Ensimmäisen kerran 1970-luvulla Intian

Jeesuksen ristintien tapahtumia esitetään pääsiäisen aikaan eri puolilla maailmaa. Kuvassa filippiiniläinen tulkinta tapahtumista.

kristityt alkoivat keskustella dalitien epäoikeudenmukaisesta asemasta sekä kirkossa että intialaisessa yhteiskunnassa. Kun vapautuksen teologia saapui maahan, alettiin puhua **dalit-teologiasta**, jonka pyrkimyksenä oli dalitien aseman parantaminen.

Kiinassa kristityt elävät vähemmistönä. Kristinuskon vaikutus on pieni, kun sitä vertaa tuhansia vuosia vanhaan kiinalaiseen kulttuuriin. Viime vuosina kristittyjen määrä on Kiinassa kasvanut voimakkaasti, ja kristinuskon nykyistä suosiota kuvataan siellä ”kristinuskon kuumeeksi”. Kristityt kuuluvat Kiinassa kolmeen eri ryhmään: Vatikaanille uskolliseen katoliseen kirkkoon, kommunistisen puolueen hyväksymään katoliseen kirkkoon sekä protestanttiseen kirkkoon. Viimeksi mainittu on löyhä yhteenliittymä, joka edustaa eri protestanttisia suuntauksia. Maassa on paljon ihmisiä, jotka eivät kuulu kristilliseen seurakuntaan, mutta suhtautuvat kristinuskoon myönteisesti. Kristinusko edustaa kuitenkin yhä monille kiinalaisille vierasta **länsimaalaisuutta**. Toisaalta eritoten kaupungeissa asuvat nuoret ihailevat länsimaista elämäntapaa, jota kristinusko edustaa.

Lähetystyön näkökulmasta kristinuskon leviämistä hidastavat Aasian maiden perinteiset maailmanuskonnot ja -katsomukset hindulaisuus, buddhalaisuus, kungfutselaisuus ja islam. Esimerkiksi Japanissa kristinuskon opit ja tavat on helposti sulautettu Japanin šintolaisuuteen ja buddhalaisuuteen, jolloin on syntynyt aivan uusia, synkretistisiä uskontoja.

Latinalainen Amerikka

Kristinusko levisi Latinalaiseen Amerikkaan uuden ajan alussa **löytöretkien** vanavedessä, jolloin katolinen kirkko käännytti Väli- ja Etelä-Amerikan kansoja kristityiksi. Löytöretket koituivat monessa mielessä kohtalokkaiksi paikalliselle kulttuurille: eurooppalaiset toivat mukanaan tauteja, joille intiaaneilla ei ollut vastustuskykyä, mikä yhdessä

Instituto
San Ángel del Sur
Secundaria.com
Preparatoria

Meksikossa vietetään vuosittain kaksipäiväistä kuolleiden juhlaa: marraskuun ensimmäisenä päivänä muistellaan kuolleita lapsia ja seuraavana päivänä aikuisia. Juhlassa yhdistyvät vanhat meksikolaiset kuolleiden kunnioittamiseen liittyvät tavat ja kristilliset perinteet.

kristillisen kulttuurin väkivaltaisenkin juurruttamisen ohella tuhosi intiaanien kulttuuria.

Latinalaisen Amerikan väestöstä noin **90 %** on **kristittyjä**. Latinalainen Amerikka on uuden ajan alusta lähtien ollut nimenomaan katolisen kristinuskon valta-aluetta. Alueella on ilmennyt kuitenkin sellaista teologista liikehdintää, johon katolinen kirkko ei aina ole suhtautunut myönteisesti. Esimerkiksi **vapautuksen teologian** vahva yhteiskunnallinen sanoma on saanut virallisen katolisen kirkon varovaisen tuomion. Katolinen kirkko onkin viime aikoina menettänyt kannatustaan ja sen paikan on ottanut yhä enenevässä määrin **karismaattinen liike**, joka on alueen voimakkaimmin kasvava uskonnollinen liike. Karismaattista kristillisyyttä esiintyy myös katolisen kirkon sisällä.

Oseania

Australiassa ja Tyynenmeren saarivaltioissa kristinusko on valtauskonto. Siihen lasketaan kuuluvan yli 70 % alueen väestöstä. Kristinusko levisi Australiaan **siirtomaaisäntien** mukana 1700-luvun lopulta lähtien ja sen vakiintumista tuki 1900-luvulla vallalla ollut maahanmuuttopolitiikka, joka suosi valkoihoisia. Australian perinteinen **aboriginaalien uskonnollisuus** on **väistynyt** lähes täysin muualta tulleiden uskonnollisten vaikutteiden tieltä.

Tehtävät

1. Vertaa toisiinsa kristinuskon asemaa Afrikassa ja Aasiassa.

2. Väitetään, että kristillisiä kirkkoja ja yhteisöjä on maailmassa nykyään noin 37 000. Mitä tämä merkitsee kristinuskon yhtenäisyyden kannalta?

3. Valitse tarkastelun kohteeksi yksi Euroopan ulkopuolinen maa ja selvitä,

- **a)** milloin kristinusko on tullut sinne
- **b)** minkä verran kristittyjä ko. maassa on
- **c)** miten eri kirkkokunnat ovat edustettuina
- **d)** mitä muita uskontoja maassa on ja mikä on niiden kannattajien osuus väestöstä.

4. Selvitä, mitä käsite ’globalisaatio’ tarkoittaa. Pohdi, mitkä ovat suurimmat globalisaation asettamat haasteet kristinuskolle tämän päivän maailmassa.

23. Ekumenia ja uskontodialogi

Kristityt ja kirkot pyrkivät saavuttamaan yhteisen näkemyksen kristinuskosta. Tätä työtä kutsutaan ekumeniaksi. Ekumeniaa tavoitellaan, koska kristikunnan pitäisi Raamatun mukaan olla yhtenäinen. Kristinuskon edustajat keskustelevat myös muiden uskontojen edustajien kanssa. Näitä keskusteluja kutsutaan uskontodialogeiksi.

Ekumenian taustaa

Kirkon 2000-vuotisesta historiasta ensimmäiset 500 vuotta olivat melko yhtenäisiä. Sitten itäinen ja läntinen kristillisyys eriytyivät toisistaan Rooman valtakunnassa. Bysantissa ja Roomassa syntyi erilaisia näkemyksiä kristinuskon opista, kultista sekä suhtautumisesta yhteiskuntaan ja kulttuuriin. 1500-luvulla reformaatio vielä lisäsi kristikunnan monimuotoisuutta: se synnytti katolisen ja ortodoksisen kirkon rinnalle luterilaisen, anglikaanisen ja reformoidun kirkon. Näistä protestanttisista kirkoista on seuraavina vuosisatoina eriytynyt edelleen monia **kirkkoja** ja **kristillisiä yhteisöjä**.

Ekumeeniset pyrkimykset eivät ole heränneet erillään muusta yhteiskunnasta. **Teollistuminen, kaupungistuminen, uudet ideologia**t ja **maallistuminen** saivat aikaan sen, että kristilliset kirkot kokivat yhteistoiminnan tarpeelliseksi. Myös **lähetystyötä** tehdessään kirkkojen on ollut tarkoituksenmukaista harjoittaa ekumeniaa. Ekumenian edelläkävijöitä olivat 1800-luvulla syntyneet kristilliset järjestöt, tunnetuimpina niistä Evankelinen allianssi, Nuorten Miesten Kristillinen Yhdistys eli **NMKY** ja Nuorten Naisten Kristillinen Yhdistys eli **NNKY**. Tärkeintä järjestöjen tilaisuuksissa oli se, että erilaiset kristityt kokivat kristillisyyden yhteisöllisesti, tekivät jotakin yhdessä. Nykyään NMKY ja NNKY osallistuvat aktiivisesti

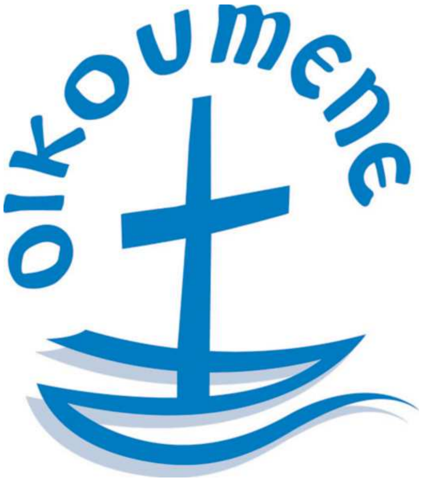

Laiva on ekumeenisen liikkeen tunnus. Ekumenia-sana tulee kreikan kielen sanasta 'oikoumene', joka tarkoittaa asuttua maailmaa.

stians are fo
e among
ery Wher
a Christiya Parise

Intialaisia nuoria rauhanmarssilla Kalkutassa. Marssi pidettiin vastalauseena uskontojen välisille vihamielisyyksille Intiassa.

ekumeeniseen toimintaan. Kristillisten järjestöjen harjoittamaa ekumeniaa, jossa pääasiana on hengellinen yhteys kristittyjen kesken, kutsutaan **allianssiekumeniaksi**. Vähitellen järjestöjen ekumeenisista pyrkimyksistä on tullut myös kirkkojen virallisia tavoitteita.

Ekumeenisen liikkeen järjestäytyminen – Kirkkojen maailmanneuvosto

Organisoitu ekumeeninen toiminta sai alkunsa vuonna 1910 pidetyssä Edinburghin maailmanlähetyskonferenssissa. Kokous aktivoi kirkot perustamaan ekumeenisia yhteistyöliikkeitä, jotka pohtivat niiden oppia sekä asemaa ja merkitystä maailmassa. Näissä liikkeissä, joista tunnetuimpia olivat **Faith and Order** ja **Life and Work**, oli kuitenkin alussa mukana vain protestanttisten kirkkojen edustajia.

Isossa-Britanniassa kaikki oppilaat osallistuvat samaan uskonnonopetukseen. Lontoolaisessa koulussa oppilaat edustavat kahdeksaatoista eri uskontoa tai suuntausta.

Kirkkojen maailmanneuvosto, **KMN**, perustettiin toisen maailmansodan jälkeen, **vuonna 1948**. Se on kristillisten kirkkojen yhteinen organisaatio, johon kuuluu yli 300 jäsenkirkkoa. Ne edustavat yli kolmasosaa maailman kristityistä. Neuvoston tehtävänä on **yhteistyömuotojen kehittäminen**, lähetystyö, oikeudenmukaisuuden ja rauhan edistäminen sekä kansainvälinen avustustyö.

Katolinen kirkko ei ole neuvoston virallinen jäsen. Se osallistuu kuitenkin tarkkailijajäsenenä aktiivisesti moniin neuvoston kokouksiin. Ennen Vatikaanin II konsiilia eli kirkolliskokousta katolisen kirkon näkemys oli, että kristittyjen todellinen ykseys voi toteutua vain maailmanlaajuisessa katolisessa kirkossa. Näkemys esti katolista kirkkoa osallistumasta ekumeenisiin neuvotteluihin. Nykyisin paavi ja hänen lähimmät neuvonantajansa määrittävät katolisen kirkon näkökulman ekumeniaan. Asenne voi näin ollen muuttua paavin vaihtuessa.

Muita ekumeenisia organisaatioita

Euroopassa toimii vuonna 1959 perustettu **Euroopan kirkkojen konferenssi** eli **EKK**. Sen jäseninä on suurin osa katolisen kirkon ulkopuolisista Euroopan kirkoista ja kristillisistä yhteisöistä. EKK on järjestänyt kirkkojen välisiä vuoropuheluita. 1990-luvulla puhjennut Jugoslavian kriisi on ollut järjestön vaikein haaste. Siinä eri kirkot edustivat omalta osaltaan kriisin eri osapuolia, kun ortodoksiset serbit ja katoliset kroaatit sotivat keskenään. Kriisin aikana EKK järjesti kirkkojen johtajien tapaamisia puolueettomalla maaperällä.

Kristillisten järjestöjen ja ekumeenisten organisaatioiden lisäksi ekumeniaa edistävät myös tunnustuskuntien omat kansainväliset organisaatiot kuten Luterilainen maailmanliitto ja Reformoitu maailmanliitto. **Luterilainen maailmanliitto** eli **LML** käy ekumeenisia keskusteluja muiden tunnustuskuntien kanssa. Sen työntekijät tekevät myös avustus- ja koulutustyötä ympäri maailmaa.

Hiljaisuuden liike

Hiljaisuuden vaalimiseen keskittyneet liikkeet ovat tulleet tunnetuiksi 1900-luvun puolivälin jälkeen. Ranskan Taizéssa toimii ekumeeninen yhteisö, jonka toimintaan kuuluvat myös hiljentyminen ja rukoileminen. Veli Rogerin 1940-luvulla perustama yhteisö kerää kaikkialta Euroopasta nuoria harjoittamaan hiljaisuutta. Hengellisen elämän syventämiseksi on useissa maissa alettu järjestää retriittejä. Retriiteiksi kutsutaan tilaisuuksia, joissa Raamatun tekstin pohjalta keskitytään hiljaisuudessa mietiskelyyn, rukoukseen sekä yleensäkin yksinkertaiseen elämäntapaan.

Ekumenian saavutuksia

Eri kirkkokunnat ja kristilliset yhteisöt ovat ottaneet vaihtelevasti osaa ekumeenisiin neuvotteluihin. Jokaisessa kirkkokunnassa on paitsi ekumeniaa innokkaasti kannattavia jäseniä, myös niitä, jotka eivät näe ekumeniaa tarpeellisena tai pitävät sitä jopa haitallisena.

Kirkkojen maailmanneuvostossa on keskusteltu paljon opillisista kysymyksistä. **Yksimielisyys** on **lisääntynyt,** kun kirkkojen jäsenet ovat keskustelleet kasteesta, ehtoollisesta ja kirkon viroista. Vuoropuhelujen aikana laaditut monet asiakirjat ovat kuitenkin jääneet vain periaatteellisiksi julistuksiksi, eikä niistä ole ollut juurikaan konkreettisia seurauksia kirkon jäsenten arkeen.

Kirkot käyvät myös kahdenkeskisiä ekumeenisia neuvotteluja. Pohjois-Euroopan anglikaaniset ja luterilaiset kirkot allekirjoittivat vuonna 1996 pitkän neuvonpidon jälkeen asiakirjan nimeltä **Porvoon julistus**. Julistus merkitsee esimerkiksi sitä, että suomalainen luterilainen voi liittyä anglikaaniseen seurakuntaan muuttaessaan Englantiin. Paikallinen anglikaanisen seurakunnan pappi voi vihkiä hänet tai kastaa hänen lapsensa.

Merkittävä yhteistyötulos saavutettiin vuonna 1999, kun Luterilainen maailmanliitto ja katolinen kirkko laativat yhteisen julistuksen siitä, miten ihminen pelastuu. Asiakirjan nimi on **Yhteinen julistus vanhurskauttamisopista**. Siinä todetaan, että kirkot ovat saavuttaneet yksimielisyyden vanhurskauttamisopin perusajatuksista. Julistus on tärkeä, koska juuri erilaiset pelastuskäsitykset johtivat osaltaan katolisen kirkon hajaantumiseen ja luterilaisuuden syntyyn 1500-luvulla.

Myös ortodoksinen ja katolinen kirkko ovat pyrkineet lähentymään toisiaan. Neuvottelujen käynnistämisen edellytys on ollut vuonna 1054 julistettujen kirkonkirousten molemminpuolinen mitätöiminen, joka tapahtui vuonna 1965. Tämän jälkeen kirkot ovat saavuttaneet opillisen yksimielisyyden sakramenteista ja kirkon viroista. Edelleen suurin erimielisyys koskee paavin erityisasemaa, jota ortodoksit eivät hyväksy.

Uskonnot rauhan edistäjinä

Yksi tärkeimmistä ja haastavimmista ongelmista kirkkojen ja eri uskontojen välisessä vuoropuhelussa ovat erilaiset konfliktit ja sodat. Uskontojen oppia käytetään helposti hyväksi, kun lietsotaan vihan tunteita vihollista vastaan. Esimerkiksi silloin, kun uskonto määrittelee toisen tai kummankin osapuolen identiteettiä vahvasti tai osapuolten uskonnolliset johtajat ovat valmiita rauhan edistämiseen, uskontoa voidaan käyttää myös apuvälineenä konfliktien ratkaisuissa.

On huomattu, että erityisen tärkeää on tehdä yhteistyötä eri tahojen kanssa: poliitikot ja maallikot pitää ottaa mukaan sovitteluun. Se, että uskontojen edustajat neuvottelevat keskenään, ei riitä. Tarvitaan sekä virallisia että epävirallisia kohtaamisia kaikkien osapuolten kesken.

Ekumenian haasteita

Nykyisellään kirkot haluavat harjoittaa ekumeniaa, koska muiden maailmanuskontojen ja uusien uskonnollisten liikkeiden vaikutus kasvaa jatkuvasti. Kristinuskosta **vieraantuminen** ja eri uskontojen oppien sekoittuminen eli **synkretismi** ovat kirkkojen yhteisiä huolenaiheita. Myös **nationalismi** ja erilaiset **uskonnolliset ääriryhmät** haastavat kirkkoja yhteistyöhön.

Toisenlaisen haasteen kirkolle muodostavat **eettiset ongelmat**, joihin niiltä odotetaan yhä useammin kannanottoja. Luonnontieteen ja lääketieteen kehitys tuo esiin uusia eettisiä kysymyksiä elinsiirroista aina ihmisen kloonaukseen. Koska eettiset ongelmat ovat yhä monimutkaisempia, kirkkojen välinen vuoropuhelu on nähty niiden osalta entistä tarpeellisemmaksi.

Tiibetin hengellinen johtaja Dalai Lama ja Etelä-Afrikan anglikaanisen kirkon arkkipiispa Desmond Tutu. Molemmille on myönnetty Nobelin rauhanpalkinto.

Yhtälailla ekumenian haasteena on vanhan eurooppalaisen ja pohjoisamerikkalaisen sekä uudemman itäisen (esim. intialainen ja kiinalainen) ja eteläisen (esim. afrikkalainen ja latinalaisamerikkalainen) kristikunnan kohtaaminen.

Uskontodialogin historiaa

Kristityt ovat käyneet uskontodialogia muiden uskontojen edustajien kanssa **läpi kristinuskon** historian. Voidaan ajatella, että kristinusko syntyi ja kehittyi, kun **juutalaiset**, kristityt ja muiden myöhäisantiikin ajan uskontojen edustajat kohtasivat toisiaan. Lisäksi kansojen alkuperäisuskonnot vaikuttivat ihmisten mielissä kristinuskon rinnalla pitkään.

Keskiajalla kristityt, juutalaiset ja **muslimit** elivät monin paikoin rinnakkain ja vaikuttivat toinen toisiinsa. Esimerkiksi Espanja oli hyvin monikulttuurinen maa, jossa arabialainen, juutalainen ja kristillinen kulttuuri saivat vaikutteita toisiltaan. Löytöretkien ja lähetystyön edistyessä kristityt saivat kosketuksen **Kaukoidän** ja **Amerikan** mantereiden korkeakulttuureihin ja **uskontoihin**.

Läheskään aina toisen uskonnon edustajan kohtaaminen ei ollut kunnioittavaa, kuten ristiretket, löytöretket ja lähetystyön historia todistavat.

Moderni uskontojen välinen dialogi alkoi 1800- ja 1900-luvun taitteessa. Ensimmäinen virallinen uskontodialogikokous oli Chicagossa vuonna 1893 pidetty **Maailmanuskontojen parlamentti**. Kokoukseen osallistui useita satoja henkilöitä, jotka edustivat kaikkia maailman uskontoja.

Uskontodialogin muotoja

Nykyisin uskontojen välistä vuoropuhelua käydään monella tasolla. Eri uskontojen edustajat voivat keskustella toistensa kanssa esimerkiksi internetissä ja koulujen oppitunneilla. **Epäviralliset** järjestöt ja yhteisöt, kuten uskonnolliset rauhanliikkeet, harjoittavat myös uskontodialogia.

Ruohonjuuritason liikkeiden lisäksi uskontodialogia harjoittavat kristilliset kirkkokunnat ja ekumeeniset organisaatiot. **Kirkkojen maailmanneuvosto** käy opillisia keskusteluja eri uskontojen kanssa, ja katolisella kirkolla on työntekijöitä, joiden tehtävänä on olla keskusteluyhteydessä esimerkiksi juutalaisiin, muslimeihin, hinduihin ja buddhalaisiin. Paavi Johannes Paavali II kutsui vuonna 1986 eri uskontojen edustajia rukoilemaan rauhan puolesta Italian Assisiin. Sen jälkeenkin eri uskontojen edustajat ovat paavin johdolla rukoilleet rauhaa, etenkin Lähi-itään.

Nuorten Naisten Kristillisen Yhdistyksen tapaaminen Oulussa.

Muslimijohtajat lähettivät vuonna 2007 kirkkojen johtajille kirjeen, jossa korostettiin kristittyjen ja muslimien vuoropuhelun tärkeyttä, jotta maailmanrauhaa voidaan edistää ja turvata.

Globaali etiikka

Eettiset kysymykset, kuten ympäristön saastuminen ja sodat, ovat nykyisin keskeisiä teemoja uskontojenvälisissä keskusteluissa, ja uskontodialogi voi omalta osaltaan auttaa ratkaisemaan maailmanlaajuisia eettisiä ongelmia. Chicagossa vuonna 1993 kokoontunut Maailmanuskontojen parlamentti julkisti yhteistä etiikkaa esittelevän asiakirjan, joka on nimeltään **Maailman eetoksen julistus**. Sen mukaan eri uskonnot voivat parhaiten saavuttaa yhteisymmärryksen juuri eettisissä kysymyksissä. Julistuksessa todetaan, että monia uskontoja yhdistää **sama eettinen periaate**: ”Mitä haluat tehtävän itsellesi, tee sinä sitä muille.” Tästä periaatteesta voidaan johtaa muita eettisiä ohjeita: ”Kunnioita elämää. Toimi oikeudenmukaisesti ja reilun pelin mukaisesti. Puhu ja toimi totuuden mukaisesti. Kunnioittakaa ja rakastakaa toisianne.” Julistusta kehitellään edelleen.

Uskontodialogin ongelmia

Uskontodialogi on herättänyt monenlaisia kannanottoja. Se on nähty sekä uhkana että mahdollisuutena. On kysytty, mikä on dialogin tavoite. Onko tarkoitus toimia yhteisen maailman hyväksi, esimerkiksi rauhaa edistäen, vai onko tavoitteena yrittää muuttaa toista osapuolta, jopa tehdä lähetystyötä? On myös todettu, että yksimielisyyttä on uskontojen kesken eettisissäkin kysymyksissä vaikea saavuttaa silloin, kun ratkotaan vähänkin yksityiskohtaisempia ongelmia. Lisäksi voidaan kysyä, vaikuttavatko virallisella tasolla käytävät dialogit ja saavutetut yksimielisyydet todellakin uskonnon harjoittajien arkipäivän toimintaan. Uskontodialogin kulmakivenä nähdään niin sanotut dialogitaidot: uskontojen ja kulttuurien tiedollinen tuntemus sekä aito kiinnostus toisenlaisen ajattelun ymmärtämiseen. Esimerkiksi näitä taitoja tarvitaan, jotta aito dialogi olisi mahdollista.

Tehtävät

1. Mihin nykyisin tarvitaan **a)** ekumeniaa **b)** uskontodialogia?

2. Mistä syistä ekumeniaa ja uskontodialogia on kritisoitu?

3. Yhteinen julistus vanhurskauttamisopista -julistuksessa todetaan muun muassa:

> *”Me tunnustamme yhdessä: Yksin armosta, uskossa Kristuksen pelastavaan työhön eikä oman ansiomme perusteella Jumala hyväksyy meidät ja me saamme Pyhän Hengen, joka uudistaa sydämemme ja varustaa ja kutsuu meidät hyviin tekoihin.”*

Miten julistus muutti reformaation aikaansaaman tilanteen katolisen ja luterilaisen kirkon välillä?

4. Kertaa luvut 17, 18, 19 ja 23. Mitkä 1800–1900-lukujen yhteiskunnalliset muutokset ja aatteet vaikuttivat siihen, että ekumenia koettiin tarpeelliseksi?

5. Pohdi, miten kouluissa voitaisiin edistää uskontodialogia. Tee ainakin kolme konkreettista ehdotusta.

24. Uskonnonvapaus ja sen toteutuminen

Uskonnonvapaus sisältää oikeuden harjoittaa tai olla harjoittamatta uskontoa. Siihen sisältyy myös yksilön vapaus omaksua vakaumuksensa mukainen uskonto tai maailmankatsomus, oikeus perustaa uskonnollinen yhteisö, hakeutua uskonnollisen yhteisön jäseneksi tai erota uskonnollisesta yhteisöstä. Käytännössä valtioiden suhtautuminen uskontoon määrää lopulta sen, miten uskonnonvapaus toteutuu. Valtiot voivat suhtautua uskontoon puolueettomasti tai tunnustaa jonkin uskonnon erityisaseman. Yhtä lailla ne voivat myös kieltää uskonnon harjoittamisen.

Nyky-Eurooppa ei ole yhden uskonnon maanosa. Islamilaisia moskeijoita on rakennettu eri puolille maanosaa. Hollannin Rotterdamissa sijaitseva moskeija on yksi Euroopan suurimmista ja sen rakentamisen rahoitti Saudi-Arabia.

Uskontojen tasavertaisuuden periaate

Puolueettomasti uskontoon suhtautuvassa valtiossa kaikkia uskontoja pidetään tasavertaisina. Niin eri uskontoja harjoittavat kuin uskontoon sitoutumattomatkin kansalaiset ovat yhdenmukaisessa asemassa. Heillä on samat yhteiskunnalliset oikeudet ja velvollisuudet.

Yhdysvaltojen perustuslakiin sisältyy uskonnonvapauden periaate, jossa uskonto ja valtio on erotettu toisistaan. Yksilöllä on siis oikeus tunnustaa ja harjoittaa omaa uskontoaan vapaasti. Uskontojen kesken vallitsee samanlainen vapaan kilpailun periaate kuin talouselämässä. Yhdysvaltojen lisäksi suurin osa Euroopan valtioista suhtautuu uskontoon puolueettomasti.

Islam Euroopassa

Islam ja kristinusko ovat olleet toistensa maantieteellisinä naapureina islamin synnystä lähtien. Molemmat uskonnot ovat vuosisatojen ajan kilpailleet samoista alueista ja kannattajista. Lukuisat sodat ovat lisänneet niiden vastakkainasettelua. 1900-luvulta lähtien monet kulttuurin ja uskonnon tutkijat ovat pyrkineet selvittämään kristityille, mitä eläminen muslimina merkitsee. Tällä on pyritty siihen, ettei islamia enää koettaisi tuntemattomaksi viholliseksi.

Islamin ja kristinuskon vuoropuhelua, dialogia, on viime vuosina pyritty lisäämään. Dialogilla on merkitystä silloin, kun se pystyy välittämään osapuolille kuvan siitä, mikä on kummankin uskonnon ydin. Ajatuksena on, että molemmat osapuolet voivat kohdatessaan oppia toisiltaan.

Muslimeja on Euroopassa tällä hetkellä yli 30 miljoonaa. Heistä suurin osa on siirtolaisia ja pakolaisia, mutta joukossa on myös islamiin kääntyneitä entisiä kristittyjä. Euroopassakin muslimit pyrkivät noudattamaan omaa elämäntapaansa. Länsimainen kulttuuri ja islamin tavat kohtaavat monella eri elämänalueella, esimerkiksi rukoushetkissä työpaikoilla, vaatetuksessa, ruokailutavoissa ja terveydenhuollossa.

Monikulttuurisessa yhteiskunnassa uskonnonvapaus tarkoittaa sitä, että ketään ei pakoteta tekoihin, jotka sotivat hänen uskontoaan ja omaatuntoaan vastaan. Monissa Euroopan maissa onkin pyritty ottamaan huomioon muslimien kulttuuri ja uskonto. Esimerkiksi Suomen terveydenhuollossa pyritään siihen, että muslimipotilaita hoitavat lääkärit ovat samaa sukupuolta kuin potilaat. Toisaalta voidaan todeta, että monissa asioissa valtiot ovat yrittäneet sopeuttaa muslimeja valtakulttuuriin, ja yhteentörmäyksiäkin on syntynyt. Esimerkiksi Ranskassa muslimityttöjen pääliinat aiheuttivat kouluissa niin paljon kohua, että niiden käyttö kiellettiin.

Yhden uskonnon erityisasema

Vaikka YK:n ihmisoikeusjulistus velvoittaa kaikkia maita noudattamaan julistuksen periaatteita, on Euroopan ulkopuolella kuitenkin valtioita, jotka tunnustavat vain yhden uskonnon. Näissä maissa **uskonto ja politiikka** ovat vahvasti **sidoksissa** toisiinsa. Esimerkiksi Iranissa ja Sudanissa valtiot pyrkivät järjestämään yhteiskuntaa Koraanin antaman mallin mukaan. Iranissa tämä näkyy siten, että parlamentti laatii lakeja, joiden on perustuttava islamin opetuksiin.

On myös valtioita, joissa voi periaatteessa olla voimassa uskonnonvapauslaki mutta käytännössä valtio suosii joidenkin nimenomaisten uskontojen tai yhteisöjen toimintaa. Esimerkiksi Kiinassa valtio on kieltänyt joidenkin uskonnollisten ryhmien, kuten Falun Gong -liikkeen, kokoontumisen. Ilman lupaa toimivien ryhmien johtajat ja jäsenet voivat joutua kuulustelujen, häirinnän ja kidutusten kohteeksi. Joillekin uskonnollisille johtajille on langetettu Kiinassa jopa kuolemantuomioita.

Venäjällä uusi uskonnonvapauslaki tuli voimaan vuonna 1997. Se asettaa kuitenkin uskonnolliset yhteisöt eriarvoiseen asemaan sen mukaan, kuinka kauan ne ovat toimineet Venäjällä. Lain mukaan vain ennen vuotta 1982 rekisteröityneillä yhteisöillä saa olla omaisuutta, palkattua työvoimaa ja ulkomaisia työntekijöitä. Lain on tulkittu suosivan Venäjän ortodoksista kirkkoa.

Uskonnon kieltäminen

Valtio voi myös kieltää kaiken uskonnonharjoituksen. **Kommunistisissa valtioissa** kuten Maon johtamassa Kiinassa ja Stalinin ajan Neuvostoliitossa yritettiin kieltää kaikki virallinen uskonnollinen toiminta. Vainoista huolimatta uskontoja ei kuitenkaan onnistuttu hävittämään. Myös monet kristilliset kirkot jatkoivat toimintaansa maan alla. Balkanilla sijaitseva Albania oli vuosikymmenien ajan virallisesti ateistinen valtio, jossa uskonnonharjoittaminen oli kielletty.

Uskonnonvapauteen kuuluu vapaus uskonnosta, mutta myös vapaus uskontoon. Uskonnonharjoittaminen ja uskonnon levittäminen ovat siksi osa uskonnonvapautta.

Valtion ja kirkon tiivis suhde Euroopassa

Euroopan maat ovat järjestäneet oikeudellisen suhteensa kristillisiin kirkkoihin vaihtelevalla tavalla. Siihen, millä tavalla kussakin maassa asia on ratkaistu, ovat vaikuttaneet historialliset, uskonnolliset ja poliittiset tekijät.

Valtionkirkkojärjestelmille on tunnusomaista, että yhdellä tai useammalla kirkolla on erityisasema, joka on kirjattu maan perustuslakiin. Valtion lainsäädäntö määrittelee kirkon julkisoikeudelliseksi yhteisöksi, jolloin kirkon oikeusasema ja toiminta ovat valtiosta riippuvaisia. Side valtion ja kirkon välillä on enemmän tai vähemmän vahva. Tanskassa, Kreikassa ja Englannissa on valtionkirkkojärjestelmä. Esimerkiksi Tanskassa luterilaisella kirkolla ei ole omaa kirkolliskokousta, vaan kirkollisministeriö ja valtiopäivät säätävät kirkkoa koskevat lait.

Suomessa valtion ja luterilaisen kirkon välinen suhde ei ole yhtä tiivis. Täällä luterilaista kirkkoa kutsutaankin usein valtionkirkon sijasta **kansankirkoksi**, mikä tarkoittaa, että siihen kuuluu enemmistö suomalaisista. Suomessa luterilaisen kirkon lisäksi myös ortodoksisella kirkolla on erityisasema muihin uskonnollisiin yhteisöihin verrattuna. Molemmilla kirkoilla on verotusoikeus, ja niiden kirkkolaki vahvistetaan eduskunnassa.

Monissa Euroopan maissa valtionkirkollinen järjestelmä on purettu toisen maailmansodan jälkeen. Kirkon ja valtion suhde määritellään silti niissäkin erillisellä oikeudellisesti sitovalla sopimuksella. Järjestelyä kutsutaan **yhteistyösopimusmalliksi**, ja sen esimerkkimaita Euroopassa ovat Belgia, Espanja, Italia, Ruotsi ja Saksa. Saksassa sopimuksilla on määritelty kirkkojen ja valtion yhteistyön muodot, joita ovat esimerkiksi uskonnonopetus ja kirkollisverojen kanto. Tällaisen oikeudellisen sopimuksen voi tehdä mikä tahansa uskonnollinen yhteisö. Yhteistyösopimusmalli asettaa eri uskonnot yhdenvertaiseen asemaan. Käytännössä moni valtio on solminut sopimuksia vain niiden uskonnollisten yhteisöjen kanssa, joiden yhteiskunnallinen vaikutus on suuri. Esimerkiksi Espanjassa valtio on tehnyt sopimuksia katolisen kirkon ja joidenkin protestanttisten kirkkojen kanssa.

Päivittäiset rukoushetket ovat tärkeä asia muslimin elämässä. Suomessa uskonnonvapaus takaa ihmisille oikeuden harjoittaa uskontoaan niin yksityisesti kuin julkisestikin.

Valtion ja kirkon täydellinen ero

Kolmas tapa ratkaista kirkon ja valtion suhde on erottaa järjestelmät jyrkästi toisistaan. Näin on tehty esimerkiksi Ranskassa, Irlannissa ja Hollannissa. Euroopan maista kirkon ja valtion välinen ero on viety pisimmälle Ranskassa. Siellä uskonnon harjoittamisesta on tehty yksityisasia: minkään uskontokunnan edustaja **ei voi harjoittaa** uskontoaan **julkisesti**. Esimerkiksi rukoileminen julkisilla paikoilla on kielletty. Ranskan valtion on tulkittu olevan uskontojen suhteen puolueeton. Valtion ja eri uskonnollisten yhteisöjen vuorovaikutus on kuitenkin todettu sielläkin tarpeelliseksi. Valtiovallan edustajat ovat osallistuneet esimerkiksi vastarakennetun moskeijan vihkiäisiin. Ranskan valtio tukee taloudellisesti katolisen kirkon ylläpitämiä kouluja.

Loppujen lopuksi uskontojen oikeudellinen asema ei aina kerro totuutta siitä, millainen painoarvo uskonnoilla valtiossa on. Irlannissa katolinen kirkko käyttelee suurta vaikutusvaltaa maan sosiaalisessa, poliittisessa ja kulttuurisessa elämässä, vaikka se ja valtio on oikeudellisesti erotettu toisistaan. Myös Yhdysvalloissa kristinuskolla on merkittävä vaikutus politiikassa, vaikka valtio ei virallisesti tue mitään uskontoa.

EU ja kristilliset kirkot

Euroopan unionin virallinen kanta kirkkojen asemaan EU-valtioissa on kirjattu vuonna 1997 **Amsterdamin sopimuksen** liitteeseen. Siinä todetaan: ”Euroopan unioni kunnioittaa eikä puutu siihen asemaan, joka kirkoilla ja uskonnollisilla yhdistyksillä tai yhdyskunnilla on kansallisen lainsäädännön mukaisesti jäsenvaltioissa.” On todettu, että julistus on tärkeä sekä kristillisille kirkoille että muille uskonnoille. Julistus **takaa uskonnonvapauden** ja kunnioittaa jokaisen jäsenmaan omaa suhtautumista uskonnollisiin yhteisöihin.

Valtioiden välisen yhteistyön on katsottu tukevan kirkkojen ekumeniaa. Vastavuoroisesti kirkkojen lähentyminen edistää EU:n poliittisia pyrkimyksiä yhteisen Euroopan luomiseksi. Vaikka yhteistyö lisääntyy, kulttuurinen ja uskonnollinen omaleimaisuus säilyy Euroopassa edelleen.

Kirkot haluavat seurata EU:n kehitystä, ja siinä tarkoituksessa niistä monet ovat ekumeenisten järjestöjen ohella perustaneet Brysseliin toimipisteen. Kirkkoja kiinnostavat etenkin ihmisoikeudet, uskonnonvapaus, naisten asema yhteiskunnassa ja ympäristökysymykset. Kirkkojen yhtenä pyrkimyksenä on muistuttaa eurooppalaisia siitä, että asioita tarkasteltaessa pitäisi ottaa huomioon koko maailma, ei vain oma maanosa.

Uskonnonvapaus Suomessa

Uskonnonvapauslaki astui voimaan Suomessa vuoden 1923 alussa ja sitä uudistettiin vuonna 2003. Lain mukaan Suomessa on oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Uskonnollista yhdyskuntaa voi halutessaan vaihtaa vapaasti ja sellaisen voi myös perustaa. 12-vuotiaalta tarvitaan kirjallinen suostumus uskontokunnan jäsenyyttä koskeviin muutoksiin. 15-vuotias voi huoltajien suostumuksella vaihtaa uskontokuntaa, liittyä sellaiseen tai erota sellaisesta. 18-vuotias on täysi-ikäisenä vapaa päättämään omasta uskonnon harjoittamisestaan.

Tehtävät

1. Mitä uskonnonvapaus tarkoittaa?

2. Pohdi, millainen maa Suomi olisi, **a)** jos täällä ei olisi uskonnonvapautta **b)** jos täällä olisi uskontopakko.

3. Millä eri tavoilla valtiovalta voi suhtautua uskontoihin?

4. Mitä uskonnonvapauden ulottuvuuksia korostetaan Yhdistyneiden Kansakuntien yleismaailmallisessa ihmisoikeusjulistuksessa (artikla 18)?

> *”Jokaisella ihmisellä on ajatuksen, omantunnon ja uskonnon vapaus; tämä oikeus sisältää vapauden uskonnon tai vakaumuksen vaihtamiseen sekä uskonnon tai vakaumuksen julistamiseen yksin tai yhdessä toisten kanssa, sekä julkisesti että yksityisesti, opettamalla sekä harjoittamalla hartautta ja uskonnollisia menoja.”*

5. Kertaa luvut 15, 16, 19 ja 24. Millaisia haasteita ja esteitä uskonnonvapaus on kohdannut Euroopassa historian kuluessa?

6. Kertaa luvut 19–24. Laadi nelikenttäanalyysi (vahvuudet, heikkoudet, uhat ja mahdollisuudet) kristinuskon nykytilasta sekä analyysiin pohjautuva pitkän tähtäimen kehityssuunnitelma kristillisille kirkoille tuleville vuosikymmenille.

vahvuudet	heikkoudet
uhat	mahdollisuudet

Sanasto

adventismi
Yhdysvalloissa 1800-luvun alkupuolella syntynyt Jeesuksen toisen tulemisen läheisyyttä korostava kristillinen liike

aikuiskaste
ks. uskovien kaste

alkuseurakunta
Jerusalemissa toiminut ensimmäisten kristittyjen seurakunta, johon kuului esimerkiksi Jeesuksen opetuslapsia

anabaptistit
uudelleenkastajat; uskonpuhdistuksen aikaan Sveitsin reformaatiosta irtaantunut radikaali liike, joka kastoi aikuisia uudestaan

ane
katolisen kirkon myöntämä vapautus hyvitystöistä, joita tässä elämässä tekemällä lyhennetään synneistä seuraavia kiirastulen kärsimyksiä kuoleman jälkeen. Keskiajan lopulla aneen saattoi hankkia rahalla. Aneilla saaduilla varoilla katolinen kirkko rakennutti mm. Pietarinkirkon.

anglikaaninen kirkko, anglikaaniset kirkot
yksi protestanttisista tunnustuskunnista. Reformaation seurauksena Englannissa syntyi 1500-luvun alkupuolella Englannin kirkko (Church of England), joka on yksi monista anglikaanisista kirkoista. Opillisesti anglikaaniset kirkot sijoittuvat katolisen kirkon ja luterilaisen kirkon välimaastoon. Anglikaaniset kirkot ovat tunnettuja ekumeenisista pyrkimyksistään. Anglikaanisuus jakautuu matalakirkolliseen ja korkeakirkolliseen suuntaukseen.

antisemitismi
juutalaisvastaisuus

apologeetat, apologeetit
ensimmäisten vuosisatojen kristinuskon puolustajat, jotka olivat saaneet kreikkalais-roomalaisen filosofisen ja juridisen koulutuksen

apostoli
lähettiläs; Jeesuksen opetuslapsista ja ensimmäisen sukupolven kristillisistä julistajista käytetty nimitys

apostolinen suksessio
apostolinen jatkuvuus; oppi, jonka mukaan piispan ja pappisvihkimyksen pätevyyden edellytys on, että vihkimyksen suorittaa itsekin piispalta vihkimyksen saanut piispa. Jatkuvuuden ajatellaan ulottuvan varhaiskirkon apostoleihin asti.

armolahja
ks. karisma

askeesi
henkistä harjaantumista kieltäytymisen kautta. Kieltäytymistä aistinautinnoista henkisen tai hengellisen päämäärän vuoksi. Askeetikko saattaa pidättäytyä ruuasta ja levosta sekä aiheuttaa itselleen fyysistä kärsimystä kuten esim. ruoskia itseään.

astrologia
tähdistä ennustaminen; antiikin aikana ja keskiajalla myös tähtitieteestä käytetty nimitys. Nykyisin tähtitieteestä käytetään nimitystä 'astronomia' ja 'astrologialla' tarkoitetaan tähdistä ennustamista, esim. horoskooppien laatimista.

ateismi
jumalan olemassaolon kieltäminen

Augsburgin tunnustus
luterilaisen kirkon tärkein tunnustuskirja eli opin yleisesitys vuodelta 1530. Sisältää luterilaisen reformaation tärkeimmät periaatteet suhteessa katolisuuteen.

autokefaalinen kirkko
itsenäinen, muista kirkoista riippumaton ortodoksinen paikalliskirkko, vrt. autonominen

autonominen kirkko
osittain itsenäinen ortodoksinen kirkko, mm. Suomen ortodoksinen kirkko, joka kuuluu Konstantinopolin patriarkaatin alaisuuteen, vrt. autokefaalinen kirkko

baptismi
1500-luvulla radikaalireformaation seurauksena syntynyt protestanttinen suunta. Baptistit ovat tunnettuja aikuiskasteesta ja aktiivisesta lähetystyön harjoittamisesta.

basilika
kristillinen kirkkorakennus, jossa on korkea keskiosa eli päälaiva. Päälaivan sivuilla ovat matalammat osat eli sivulaivat.

basilikatyyli
erityisesti lännen kirkossa käytössä ollut kirkkorakennustyyli, ks. myös basilika

Bysantti
Itä-Rooman keisarikunta, jonka keskuksena toimi Konstantinopoli; tarkoittaa myös itäistä kulttuurialuetta

bysanttilainen tyyli
idän kirkossa käytössä ollut kirkkorakennustyyli, jolle olivat tunnusomaista keskuskupolikirkko ja sen ympärille rakennetut matalammat kupolit

Clunyn luostari
Ranskassa sijaitseva luostari, josta alkoi katolisen kirkon uudistumista vaatinut liikehdintä 900-luvulla. Liike vaati kirkolle suurempaa itsenäisyyttä maallisten hallitsijoiden vallasta.

dalit-teologia
intialainen vapautuksen teologia, joka keskittyy yhteiskunnan luokkajaosta syrjäytyneiden dalitien eli ”kastittomien” aseman parantamiseen

deismi
1700-luvulla syntynyt ajattelumalli, jonka mukaan Jumala on olemassa ja Hän on luonut maailman, mutta ei vaikuta sen kehitykseen

diakoni
alkukristillisessä seurakunnassa käytännön auttamis- ja palvelutyön tekijä, nykyisin kirkon sosiaalityötä tekevä henkilö; ortodoksisessa kirkossa yksi pappeuden aste

diakoniatyö
rakkaudentyö, palvelutyö: kirkon ja seurakunnan harjoittamaa sosiaalista auttamista

dialektinen materalismi
Karl Marxin ja Friedrich Engelsin luoma filosofinen näkemys, jonka mukaan aineellinen todellisuus on ainoa olemassa oleva todellisuus (materialismi) ja aineellisen todellisuuden luonteeseen kuuluu sisäinen ristiriitaisuus, jonka kautta kaikki ilmiöt kehittyvät (dialektiikka)

dogmatiikka
dogman tutkimus

dogmi
yksittäinen opinkohta, joista kirkon oppi eli dogma koostuu. Kirkossa Jumalan ilmoittamaksi uskottu totuus.

dominikaanit
keskiajalla syntynyt kerjäläisveljestö, jonka perustajahahmona pidetään espanjalaista Dominicusta. Veljestön jäsenet keskittyivät saarnaamiseen, sielunhoitoon ja opetustyöhön.

eettinen ongelma
hyvän ja pahan ja oikean ja väärän pohdintaan liittyvä ongelma; mikä on oikein, arvokasta ja hyvää?

EKK
ks. Euroopan kirkkojen konferenssi

Euroopan kirkkojen konferenssi (EKK)
Euroopan kirkkojen perustama ekumeniaa harjoittava yhteistyöjärjestö

ekumeeninen patriarkka
500-luvun alussa Konstantinopolin patriarkka sai arvonimen ekumeeninen patriarkka eli ”koko valtakunnan patriarkka”. Koko valtakunta viittasi Itä-Roomaan eli Bysanttiin.

ekumeeniset tunnustukset
yleiskirkolliset eli koko kristikuntaa koskevat uskontunnustukset. Näitä ovat Apostolinen uskontunnustus sekä Athanasioksen ja Nikean uskontunnustukset.

ekumenia
kristillisten kirkkojen välinen yhteistyö

empirismi
filosofinen käsitys, jonka mukaan tieto perustuu kokemukseen

eukaristia
Pyhä ehtoollinen. Jeesuksen asettaman aterian tulkinnat vaihtelevat kirkoissa.

evankelikaalisuus, evankelikalismi
erityisesti englanninkielisellä kielialueella evankeliointia, yksilön uskonkokemusta ja Raamatun asemaa korostava protestanttinen kristillisyyden suuntaus

evankelinen herätyskristillisyys
ks. evankelikaalisuus

evoluutioteoria
1800-luvulla syntynyt luonnontieteellinen teoria, jonka mukaan kehitys tapahtuu luonnollisen valinnan kautta; Charles Darwinin teos Lajien synty on teorian pohjana

ex cathedra
paavin opillinen julistus, jonka hän antaa asemansa puolesta; julistus sitoo katolisen kirkon oppia

farisealaisuus
ajanlaskun alussa vaikuttanut juutalainen ryhmittymä, joka pyrki uudistamaan uskontoa. Uusi testamentti kuvaa usein fariseukset Jeesuksen vastustajina.

fasismi
Italiassa 1900-luvun alkuvuosikymmeninä syntynyt ideologia, joka korosti oman maan ylemmyyttä suhteessa muihin maihin. Tämä näkyi Italiassa mm. antiikin Rooman historian henkiinherättämisenä. Myös Espanjassa oli samaan aikaan fasistinen hallinto.

feministiteologia
naisteologia, teologinen suuntaus, joka tutkii ja tulkitsee kristinuskoa naisnäkökulmasta. Pyrkii parantamaan naisten yhteiskunnallista ja uskonnollista asemaa.

feodaalijärjestelmä
keskiajalla vallinnut läänitysjärjestelmä, jossa maa-alueet oli jaettu ruhtinaiden kesken.

filioque-kiista
’filioque’ on latinaa ja tarkoittaa ”ja Pojasta”. Lännessä tehtiin 500-luvun loppupuolella lisäys Nikean uskontunnustukseen. Lisäyksen mukaan Pyhä Henki lähtee Isästä ja Pojasta. Itäinen kristikunta ei hyväksynyt lisäystä. Tästä syntyi ns. filioque-kiista, jota on pidetty muodollisena syynä idän ja lännen kirkkojen eroon vuonna 1054.

filosofia
viisauden rakastaminen; todellisuuden ajatuksellinen hahmottaminen. Filosofia perustuu kysymysten tekemiseen, ajatusten selventämiseen ja perustelemiseen.

fransiskaanit
keskiajalla Italiassa syntynyt kerjäläisveljestö, joka korosti köyhyyttä ja yksinkertaista elämäntapaa. Perustajana oli Franciscus Assisilainen.

fresko	seinämaalaus, tulee italiankielen sanasta ’fresco’, mikä tarkoittaa ‘tuoretta’; fresko maalataan kostealle kalkkilaastipinnalle, johon väri laastin kuivuessa kiinnittyy.
fundamentalismi	pitäytyminen uskonnon perustavina pidettyihin periaatteisiin. Fundamentalistinen pyhän kirjan tulkintatapa tarkoittaa kirjaimellista tulkintatapaa, jossa uskotaan pyhän kirjan kirjaimelliseen totuuteen ja erehtymättömyyteen.
germaanilähetys	Keski-Euroopassa germaaniheimojen keskuudessa tehty lähetystyö 500-luvulta jKr.
globaali	maailmanlaajuinen, koko maapallon käsittävä
gnostilaisuus	ajanlaskun alussa ja seuraavina vuosisatoina vaikuttanut erilaisia aatteita yhdistänyt kristinuskoa lähellä ollut virtaus. Ihmisen pelastumisessa salaisella tiedolla eli gnoosiksella oli tärkeä merkitys.
hellenismi	Aleksanteri Suuren valloituksista 300-luvulla eKr. alkanut kulttuurikausi, joka kesti noin kolmesataa vuotta. Hellenistinen eli kreikkalais-itämainen kulttuuri oli itäisen Välimeren alueella vallitseva kulttuuri myös kristinuskon syntyaikoihin.
helluntai	viideskymmenes päivä pääsiäisestä. Pyhän Hengen vuodattamisen sekä kristillisen kirkon syntymäjuhla.
helluntaiherätys	Yhdysvalloissa 1900-luvun alussa syntynyt liike. Liikkeessä korostetaan Pyhän Hengen merkitystä kristillisessä uskossa.
heresia	harhaoppi, jossa kielletään jokin valtakirkon uskontotuudeksi määrittelemä asia.
hierarkia	arvojärjestys, esimerkiksi monissa kirkoissa oleva kirkon virka-asteikko
holokausti	juutalaisten joukkomurha toisessa maailmansodassa, jonka aikana tapettiin noin kuusi miljoonaa juutalaista
hugenotit	Ranskan reformoiduista käytetty nimitys uskonpuhdistuksen aikana
humanismi	keskiajan lopulla syntynyt liike, joka korosti ihmistä ja ihmisyyttä antiikin ihanteiden mukaisesti
idän kirkko	ortodoksinen kirkko
ihmisoikeudet	mm. YK:n ihmisoikeuksien julistuksessa määritellyt uskonnon- ja omantunnonvapaus, sananvapaus, kokoontumisvapaus jne.
ikonostaasi	kuvaseinä ortodoksisessa kirkossa. Kuvaseinän ikonit on sijoitettu perinteen mukaisesti. Nykyisessä muodossa monikerroksinen kuvaseinä kehittyi Venäjällä 1400- ja 1500-luvuilla.
imitatio Christi	’Kristuksen jäljittely’; keskiajan kristityn ihanne: samastua Kristuksen kärsimykseen mm. stigmatisaation kautta
Index	kiellettyjen kirjojen luettelo katolisessa kirkossa. Kumottiin 1960-luvulla
inkvisitio	keskiajalla syntynyt paavillinen virasto, jonka tehtävänä oli kirkon opin puhtauden vaaliminen. Virasto keskittyi harhaoppisten etsimiseen, tutkimiseen ja rankaisemiseen.
Itä-Rooma	ks. Bysantti
Jehovan todistajat	Yhdysvalloissa 1800-luvun lopulla syntynyt kristillisperäinen liike. Liikkeellä on oma raamatunkäännöksensä. Liike ei hyväksy kolminaisuusoppia.
Jerusalemin temppeli	juutalaisen uskonnollisuuden keskuspaikka 70 jKr. saakka. Temppeli on rakennettu kahteen kertaan. Ensimmäinen temppeli tuhoutui 587 eKr. Toinen temppeli tuhoutui lopullisesti 70 jKr., kun roomalaiset valtasivat Jerusalemin. Itkumuuri on ainoa osa, joka on jäljellä tuhoutuneesta temppelistä.
jesuiitat	katolinen sääntökunta eli uskonnollinen ryhmä, jonka perusti Ignatius Loyola 1540-luvulla. Sääntökunta on tunnettu esimerkiksi korkeasta koulutuksestaan ja lähetystyöstään.
kaanon	’kanon’ on kreikkaa ja tarkoittaa suomeksi mittapuuta ja ohjesääntöä. Kirkon ohjeelliseksi hyväksymä Raamatun kirjojen kokoelma. Sisältää Vanhan ja Uuden testamentin kirjat.
kalvinismi	Sveitsin reformoidusta kirkosta käytetty nimitys, joka tulee reformoidun kirkon toisesta perustajasta Jean Calvinista
kanonisointi	Raamatun kirjojen ohjeelliseksi julistaminen, kirjojen ottaminen osaksi Raamatun virallista kokoelmaa
kansankirkko	tunnustuskunta, jonka vaikutusalue on tietty valtio. Usein kansankirkkoon kuuluu enemmistö väestöstä ja sillä on erityisasema lainsäädännössä muihin uskonnollisiin yhteisöihin verrattuna. Esimerkiksi Suomessa.
kardinaali	paavin jälkeen korkein arvo katolisessa kirkossa. Kardinaaleista muodostuu kardinaalikollegio, joka valitsee paavin.

karisma

Pyhän Hengen antama armolahja. Uudessa testamentissa mainitaan armolahjoina esimerkiksi opettaminen, parantaminen ja kielilläpuhuminen.

karismaattisuus

kristillisten kirkkojen sisällä Pyhän Hengen toimintaa korostava liikehdintä, esim. Etelä-Amerikan katolisessa kirkossa ja Pohjois-Amerikan pienissä kristillisissä kirkoissa

kastilaitos

Intiassa vaikuttanut yhteiskunnallinen luokkajako, jolle on annettu myös hindulaisuuteen perustuvia uskonnollisia perusteluja

katakombi

maanalainen hautakäytävä

katedraali

piispankirkko; merkittävä kirkkorakennus, joita rakennettiin erityisesti keskiajalla, mm. goottilaiset katedraalit

katekismus

kristinuskon pääopit esittävä oppikirja

katolilainen

katolisen kirkon jäsen

katolinen

yleinen, yhteinen; katolisesta kirkosta käytetty yleisnimitys

kerettiläisyys

kirkon määritelmä harhaopista

kerjäläisveljestö

keskiajalla katolisen kirkon sisällä syntyneistä sääntökunnista käytetty nimitys; kerjäläisveljestöt korostivat yksinkertaista elämää ja saarnaa ja elättivät itsensä kerjäämällä, mm. dominikaanit ja fransiskaanit

keskiaika

antiikin ja uuden ajan väliin sijoittuva ajanjakso, n. 400–1400 jKr.

Kiinan uskonnot

Kiinassa syntyneet uskonnot: kiinalainen kansanusko, taolaisuus, kungfutselaisuus. Myös buddhalaisuus, joka syntyi Intiassa, luetaan usein kuuluvaksi Kiinan uskontoihin.

kiirastuli

katolisen kirkon opin mukaan paikka, jonne sielut joutuvat kuoleman jälkeen sovittamaan syntejään ennen kuin ne pääsevät taivaaseen. Keskiajalla kiirastulessa vietettyä aikaa saattoi lyhentää ostamalla aneita.

kilvoittelu

pyrkimys syvempään hengellisyyteen ja parempaan elämään, erityisesti ortodoksisessa kirkossa kristityn vaellus mielletään jatkuvana kilvoitteluna

kirkko

a) maailmanlaajuinen kristittyjen yhteisö. Kirkon tuntomerkkeinä pidetään ykseyttä, pyhyyttä, katolisuutta ja apostolisuutta. Kirkko on yksi, koska on vain yksi Kristuksen ruumis, jonka ilmentymä maallinen kirkko on. Kirkko on pyhä Kristuksen ruumiina. Kirkko on katolinen, koska se pyrkii levittäytymään kaikkialle ja opettaa evankeliumia. Kirkko on apostolinen, koska se jatkaa apostolien työtä. **b)** kristittyjen kokoontumistila **c)** kirkkokunta, tunnustuskunta, esim. uskonpuhdistuksessa syntyneistä protestanttisista kirkoista käytetään myös nimitystä protestanttiset kirkkokunnat tai protestanttiset tunnustuskunnat

kirkkoisät

kirkon ensimmäisten vuosisatojen teologit, jotka vaikuttivat kristillisen opin muotoutumiseen, esimerkiksi Augustinus ja Basileios Suuri

Kirkkojen maailmanneuvosto (KMN)

kirkkojen yhteistyöhön eli ekumeniaan pyrkivä maailmanlaajuinen järjestö, perustettu vuonna 1948

kirkkokunta

ks. kirkko

kirkkoslaavi

ortodoksisen kirkon jumalanpalveluskieli, jota käytetään nykyisin erityisesti Venäjän ortodoksisessa kirkossa

Kirkkovaltio

frankkihallitsijoiden varhaiskeskiajalla paaville Italiasta lahjoittama maa-alue, josta tuli paavien maallisen vallan perusta vuosisadoiksi. Paavi menetti Kirkkovaltion Italian valtion perustamisen yhteydessä 1860-luvulla, jolloin paavin maalliseksi omaisuudeksi jäi ainoastaan Rooman kaupungissa sijaitseva Vatikaanivaltio. Vatikaanivaltion kuuluminen paaville vahvistettiin Mussolinin ja paavin välisin sopimuksin vuonna 1929.

kirkolliskokous

ks. konsiili

kirkonkirous

kuolemansynteihin syyllistyneen erottaminen kirkon yhteydestä

KMN

ks. Kirkkojen maailmanneuvosto

kommunismi

Karl Marxin ja Friedrich Engelsin v. 1848 julkaistussa Kommunistisessa manifestissa luonnostelema ideologia, jonka mukaan maailmanhistorian kulun määräävät tuotantovälineiden omistussuhteet; omistava luokka eli kapitalistit riistävät työntekijäluokkaa eli proletariaattia, kunnes työväestön suorittaman vallankumouksen kautta taataan tuotantovälineiden yhteisomistus ja tasa-arvoisempi yhteiskunta

kongregationalismi

reformoidun kristillisyyden muoto, joka korostaa uskovien seurakunnan eli kongregaation riippumattomuutta valtiosta ja kirkkolaitoksesta. Korostaa myös varhaiskristillistä seurakuntanäkemystä.

konsiili

kirkolliskokous, joka käsittelee kirkkoa koskevia asioita. Tärkeimpiä ovat ekumeeniset eli koko kristillistä kirkkoa koskevat kokoukset. Ortodoksisen kirkon mukaan tällaisia kokouksia on ollut seitsemän (viimeisin vuonna 787), katolisen kirkon mukaan 21 (viimeisin Vatikaanin II kirkolliskokous 1962–1965).

konventikkeliplakaatti
1700-luvulla Ruotsin valtakunnassa säädetty laki, joka kielsi herätysliikkeiden kotiseurojen pitämisen

koptilaisuus
Egyptissä ja Etiopiassa vaikuttava kristillisyyden muoto, joka periytyy alkukirkon ajoista

kreationismi
näkemys, jonka mukaan Raamatun luomiskertomus on tieteellisesti pätevä selitys maailman synnystä ja kehityksestä

kristillinen sosialismi
aate, joka yhdistää kristinuskon arvot ja sosialismin opit yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta

kristologia
oppi Kristuksen persoonasta ja merkityksestä

Kristus-monogrammi
Kristuksen kreikankielisen nimen 'Khristos' kahdesta ensimmäisestä kirjaimesta khii ja roo tehty symboli; oli varhaisten kristittyjen käyttämä merkki ennen kuin risti otettiin käyttöön kristillisen kirkon symbolina 300–400-luvulla jKr.

kultti
uskonnolliset menot ja käytänteet; palvonta- ja jumalanpalvelusmenot; kultti-nimitystä käytetään myös uuteen uskonnolliseen yhteisöön viitattaessa

kuuria
paavin kanslia

kyrillinen kirjaimisto
slaavilaisissa kielissä käytössä oleva kirjaimisto, joka on saanut nimensä sen 800-luvulla kehittäneestä munkki Kyrilloksesta

lapsikaste
lasten kastaminen kristillisen kirkon jäsenyyteen

liturgia
ortodoksisen kirkon jumalanpalvelus, protestanttisissa kirkoissa alttarilla toimitettava jumalanpalveluksen osa

LML
ks. Luterilainen maailmanliitto

luostarisääntö
luostarissa noudatettavat säännöt ja ohjeet, joihin luostarin asukkaat sitoutuvat

luterilainen kirkko
1500-luvulla reformaation seurauksena syntynyt protestanttinen tunnustuskunta. Luterilainen kirkko korostaa Martin Lutherin näkemystä pelastuksesta: ihminen pelastuu yksin uskosta, yksin armosta, yksin Kristuksen tähden. Opin perustana ovat Raamattu ja luterilaiset tunnustuskirjat.

Luterilainen maailmanliitto
luterilaisten kirkkojen yhteistyöelin, perustettu 1947

luterilainen ortodoksia
luterilainen puhdasoppisuus; 1600-luvulla luterilaisen kirkon sisällä vaikuttanut ajattelutapa, joka korosti luterilaisten tunnustuskirjojen mukaista oikeaa oppia

luterilaiset tunnustuskirjat
luterilaisen kirkon opin yleisesitykset esim. Augsburgin tunnustus ja Iso ja Vähä Katekismus, laatijoina 1500-luvulla eläneet uskonpuhdistajat

lännen kirkko
roomalaiskatolinen kirkko

maailmankuva
tietoihin perustuva näkemys maailmasta, sidottu omaan aikaansa ja vallitseviin tietoihin, esimerkiksi keskiajan maailmankuvassa maa oli universumin keskus

maallikko
seurakunnan jäsen, joka ei kuulu papistoon

marttyyri
uskonsa ja vakaumuksensa vuoksi henkensä menettänyt; varhaiskirkossa marttyyreita kunnioitettiin ja monista marttyyreista tuli kirkon pyhiä (pyhimyksiä)

menestysteologia
teologian suuntaus, jonka mukaan maallinen menestyminen on merkki Jumalan siunauksesta

Messias
hepreankielinen voideltua (= kuningasta) tarkoittava sana; nimitys juutalaisten odottamalle pelastajalle; kristityille Jeesus oli Messias eli Kristus

messu
varhaiskirkosta periytyvä jumalanpalvelustoimitus, johon kuuluu ehtoollinen

metodismi
anglikaanisesta kirkosta 1700-luvulla syntynyt protestanttinen liike, joka perustajansa John Wesleyn (k. 1791) kuoleman jälkeen muodostui omaksi kirkkokunnaksi

metropoliitta
ortodoksisen kirkon hiippakunnan piispa

minareetti
islamilaiseen moskeijaan kuuluva torni, josta kuulutetaan rukouskutsu viidesti päivässä

mirha
pyhä öljy, joka on öljystä, viinistä ja hyvälle tuoksuvista yrteistä keitetty sakea neste. Käytetään ortodoksisessa kirkossa mirhalla voitelun sakramentissa.

montanolaisuus
varhaiskirkon aikana vaikuttanut harhaoppi, joka korosti Jeesuksen toista tulemista ja maailmanloppua

moskeija
muslimien rukouspaikka; "paikka, jossa laskeudutaan maahan"

muslimi
islamin uskonnon kannattaja

musta surma
1300-luvun puolivälissä Euroopassa riehunut ruttoepidemia, joka tappo paikoin jopa 2/3 väestöstä

musta teologia	vapautuksen teologian osa-alue, joka korostaa "mustien" oikeuksia, musta teologia syntyi Yhdysvalloissa mustien kansalaisoikeustaistelun aikoihin 1960-luvulla
mystiikka	uskonnon kokemuksellinen muoto, jossa pyritään Jumalan välittömään kokemiseen
natsi	Saksassa 1930-luvulla ja 1940-luvun alussa Hitlerin johtaman NSDAP-puolueen eli natsipuolueen kannattaja
NMKY, NNKY	Nuorten Miesten Kristillinen Yhdistys, Nuorten Naisten Kristillinen Yhdistys. Kansainväliset ekumeeniset nuorisoliikkeet perustettiin 1800-luvun puolivälissä.
nominalismi	myöhäiskeskiajalla syntynyt filosofinen suuntaus, jonka mukaan yleiskäsitteet eivät ole itsenäisesti olemassa, vaan ne ovat vain yksittäisesti olemassa olevien olioiden nimiä. Loi pohjan modernin ajattelun synnylle.
noviisi	kokelas; esimerkiksi ennen luostarilupausten antamista noudatettu koeaika
orientaaliset kirkot	Itäisen kirkon ulkopuolelle 400-luvulla jääneet kirkot
ortodoksia	ks. ortodoksinen
ortodoksinen	Idän kirkon yleisnimitys. Ortodoksialla tarkoitetaan oikein ylistämistä ja erotuksena orientaalisista kirkoista myös oikeaa perinteen tulkintaa.
paavi	Rooman piispa, läntisen kristikunnan ja katolisen kirkon johtava piispa
panna	ks. kirkonkirous
parusia	oppi Kristuksen toisesta tulemisesta maan päälle
patriarkaatti	Bysantin keisari nimesi 500-luvulla Rooman, Konstantinopolin, Aleksandrian, Antiokian ja Jerusalemin seurakunnat eli merkittävimmät kristilliset kaupunkiseurakunnat patriarkaateiksi, joita johtaa patriarkka
patriarkka	merkittävän kristillisen kaupunkiseurakunnan johtajan arvonimi. Alunperin nimitys koski ketä tahansa kunnioitettua piispaa.
Pelastusarmeija	Catherine ja William Boothin Lontoossa perustama protestanttinen liike. Pelastusarmeija-nimitys otettiin käyttöön vuonna 1878.
perisyntioppi	lännen kirkon käsitys, jonka mukaan ihmisellä on synnynnäinen taipumus pahaan ja kyvyttömyys hyvään. Opin muotoili kirkkoisä Augustinus.
pietismi	uskonnollinen uudistusliike, joka syntyi 1600-luvulla Saksan luterilaisuuden piirissä. Korosti henkilökohtaisen uskon merkitystä.
platonismi	ks. uusplatonismi
predestinaatio	ennaltamääräämisoppi; ennaltamääräämisopin mukaan toiset ihmiset on valittu ikuiseen elämään ja toiset kadotukseen
presbyteeri	**a)** alkukirkossa piispan apulainen; presbyteerin virasta kehittyi myöhemmin papin virka **b)** reformoidun kirkon jäsenistä englanninkielisessä maailmassa käytetty nimitys
protestantti	prostestanttisen kirkon jäsen
protestanttiset kirkot	1500-luvun lännen kirkon hajaannuksen pohjalta syntyneiden kirkkojen ja näistä myöhemmin irtautuneiden kristillisten liikkeiden yhteisnimitys. Nimitys kuvaa vastalauseen esittämistä katolista kirkkoa kohtaan. Protestanttisiin kirkkoihin kuuluvat mm. luterilainen, reformoidut ja anglikaaniset kirkot.
puhdasoppisuus	ortodoksia. Kirkollinen suuntaus, jossa korostetaan virallisten uskontunnustusten ja kirkon tunnustuskirjojen mukaista uskoa ja elämää.
puritaani	reformoidun uskonpuhdistusliikkeen kannattaja Englannissa
puritanismi	erityisesti englanninkielisessä maailmassa vaikuttava reformoitu suuntaus
pyhiinvaellus	kristityn usein jalan kulkema matka pyhiinvaelluskohteeseen esim. johonkin kirkkoon, jossa säilytetään kristikunnan merkittävimpien pyhien pyhäinjäännöksiä, esim. Pietarinkirkko Roomassa ja Pyhän Jaakobin kirkko Santiago de Compostelassa
pyhimys	kirkon pyhäksi julistama esimerkillisen elämän elänyt kristitty
pyhä	**a)** ks. pyhimys **b)** arkitodellisuudesta ja maallisesta erotettu, erityinen uskonnollinen arvo
Pyhä Henki	kristinuskon kolminaisuusopin mukaan Jumalan kolmas persoona

pyhäinjäännös
ks. reliikki

radikaalipietismi
vastareaktio luterilaiselle puhdasoppisuudelle, korosti henkilökohtaista uskonkokemusta oikean opin sijaan

radikaalireformaatio
uskonpuhdistukseen liittynyt radikaali liikehdintä, jonka kannattajia olivat mm. anabaptistit ja ruhtinaitaan vastaan kapinoineet talonpojat

rationalismi
järkiperäinen näkemys, filosofinen suuntaus, jossa korostetaan järjen ensisijaisuutta kokemuksiin nähden

reformaatio
uskonpuhdistus, uudelleen muotoilu; katolisen kirkon epäkohtien arvostelu 1500-luvun alussa. Uudistusvaatimuksista kehittyivät mm. protestanttiset kirkot.

reformoitu kirkko
yleisnimitys Jean Calvinin ja Ulrich Zwinglin ajatusten pohjalta uskonpuhdistusaikana ja sen jälkeen syntyneille kirkoille. Vähitellen englantia puhuvassa maailmassa yleistyi nimitys 'presbyteerinen' tarkoittamaan reformoituja kirkkoja.

Reformoitu maailmanliitto,
Reformoitujen kirkkojen maailmanliitto
reformoitujen kirkkojen yhteistyöelin, johon kuuluu 214 reformoitua jäsenkirkkoa, perustettiin vuonna 1875

regimentti
hallintavalta. Uskonpuhdistaja Martin Luther käytti käsitettä puhuessaan kahden regimentin opista: kirkko huolehtii hengelliseen regimenttiin kuuluvista asioista, maallinen hallitsija maalliseen regimenttiin kuuluvista asioista

reliikki
pyhäinjäännös; pyhän ihmisen kehonosien tai omaisuuden todellinen tai sellaiseksi uskottu jäännös

renessanssi
1400-luvun alussa Italiassa ja sieltä muuhun Eurooppaan levinnyt suuntaus tieteessä ja taiteessa. Perustui antiikin kulttuurin uudelleen löytämiseen.

renessanssipaavit
paavit, jotka renessanssin hengen mukaan tukivat taiteita ja tieteitä

retriitti
syrjään vetäytyminen, pienen ryhmän vetäytymistä erilleen muista hengellistä hiljentymistä ja syventymistä varten; esiintyy erityisesti hiljaisuuden liikkeessä

riippumattomat seurakunnat
mihinkään kirkkokuntaan kuulumattomat kristilliset seurakunnat, joita on erityisesti Yhdysvalloissa ja Australiassa; korostavat sitä, ettei kirkon nimeen tulisi lisätä myöhempien perustajien nimiä; englanniksi kirkot käyttävät nimeä 'Churches of Christ'

rippi
katolisen ja ortodoksisen kirkon sakramentti, yksi seitsemästä; pitää sisällään synnintunnustuksen, synninpäästön ja hyvitystyöt

ristiretket
paavin organisoimat aseelliset retket 1096–1270 Pyhän maan valloittamiseksi takaisin muslimeilta

ritari
keskiajan aseistettu ratsumies; muodostivat ristiretkiarmeijoiden pääjoukon ihanteena sotilaan ja munkin ominaisuuksien yhdistäminen

romantiikka
1800-luvulla taiteen eri aloilla vaikuttanut kulttuurisuuntaus. Luonto ja menneisyys olivat ihailun kohteina.

rotuerottelupolitiikka eli apartheid
erityisesti Yhdysvalloissa 1960-luvulle ja Etelä-Afrikassa 1990-luvulle harjoitettu politiikka, jossa valkoinen väestönosa sorti mustan väestönosan oikeuksia

sakramentti
Jumalan näkymättömän armon näkyvä välikappale. Keskeisimpiä sakramentteja ovat kaste ja ehtoollinen. Sakramenttien lukumäärä vaihtelee kirkoissa kahdesta seitsemään.

sekularisaatio
maallistuminen; yhteisön torjuvaa tai välinpitämätöntä suhtautumista uskontoon, sen uskomuksiin, käytäntöihin ja symboleihin, uskonnollisten arvojen merkityksen väheneminen yhteiskunnassa

selibaatti
naimattomuus; esimerkiksi katolisen kirkon papeilta vaaditaan selibaattia

sielunmessu
katolisessa kirkossa kuolleelle järjestetty messu, jolla pyritään lyhentämään sielun kiirastulessa viettämää aikaa

skisma
kirkollinen hajaannus, joka johtuu opillisesta tai kirkkopoliittisesta syystä

skolastiikka
keskiajan merkittävin yliopistotiede, jossa pyrittiin yhdistämään teologia ja filosofia

slaavi
ks. kirkkoslaavi

stigmat, stigmatisaatio
Kristuksen kärsimyshaavojen (stigmat) ilmestyminen ihmisen ruumiiseen. Haavat ovat käsissä ja jaloissa (naulat), kyljessä (keihäs) ja mahdollisesti otsassa (orjantappurakruunu).

symboli
merkki tai vertauskuva, jolla tehdään käsittämätön käsitettäväksi; välitetään myös kristillistä sanomaa. Risti on kristinuskon tärkein symboli.

synagoga
juutalaisten jumalanpalveluspaikka

synodi
ortodoksisessa kirkossa käytetty nimitys piispainkokouksista, jotka voivat olla paikallisia tai yleisiä. Yleisiä kirkolliskokouksia voidaan kutsua myös ekumeenisiksi.

sääntökunta
katolisen kirkon hengellinen yhdyskunta, jonka jäsenet antavat sääntökunnan lupaukset (yleensä kuuliaisuuden, köyhyyden ja naimattomuuden lupaukset)

tabernaakkelikaappi
katolisessa, ortodoksisessa ja anglikaanisessa kirkossa alttarilla oleva kaappi tai laatikko ehtoollisaineiden säilyttämistä varten

teokratia
jumalanvalta; valtiomuoto, jossa Jumalan katsotaan hallitsevan esimerkiksi papiston kautta

teologia
oppi Jumalasta; erityisesti kristinuskoa tutkiva tiede

tomismi
katolisen kirkon keskiaikaisesta teologiasta käytetty nimitys, joka tulee Tuomas Akvinolaisesta. Hän kirjoitti katolisen kirkon opin yleisesityksen Summa Theologiae.

traditio
perinne; teologisena käsitteenä tarkoittaa kristillisen uskon siirtämistä seuraavalle sukupolvelle

transsubstantiaatio
substanssin muuttuminen; katolisen kirkon oppi, jonka mukaan ehtoollisaineet muuttuvat niiden siunaamisen yhteydessä Kristuksen ruumiiksi ja vereksi

Trenton konsiili
katolisen kirkon Trenton kaupungissa 1545–1563 järjestämä kirkolliskokous, jossa katolinen kirkko päätti, miten suhtautua uskonpuhdistuksen haasteisiin

triniteettioppi
kolminaisuusoppi, jossa määritellään salatuksi kutsutun Jumalan olemus. Jumala on ilmaissut itsensä kirkon mukaan Isänä, Poikana ja Pyhänä Henkenä.

tunnustuskirjat
uskonnollisten asiakirjojen nimitys, jossa kristillinen yhteisö määrittelee ohjeellisesti oppikatsomuksensa. Esimerkiksi luterilaisten kirkkojen Sovinnonkirja (vuodelta 1580) sisältää mm. Lutherin katekismukset ja Augsburgin tunnustuksen.

Tunnustuskirkko
Saksassa vuonna 1934 perustettu evankelinen kirkkojärjestö, joka vastusti natsismin tunkeutumista kirkkoon

tunnustuskunta
ks. kirkko: kirkkokunta

uniaatit
lännen katoliseen kirkkoon liittyneet idän kirkot. Uniaatit eli kreikkalaiskatoliset noudattavat ortodoksista liturgiaa. Kannattajia on Libanonissa, Ukrainassa, Valko-Venäjällä ja Moldovassa.

uskonnonvapaus
oikeus harjoittaa tai olla harjoittamatta uskontoa yksityisesti ja julkisesti. Uskonnonvapauden periaate sisältyy Yhdysvaltojen itsenäisyysjulistukseen vuodelta 1776, Ranskan ihmisoikeuksien julistukseen vuodelta 1789 sekä YK:n ihmisoikeuksien julistukseen vuodelta 1948.

uskontodialogi
uskontojen välinen vuoropuhelu

uskovien kaste
Varhaiskirkossa ja nykyisin monissa protestanttisissa vähemmistöyhteisöissä käytössä oleva kaste, tunnetaan myös nimellä uskovien kaste, jossa uskoontulleet ja uskonsa tunnustaneet aikuiset kristityt kastetaan

uusplatonilaisuus, uussplatonismi
filosofinen suuntaus, jossa kehiteltiin Platonin filosofiaa 200–500-luvuilla. Sille tyypillinen piirre oli maallisen pitäminen pahana ja henkisen pitäminen hyvänä. Uusplatonismi vaikutti merkittävästi kristillisen opin kehitykseen.

valistus
1700-luvulla Euroopassa vaikuttanut ajattelusuuntaus, jota edustivat jotkut tiedemiehet ja kirjailijat. Valistus korosti järjen ja hyödyn näkökohtia.

valtionkirkko
kirkko, jolla on lailla määritelty erityisasema jossakin maassa; kirkko, jossa ylin päätösvalta on valtion korkeimmalla maallisella hallintoelimellä esim. parlamentilla, ks. myös valtionuskonto

valtionuskonto
uskonto, jolla on lailla määritelty erityisasema jossakin maassa; valtio tukee valtionuskontoa esim. taloudellisesti; kristillisestä kirkkokunnasta, jolla on valtionuskonnon asema, voidaan käyttää nimitystä valtionkirkko

vanhauskoiset
Venäjän ortodoksisen kirkon jäsenet, jotka eivät hyväksyneet 1600-luvun puolivälissä suoritettua jumalanpalvelusuudistusta; noudattavat vanhaa venäläistä jumalanpalveluskaavaa, mutta opillisia eroja vanhauskoisten ja virallisen kirkon välillä ei ole

vanhurskauttaminen
Jumalalle kelpaaminen, käsite, joka määrittelee ihmisen pelastumisen ehtoja

vapautuksen teologia
1970-luvulla Latinalaisessa Amerikassa syntynyt teologinen virtaus, jossa korostetaan kristinuskon sosiaalisen vastuun merkitystä

varhaiskirkko
kirkon historian ajanjakso Jerusalemin hävityksestä (70 jKr.) valtiokirkon aikaan (313 jKr.)

Vatikaani eli Vatikaanivaltio
paavin hallitsema pieni valtio Roomassa Pietarinkirkon ympärillä. Valtion asema taattiin vuonna 1929 Italian valtion ja paavin välisillä sopimuksilla.

vigilia
ortodoksisen kirkon juhlajumalanpalvelus, joka koostuu ilta-, yö- ja aamupalveluksesta; Suomen ortodoksinen kirkko viettää vigiliaa suurten juhlapyhien aattoiltana

Wormsin valtiopäivät
Vuonna 1521 pidetty kokous, jossa Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan keisari Kaarle V julisti Lutherin valtakunnankirouokseen

yleinen pappeus
käsitys, jonka mukaan kastetut ja uskovat ovat olemukseltaan pappeja, vaikka eivät hoida erityistä papin virkaa

Hakemisto

A
Aasia 180, 197, 198
adventtikirkko 162–163
Afrikka 182, 195, 196, 197
Aleksandria 15, 25, 31
Aleksanteri Suuri 11, 12
alkuseurakunta 13
Amerikka 129, 137, 158–167, 180
Amsterdamin sopimus 216
anabaptisti 119
ane 74, 108, 134
anekauppa 134
aneoppi 133, 134
anglikaaninen kirkko 128, 130, 152, 161
Antiokia 15, 25, 31
antisemitismi 42, 172
apostoli 29
apostolien kokous 14
apostolinen jatkuvuus 57
apostolinen uskontunnustus 42
Areios 41
Aristoteles 76
armolahja 29, 164, 193
askeesi 31
assyrialainen kirkko 46
ateismi 147, 153
Athanasioksen uskontunnustus 42
Athosvuori 94
Augsburgin tunnustus 112
Augsburgin uskonrauha 115, 116
Augustinus 39
Australia 201
Avignon 59
avioliitto 72, 99

B
Bach, Johann Sebastian 136, 145
baptismi 119, 160
barokki 136
Basileios Caeserealainen 33
Basileios Suuri 98
basilika 27, 48
Benedictus Nursialainen 34
Bingeniläinen, Hildegard 75
Book of Kells 129
Booth, Catherine 162
Booth, William 161
Bysantti 66, 82, 83, 84, 87, 101

C
Calvin, Jean 119, 120, 121
Clunyn luostari 58
Cranmer, Thomas 124, 125, 126, 127
Cromwell, Thomas 124, 125

D
daliti 198
Darwin, Charles 153, 154
Decius 19, 20
deismi 147
demokraattipuolue 177
diakoniatyö 152, 181, 184
diakoni 30, 31, 152
Dioletianus 20
dominikaani 67, 135, 180

E
Edward VI 126, 127
ehtoollinen 28, 63, 72, 91, 111, 118, 122, 128, 134, 160, 161, 163, 186, 205
ekumeeninen 83
ekumenia 182, 186, 202
Elisabeth I 127, 128
empirismi 146
Englannin kirkko 128
Englannin reformaatio 124–131
Englanti 147
episkopaali 130
erakko 31, 32
Erasmus Rotterdamilainen 108
essealaisveljestö 12
Etelä-Amerikka 165
eukaristia 28, 91, 99
Euroopan kirkkojen konferenssi 204
Euroopan kirkot 170–174
Euroopan unioni 173, 216
Eurooppa 180, 212, 214
evankelikaalinen kristillisyys 176
evoluutioteoria 153

F
fariseus 12
feministiteologia 191, 192
Filippiinit 198
Francke, August Hermann 144
frankki 55
fransiskaani 68, 180
fundamentalismi 194
fundamentalisti 193

G
Galerius 20
Galilein, Galileo 142, 188
Geneve 119, 120
germaani 54, 55
gnostilaisuus 37
goottilainen taidetyyli 69
gregoriaaninen laulu 145
Gregorius VII 58

H
Hagia Sofia 47, 51
hellenismi 12
helluntai 12, 29
helluntaiherätys 163–164, 193
Henrik VIII 124, 125, 126
hiippakunta 30
Hiljaisuuden liike 205
Hitler, Adolf 170, 171
holokausti 172
Hruštšov, Nikita 175
hugenotit 121
humanismi 107, 108
Hus, Jan 107
hyve-etiikka 146
hyödyn aikakausi 148

I
ikoni 94, 96, 101
ikonostaasi 93
imitatio Christi 64
Index 134
inkvisitio 67, 133, 135
Innocentius III 58
Intia 137, 180, 198
intiaanit 199
Irlanti 129
islam 49, 51, 66, 84, 212
Itä-Rooma 24, 33, 47

J
Japani 137, 198, 199
Jeesus 10, 11, 12, 13, 15, 28, 32, 40, 42, 179, 191, 192
Jehovan todistajat 165, 166
Jerusalem 14, 25, 31, 64, 66
jesuiitta 135, 137, 138, 180
Johannes XXIII 186
Johannes Krysostomos 40
Johannes Paavali II 172, 188, 208
joulu 29
jumalansynnyttäjä 96
Justianos 83
Justinos marttyyri 37
juutalainen 13, 14, 18, 27, 42, 172, 176, 207
juutalaisuus 13, 14
juutalaisvainot 170

K
Kaarle Suuri 55
kahden regimentin oppi 114
kalvinismi 121
kansalaisuskonto 177
kansallissosialismi 171
kansallisuusaate 157
kansankirkko 214

Kant, Immanuel 151
kardinaali 59
karisma 29, 193
karismaattinen liike 164, 200
karismaattisuus 193
katekismus 143
Karthago 15, 25, 31
kaste 26, 72, 99, 111, 122, 128, 160, 161, 163, 205
kastiton 198
katakombi 27, 32
katolinen kirkko 132–139, 155, 186, 187, 188, 200, 204
katolinen reformaatio 132
katumus 99
kaupungistuminen 202
kaupunkireformaatio 114
keisarikultti 18
keskeiskirkko 48
keskiaika 46–79
keskuskupolikirkko 27
kiellettyjen kirjojen luettelo 134, 135
Kiina 137, 198, 199, 213
kiirastuli 74, 133
King, Martin Luther 190
Kiova 85
kirjapainotaito 106
kirkkoisä 38, 39, 40
Kirkkojen maailmanneuvosto 197, 203, 204, 208
kirkkokunta 158
Kirkkovaltio 157
kirkkoäiti 38
kirkolliskokous 41, 42, 98
Klaara Assisilainen 68
Klodvig 53, 54
30-vuotinen sota 135
kolminaisuus 41
konfirmaatio 72
konklaavi 59
konstantinolainen käänne 21
Konstantinopoli 25, 47, 50, 82
Konstantinus 20
Kopernikus 142
koptilaisuus 47
korkeakirkollinen suuntaus 130
kreationismi 154
kreikka 16, 48
kristitty 20
Kristus 11, 32, 41
kulttuurikristitty 174
kuolemansynti 75
kveekari 159

L

lapsivihkimys 162
latina 16, 48
Latinalainen Amerikka 188, 189, 199, 200
Leo I 57
liberaaliprotestantismi 154
Licinius 21
liturgia 90, 91
Lourdes 192
Loyola, Ignatius 137
Lucia 23
luostari 33, 34, 93, 111
Luterilainen maailmanliitto 205
luterilainen ortodoksia 142
Luther, Martin 108, 110, 111, 112, 113, 118, 120, 124, 145
lähetyskäsky 179
lähetystyö 16, 137, 166, 179–184, 195, 197, 202, 207
Lähi-Itä 180
Länsi-Rooma 24, 34, 47
löytöretket 106, 180, 199, 207

M

Maailman eetoksen julistus 209
maallistuminen 174, 202
Makrina 33, 98
Marburg 118
Maria I 127
marttyyri 19, 27, 29, 65
Marx, Karl 152, 153
matalakirkollinen suuntaus 130
materialismi 153
Mayflower 129
Melanchthon, Philipp 112
menestysteologia 193
messias 11, 13, 42
messu 62, 186
metodismi 161
Milanon edikti 21
Miller, William 162
mirha 99
moniarvoisuus 165
moniavioisuus 197
montanolainen 37
Monte Cassino 34
More, Thomas 126
mormoni 165, 166
Moskova 85, 87, 175
munkki 33, 34
muslimi 173, 176, 197, 207
Mussolini, Benito 157, 170
musta surma 61
musta teologia 189, 190, 191
mustien teologia 197
mysteerio 99
mystiikka 75
Myöhempien aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkko 165

N

naispappeus 191
negrospirituaali 145
Neitsyt Maria 65, 69, 77, 96, 192
Nero 15, 19
Nestorios 41
Neuvostoliitto 175, 213
Newton, Isaac 142
Nikea 41
NMKY 202
NNKY 202
noita 148
nominalismi 78
nunna 33, 34
nuori kirkko 183

O

orientaaliset kirkot 47, 84
Origenes 40
ortodoksinen kirkko 82–103, 175

P

paasto 92
Paavali 14, 15, 22, 170
paavi 49, 56, 57, 58, 59, 102, 124, 132, 155, 157
paavin vaali 59
pakana 14, 23
Pakomios 33
Palestiina 11
pappeus 99
pappi 31, 56
pappisvihkimys 72
Parham, Charles Fox 163
patriarkka 31, 83
pax Romana 16
Pelastusarmeija 152, 161
Penn, William 159
perisynti 39
perisyntioppi 146
Pietari 15, 57
Pietarinkirkko 136
Pietari Suuri 88
pietismi 143, 180
piispa 30
Porvoon julistus 205
predestinaatio 39, 120, 129
presbyteeri 30, 31, 121, 122
protestantti 132, 135
psalmi 145
puhdasoppisuus 142, 157
Puola-Liettua 86
puritaani 121, 128, 129, 160
puritanismi 159
pyhiinvaellus 64
pyhä 65, 96, 134
Pyhän Hengen kaste 163
Pyhä Henki 12, 165
pyhäinjäännös 65, 93, 134
Pyhä istuin 156, 157
Pyhä Patrick 129
Pyhä synodi 88
pääsiäinen 29, 92

R

Raamattu 107, 111, 160, 182, 194
rakkauden ateria 162
Ranska 147, 192, 215
rationalismi 146
reformaatio 104, 202
reformoitu kirkko 119, 121
Reformoitu maailmanliitto 205
republikaanipuolue 177
renessanssi 106
rippi 72
ristiretki 50, 51, 66
ritarikunta 66
romaaninen kirkkotaide 69
romantiikka 150, 151

Rooma 15, 18, 20, 25, 31, 47, 64
ruhtinasreformaatio 115
Russell, Charles Taze 166

S
saddukeus 12
sairaanvoitelu 72, 99
sakramentti 72, 99, 111, 122, 128, 134, 161
Saksa 171, 172
Saksan reformaatio 106
Santiago 64
Schleiermacher, Friedrich 151
sekularisaatio 174
selibaatti 31, 101, 111, 134, 188
selootti 12
sielunmessu 62
skolastiikka 76, 78
slaavi 84
Smith, Joseph 165
sosialismi 152
Sovinnonkirja 142
Spener, Philipp Jakob 144
Stalin, Joseph 175
Stefanus 19
Sveitsin reformaatio 118
synagoga 14, 27

T
tabernaakkelikaappi 64
teokraattinen 120
teollistuminen 152, 202
Tertullianus 20
The Book of Common Prayer 126
The Church of England 130
Theodosius 23
Toora 14
transsubstantiaatio 63, 134
Trenton kirkolliskokous 132
tunnustuskirja 132
tunnustuskirkko 171
tunnustuskunta 135
Tuomas Akvinolainen 76, 78
Tuomas Kempiläinen 64
työläispappitoiminta 152

U
uniaatit 86, 175
uskonnonvapaus 160, 211, 216
uskonpuhdistus 106
uskontodialogi 207
uskontunnustus 42, 43
Uusi testamentti 36
uusplatonilaisuus 37

V
vainot 19
valistus 138, 146, 147, 148
valtionkirkko 214
vanhurskauttaminen 110
vapautuksen teologia 188, 189, 190, 200
vastareformaatio 135, 159
vastauskonpuhdistus 159
Vatikaani 155, 156, 157, 170, 186, 192
Venäjä 175–176, 213
Venäjän vallankumous 88
Voltaire 147

W
Wesley, John 161
Westfalenin rauha 135
Wormsin valtiopäivät 108, 113
Wycliff, John 107, 124

Y
Yhdysvallat 158–167, 160, 176, 177, 194, 211
Yhteinen julistus vanhurskauttamisopista 206

Z
Zinzendorf, Nikolaus Ludwig von 144
Zwingli, Ulrich 118, 119
Zürich 119

Valokuvalähteet

8–9	Grand Tour / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
10	Baitel Esaias / Gamma / Suomen Kuvapalvelu
11	Dave G. Houser / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
13	Ellerbrock & Schafft / Bilderberg / Suomen Kuvapalvelu
15	Mimmo Jodice / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
18	WSOY-arkisto
19	MGM / FS Film Oy
21	Ulla Lehtonen
22	Kati Koivikko
23	Eric Vandeville / Gamma / Suomen Kuvapalvelu
26	Viwechina / Sinopictures / MVphotos
27	Christophorus-Verlag / Burckhardthaus-Verlag / Verlag E. Kaufmann (vas.), Wolfgang Kaehler / Corbis / Suomen Kuvapalvelu (oik.)
28	Vanni Archive / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
30	The Bridgeman Art Library / Suomen Kuvapalvelu
32	The Bridgeman Art Library / Suomen Kuvapalvelu
33	Hanan Isachar / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
36	Christophorus-Verlag / Burckhardthaus-Verlag / Verlag E. Kaufmann
38	The Bridgeman Art Library / Suomen Kuvapalvelu
39	Bettmann / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
40	Suomen Ortodoksinen Kirkkomuseo
44–45	Gamma / Suomen Kuvapalvelu
48	Dave Bartruff / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
49	Lages Patrick / Gamma / Suomen Kuvapalvelu
50	Keystone-France / Suomen Kuvapalvelu
51	Atlantide Phototravel / Corbis / Suomen Kuvapalvelu (ylh.) Abbie Enock; Travle Ink / Corbis / Suomen Kuvapalvelu (alh.)
54	Bibliothèque Nationale de France (BnF)
56	Pier Paolo Cito / AP / Lehtikuva
57	Jeremy Horner / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
58	Christophorus-Verlag / Burckhardthaus-Verlag / Verlag E. Kaufmann
61	akg-images
62–63	The Bridgeman Art Library / Suomen Kuvapalvelu
64	Eveliina Mustonen / WSOY-arkisto
65	Manuel H. De Leon / EPA / Lehtikuva
68	Stephanie Maze / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
69	Jörn Sackermann / Bilderberg / Suomen Kuvapalvelu (ylh.) Paul Almasy / Corbis / Suomen Kuvapalvelu (alh.)
70	Michael Westermann / Imago / MVphotos
72	Pascal Deloche / Godong / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
73	Hannu Harri
74	Charles & Josette Lenars / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
75	Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz (bpk)
77	Laski / Gamma / Suomen Kuvapalvelu
78	Elina Vuola
80–81	Farrell Grehan / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
83	Georges de Keerle / Epix / Corbis Sygma / Suomen Kuvapalvelu
86	Ferdi Limani / WPN / MVphotos (ylh.), Georg Knoll / Bilderberg / Suomen Kuvapalvelu (alh.)
87	Christophorus-Verlag / Burckhardthaus-Verlag / Verlag E. Kaufmann
88	Quidu Noel / Gamma / Suomen Kuvapalvelu
90	Kalevi Kasala
91	Seppo Saarentola / Suomen Kuvapalvelu
92	Seppo Saarentola / Suomen Kuvapalvelu (ylh.), Norman Ojanen / Suomen Kuvapalvelu (alh.)
94	Antoine Gyori / Corbis Sygma / Suomen Kuvapalvelu
95	Jose Fuste Raga / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
96	Kalevi Kasala
99	Christie's Images / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
100	Juha Metso
101	Suomen Ortodoksinen Kirkkomuseo
102	Patrick Hertzog / AFP / Lehtikuva
104–105	James L. Amos / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
107	Sheila Terry / Science Photo Library / Suomen Kuvapalvelu (ylh.), Félicien Faillet / bpk (alh.)
108	bpk
109	akg-images
110	James L. Amos / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
113	Dietmar Katz / bpk
118	Dietmar Katz / bpk
119	Lebrecht Music & Arts / Suomen Kuvapalvelu
120	Christophorus-Verlag / Burckhardthaus-Verlag / Verlag E. Kaufmann
121	Katri Hanki
122	Hannu Harri
125	Bettmann / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
126	Stapleton Collection / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
128	Universal Studios. All Rights Reserved.
129	WSOY-arkisto
130	Rota / Camera Press / Suomen Kuvapalvelu
133	Vatican Pool / Contrasto / MVphotos
135	Summerfield Press / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
136	Vittoriano Rastelli / Corbis / Suomen Kuvapalvelu (vas.), Alinari Archives / Corbis / Suomen Kuvapalvelu (oik.)
137	East News Poland / Lehtikuva
140–141	Catherine Karnow / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
143	Claire Brofeldt, Nina Rewell, © Kuvasto 2008
144	bpk

146	Christophorus-Verlag / Burckhardthaus-Verlag / Verlag E. Kaufmann
148	The Bridgeman Art Library / Suomen Kuvapalvelu
150	Christophorus-Verlag / Burckhardthaus-Verlag / Verlag E. Kaufmann
151	Pertti Kangasniemi
152	ullstein bild / MVphotos
154	The Bridgeman Art Library / Suomen Kuvapalvelu
156	Massimo Listri / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
158	Museum of the City of New York / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
161	Sputnik Oy
162	Suomen Adventtikirkko
164	Job Roger / Gamma / Suomen Kuvapalvelu
166	Kevin Fleming / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
168–169	Yin xi / Imaginechina / MVphotos
171	Sergey Ponomarev / AP / Lehtikuva
172	Goran Tomasevic / AFP / Lehtikuva
174	Kati Koivikko
177	P. Deliss / Godong / MVphotos
179	SLS / Janne Ropponen
181	SLS
183	Hannu Harri
184	Kirkon Ulkomaanapu
187	Keystone-France / Suomen Kuvapalvelu
189	Bernard Bisson / Sygma / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
190	Joseph Sohm / Visions of America / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
191	Martti Kainulainen / Lehtikuva
196	Andrew Esiebo / Drik / Majority World
198	Bruno Barbier / Robert Harding World Imagery / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
200	Servin Humberto / Corbis Sygma / Suomen Kuvapalvelu
203	Deshakalyan Chowdhury / EPA Photo AFPI / Lehtikuva
204	Peter Dench / Corbis / Suomen Kuvapalvelu
207	Duclos Alexis / Gamma / Suomen Kuvapalvelu
208	Kaisa Halonen
211	Roel Dijkstra / Sunshine / MVphotos
213	Saara Pelkonen
215	Silvi Kaarakainen

Kristinusko antiikin aikana (0–400)

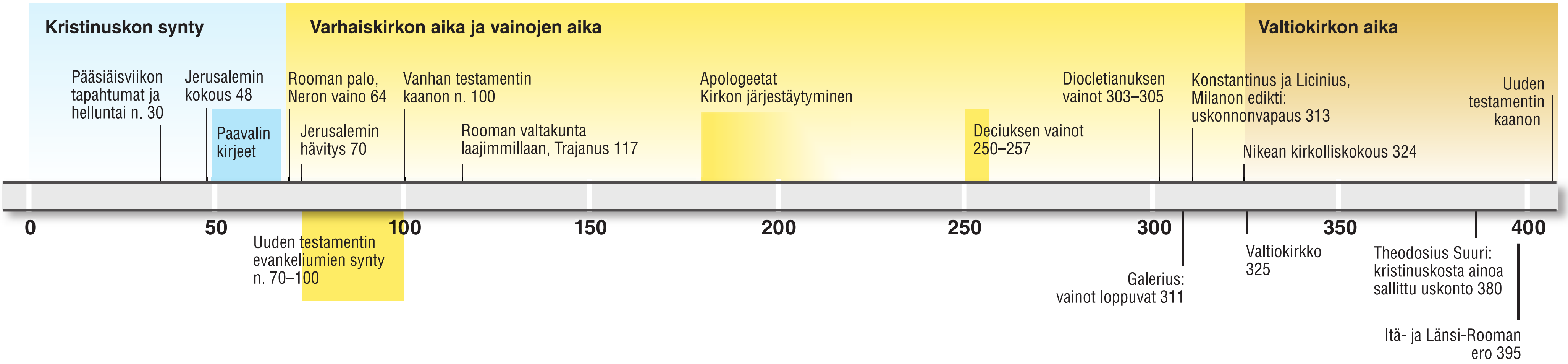
Kristinuskon synty
Varhaiskirkon aika ja vainojen aika
Valtiokirkon aika
Pääsiäisviikon tapahtumat ja helluntai n. 30
Jerusalemin kokous 48
Paavalin kirjeet
Rooman palo, Neron vaino 64
Jerusalemin hävitys 70
Vanhan testamentin kaanon n. 100
Rooman valtakunta laajimmillaan, Trajanus 117
Apologeetat
Kirkon järjestäytyminen
Deciuksen vainot 250–257
Diocletianuksen vainot 303–305
Konstantinus ja Licinius, Milanon edikti: uskonnonvapaus 313
Nikean kirkolliskokous 324
Uuden testamentin kaanon
0
50
100
150
200
250
300
350
400
Uuden testamentin evankeliumien synty n. 70–100
Galerius: vainot loppuvat 311
Valtiokirkko 325
Theodosius Suuri: kristinuskosta ainoa sallittu uskonto 380
Itä- ja Länsi-Rooman ero 395

Kristinusko keskiajan Euroopassa (400–1500)

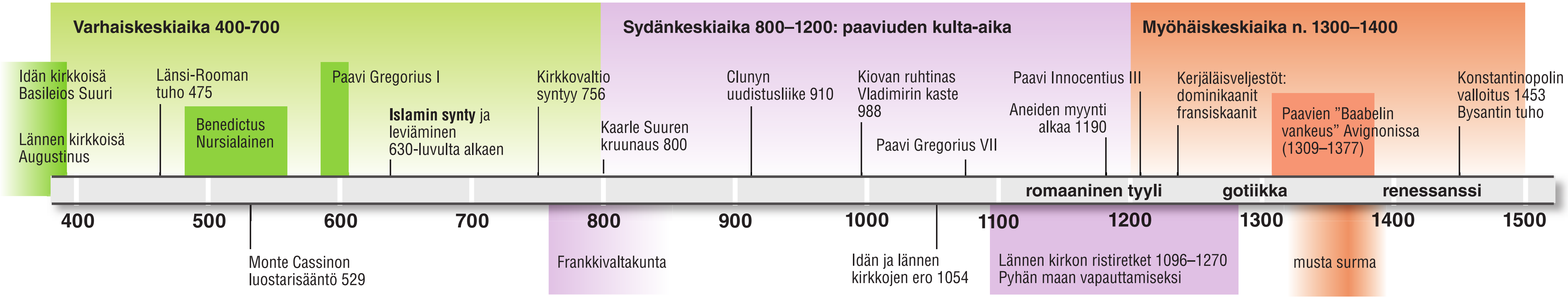
Varhaiskeskiaika 400-700
Sydänkeskiaika 800–1200: paaviuden kulta-aika
Myöhäiskeskiaika n. 1300–1400
Idän kirkkoisä Basileios Suuri
Lännen kirkkoisä Augustinus
Länsi-Rooman tuho 475
Benedictus Nursialainen
Paavi Gregorius I
Islamin synty ja leviäminen 630-luvulta alkaen
Kirkkovaltio syntyy 756
Kaarle Suuren kruunaus 800
Clunyn uudistusliike 910
Kiovan ruhtinas Vladimirin kaste 988
Paavi Gregorius VII
Paavi Innocentius III
Aneiden myynti alkaa 1190
Kerjäläisveljestöt: dominikaanit fransiskaanit
Paavien ”Baabelin vankeus” Avignonissa (1309–1377)
Konstantinopolin valloitus 1453 Bysantin tuho
romaaninen tyyli
gotiikka
renessanssi
400
500
600
700
800
900
1000
1100
1200
1300
1400
1500
Monte Cassinon luostarisääntö 529
Frankkivaltakunta
Idän ja lännen kirkkojen ero 1054
Lännen kirkon ristiretket 1096–1270 Pyhän maan vapauttamiseksi
musta surma